

Sosyolojik Düşün

Yıl/Year: 2023 (Temmuz/July)

Cilt/Volume: 8- Sayı/Issue: 2

E-ISSN: 2587-2699

İmtiyaz Sahibi / Owner

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editörler / Editors

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Dr. Hülya BİÇER OLGUN

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Recep ÖZMAN

Prof. Dr. Yaşar KAYA

Doç. Dr. İbrahim GÖRÜCÜ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Metin KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN

Dr. Işık Tümay ALPER

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Ahmet Cihan BULUNDU (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakkı ŞİMŞEK (İngilizce)

Yayın Kurulu / Editorial Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Jean Vasile ANDREÎ-Petroleum Gas University of Ploiesti Romania

Prof. Dr. Recep ÖZMAN-İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Asim Memmedov-Azerbaycan Mingeçevir Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Hıdır ÖNÜR-Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Metin KILIÇ-Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAS-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar KAYA- İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARIK-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇAKIR-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şevket Ercan KIZILAY-Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ-Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent TAŞ-Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ-Nevşehir Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. İlkay ŞAHİN-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU-Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Kasım KARAMAN-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS-Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ERJEM-Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Taner TATAR-Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN-Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Burak TELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim GÖRÜCÜ-İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR-Mersin Üniversitesi

Sosyolojik Düşün bağımsız, uluslararası ve hakemli ve bir e-dergidir.
Yılda üç kez, Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yayımlanır.

Sosyolojik Düşün is an independent, national and peer-reviewed e-journal.
It is published three times a year in March, July and November.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

- Prof. Dr. Mustafa TALAS-Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN-Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN-Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Cem DOĞAN-İğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ ÖZDAŞLI-Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Eylül KABAKÇI GÜNAY- İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÇAKIR- Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR-Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ-Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan TİYEK- Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif ÇİÇEK- Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ- Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elnur PAŞA- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Tuğba GÜCENMEZ- Adıyaman Üniversitesi

İletişim / Contact

sosyolojikdusun@gmail.com

Teknik Destek / Technical Support

Doç. Dr. Emre Öztürk, ozemreozturk@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

<i>Aykut BALCI, Adem KESER</i> <i>Kamu Politikalarının Oluşturulma Sürecinde Sosyal Medyanın Etkisi:</i> <i>Dezenformasyon, Manipülasyon ve Propaganda</i> <i>The Impact of social media in the Formation Process of Public Policies:</i> <i>Disinformation, Manipulation, And Propaganda</i>	125-164
<i>Arzu BOZDAĞ TULUM, Yaşar KAYA</i> <i>Sanal Sosyal Ağ Aidiyeti ve Dijital Yerli Gençlik</i> <i>Virtual Social Network and Digital Native Youth</i>	165-191
<i>Galip BAYEZİT, Abdullah KORKMAZ</i> <i>Kavga Olaylarını Etkileyen Sosyokültürel Faktörler: Bingöl Örneği</i> <i>Sociocultural Factors Affecting the Events of Quarrels: Bingöl Practice</i>	192-222
<i>Gürcan Şevket AVCIOĞLU</i> <i>Sosyopati, Sosyal Uyum ve Sosyopatik Davranışta Anne Babanın Eğitim Rolü</i> <i>Sociopathy, Social Harmony and The Educational Role of Parents in Sociopathic Behavior</i>	223-246
<i>İbrahim MAVİ</i> <i>Türkiye’de Popüler Kültürün Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi</i> <i>The Effect of Popular Culture on Leather Time Activities in Turkey</i>	247-274
<i>Muhammet KESKİN, Hüseyin KOÇAK</i> <i>Türkiye’de Nüfusun Yaşlanması Üzerine Bir SWOT Analizi</i> <i>A SWOT Analysis on Population Aging in Turkey</i>	275-303
<i>Nevin GÜNEŞ, Bora YENİHAN</i> <i>Çok Boyutlu Yoksulluk Çalışmalarının Bir Sivil Toplum Kuruluşu Özelinde Değerlendirilmesi:</i> <i>Aksaray İli İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Derneği Örneği</i> <i>Evaluation Of Multi-Dimensional Poverty Studies Specific to A Ngo’s Organization:</i> <i>The Case of Aksaray Provincial the Foundation for Human Rights And</i> <i>Freedoms And Humanitarian Relief</i>	304-353
<i>Perihan GÖZÜM, Yasin YILDIRIM, Rabia YILDIRIM</i> <i>Roles of International Agreements on Protecting the Environment in The Middle East:</i> <i>Example of the Abraham Accords</i> <i>Ortadoğu’da Çevrenin Korunmasında Uluslararası Antlaşmaların Rolü:</i> <i>İbrahim Antlaşmalarının Önemi</i>	354-393

KAMU POLİTİKALARININ OLUŞTURULMA SÜRECİNDE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİ: DEZENFORMASYON, MANİPÜLASYON VE PROPAGANDA

Aykut BALCI*

Adem KESER**

Öz

Bu araştırmanın amacı, kamu politikalarının oluşturulma sürecinde sosyal medyanın etkisi: dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda üzerine bir analiz ortaya koymaktır. Bu çalışmanın yöntemi, literatür analizine dayanan, kavramsal çerçeve ana başlığı altında sırasıyla kamu yönetimi, politika, siyaset, kamu politikası, kamu politikası analizi, kamu politikası süreçleri, kamu politikasında rol oynayan aktörler, dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda kavramları ve sosyal medya olgusu, sosyal medyanın kamu politikalarının oluşturulma sürecindeki etkisine değinilerek konu sosyal medyadaki paylaşımlarının dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda kavramları perspektifinde tartışılacak ve elde edilen veriler ışığında alanyazımdan elde edilen bilgilerin sentezlenmesiyle analiz edilip nihai olarak çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır. Araştırma sonucunda, sosyal medyada paylaşılan bilgilerin ne kadarının doğru ya da yanlış olduğu kadar manipülasyon amaçlı yapılabildiği veya gizli bir propaganda faaliyeti çerçevesinde yürütüldüğü bilinmezliği günümüzün en önemli olgusu haline gelmiştir. Ani gelişen olaylar karşısında sonucu belirsiz ve tartışmalı konular hakkında sosyal medyada asılsız paylaşımlar, kamuoyunu yanıltma, sosyal karmaşa ve toplumsal ayaklanmalara neden

* Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi, Çıldır Meslek Yüksek Okulu, Adalet Bölümü, balci_aykut53@hotmail.com, Ardahan, Türkiye

** Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, ademksr@hotmail.com, Bursa, Türkiye

olma riski kamu otoritesini ve bireylerin haber alama özgürlüğü açısından güveninin sarsılmasına yol açabilir.

Anahtar Kelimeler: Dezenformasyon, Kamu Politikaları, Manipülasyon, Propaganda, Sosyal Medya

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA IN THE FORMATION PROCESS OF PUBLIC POLICIES: DISINFORMATION, MANIPULATION, AND PROPAGANDA

Abstract

The purpose of this research is to present an analysis on the influence of social media in the process of public policy-making, specifically focusing on disinformation, manipulation, and propaganda. The methodology of this study is based on literature analysis, under the conceptual framework headings including public administration, politics, policy, public policy, policy analysis, actors involved in public policy, concepts of disinformation, manipulation, and propaganda, the phenomenon of social media, and the impact of social media on the process of public policy-making. The subject will be discussed in the context of disinformation, manipulation, and propaganda perspectives by examining the posts on social media, and through the synthesis of information obtained from the literature, the collected data will be analyzed to provide potential solutions and recommendations. As a result of this research, the ambiguity regarding the accuracy of the information shared on social media, the extent to which it is deliberately manipulated, or conducted within the framework of hidden propaganda has become one of the most crucial phenomena of our time. In the face of sudden events, the spread of false information on social media about uncertain and controversial topics poses a risk of misleading the public, causing social turmoil, and leading to societal uprisings. This situation may undermine the trust in public authorities and individuals' freedom to access reliable information.

Keywords: Disinformation, Public Policies, Manipulation, Propaganda, Social Media

1. GİRİŞ

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkması ve teknolojik gelişmelerin ve değişmelerin hızlanmasıyla birlikte kitle iletişim araçları ve medya alanlarında da bu doğrultuda gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreçte geleneksel medya dijitalleşerek Web 2.0 teknolojisine ve sosyal medyaya evrilmiş ve sosyal medya da kişilerin,

toplumların, siyasi aktörlerin, hükümetlerin, siyasi partilerin, muhalif seslerin, terör örgütlerinin, gazetecilerin, baskı gruplarının, sivil toplum örgütlerinin ve ulusal ya da uluslararası yapıların faaliyetlerini duyurdukları, bilgiye eriştikleri, bilgiyi paylaştıkları, kendilerini ifade ettikleri, hedef kitlelerine rahatlıkla ve daha düşük maliyetle ulaşabildikleri yeni ve hızlı bir mecra haline gelmiştir. Bu süreçte sosyal medya mecraları, kitleleri bir araya getirerek onların etkileşim haline gelmeleri sürecinde önemli sanal mekânlar olmuştur.

Sosyal medya mecralarının sunmuş olduğu bu olanaklar, zaman içinde hem kullanıcı sayısının hem de bu ağların popülaritesinin artmasına sebep olmuştur. Bu sürecin en net göstergelerinden birisi de şüphesiz toplumsal hareketlerdir. Kullanıcılar sosyal medya mecralarında bir araya gelmek ve kolektif olarak hareket etmek suretiyle kamu politikalarının oluşturulma sürecinde, siyasal iktidarlar tarafından yapılacak toplumsal ve siyasal düzenlemelerin ya da alınacak bu minvalde kararların seyrini değiştirme teşebbüsünde bulunarak bu sürece katılma çabası içine girebilirler. Sosyal medyanın etkileyici, kapsayıcı ve kuşatıcı etkisinin farkında olan bu kitlenin taleplerinin dikkate alınıp alınmayacağına siyasal iktidar karar verir. Ancak bu karar verme süreci siyasal iktidarlar için her zaman kolay olmamaktadır. Nitekim kamu politikalarının oluşturulma sürecinde şeffaflık ve açıklık ilkelerinin göz ardı edilmesi ya da gerçekleştirilecek politikalar neticesinde bir kesimin mağdur olması/hoşnut olmaması tepkiye sebep olacaktır. Günümüzde sosyal medya platformları, bu tepkinin gösterilebileceği en güçlü mekânlar olarak karşımızda durmaktadır.

Ancak kitlelerin sosyal medya aracılığıyla bir siyasal katılım şeklinde siyasal iktidarların kararlarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri tepkilerin, zaman zaman çeşitli sorunları da beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu sorunların başında dezenformasyon gelmektedir. Kamu politikalarının oluşturulma sürecinde, sosyal

medyada sürecin dezenformasyon kıskacına alınması ve olayları ya da kitleleri manipüle etmek suretiyle yalan bilginin belli bir amaç yönünde kanalize edilerek propaganda malzemesi haline getirilmesi son dönemlerde sık yaşanan tartışmaların başında gelmektedir. Bu süreç, bilinçli ve planlı olabileceği gibi yanlış anlama ve dikkatsizlik gibi kasti olmayan nedenlerden de kaynaklanabilir. Nitekim günümüzde yalan ve gerçek kavramları arasındaki çizginin giderek bulanık bir hale geldiği tartışılmaktadır. Bu anlamda doğruluğu teyit edilen birçok bilgi olabileceği gibi yalan ve yanlış bilgiler üzerine bina edilen çok fazla sayıda uydurma bilgiler de bulunmaktadır. Burada amacın, kitleleri yanıltmak, onları yönlendirmek, bazı çıkarlar doğrultusunda gündemi belirlemek ya da herhangi bir siyasi ideoloji ve söylem açısından propaganda yapmak olabilir.

2. KAMU YÖNETİMİ, POLİTİKA VE SİYASET KAVRAMLARI

Kamu yönetimi, siyasi liderliğin politikalarını ve programlarını hayata geçiren bir süreçtir ve bu anlamda, hükümetin eylem kapasitesi ve operasyonel aygıtı olarak tanımlanabilir. Kamu yönetimi, hükümet sistemlerinin çeşitli programları ortaya çıkardığı ve yürürlüğe koyduğu andan itibaren var olmuştur ve kapsamlı bir şekilde, bu programların uygulama sürecini denetler. Kamu yönetimi, yönetim sektörünün geniş yelpazesinde faaliyet gösterir, kamu politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol oynar ve sonuç olarak politik sürecin bir unsuru olur (Acar, 1999:312, Bakırtaş, 1998:20).

Sosyal bilimlerde, siyaset kavramının yerine Yunanca'dan türetilen ve 'şehir' anlamına gelen 'politics' terimi kullanılır. İngilizce 'policy' terimi ise politika anlamında kullanılır. Bu terimler, kavramsal açıdan belirli bir kullanım alanına sahip olduğu için, daha net bir anlayış sağlar. Türkiye'de, Arapça kökenli ve 'at eğitmeni' anlamına gelen 'siyaset' kelimesi daha sık kullanılır. Bu perspektiften, 'siyaset' kelimesinin öncelikle devlet ve ülke yönetimi ile ilişkili bir kavram olduğunu ve 'yönetme' eylemini temsil ettiğini belirtmek doğru olur (Göçoğlu ve

Aydın, 2015:881). Alman Şansölyesi Bismarck'ın, "siyaset bir bilim değil... bir sanattır" söylemi de bu görüşü destekler. Bismarck'ın bu ifadesi, hükümeti yönetme sanatını temsil eder (Heywood, 2014;23).

Yayla (2016) göre siyaset, en temel ve en eski beşeri faaliyetlerden biri olup, zamanla çeşitli konularda etkisi artan ve kapsamı genişleyen bir aktivite olarak günümüzde en yaygın insan eylemlerinden biri haline gelmiştir. Ortalama bir kişi siyasetle ilgilenmese bile, siyasetin bu kişinin hayatını etkileyeceği bir gerçektir. Buna göre, bir kişinin siyaseti hayatının dışına atması, onun siyasetin etkisi dışında kalacağı anlamına gelmez (Yayla, 2016:23). 21. yüzyıl koşullarında, özellikle küresel toplumda siyaset yapma yetkisi olanların aldıkları kararlar bile, ilk bakışta kendilerini ilgilendirmeyen en uzak insanı etkiler (Gökçe vd., 2002:49-50).

Siyaset, Göymen (2009) tarafından "bir dizi hedefe ulaşmak amacıyla, kaynak kullanımındaki öncelikleri belirlemek ve tüm bunları sağlamak amacıyla karar verme süreçlerini uygulayan güç" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu vurgu, siyasetin karar alma süreçlerinde bir yönetim eylemi olduğu düşüncesini destekler. Ancak politika kavramı, farklı sektörlerdeki kararları ve tasarıları temsil edebilir, örneğin uluslararası politika, sağlık politikası, ekonomi politikası veya sosyal politika gibi. Ancak bu çalışmada, politika kavramını, bir tasarımın, kararın ve yönetimin "policy" kelimesinin temsil ettiği anlamda kullanacağız. Sonuç olarak, bu çalışmada incelenen kamu politikası kavramında politika, karar alma süreçlerinde yönetimden çok, planlanan ve alınan kararları temsil eder (Göçoğlu ve Aydın, 2015:882).

2.1. Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi

Dye (2013) kamu politikasını, "devletin ne yapmayı ya da ne yapmamayı tercih ettiği her şey" şeklinde tanımlar, aynı zamanda devletin yetki sahibi olduğu her

konuda kamu kurumları veya kamu görevlileri tarafından yürütülen eylemler ve işler olarak da tanımlanır (Akdoğan 2011'den akt., Göçoğlu ve Aydın, 2015:882). Her bir devlet organının, vergi indirim gibi tüm vatandaşları etkileyen kararlar veya köy düzeyinde alınan kararlar gibi, aldığı kararlar kamu politikası kapsamına girebilir.

Bir topluluk olarak, devletin çeşitli politika kararları alarak hizmet verme amacını yerine getirirken, bu kararların "kamu politikası" olarak adlandırılması, devlet dışı örgütlerin politikalarından ayrılmalarını sağlar (Usta, 2013). Kamu politikası kavramı, devletin tüm politika kararlarını içerir ve uluslararası politika, ekonomi politikası, sağlık politikası, eğitim politikası ve sosyal politika gibi tüm alanları kapsar.

Devletin bir konuda belirli bir uygulamaya karar vermesi veya vermemesi bir kamu politikası olabilirken, aynı zamanda konuyu görmezden gelme veya karar verme sürecine girmeme durumu da bir kamu politikası olabilir (Göçoğlu, 2015). Jones Dye (2013) ise, kamu politikasını, programlar, kararlar ve etkilerin üç aşamalı bir sürecini tanımlar. Bu aşamalar birbiriyle bağlantılıdır ve sonuç olarak politikanın nihai etkilerini oluşturur (Dye, 2013:2).

Kamu politikasının önemi, yönetim yapısına bağlı olarak ülkeden ülkeye değişebilir. Sanayi devrimi sonrasında sosyal sorunların artması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması çabaları, devlet müdahalesinin artmasına yol açmıştır. Liberal bakış açısının daha az olduğu ülkelerde devlet müdahalesi daha yoğun olacak ve kamu politikaları daha geniş yer kaplayacaktır. Ancak liberal politikaların hakim olduğu ülkelerde, devletin piyasa müdahalesi daha az olacağı için, kamunun üzerindeki etkisi ve dolayısıyla kamu politikalarının uygulanması ve üretilmesi faaliyetleri de daha az olacaktır (Göçoğlu ve Aydın, 2015:882-883).

Politika analizi, ekonomik ve sosyal konularda güvenilir ve politikayla ilgili bilgi sağlamak, politika yapım sürecini daha net kavramak ve politika belirleyiciler üzerinde etkin olmak amacıyla yapılan bir çalışmadır. Bu, politikanın kimlerin ne kazandığına, neden kazandığına ve bu durumun hangi değişikliklere yol açtığına odaklanır. Hükümetlerin belirli politikaları neden seçtikleri ve bunların hangi sonuçları doğurduğu da bu analizin parçasıdır (Demir, 2011). Kamu politikası analizi, yönetimin gerçekleştirdiği eylemlerin genel olarak nedenleri, uygulama aşamaları ve sonuçları açısından değerlendirilmesiyle ilgilidir (Erat, 2014).

Politika analizinin ana hedefi, karar alıcılara kaliteli bilgi sunmaktır. Hükümet, bir dizi aksiyonel adımlarla yeni bir politika oluşturma kararı verir. Bu, etkili bir politika analizinin, en iyi bilimsel tekniklerin ve politik değerlendirmelerin birleştirilmesiyle gerçekleştirilebileceği anlamına gelir. Sonuçta, bir yasa, bir düzenleme veya bir proje gibi farklı formatlarda bir çıktıyla karar verme süreci son bulur. Bu sürecin toplum üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve toplumda yarattığı değişimin incelenmesi, politika değerlendirmeleri kapsamında özenle ele alınır (Eryılmaz, 2013).

Politika ile ilgili öneri verme pratiği, hükümetin tarihi kadar eskiye dayanır. Günümüzde, toplumun giderek karmaşık hale gelmesiyle birlikte, karar vericilerin bilgiye olan ihtiyacı da artmıştır. Politika kararları, karmaşık teknik bilgileri ve sosyal-politik gerçeklikleri bir araya getirmeyi gerektirir. Ancak, kamu politikasının tanımlanması sürecinde bazı zorluklarla karşılaşılır. Bazı akademisyenler politikayı, hükümetin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği eylemler olarak tanımlarken, diğerleri ise kamu politikasının belirli özelliklerine odaklanan tanımlar yapmaktadır (Demir, 2011).

2.2. Kamu Politikası Süreçleri

Çağdaş politik sistemlerde kamu politikası süreci, genellikle karışık ve düzensizdir. Bu sürece resmi veya gayri resmi birçok aktör, düzenli veya düzensiz bir şekilde katılır. Bu, çoğunlukla, kamu sorunlarını iş birliği içinde tarafsız bir şekilde çözme sürecinden ziyade, çıkarları çatışan tarafların mücadelesidir. Politikanın içerik ve biçimini belirleyen faktörlerin sayısı oldukça fazladır. Bu durumda hem süreç değişen bir çevrede devam eder hem de bu değişen çevrede politikaya ilişkin faktörler ve politikanın kendisi de değişir. Ancak, uygulamada çoğu kamu politikası, rutin hale gelmiş süreçlerdir ve bu rutin süreçler, çeşitli nedenlerle aksamalar ve hatta yeniden başlamalar yaşayabilir (Tamzok, 2007).

Kamuoyunda tartışılan konuların politika oluşturma sürecine dahil olması genellikle zaman alır. Bu konuların problem sıralamasında üst sıralara çıkmaları ve politika oluşturma süreci, resmi aktörlerin dikkatini çekerek başlar. Bu süreç, taleplerin resmi aktörlere iletilmesi, alternatif düşüncelerin değerlendirilmesi, uygulanacak politikanın belirlenmesi, politikanın uygulanması ve değerlendirilmesini içerir. Aşağıda, bu süreçler kısaca incelenebilir. (Yıldız ve Sobacı, 2013'dan akt. Akıncı, 2018):

Sorunların Tanımlanması ve Gündem Oluşturma: Bir sorunun ulusal düzeyde gündem olabilmesi ve genel bir konu olması gereklidir. Bireysel sorunların hükümetler tarafından dikkate alınması genellikle zordur. Kamuoyu oluşturmak suretiyle ulusal düzeyde gündem olmuş sorunlar bile resmi kurumlar tarafından gündeme alınmayabilir.

Amaçların ve alternatif çözüm önerilerinin tespiti; Resmi aktörlerin gündeminde yer alan sorunlar için ilgili kurumlar, idari komisyonlarda görüşerek konuya ilişkin bir amaç belirlerler. Daha sonra, çözüm önerileri ve alternatifler

belirlenir. Bir kararın oluşumunda, politikanın etki alanıyla doğru orantılı olarak çeşitli kararlar ve görüşmeler yaşanır.

Politikaların oluşturulması ve uygulanması; Bu aşamada alternatif çözüm önerileri arasında hangisinin kamu yararının en yüksek olduğuna karar verilir. Karar verilirken politikanın hem olumlu hem de olumsuz yönleri dikkatlice incelenir. Kamu politikası belirlendikten sonra, altyapı hazırlanır ve politikanın uygulamasına geçilir.

Politikanın değerlendirilmesi ve gerektiğinde süreci yeniden başlatma; Resmi aktörler tarafından kamu sorunlarını çözme noktasında uygulanan politikaların başarılı olup olmadığı takip edilmelidir. Sorunlu alanlar belirlenirse, ilk hedefe ulaşmak için müdahale edilir. Politikanın başarısız olması durumunda, politika terk edilir ve sürecin başında yeni bir politika belirlenmesine geçilir.

2.3. Kamu Politikasında Rol Oynayan Aktörler

Kamu politikalarının oluşturulma sürecinde, doğrudan ya da dolaylı biçimde bu sürece etki eden veya üzerinde baskı oluşturan çeşitli unsurlar bulunur. Parlamento, yargı organları, hükümet, siyasi partiler, bireyler (seçmenler-vatandaşlar), basın, sivil toplum örgütleri-aktivist gruplar ve uluslararası kurumlar bu etkenlerden sadece bazılarıdır. Kamu politikalarını şekillendiren etkenlerin analizinde, söz konusu ülkenin yönetim biçimi belirleyici bir rol oynar. Demokratik veya demokratik olmayan sistemlerde bu etkenlerin özellikleri farklılaşacaktır. Örneğin, demokratik bir yapıya sahip ülkelerde yer alan bazı aktörler, demokratik olmayan ülkelerde bulunmayabilir. Bu çalışmada demokratik ülkelerdeki etkenler baz alınmıştır ve bu etkenler aşağıda kısaca tanımlanacaktır (Korkmaz, 2014:4).

2.3.1. Parlamento

Gelişmiş ve modern bir toplumda herhangi bir konuyla ilgili olarak ortaya çıkan gereksinim, mesele ya da beklentinin halkın gündeminde kalıcı olması üzerine, aracı olan resmi ve sivil kurumlar aracılığıyla devlete, hükümete ya da kamu kurumlarına bildirilir. Hükümetin konuyu gündeme alması ve bürokratik kurumlarıyla çözüm yolları üzerinde çalışmaya başlaması neticesinde konunun çözümü için yasal düzenleme gerektiği kanısına varılması durumunda, konu parlamentoda çözülebilmesi için meclis gündemine taşınır. Birçok ülkede parlamentolar, senatolar ve temsilciler meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır (Eryılmaz, 2013:132).

Parlamento, senato ya da temsilciler meclisi ayırt etmeksizin burada belirtilmesi gereken konunun her çeşit politika formasyonunun en sonunda parlamentolarda yapılmasıdır. Parlamenter rejimlerde yürütmenin yasama üzerindeki etkisi çok fazla olduğunu söyleyebiliriz. Meclislerin kamu politikası sürecindeki rolleri hem formasyon esnasında hem de uygulama ve değerlendirme aşamasında denetim yoluyla da görülmektedir. Netice olarak modern devlette meclislerin kamu politikaları sürecinde en etkili kurumlardan olduklarını söyleyebiliriz (Çevik ve Demirci, 2015:72).

2.3.2. Yargı Kurumları

Modern sistemlerde, kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği yasama, yürütme ve yargı kurumları arasında teorik anlamda bir denge bulunmaktadır. Ancak pratikte, bazen yasamanın, bazen yürütmenin ve bazen de yargının etkili olduğu durumlar ortaya çıkabilir. Yargının yasama ve yürütme üzerinde belirli bir denetimi bulunmaktadır. Öyle ki, yasama ve yürütme tarafından belirlenen bir politika, yargı organı tarafından iptal edildiğinde, bu politika yürürlüğe giremez. Yargının bir kararıyla bahsi geçen kamu politikası geçersiz hale gelir (Eryılmaz, 2013:132).

Bu anlamda Türkiye’de en üst yargı organı olan Anayasa Mahkemesi ve aşağıya doğru sırasıyla Danıştay, Bölge İdare ve İdare Mahkemeleri ve diğer yerel mahkemelerin kamu politikası oluşturulması sürecinde yargısal rolleri vardır.

2.3.3. Hükümet ve Kamu Bürokrasisi

Modern devlet yönetiminde, siyasi yön bir kenara bırakılırsa, yürütme organı kamu yönetiminin temel bileşenidir. İdari açıdan, tüm kamu kuruluşlarının yapı ve işleyişi yürütme organının bünyesinde yer alır ve bu bağlamda kamu yönetimi kavramı hedeflenir. Kamu politikalarının oluşturulma sürecinde, hükümet ve kamu bürokrasisi (askeri ve idari) tarafından en önemli rolün oynandığı söylenebilir. Kamu politikalarının oluşum süreci incelendiğinde, toplumsal konuların gündeme gelmesinde, siyasetçiler ve kamu görevlilerinin toplum kadar büyük katkıda bulunduğu görülmektedir (Çevik ve Demirci, 2015:73-74).

Bürokrasi, devletlerin üstlenmiş oldukları kamu hizmetlerini en alt seviyeden en üst düzeye kadar hiyerarşik bir şekilde örgütlenen alanında uzmanlaşmış memurlardan oluştuğu (Göküş, 2000:36) için kamu politikalarının oluşturulma sürecinde bürokrasinin de büyük katkısı vardır. Çünkü politika programı için yasal düzenleme yapılırken tasarımı hazırlayan ve bir yapı alt yapı oluşturan teknik bürokratlardır. Bu teknik bürokratların bu çalışmaları olmazsa siyasilerin kendi başlarına çok fazla yapamazlar. Yine uygulanabilir hale gelen politikaların uygulanması da tamamen kamu görevlilerin omuzlarındadır (Çevik ve Demirci, 2015:73-74).

Ancak kamu bürokrasisi, ülkeden ülkeye, yapısal ve işleyiş açısından farklılık gösterebilir. Özellikle küçük ve gelişmemiş ülkelerde, kamu bürokrasisi daha az karmaşık bir yapıya sahip olabilir ve daha az sayıda personel çalıştırabilir. Bu tür ülkelerde, kamu politikalarının oluşturulmasında bakanlar kuruluna doğrudan

erişilebilir ve kabine etkisiyle sorunlara çözüm bulunabilir. Bununla birlikte, gelişmiş veya gelişmekte olan büyük ülkelerde kamu bürokrasisi genellikle büyük ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu durumda, kamu politikaları çeşitli karmaşık süreçlerden geçmek durumundadır. Ayrıca, kamu politikası sürecinde toplumsal grupların veya kamu bürokrasisindeki kesimlerin etkisi, ülkelere göre değişiklik gösterebilir (Çevik ve Demirci, 2015:73-74).

2.3.4. Siyasi Partiler

Demokratik yönetimlerin en kritik unsurlarından biri siyasi partilerdir. Özellikle çoğulcu demokrasilerde, siyasi partiler toplumun farklı siyasi eğilimlerini temsil eder ve aynı politik düşünceleri paylaşan kişilerin bir araya gelmesini ve siyasi aktivite gerçekleştirmesini sağlar. Siyasi partiler, halk tarafından oluşturulur ve hükümeti yönetme hakkı verildiğinde, yürütme veya yasama organlarında görev alırlar. Seçilemedikleri dönemlerde bile, halkın arasında yaşamlarını sürdürürler. Partilerin örgütlenme ve işleyiş şekli, belirli yasalarla sıkı bir şekilde düzenlenmiş ve denetlenmiştir. Bu nedenle, kamu politikası oluşturma sürecinde siyasi partilerin rolü hayati önem taşır. İster iktidarda olsunlar, ister muhalefette, parti sürecin katılımcılarıdır. İktidar partisi, kamu politikalarının şekillendirilmesinde anahtar rol oynarken, diğer tüm siyasi partiler de bu süreçte iktidar partisini etkilemeye çalışırlar. Her iki taraf da bunu toplum için yaptıklarını iddia eder (Eryılmaz, 2013:133). Siyasi partilerin hükümet ve meclis gündemine getirebileceği sorunlar ve problemler, onları kamu politikalarına en fazla etki eden kuruluşlardan biri yapar (Korkmaz, 2014:6).

2.3.5. Bireyler (Seçmenler-Vatandaşlar)

Doğrudan demokrasinin uygulanmasının güçlüğü nedeniyle, çoğulcu demokratik rejimlere sahip ülkelerde politik gücün kullanımı genellikle temsili demokrasi şeklinde belirlenir. Hem doğrudan hem de temsili demokrasilerde, sistem halka

dayalıdır ve vatandaşlar politik gücü kullanma ve yönetme hakkına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, teorik olarak bir ülkenin vatandaşlarının ülke yönetimi ve yönetim mekanizmaları üzerinde tam kontrol ve etkiye sahip olduğu söylenebilir. Seçmen olarak vatandaşların rolü önemlidir. Ancak, her bireyin tek başına kamu yönetimi ve kamu politikaları üzerinde yeterli etki yaratması beklenemez. Çünkü kamusal kararların alınmasında birçok faktör ve aktör etkili olur. Bu faktörler arasında politik güç dengeleri, toplumsal grupların etkisi, çıkar çatışmaları, yasal düzenlemeler ve kurumsal yapının etkisi gibi unsurlar bulunur. Dolayısıyla, vatandaşların etkili bir şekilde kamu yönetimine katılabilmesi için demokratik süreçler, sivil toplum örgütlenmeleri ve katılımcılığı teşvik eden mekanizmalar önemlidir. Burada, seçilmiş bir iktidar üzerinde denetim ve yönlendirme imkânının olmaması ve değişiklik için bir sonraki seçimlerin beklenmesi gerekliliği ana sorunlardan biridir (Eryılmaz, 2013:133).

Modern demokratik toplumlarda, bireylerin bu sorunlara çözüm bulmak için örgütlenip çeşitli lobi grupları oluşturduklarını görürüz. Dolayısıyla, bireyler tek başlarına yapamayacakları birçok konuyu, bu toplumsal gruplar vasıtasıyla halletmektedirler. Seçmenlerin tek başına seçimler aracılığıyla kamu yönetimini ve kamu politikalarını yönlendirmesi zordur. Seçimler arasında uzun süreler geçtiğinden ve sadece bir oy kullanıldığından, bu müdahalenin sonuçlarının etkisiz kalacağı öngörülebilir. Ayrıca, siyasi, idari ve diğer süreçler hakkında seçmenlerin erişebildiği bilgiler genellikle yetersizdir. Bireylerin genellikle sadece kendilerini etkileyen yönler hakkında bilgi sahibi oldukları görülür. Birey olarak önemli sonuçlar elde edilemeyeceği bilindiği için, demokratik sistemlerde insanlar, hükümet üzerinde etkili olabilmek ve baskı kurabilmek için bir araya gelip gruplar oluştururlar (Çevik ve Demirci, 2015:78-79).

2.3.6. Medya

Medya, bugünün dünyasında, yazılı ve görsel olarak hayatın her alanını kapladığı için, yasama, yürütme ve yargı organlarından sonra dördüncü bir güç olarak kabul edilir. Medyanın yayınları halk üzerinde olduğu kadar hükümet ve bürokrasi üzerinde de etkilidir. Bu sebeple, modern çoğulcu demokrasilerde basın özgürlüğü anahtar bir prensiptir. Bu özgürlük sayesinde yönetenler ve yönetilenler arasında sağlıklı bir iletişim ve bilgi akışı mümkün hale gelir. Medya, hükümetin icraatlarını halka aktarırken, halkın talep ve ihtiyaçlarını da yönetime bildirerek, halka hizmet eder. Bu süreçte en kritik nokta, medyanın tarafsız olup olmadığıdır (Eryılmaz, 2013:134).

Eğer medya tarafsız bir şekilde işlev görürse, demokratik ve özgür toplumlarda devlet-toplum ilişkisinde vazgeçilmez bir öneme sahip olur. Ancak eğer medya, kendi çıkarlarına göre hareket ederek, kamu politikaları sürecinde devlet ile toplumu birbirine düşman hale getirecek eylemlerde bulunursa, bu durum olumsuz sonuçlar doğurabilir. Medyanın güçlü olduğu bugünkü dünyada, Türkiye gibi ülkelerde, yazılı ve görsel medyanın ülkenin gündemini ne ölçüde belirlediği ve kamu politikaları oluşturma sürecinde pozitif veya negatif bir rol oynadığı açıktır. Bu noktada, medyanın rolü göz ardı edilemez (Çevik ve Demirci, 2015:85).

2.3.7. Sivil Toplum Örgütleri – Baskı Grupları

Toplum, sürekli büyüyen ve çeşitlilik gösteren bir canlı yapının unsurları olan bireylerden oluşur. Farklılaşan bireylerle birlikte, talepler ve ihtiyaçlar da artar. Bu taleplerin karşılanması ve toplumsal refahın sürdürülebilirliği devletin görevidir, fakat devletin bu süreci kendi mekanizmaları ile sağlama yeteneği sınırlıdır. Bu nedenle, toplumun talep ve arz dengesizliğini düzgülendirmek adına örgütlenme ihtiyacı duyar. Bu bağlamda, çok sesliliği savunan sivil toplum kavramı, devlete karşı toplumun ihtiyaçları için baskı oluşturan ve dayanışmayı teşvik eden bir felsefeye sahiptir. Bu anlayış, gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olanlara göre daha belirgin bir konumda bulunur (Karadağ, 2015:1).

Aktivist gruplar ya da sivil toplum örgütleri, kamu politikalarının şekillenmesi ve uygulanması sürecinde önemli bir görev üstlenir. Modern toplumun örgütlenme biçimine göre, vatandaşların ihtiyaçları, sorunları ve taleplerinin devletin ilgili birimlerine iletilmesi konusunda bu gruplar öncülük eder. Aktivist grupların etkinlik seviyesi, ülkelerin demokratik yapıları ile yakından ilişkilidir. Gerçekten de, demokratik yönetim biçiminin egemen olduğu ülkeler, vatandaşların talepleri doğrultusunda politikalar geliştirir (Eryılmaz, 2013:134).

Totaliter rejimlerde baskı grupları, devletin bir uzantısı olarak işlev görür ve toplumun devlete olan desteğini örgütler; fakat bu gruplar, demokratik rejimlerde olduğu gibi özgür değildir. Öte yandan, demokratik rejimlerde halkın oluşturduğu bu gruplar, halkın taleplerini devlete iletmektedir. Demokratik yönetim sistemine sahip ülkelerin kamu yönetimleri ve parlamentoları, vatandaşların talepleri doğrultusunda politikalar geliştirmeyi amaçlar (Çevik ve Demirci, 2015:80).

2.3.8. Uluslararası Organizasyonlar

Kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde, ulusal aktörler kadar, özellikle küreselleşmeyle birlikte güçlü ülkelerin ve uluslararası organizasyonların, özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde etkisi olduğunu belirtmeliyiz. Kamu politikaları literatüründe uluslararası aktörlere sıklıkla yer verilmese de, ABD ve İngiltere gibi ülkelerin genellikle uluslararası organizasyonları yönlendirdiği düşünüldüğünde, bu organizasyonlardan etkilenenler genellikle gelişmekte olan ülkelerdir. Bu nedenle, bu ülkelerdeki çalışmalarda aktörler incelenirken uluslararası aktörler göz ardı edilir. Ancak Türkiye gibi ülkeler için bu durum geçerli değildir. Örneğin, Türkiye ile yaptığı anlaşmalar sonucunda IMF, Türkiye'nin ekonomik politikalarını etkileyebilir. Bu bakımdan uluslararası aktörlerin önemi inkâr edilemez (Eryılmaz, 2013:135).

Ayrıca, ülkeler arasında kurulan birlikler veya organizasyonlar da ulusal politikalar üzerinde etkili olabilir. Avrupa Birliği, Arap Birliği, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (OSCE) ve NATO gibi kuruluşlar bu duruma örnektir. Ancak bu durum, uluslararası baskı olarak değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülkelere göre daha fazla etkiler (Çevik ve Demirci, 2015:87).

3. DEZENFORMASYON, MANİPÜLASYON VE PROPAGANDA KAVRAMLARI

Dezenformasyon, 1949 yılında türetilen Rusça bir terim olan "dezinformacija"dan gelmektedir ve "kasıtlı olarak yanlış bilgi" anlamına gelir. Bu terim, Stalinist bilgi kontrol politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Karlova ve Fisher, 2013). Dezenformasyon, hedef kitleyi kasıtlı olarak yanıltmayı amaçlayan yanlış bilgiyi ifade eder (Kırık ve Yılmaz, 2018: 121). Dezenformasyon, yalan ve propaganda gibi stratejilerle kitleleri yanıltma işlevini yerine getirir ve bilginin kendisi yanıltıcı olabilir. Ayrıca, komplo teorileri de dezenformasyonun kaynakları arasında yer alır. Çünkü bu kaynaklar sistematik olarak yanıltıcı ve inandırıcı olma özelliklerini kullanır (Fallis, 2014: 625).

Shannon and Weaver iletişim modelinde belirtilen kaynak ve hedef kitle arasındaki geri beslemeli süreç, basit bir şekilde mesaj akışını göstermekteydi ve netice olarak enformasyon elde edilmekteydi (Al-Fedaghi, 2012:1-8). Ancak dezenformasyon, bu süreci engellemek ve kullanıcıyı yanıltmak amacıyla kasıtlı olarak yanlış bilgi verilmesidir (Schlitzer, 2008:10).

Dezenformasyon yapılırken fotoğraf ve video gibi farklı materyallerden faydalanılır. Bu anlamda örneğin bir konuyla alakalı olarak yayınlanan bir fotoğrafın ne söz konusu olayla ilgisi vardır ne bahsedilen zamanda çekilmiştir ne de bahsedilen mekânda ya da yerde çekilmiştir (Kırık ve Yılmaz, 2018: 121).

Dezenformasyonu bir nevi kara propaganda olarak da ifade edebiliriz. Nitekim bu anlamda sadece siyasi aktörlerin ya da devletlerin hedef kitleleri bir amaç uğruna kanalize etme faaliyeti değil küreselleşen pazarda firmalarda rakip firmaları ya da kişileri karalama ve rekabet durumundan uzaklaştırmak amacıyla bu yola başvurmaktadır. Hatta istihbarat örgütleri ve gizli servisler de bağlı oldukları devletlerin çıkar ve menfaatlerine paralel olarak bu yöntemleri kullanırlar (Toktay, 2019:38).

Tarihe bakıldığında ikinci dünya savaşı ve soğuk savaş yıllarında dezenformasyon yönteminin uygulandığını görmekteyiz. Bu anlamda bilinen ilk dezenformasyon örneği diyebileceğimiz uygulama, ikinci dünya savaşında General Dwight D. Eisenhower yönetiminde müttefik güçlerin yaptığı Normandiya Çıkarması'dır. Çıkarma hareketinden önce şişme tank ve maketler yapılarak bunlara gerçek bir ordu imajı verilmiş, İngiliz istihbaratı aracılığıyla da Alman ordusu, saldırının büyüklüğü konusunda yanıltarak sanki müttefiklerin iki ayrı çıkarma planı varmış gibi asılsız bilgi yaymış ve Hitler'i buna inandırmıştır (Toprak, 2015: 39).

Zaman içinde değişen iletişim teknolojilerine paralel olarak yapılan dezenformasyon şekillerinin de değişiklik gösterdiğini görmekteyiz. Örneğin, bilgisayar korsanları büyük haber ve medya kuruluşlarının internet sayfalarını direkt taklit ederek onları değiştirmiş ve bu yöntemle haber siteleri aracılığıyla bilgiyi kasıtlı bir şekilde yaymışlardır. Dezenformasyon türlerini şöyle sıralayabiliriz (Fallis, 2009: 2-3);

- Dezenformasyon genellikle hükümet ve askeri faaliyetlerde etkin bir şekilde kullanılır. George Carlin'in dediği gibi, "hükümet yalan söylemez, ona dezenformasyon yoluyla dahil olur."

- Dezenformasyon genellikle dikkatlice planlanmış ve teknik olarak karmaşık bir aldatmacadır. Örneğin, hackerlar, haber servislerinin sistemlerine yapılan siber saldırı sonucunda web sayfasını değiştirerek veya benzerini oluşturarak kasıtlı olarak yanlış ve yanıltıcı haberler yapabilir. Aynı şekilde, herhangi bir kişi bilerek ve anonim olarak Wikipedia'ya yanlış bilgiler ekleyebilir.
- Dezenformasyon her zaman doğrudan aldatmacayı amaçlayan bir kuruluştan veya kişiden gelmez. Örneğin, haber servisleri genellikle başka biri tarafından oluşturulan yanlış veya yanıltıcı bilgileri yaymak için kandırılmış olabilir.
- Dezenformasyon genellikle yazılı ve sözlü bilgiyle ilgilidir, ancak bir fotoğraf da önemli bir dezenformasyon kaynağı olabilir.
- Dezenformasyonun hedefi genellikle bir kişi veya insan grubu olmasının yanı sıra bir makine de olabilir. Bu bağlamda, firmalar ürünlerini satışa sundukları pazarlarda rakip firmaların ürünlerine karşı yanlış ve yanıltıcı söylentiler yayabilirler. Bu şekilde kendi ürünlerinin satışını artırmayı hedeflerler.

Manipülasyon kavramı ise TDK sözlüğünde yönlendirme, seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirme şeklinde tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr, 29.03.2023).

Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte dijital manipülasyon kavramı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda dijital manipülasyon ise, çekilen fotoğraflar ve resimlerin bilgisayar ortamında çeşitli özel yazılımlar aracılığıyla değiştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu bu kavram için sayısal yönlendirme kavramını kullanmaktadır. Halk arasında ise montajlamak, fotoşoplamak, fotoğrafla oynama ve fotoğrafı düzeltme şeklinde tanımlanmaktadır (Yamı, 2009:49).

Fotoğrafın ve resimlerin özünü tahrif etmeye yönelik yapılan uygulamalar neticesinde insanlar, gerçekleri çok farklı bir boyutta algılamakta ve paylaşılan haberde olması gereken güven ve doğruluk ilkesini sorgulamaya başlamaktadır. Nitekim burada bir karede olan birinin çıkarılması ya da olmayan birinin eklenmesi, farklı fotoğrafların birleştirilmesi ya da arka planın değiştirilmesi gibi yöntemler kullanılarak fotoğrafın kısa süre içinde internet ortamında yayılması mevzu bahistir (Erdoğan, 2013).

Propaganda kavramı, Latince kökenli "propagare" kelimesinden türetilmiştir, bu kelime bahçıvanın taze bir bitkinin filizlerini yeniden toprağa dikerek yeni bitkiler üretmesini anlatır. Propagandanın amacı, belirli fikirleri yeşertmek ve yaymaktır. Bu kavram sosyolojik anlamda ilk kez Roma Katolik Kilisesi tarafından uygulanmıştır. Roma Katolik kilisesi bu kavramı, 17. yüzyılda Protestan mezhebine karşı, kendi fikirlerini savunabilmek ve haklılığını ispatlayıp güçlendirmek maksadıyla kullanmıştır. Fransız devriminden sonra bu kavram din dışı maksatlarla da kullanılmaya başlanmıştır (Erkiş ve Summak 2011, Geçikli 1999:267). Aslında her ne kadar gerçek anlamda örneklerinin kökleri bu dönemden almış olsa da propagandanın toplumların oluşumlarıyla birlikte var olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim ilk toplumların meydana gelmesinden beri propagandanın izlerine rastlanılmaktadır. Nitekim toplumların zaman içinde kendilerine düşman olarak gördükleri toplumları ya da kavimleri kin ve nefret yüklü masal ya da hikayelerle şeytanlaştırmış ve bu yolla düşmanlarını yıldırarak onların cesaretini kırmak istemiştir. Netice olarak toplumlar kendilerini kahraman olarak lanse ederken, zalim olarak konumlandıkları ise algıladıkları düşman olmuştur (Qualter, 1980: 257).

Siyasal iletişim alanının kurucusu diyebileceğimiz Harold Lasswell, Propaganda kavramını, 1927 yılında yayımladığı The Theory of Political Propaganda isimli

eserinde “önemli sembollerin manipülasyonu vasıtasıyla kolektif tutumların yönetilmesi” şeklinde tanımlamıştır (Lasswel, 1927;627).

Propagandanın etkin ve kuvvetli kullanımı birinci dünya savaşı döneminde gerçekleşmiştir diyebiliriz. Nitekim savaşa müdahil olan devletler, kendi halklarına, düşman ülkeleri haksız, kendilerini ise haklı göstermek ve dolayısıyla bu yöntemle halkın savaşa olan inancını ve desteğini diri tutmak için propagandayı psikolojik bir silah olarak kullanmışlardır. Nitekim bu ülkelerden birisi İngiltere’dir. Wellington House ismiyle kurulan bu savaş propaganda bürosu, sonraki dönemde enformasyon merkezine ardından 1918’de ise enformasyon bakanlığına dönüştürülmüştür ve İngiliz halkı üzerinde propaganda faaliyeti yürütmüştür. Genel olarak ülkelerin yaptıkları bu faaliyetler ikinci dünya savaşı döneminde daha da hat safhaya ulaşmış ve büyük kitlelere ulaşma konusunda en etkin dönemlerini yaşamıştır (Toprak, 2015: 31). Nitekim bu dönemde savaşa dahil olan devletler, ekonomik, siyasi ve askeri maksatlarla propaganda faaliyetlerine sıklıkla başvurmuşlardır. Hatta Hitler, propaganda faaliyetlerine o kadar güvenmekteydi ki, iktidar kazanmasını sağlayan propagandasının dünyayı fethetmesini de sağlayacağını düşünmeye başlamıştır (Geçikli 1999:267).

Zaman içinde ikna edici iletişim yöntemlerinden faydalanan propagandaya ilk kullanılan anlamlarından daha farklı anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Nitekim ikna, kelimelerle insanların fikirlerini ve düşüncelerini istenilen doğrultuda biçimlendirme sanatı olarak ifade edilirken, propagandanın daha çok olumsuz bir manaya sahip olduğu savunulmakta ve hatta propagandanın genel olarak kandırmak ve beyin yıkamak manasında kullanıldığı görülmektedir. Ancak propagandanın bu olumsuz anlamından arındırmak isteyenler de vardır. Bunların da propagandayı, ikna ve etkileme çabalarıyla fikirlerin ve düşüncelerin yayılması biçiminde bir tanımlama yaptıkları görülmektedir. Ancak tıpkı sosyal bilimlerin

diğer dallarında olduğu propaganda kavramıyla ilgili de çok fazla sayıda tanım bulmak mümkündür (Geçikli 1999:266-267).

3.1. Sosyal Medya Olgusu

Bilinen tarihe bakıldığında, iletişim teknolojileri yazının keşfinden internet ve sosyal medyanın ortaya çıkmasına kadar geniş bir evrim geçirmiştir. İnsanların birbiriyle bağlantı kurma, bilgi ve düşünceleri paylaşma ihtiyacı, çeşitli teknolojik yeniliklerin doğmasını tetiklemiştir. Bu yenilikler, kişiler arası ve kitle iletişimini büyük ölçüde kolaylaştırmış ve dünyadaki insanları bir araya getirmiştir. Yeni medya gelişmeleri, esasen geleneksel medyanın yerini alarak, dijital çağın başlamasına işaret ediyor (Bostancı, 2015:48). Bu yeni medya, sosyal medya olarak bilinen ve ağırlıklı olarak internet tabanlı olan iletişim araçlarından oluşur (Nuran, 2015:30). Sosyal medya, yeni nesil web teknolojileri tarafından sağlanan kullanıcı dostu bir deneyim ve hızlı bilgi paylaşımını ifade eder (Özutku ve diğerleri, 2014:81).

Demografik ve kalitatif özelliklere dayalı olarak hedef kitleleri segmentlere ayırabilme yeteneği, sosyal medyayı diğer kitle iletişim araçlarına kıyasla daha etkili hale getirmektedir. Bu, reklam ve pazarlama faaliyetlerinde de geçerlidir, burada sosyal medya etkili bir pazarlama kanalı olarak işlev görmektedir (Bostancı, 2015:46). Zamanla, sosyal medyanın kullanımı arttıkça, bununla ilişkilendirilen faaliyetler ve etkiler de genişlemiştir.

Ancak, tüm bu teknolojik ilerlemeler, hayatı kolaylaştırmanın yanı sıra, medya aracılığıyla gerçek ve yanılsama arasındaki çizgilerin belirsizleşmesine de yol açmıştır. Walter Lippman'a göre, modern dünyada, algı ve gerçeklik arasındaki fark giderek artmış ve toplumsal, politik ve ekonomik yaşamın karmaşıklığı, medyanın zihnimizde oluşturduğu imajlarla hızlanmıştır. Lippman'a göre, sunulan

sözcükler ve imgeler bir tür sanal gerçeklik oluştururken, bu da sosyal medyanın, bilginin abartılı ve çarpıtıldığı bir platform olarak kabul edilmesine neden olmuştur (Öksüz, 2013:14).

4. KAMU POLİTİKALARI VE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ: DEZENFORMASYON, MANİPÜLASYON VE PROPAGANDA

İlk dönemlerde kişisel kullanıma yönelik olan sosyal medya platformları, zamanla arkadaşlık ve ailevi bağları sürdürme aracı haline geldi. Daha sonra, profesyonel ilişkilerde önemli bir rol oynamaya başlayan bu platformlar, devlet kurumlarının vatandaşlarla iletişim kurduğu resmi alanlara da nüfuz etti (Hrdinovâ ve ark., 2010: 3). Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, yönetim kavramını küresel dünya bağlamında yeniden biçimlendirmeyi zorunlu kılmıştır. İnternet, çeşitli milliyetlerin elektronik ortamlarda birleştiği karmaşık bir süreç olmuştur ve vatandaş merkezli yönetim sağlamada önemli bir araç haline gelmiştir (Demirel, 2010:69). Bu bağlamda, e-yönetişim; yönetimin, bilgi teknolojileri ve özellikle internet aracılığıyla büyük ölçüde gerçekleştirildiği bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Palvia ve Sharma, 2007:2). E-yönetişim, internet ağı üzerinden artan etkileşimleri ifade eder (Tejasvee ve diğerleri, 2010:299).

Bu yeni yönetim ağı sayesinde, sivil toplum kuruluşları, yarı özerk organizasyonlar, işletmeler ve yerel yönetimler devlet politikası ve yönetimi konularında online kamuoyu oluşturarak seslerini daha etkin ve sürekli bir şekilde duyurabiliyorlar. Bu sayede, politika ve karar verme süreçlerine katılım sağlayarak, bu politika ve kararların şekillenmesinde etkin oluyorlar. Bu durum, ülkenin yönetilmesi sürecinde politikaların belirlenmesine devlet dışı bir aktör olarak aktif katılımı mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak, e-yönetişim, politika aktörlerini, internet ağları üzerinden hızlı ve sürekli katılımlarını sağlayarak, kamu

hizmetlerinin belirlenmesinde ve sunumunda pasif durumdan aktif duruma getirir (Doğan ve Ustakara, 2013: 6).

Politikacılara etki edebilen bir güç olarak görülen vatandaşların politikacılara ulaşması önemli olduğu modern demokrasilerde, sosyal medyanın yaygınlaşması politikacıların vatandaşlara hesap verme sürelerini kısaltmış ve sorumluluklarını artırmıştır. Aslında, vatandaşlara karşı sorumluluk ve hesap verme zorunluluğu demokratik ülkelerde zaten mevcuttur ancak sosyal medya sayesinde bu süreç daha hızlı ve verimli hale gelmiştir. Ayrıca, sosyal medya hükümet veya herhangi bir kurumun kararlarına karşı çıkmakta zorlanan vatandaşların bir araya gelmelerini kolaylaştırır. Bu sayede, benzer düşüncelere sahip insanlar iletişim kurarak daha güçlü bir topluluk oluştururlar. Sosyal medya olmadan bu süreç hem maliyetli hem de zaman alıcıdır, ancak sosyal medya araçları bu zorlukları ortadan kaldırır. Sonuç olarak, bireyler, hükümetlerin kamu kararlarına ilişkin görüşlerini anlık ve etkileşimli olarak paylaşabilirler. Haber sitelerinin yorum bölümlerinde, insanların reaksiyonları kolayca görülebilir (Çıldan ve ark., 2012:3).

Dijital aktivizm, bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Dijital aktivizm, bireylerin iletişim teknolojilerini kullanarak çeşitli konular veya olaylarla ilgili görüşlerini, tepkilerini veya desteklerini ifade etmek ve bunları pratik hale getirmek için yaptıkları tüm eylemleri kapsar (Yeğen, 2014:84). Klikativizm, fiziksel olarak değil, herhangi bir yerden, klavyenin başında toplumsal eylemlere ve hareketlere katılmayı ve örgütlemeyi içerir. Klikativistler, internet temelli kampanyalar ve eylemler gerçekleştirir ve belirledikleri hedefler için çevrimiçi imza kampanyaları başlatır ve protestolara katılır. Bu dijital medya platformları, geleneksel ortamlara benzerken, aynı zamanda kendine özgü bir politik katılım dili ve deneyimine sahiptir (Yılmaz ve diğerleri, 2015:491). Aktivizm, slaktivizm ve klikativizm gibi yeni

sosyal ağlarda ortaya çıkan dijital politik katılım olguları, bu durumun bir yansımasıdır (Kurtbaş, 2017:312).

Kliktivistler, toplumsal fayda ve genel çıkarlar doğrultusunda çeşitli sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılır ve insanları yönlendirir. Örneğin, bir şirketin ürünlerini protesto etmek, bir toplumsal konuya dikkat çekmek veya AIDS ile mücadele etmek gibi konularda aktif rol alırlar. Kliktivistler, özel bir eyleme tepki olarak bir web sitesi oluşturarak insanları "satın almayalım" veya "bunu değil bunu yapalım" gibi çevrimiçi örgütlenmelerle toplumsal farkındalık yaratma amacıyla imza kampanyaları düzenlerler. Ayrıca, belirli bir imza sayısına ulaşıldığında, hukuksal ve toplumsal açıdan dikkate alınacağı vaat edilir (Yeğen, 2014:90). Siyasal iktidarların ya da hükümetlerin kamu politikası oluşturma sürecinde de yine benzer şekilde bu aktivistlerin sosyal medya platformlarında bir araya geldikleri ve bu politikalara karşı çeşitli söylemlerde buldukları ya da eylemler gerçekleştirdikleri bilinmektedir.

Ancak sosyal medya mecralarının kullanılması sürecinde çok fazla sayıda karmaşık düzeyde oluşturulmuş enformasyonda bulunmaktadır. Bu bağlamda, iletilen mesajlarda taşınan bilgiler gereksiz, yönlendirici, tutarsız, eksik, yanlış veya alakasız olabilir. Bu bilgilerde enformasyon, dezenformasyon, haber, magazin, halkla ilişkiler çalışmaları, siyaset ve eğlence bir araya gelir (Erkan ve Ayhan, 2012:205,206). Özellikle çevrimiçi platformlarda bilgi gönderme veya paylaşmanın evrensel bir standartı bulunmamaktadır. Ek olarak, dijital platformlarda bilgiler kolaylıkla değiştirilebilir, çalınabilir, çarpıtılabilir veya sahte ifadelerle isimsiz olarak oluşturulabilir (Metzger, 2007:2079).

Bu nedenle, sosyal medyada yapılan paylaşımlar, insanları yanlış bilgilerin arasından gerçekleri ayıklama konusunda zorlayarak savunmasız hale getirir. Bilginin üretim sürecinde gerçeklikten koparak kurgusallaştığı ve doğruların, gerçeklerin ve olguların değerini yitirdiği bir döneme geçildiği ifade edilmektedir.

Kamuoyunun şekillendirilmesinde duygusal ve kişisel inanca hitap etmenin nesnel gerçeklere göre daha etkili olduğu durumlarla ilişkili olan veya bunları ifade eden post-gerçeklik (Post-truth) kavramı ortaya çıkar. Post-gerçeklik veya hakikat sonrası dönemde hakikat-yalan, dürüstlük-sahtekarlık, gerçek-kurgusal arasındaki sınırlar bulanıklaşır. Başkalarını aldatma eylemi bir alışkanlık, meydan okuma hatta bir oyun haline gelmiş ve teknoloji bu sorunu daha da kötüleştirmiştir. Bu dönem, güvenin temelini erozyona uğratan, şüphe üzerine kurulu kırılğan bir sosyal yapı oluşturmuştur (Modreanu, 2017:7).

Tarih boyunca, toplumlara yönetmek, bireyleri kontrol etmek ve yönlendirmek, kamuoyunu etkilemek ve insanları kandırmak amacıyla çeşitli yöntemler denenmiştir. Propaganda, yarı gerçek ya da yalan bilgileri simgeler aracılığıyla yayarak insanların, grupların inançlarını, davranışlarını ve tutumlarını etkilemeyi amaçlayan sistematik çabaların bir ürünüdür. Başka bir yöntem ise propaganda ile benzerlik gösteren kasıtlı yanıltma veya dezenformasyondur. Dezenformasyon, genellikle olmayan bir durumu varmış gibi göstermeyi amaçlayan yanlış ve yanıltıcı bilgilerin üretimidir. Bilgiler kasıtlı olarak yanlış şekilde üretilir ve hedef kitleye uyumlu düşünce ve eylemler oluşturmayı hedefler (Erkan ve Ayhan, 2012:206).

Bu bağlamda, internet ortamlarının dezenformasyon yayılması için önemli fırsatlar sunduğunu söylemek gerekmektedir. Dezenformasyon genellikle bir organizasyon veya kişi tarafından üretilse de, bazen bazı haber kanalları ve gazeteler kasıtlı olarak üretilen yanlış bilgileri referans olarak gerçek olmayan haberler yayabilir. Bu süreçte medya, asıl dezenformasyon kaynağı olmasa da, bu amaçla üretilen bilgilerin taşıyıcısı ve geniş kitlelere yayıcısı olarak rol oynayabilir (Turan, 2015:110).

Reuters Gazetecilik Çalışma Enstitüsü'nün 2018'de yayınladığı Dijital Haber Raporu'na göre, Türkiye'de insanların %60'ının ana akım medyadaki haberlere güvenmediği için sosyal medyaya yöneldiği belirtilmiştir. Ancak sosyal medyanın haber kaynağı olarak görülmesi çeşitli riskler içermektedir. Bu risklerin başında haber kaynaklarının kontrol edilmemesi ve yanlış haberlerin kolayca yayılması gelmektedir. Uzmanlara göre, özellikle seçim dönemleri ve toplumsal krizler gibi önemli zamanlarda sosyal medyadaki bilgi kirliliği ve yanlış bilgiler daha da artmaktadır. Bu tür özel zamanlarda kullanıcılar, içeriğin doğruluğunu sorgulamadan hemen yayma eğilimindedir. Bazılarına göre bu davranış doğal bir refleksdir, travmatik bir süreçten geçen kişilerin tepkisi olarak ifade edilebilir. Ancak bunu kabul etmek yerine, şüpheli ve eleştirel bir yaklaşımla mücadele etmek daha doğru olacaktır. Bu şekilde bilgiye şüpheli bir yaklaşım sergileyen bireyler, bir bilgiyle karşılaştıklarında hemen paylaşmak yerine önce araştırma yaparak bilginin doğruluğunu değerlendirebilirler (Kırık ve Yılmaz, 2018:126-127).

Nitekim Türkiye'de de 2022 yılı sonlarında Cumhurbaşkanlığı İletişim Dairesi Başkanlığı bünyesinde Dezenformasyonla Mücadele Merkezi kurulmuş ve kamu politikaları oluşturulma sürecinde etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı web sayfasında *"Ülkemize karşı yürütülen sistematik dezenformasyon kampanyalarına karşı İletişim Başkanlığımız bünyesinde müstakil bir birim oluşturduk. Dezenformasyonla Mücadele Merkezi"* ifadeleri kullanılarak kurulan bu yeni birimin amacı açıklanmıştır. Bu merkez, 2 Ekim 2022 tarihinden itibaren haftalık ve zaman zaman günlük olarak sosyal medyada paylaşılan ve dezenformasyon olarak ilan edilen haberlerin ya da bilgilerin hakikatlerini araştırarak paylaştığı bir merkez olarak faaliyet göstermektedir. Merkez, bugüne kadar onlarca bülten yayımlamıştır. Özellikle merkezi Kahramanmaraş olan 6 Şubat 2023 tarihli büyük depremin olduğu günden sonra, sosyal medyada paylaşılan bilgi kirliliğinin yoğunluğundan dolayı

bültenler bir süre günlük olarak yayınlanmak zorunda kalmıştır (www.iletisim.gov.tr, 10.02.2023).

Sosyal medyanın yaygın olarak dezenformasyon ve manipülasyon faaliyet alanı olarak kullanılmasının en önemli sebebi, internet mecralarındaki sınırlama ya da denetlenme mekanizmasının zor olmasıdır. Siyasal iktidarların kamu politikalarına karşı, bu sürece etki edebilecek bütün aktörler sosyal medya mecraları aracılığıyla bir araya gelerek bir dijital aktivist olarak, siyasal iktidarın mevcut politikayla, aslında yapılmak isteneni gizlediğini, toplumun yanıltıldığı ve bu kararlar toplumun zarar göreceğine dair karşı propaganda faaliyeti yürüterek kamu politikalarının karar alma sürecini sekteye uğratabilir. Bu iddiaları temellendirmek amacıyla hedef kitlenin yönlendirilebilmesi ve destek sağlanması için kasıtlı olarak bilgiyi çarpıtmak suretiyle insanları manipüle de edebilir. Burada amaç, bahse konu kamu politikasıyla alakalı olarak kitleleri yanıltmak, onları yönlendirmek, kamu politikası kararlarının kendi istekleri doğrultusunda alınmasını sağlamak ya da kendi siyasi ve ideolojik meseleleri doğrultusunda süreci bir propaganda malzemesi haline dönüştürmesi de olasıdır.

Konuyla alakalı olarak en bilindik örneklerinden birisi şüphesiz 2013 yılında Gezi Parkı Gösterileri olarak kayda geçen ve siyasal iktidarın Gezi Parkı ile ilgili olarak aldığı kararının protesto edildiği kitlesel sokak olaylarıdır. Olayla ilgili olarak literatürde çok sayıda araştırma yapılmış durumdadır. O konulara bakmak tafsilatlı iş olacağından burada konunun ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak şu kadarı söylenebilir ki protesto gösterileriyle ilgili olarak sosyal medyada paylaşılan doğru bilgilerden çok daha fazla yalan ve yanlış bilgi paylaşılmıştır. Hükümetin kararlarına karşı sosyal medya aracılığıyla bir araya gelen gruplar, Taksim meydanında toplanmış ve kısaca özetleyebileceğimiz aşağıdaki talepleri hükümete sunmuşlardır (hürriyet.com, 10.04.2023);

- Gezi Parkı'nın korunarak park olarak kullanılması ve Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkımının durdurulması gerekmektedir.
- Taksim Gezi Parkı'nın yıkımına karşı direnen halkın demokratik haklarının engellenmesine neden olan tüm sorumlular görevden alınmalıdır.
- Gezi direnişine katılanların gözaltına alınması durumunda, derhal serbest bırakılmalı ve hiçbir soruşturma açılmamalıdır.
- Türkiye'deki tüm meydanlar, örneğin Taksim ve Kızılay, toplantı, gösteri yürüyüşleri ve ifade özgürlüğüne açık olmalıdır.
- Zeytin Dalı Harekatı'na ilişkin hükümet kararına karşı sosyal medyada bir araya gelen gruplar, PKK/YPG terör örgütü ve destekçilerinin sosyal medyada yaydığı dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda paylaşımlarını ele alan "Sosyal Medyada Dezenformasyon, Manipülasyon ve Propaganda Etkisi: Zeytin Dalı Harekatı Örneği" adlı yüksek lisans tezinde ayrıntılı olarak incelenmiştir (Toktay, 2019).

Ancak bunun tam tersi olarak kamu politikası sürecini etkileyen aktörler, hükümetin ya da siyasal iktidarların politikalarını destekler mahiyette paylaşımlarda da bulunabilirler. Öte yandan siyasal iktidarlar ya da hükümetler de sosyal medya mecralarını kullanarak kamu politikalarıyla alakalı olarak kamuoyu desteği oluşturmak ve kitlelere ulaşarak propaganda yöntemleriyle hedef kitleleri etkileyebilmek isteyebilir. Bu anlamda siyasal iletişim aktörleri tarafından, propaganda aracı haline gelen sosyal medya mecralarında siyasal iletişim sürecinde hedef kitlelerin fikirlerini ve davranışlarını değiştirmek amacıyla yaptığı dezenformasyon ve manipülasyona da rastlanılmaktadır.

5. SONUÇ

İletişim teknolojilerinin gelişimi, yazıdan internete ve sosyal medyaya kadar geniş bir evrim süreci yaşamıştır. Bu evrim, toplumların ve bireylerin iletişim kurma biçimini radikal bir şekilde değiştirmiştir. Yeni medya, sosyal medya aracılığıyla, kitle iletişiminin doğası ve etkisi üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Aynı zamanda, pazarlama ve reklam gibi alanlarda da önemli değişimlere yol açmıştır.

Ancak, bu gelişmelerin bir dizi karmaşıklığı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Algı yönetimi, bilgi çarpıtma ve gerçeklik ile yanılsama arasındaki çizginin belirsizleşmesi gibi konular, teknolojik ilerlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkan zorluklardır. Lippman'ın belirttiği gibi, kitle iletişim araçlarının oluşturduğu imgeler, modern dünyada algı ile gerçeklik arasındaki uçurumu genişletmiştir.

Sonuç itibarıyla, sosyal medyanın ve genel olarak yeni medyanın gücü ve etkisi, bilginin doğruluğu ve yanıltıcılığı konusunda yeni sorunlara yol açmıştır. Bu, toplumun bu yeni iletişim biçimlerini değerlendirirken dikkate alması gereken bir faktördür. Bu nedenle, ilerleyen dönemlerde sosyal medyanın daha etik ve daha doğru bilgi paylaşımını sağlamak için nasıl düzenleneceği konusu, büyük önem taşımaktadır.

Kamu politikalarının oluşturulmasında sosyal medyanın rolü ve etkisi, hem fırsatlar hem de zorluklar barındırmaktadır. Sosyal medya, kamu politikası sürecinde daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlama potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, bilgiye daha hızlı erişim ve geniş bir kitleye ulaşma imkanı sunmaktadır. Bu durum, halkın politika yapma sürecine daha aktif bir şekilde dahil olabilmesine ve bu süreçten daha fazla bilgi edinebilmesine yardımcı olabilir.

Bununla birlikte, sosyal medya platformları aynı zamanda yanıltıcı bilgilerin, propaganda ve manipülasyonun yayılmasında da önemli bir araç haline gelmiştir. Dezenformasyon, kamu politikalarının oluşturulma sürecini olumsuz yönde etkileyebilir, çünkü insanlar yanıltıcı bilgilere dayanarak yanlış sonuçlara varabilirler ve bu durum politika yapma sürecinde kötü kararların alınmasına yol açabilir. Dolayısıyla, sosyal medyanın etkisi, kamu politikalarının oluşturulma sürecinde hem olumlu hem de olumsuz yönde hissedilmektedir. Öte yandan, dezenformasyon ve manipülasyon gibi risklerin yönetilmesi, kamu politikalarının etkin bir şekilde oluşturulması ve uygulanması için hayati öneme sahiptir. Bu durum, sosyal medya düzenlemelerinin ve eğitiminin de önemini vurgulamaktadır. Kamu politikalarının oluşturulmasında sosyal medyanın rolünün tam olarak anlaşılması ve yönetilmesi, modern demokratik toplumların karşı karşıya olduğu en önemli zorluklardan biridir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKLAR

- Acar, A. (1999). Siyasi Tercihlerin Kamu Yönetimine Yansıması. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (3), 311-318.
- Al-Fedaghi, S. (2012). A conceptual foundation for the Shannon-Weaver model of communication. International Journal of Soft Computing, 7(1), 12-19.
- Akıncı, B. (2018). Türkiye'de kamu politikası oluşturma sürecinde yeni aktör: Cumhurbaşkanlığı politika kurulları. OPUS International Journal of Society Researches, 9(16), 2128-2146.
- Bakırtaş, İ. (1998). Bürokrasinin Kamu Harcamaları Üzerindeki Artırıcı Etkisi [The Enhancing Effect of Bureaucracy on Public Expenditures]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi [Master's Thesis], Eskişehir, Türkiye.
- Çevik, H. H., & Demirci, S. (2015). Kamu Politikası - Kavramlar, Aktörler, Süreç, Modeller, Analiz, Karar Verme [Public Policy - Concepts, Actors, Process, Models, Analysis, Decision Making]. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çıldan, C., Ertemiz M., Küçük E., Tumuçin H. K., & Albayrak D. (2012). Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü [The Role of Social Media in Political Participation and Movements]. Akademik Bilişim 2012 Konferansı [Academic Informatics Conference], 1 Şubat 2012, Uşak, Türkiye.
- Demir, F. (2011). Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi [The Theoretical Framework of Public Policy and Policy Analysis Studies]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (30), 107-120.
- Demirel, D. (2010). Yönetişimde Yeni Bir Boyut: E-Yönetişim [A New Dimension in Governance: E-Governance]. Türk İdare Dergisi [Turkish Administration Journal], 466, 65-94.

- Doğan, K. C., & Ustakara, F. (2013). KAMUDA BİR YAPILANMA DÖNÜŞÜMÜ OLARAK E-DEVLET VE E-YÖNETİŞİM İLİŞKİSİ ÜZERİNE [On the Relationship Between E-Government and E-Governance as an Organizational Transformation in the Public Sector]. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(3), 1-11.
- Dye, T. (2013). *Understanding Public Policy*. (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Erat, V. (Haziran 2014). Türkiye’de Kamu Politikası Alan Yazını Üzerine Bir İnceleme [A Review of the Literature on Public Policy in Turkey]. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi [Gümüşhane University Journal of Social Sciences]*, 5(10), 92-117.
- Erkan, G., & Ayhan, A. (2018). Siyasal iletişimde dezenformasyon ve sosyal medya: Bir doğrulama platformu olarak teyit. org. [Disinformation and Social Media in Political Communication: Verification as a Platform]. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi [Journal of Akdeniz University Faculty of Communication]*, (29. Özel Sayısı [Special Issue]), 202-223.
- Eryılmaz, B. (2013). Bürokrasi [Bureaucracy]. In S. Sözen (Ed.), *Kamu Yönetimi [Public Administration]* (pp. 45-58). Ankara, Türkiye: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2979, Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 1933.
- Fallis, D. (2009). A conceptual analysis of disinformation. Paper presented at the iConference 2009 Papers 26.
- Fallis, D. (2014). A Functional Analysis of Disinformation. Paper Presented at the iConference 2014 Proceedings.
- Geçikli, F. (1999). Geçmişten Günümüze Propaganda Kavramı [The Concept of Propaganda from Past to Present]. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi [Istanbul University Journal of Communication]*, 9, 265-276.
- Göçoğlu, V., & Aydın, M. D. (2015). Kamu Politikası ve Sosyal Medya İlişkisinin Toplumsal Hareketler Bağlamında İncelenmesi [An Examination of the

Relationship between Public Policy and Social Media in the Context of Social Movements]. *Journal of International Social Research*, 8(37).

Gökçe, G., Şahin, A., & Örselli, E. (2002). Türkiye’de siyasetin bürokrasi üzerindeki etkisi: siyasallaşma [The Impact of Politics on Bureaucracy in Turkey: Politicization]. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi [Journal of Social and Economic Research]*, 2(4), 45-58.

Göymen, K. (2009, March 29). Yerel Siyaset Daha Fazla Güçlendirilmeli [Local Politics Should Be Strengthened Further]. Retrieved from <https://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/blog/2009/03/29/prof-korel-goeymen-yerel-siyaset-daha-fazla-gueclendirilmeli/>

Heywood, A. (2007). *Siyaset [Politics]*. Ankara: Adres Yayınları.

Hrdinová, J., Helbig, N., & Peters, C. S. (2010). *Designing Social Media Policy for Government: Eight Essential Elements*. The Research Foundation of State University of New York.

Karadağ, E. Y. (2015). Türkiye Perspektifinden Sivil Toplum Ve Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal Önemi [The Social Significance of Civil Society Organizations within the Framework of Civil Society and Social Services from a Turkish Perspective]. (pp. 9-17).

Karlova, N. A., & Fisher, K. E. (2013). İnsan Bilgi Davranışını Anlamak İçin Yanlış Bilgi Ve Dezenformasyonun Sosyal Yayılma Modeli [A Social Spread Model of Misinformation and Disinformation for Understanding Human Information Behavior]. *Information Research*, 18(1), paper 573. Retrieved from <http://InformationR.net/ir/18-1/paper573.html>

Kırık, A. M., & Yılmaz, B. T. (2018). Türkiye’de Sosyal Medya Okuryazarlığı’nın Gerekliği Üzerine Bir Araştırma [A Study on the Necessity of Social Media Literacy in Turkey]. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi [Journal of Academic Social Studies]*, 79(6), 118-142.

Korkmaz, M. (2014). Sosyal Medya-Kamu Politikaları Etkileşimi: Gezi Parkı Olayları Üzerine Bir Değerlendirme [Interaction between Social Media and Public

Policies: An Evaluation on the Gezi Park Protests]. (Master's Thesis, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Hacettepe University Institute of Social Sciences], Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı [Public Administration and Political Science Department of Public Administration], Ankara, Türkiye).

Kurtbaş, İ. (2017). Toplumsal Hareketler Siyaseti Teori-Oluşum-Dönüşüm [Politics of Social Movements: Theory-Formation-Transformation]. Ankara: Detay Yayıncılık.

Lasswell, H. D. (1927). Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at. The American Political Science Review, 21(3), 627-631.

Metzger, M. J. (2007). Making sense of credibility on the web: Models for evaluating online information and recommendations for future research. Journal of the American Society for Information Science and Technology, 58(13), 2078-2091.

Modreanu, S. (2017). The Post-Truth Era? HSS, vol. VI, no. 3(2017), 7-9. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/320847825_The_Post-Truth_Era

Nuran, M. B. (2015). Geleneksel Medya ve Yeni Medya Etkileşiminin Gezi Parkı Gösterileri Bağlamında İncelenmesi [An Examination of the Interaction Between Traditional Media and New Media in the Context of Gezi Park Protests]. (Master's Thesis, Beykent Üniversitesi [Beykent University], İstanbul, Türkiye).

Palvia, S. C. J., & Sharma, S. S. (2007, December). E-government and e-governance: definitions/domain framework and status around the world. In International Conference on E-governance (Vol. 5, No. 1, pp. 1-12).

Qualter, T. H. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi [Propaganda Theory and the Development of Propaganda]. Ankara Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi [Ankara University Journal of Political Science], 1(35). doi: 10.1501/SBFder_0000001406

Schlitzer, A. (2018). The spread of top misinformation articles on Twitter in 2017: Social bot influence and misinformation trends [Doctoral dissertation, The University of Arizona].

Tamzok, N. (2007). Kamu Politikası Analizi: Elektrik Enerjisi Sektörü [Public Policy Analysis: The Electricity Sector]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Ankara University Institute of Social Sciences], Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Anabilim Dalı [Political Science and Public Administration (Management Sciences) Department], Doktora Tezi [Doctoral Dissertation], Ankara, Türkiye.

Tejasvee, S., Sarangdevot, S. S., Gahlot, D., & Sandal, S. (2010). E-Governance and Effective Deliverance of Information and Services to Citizens Architecture. *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, 1(4), 298-302.

Toktay, Y. (2019). Sosyal Medyada Dezenformasyon, Manipülasyon Ve Propaganda Etkisi: Zeytin Dalı Harekatı Örneği [The Effect of Disinformation, Manipulation, and Propaganda on Social Media: The Case of Operation Olive Branch]. (Master's Thesis, Marmara Üniversitesi [Marmara University]).

Toprak, N. (2015). İnternet Gazeteciliğinde Haber Etiği, Misenformasyon Ve Dezenformasyon [News Ethics, Misinformation, and Disinformation in Internet Journalism]. (Master's Thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi [Afyon Kocatepe University], Fen Bilimleri Enstitüsü [Institute of Science and Technology], İnternet ve Bilişim Teknolojileri Yönetimi Anabilim Dalı [Department of Internet and Information Technology Management], Afyon, Türkiye).

Turan, C. (2015). Açıklığın Yanılsaması: Dezenformasyon Çağımızın Kitle İmha Silahı mı? [The Illusion of Transparency: Is Disinformation the Mass Destruction Weapon of Our Age?]. Paper presented at the Akademik

Bilişim Konferansı [Academic Informatics Conference]. Retrieved from <https://ab.org.tr/ab15/bildiri/54.docx>

Usta, A. (2013). Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış [A Theoretical Perspective on Public Policy Analysis]. *Yasama Dergisi [Legislative Journal]*, (24), 78-102.

Yamı, Ş. V. (2009). Dijital Manipülasyon ve Medya Etiği [Digital Manipulation and Media Ethics]. In *Medya ve Etik Sempozyumu [Media and Ethics Symposium]*, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi [Fırat University Faculty of Communication], Elazığ, 07-09 Ekim [October 07-09], 49.

Yayla, A. (2016). *Siyaset Bilimi [Political Science]*. Ankara: Adres Yayınları.

Yeğen, C. (2014). Bir Dijital Aktivizm Biçimi Olarak Slaktivizm: Change.org Örneği [Slactivism as a Form of Digital Activism: The Case of Change.org]. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi [Karadeniz Technical University Journal of Communication Research]*, 84-108.

Yılmaz, B., DüNDAR, G., & Oskay, T. (2015). Dijital Ortamda Aktivizm: Online İmza Kampanyalarına Katılım Davranışlarının İncelenmesi [Activism in the Digital Environment: An Examination of Participation Behaviors in Online Petition Campaigns]. *E-Journal of Intermedia*, Sayı: 2/2 [Issue: 2/2], 481-504. ISSN: 2149-3669.

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/cumhurbaskanligi-iletisim-baskanligi-bunyesinde-dezenformasyonla-mucadele-merkezi-olusturuldu [Accessed April 10, 2023].

<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/iste-taksim-dayanisma-platformunun-talepleri-1718886> [Accessed April 10, 2023].

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

We are currently faced with a world surrounded by the internet and social media platforms. It is the responsibility of everyone to be aware of the characteristics of these platforms, which allow for easy dissemination of disinformation, manipulation, and perception operations. Therefore, the aim of this research is to analyze the influence of social media on the formation process of public policies, specifically focusing on disinformation, manipulation, and propaganda. The opportunities provided by social media platforms have led to an increase in both the number of users and the popularity of these networks over time. One of the clearest indicators of this process is undoubtedly social movements. Users can come together on social media platforms and collectively attempt to change the course of social and political regulations or decisions to be made by political authorities in the process of public policy formation. The political authorities decide whether to consider the demands of this population, who are aware of the influential, inclusive, and encompassing effects of social media. However, this decision-making process is not always easy for political authorities. Neglecting the principles of transparency and openness in the process of public policy formation or the dissatisfaction of a certain segment as a result of the policies to be implemented will lead to reactions. In today's world, social media platforms present themselves as the most powerful venues where such reactions can be displayed. However, it can be said that the reactions that masses exhibit through social media as a form of political participation occasionally bring various problems along with them. One of these problems is the dissemination of falsehoods and disinformation during the process of sharing information. In the process of public policy formation, the recent discussions primarily revolve around the entrapment of the process by disinformation and manipulation on

social media, where events or masses are manipulated to channel false information towards a certain purpose and turn it into propaganda material.

Method

The methodology of this study is based on literature analysis, under the main heading of a conceptual framework, sequentially covering public administration, politics, policy, public policy, public policy analysis, processes in public policy, actors playing a role in public policy, the concepts of disinformation, manipulation, and propaganda, the phenomenon of social media, and the impact of social media on the process of public policy formation. The study aims to discuss the topic by considering the posts on social media in the perspective of disinformation, manipulation, and propaganda, and by analyzing the synthesized information obtained from the literature in the light of the data obtained, and to ultimately present solution recommendations.

Findings

One of the most well-known examples in relation to the subject is undoubtedly the mass street events that took place in 2013 known as the Gezi Park Protests, which were a reaction to the decision made by the political authority regarding Gezi Park. Numerous research studies have been conducted on this event. Since delving into those details would be a comprehensive task, they will not be discussed here. However, it can be stated that in relation to the protest demonstrations, much more false and misleading information was shared on social media than accurate information.

Conclusion

The development of communication technologies has undergone a significant evolution from written to digital media and eventually to social media. This

evolution has radically changed the way societies and individuals communicate. New media, through social media, has had a profound impact on the nature and influence of mass communication. It has also brought significant changes in fields such as marketing and advertising. However, it is evident that these developments have also brought a set of complexities. Issues such as perception management, distortion of information, and the blurring line between reality and illusion are challenges that arise as a consequence of technological progress. As Lippmann stated, the images created by mass media have widened the gap between perception and reality in the modern world. Ultimately, the power and influence of social media and new media in general have given rise to new challenges regarding the accuracy and misleading nature of information. This is a factor that society must consider when evaluating these new forms of communication. Therefore, the question of how social media should be regulated in order to facilitate more ethical and accurate information sharing is of great importance in the coming years. The role and impact of social media in the formation of public policies present both opportunities and challenges. Social media has the potential to provide greater transparency and accountability in the public policy process. Additionally, it enables faster access to information and reaching a wider audience. This can facilitate the active participation of the public in the policy-making process and enable them to gain more insights from it. However, social media platforms have also become significant tools in the dissemination of misleading information, propaganda, and manipulation. Disinformation can negatively affect the process of public policy formation as individuals may reach incorrect conclusions based on false information, leading to poor decision-making in the policy process. Therefore, the impact of social media is felt in both positive and negative ways in the process of public policy formation. On the other hand, managing risks such as disinformation and manipulation is crucial for effective formulation and implementation of public

policies. This highlights the importance of social media regulations and education. Understanding and managing the role of social media in the formation of public policies is one of the key challenges faced by modern democratic societies.

SANAL SOSYAL AĞ AİDİYETİ VE DİJİTAL YERLİ GENÇLİK

Arzu BOZDAĞ TULUM*

Yaşar KAYA**

Öz

Dünyada ve Türkiye’de yoğun olarak kullanılan sanal sosyal ağlar hem bireysel hem de sosyal hayatı etkileyen ve değiştiren çok önemli bir etken haline gelmiştir. Bu çalışmada bilimsel ve teknolojik gelişimin ortaya çıkardığı dijitalleşme ve bunun toplumsal yaşama olan etkileri sonucunda ortaya çıkan sanal sosyal ağların, geleceğin yetişkin kuşağı olacak “Dijital yerliler” in aidiyet tutumlarında nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmaktadır.

Etkili görünümleri ile bir problem alanı haline gelen sanal sosyal ağlar Barnes’ in tanımiyla “bireyler arasındaki rastlantısal tanışmalardan, ailevi bağlara kadar uzanan ilişkilerin bir haritası”dır. Bu bağlamda her türlü ilişki ve etkileşimde baş rollerde karşımıza çıkan sanal sosyal ağlar bir şekilde hayatımızda yer almakta ve eski ile yeniyi tamamen değiştirmektedir.

Sanal ortamda veya başka bir ifadeyle siber uzayda; ortak amaç, ilgi veya ortak değerler etrafında birleşen insanların oluşturduğu grupları ifade eden sanal sosyal ağlar, bu ağlara dahil olan bireyler için kullanılacak bir araç olmaktan daha fazla anlamlar kazanarak, en içteki âlemlerimizin bir bileşeni olarak, kimliğimizin inşa edildiği merkezi bir eksen haline gelmektedir. Bu bağlamda bireyler, kendilerini sosyal ağlara bağlı varlıklar olarak sunma eğilimi göstermektedirler.

Anahtar Kelimeler: Sanal sosyal ağlar, aidiyet, dijital yerli.

* Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, arzubozdagtulom@hotmail.com, Malatya, Türkiye

** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, yasar.kaya@inonu.edu.tr, Malatya, Türkiye

VIRTUAL SOCIAL NETWORK AND DIGITAL NATIVE YOUTH

Abstract

Virtual social networks, which are used extensively in the world and in Turkey, have become a very important factor that affects and changes both individual and social life. In this study, it is investigated how virtual social networks, which emerged as a result of digitalization brought about by scientific and technological development and its effects on social life, have an effect on the attitudes of belonging of "Digital natives", who will be the adult generation of the future.

Virtual social networks, which have become a problem area with their effective appearance, are "a map of relationships between individuals, ranging from accidental encounters to family ties," as Barnes defines them . In this context , virtual social networks, which appear in the leading roles in all kinds of relationships and interactions, somehow take place in our lives and completely change the old and the new.

In the virtual environment or in other words, in cyberspace; Virtual social networks, which express groups of people who unite around a common purpose, interest or common values, gain more meaning than being a tool to be used for the individuals involved in these networks, and become a central axis on which our identity is built, as a component of our innermost realms . In this context, individuals tend to present themselves as beings connected to social networks.

Keywords: *Virtual social networks, belonging, digital native.*

1. GİRİŞ

Bilimsel ve teknolojik ilerleme insanlık tarihinde son 50 yılda daha önce görülmemiş bir büyüklükte değişimin yaşanmasına yol açmıştır. Bu değişim eğitimden ticarete, dini inançlardan yaşam alışkanlıklarına kadar insanlığın tüm yaşamını etkilemiştir. Özellikle internet ve mobil cihazların hayatımıza girmesi bu değişimin hızını ve etkisini arttırmış ve hayatımız geri dönülmez bir şekilde değişmiştir.

İnsanlar, yalnız yaşayamayan sosyal varlıklardır. Sosyal ilişkiler kurarak var olabilirler. 21. yüzyılda bilimsel ve teknolojik gelişmelerle toplumsal düzen

internetin yarattığı sanal ortama kaymaktadır. Bu değişim, tarihsel gelişim sürecinde toplum tasnifine bir yenisini ekleyerek “dijital toplum” veya diğer bir deyişle “sanal toplum” kavramlarının eklenmesine yol açmıştır.

Bugün içinde yaşadığımız “dijital toplum” ya da diğer adıyla “sanal toplum” ortamında zaman ve mekân engelleri ortadan kalkmış, her an her şeye ulaşabileceğimiz, her an her olaydan saniyeler sonra haberdar olabildiğimiz küresel bir çağ yaşanmaya başlamıştır.

İnternetin hayatımıza girmesi ve kullanımı kuşakları da nitelik olarak birbirinden ayırmış ve yeni kuşak tanımlamalarının yapılmasını zorunlu kılmıştır. İnternet teknolojilerini çok iyi kullanan ve onsuz bir hayatı hayal dahi edemeyen dijital yerli genç kuşak ile internetle sonradan tanışan ve ona uyum sağlamaya çalışan dijital melez ve dijital göçmen insanları nitelik yönünden birbirinden ayırmaya başlamıştır.

Söz konusu kuşaklardan hangisi içerisinde yer alırsak alalım internet bir şekilde hayatımızda yer almış ve eski ile yeniyi tamamen değiştirmiştir.

2. SANAL SOSYAL AĞLAR

“Sosyal ağ” kavramı internet çağından çok önce oluşturulmuş olsa da, ilk olarak 1954 yılında J.A. Barnes tarafından kullanılmıştır. Barnes'a göre sosyal ağ, “sıradan tanıdıklardan aile bağlarına kadar bireyler arasındaki ilişkilerin haritasıdır”. Ayrıca bir dizi toplumsal ilişki aracılığıyla insanların birbirine bağlanması ile ortaya çıkan gruplar da sosyal ağ olarak ifade edilebilir (Gürsakal, 2009: 513; Garton, Haythornthwaite ve Wellman, 1997).

Sosyal ağlar, toplumsal ilişkiler ile birbirine bağlanan ve düğüm olarak adlandırılan parçalardan, bireylerden veya örgütlerden oluşmaktadır. Bu düğümler aralarındaki toplumsal ilişki ve etkileşimlerin şekli doğrultusunda bir ağ

yapısı oluşturmaktadır (Gürsakar, 2009: 513). “Toplumsal aktörler” olarak isimlendirilen bu düğümler; tanışıklık, yakınlık, benzerlik, ticari etkileşim gibi farklı şekillerde görülebilir ve bu etkileşimler aracılığıyla bireyleri birbirine bağlar (Gürsakar, 2009: 5).

Bilgisayar ve mobil araçların günlük yaşantımızda kullanılması ve yaygınlaşması ile diğer insanlar ve kurumlar arasında kurulan iletişim, “web” denilen internet ağları üzerinden kurulmaya başlanmış ve bu yeni iletişim araçları yeni etkileşim ve iletişim şekillerini ortaya çıkarmıştır. Bu gün sosyal ağlar, sosyal medya olarak ifade edilen internet tabanlı ve Web2.0 araçlarının kullanımıyla oluşturulan platformlar üzerinden, kişilerin internet vasıtasıyla içerik üretebildiği, paylaşım yapabildiği, akrabaları, arkadaşları ya da hiç tanımadığı ancak ortak paydada buluşabildiği başka insanlarla ilişkiler kurduğu her türlü sanal ortam olarak değerlendirilmektedir.

Sanal sosyal ağlar farklı niteliklere sahip olmalarına rağmen, genel olarak insanları, ortak ilgi alanlarına sahip yabancılarla tanıştırmak için ilişki ve iletişim kurmalarına imkan sağlayan ortamlar olarak karakterize edilirler. Sanal sosyal ağlar, internet ortamında oluşturulmuş platformlar aracılığıyla, ortak ilgi alanlarına sahip insanlar için bir tanışma mekânı oluşturulması, oyun odalarının kurulması gibi birçok etkinliğin bir arada ve aynı zamanda gerçekleştirilebildiği ortamlar olarak nitelendirilebilir. Sanal platformlarda, örneğin chat odaları, Yahoo, Google veya Whatsapp grupları gibi ortamlarda, bireylerin bir araya gelerek oyun oynamaları, hatta eğitim almaları veya vermeleri, spor yapmaları, çeşitli eğlence ve sanatsal faaliyetlere katılmaları sanal ağların kurulmasını ve geliştirilmesini sağlamaktadır.

Günümüzde sanal platformlarda gerçekleşen iletişim, mesafeleri yakınlaştırmış ve sosyal hayatı önemli ölçüde etkilemiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişimin ortaya çıkardığı dijitalleşme ve bunun toplumsal yaşama olan etkileri sonucunda ortaya

çıkan sosyal ağlar, sosyal medya ile karıştırılmaktadır. Bu çalışmada araştırma konusu edilen sanal sosyal ağlar, sosyal medya platformları üzerinden kurulan, ortak hedefler, ortak ilgi alanları ve ortak değerler etrafında bir araya gelen insan gruplarını ifade etmektedir. Örnek vermek gerekirse; “ChristianNetwork” ve “Hisholyspace” Hıristiyan insanların Facebook üzerinden Hıristiyanlık ortak değerini paylaşmaları neticesinde ortaya çıkmış sosyal ağlardır.

3. AİDİYET KAVRAMININ SOSYOLOJİK İZAHI

Çalışma konusunda odaklanılmış olan ve dijital yerli olarak adlandırılan genç kuşağın sanal sosyal ağlara olan aidiyet ve bağlılık konusunu daha iyi anlayabilmek ve açıklayabilmek için öncelikle aidiyet kavramı üzerinde durulması gerekir. İnsanlar için zaruri olan ihtiyaçları arasında olan aidiyet ihtiyacı, bireyin kim olduğunu, kimlerden olduğunu belirleme noktasında önemli bir faktördür. Bireyin farklı türlerde ve düzeylerde gerçekleşen aidiyet duygusu, onun toplumla bütünleşmesini sağlayan önemli bir ihtiyaçtır.

3.1. Aidiyet Kavramı

Aidiyet kavramı; bir sistem ya da ortama dahil olan bireylerin, kendilerini sistemin ya da ortamın bir parçası olarak ifade etmeye yönelten duygular (Güneş, 2014: 15, Levett-Jones vd., 2007: 211). Şeklinde açıklanabileceği gibi, bireyin var olma deneyimi olarak ta ifade edilebilir.

Sosyoloji ve psikoloji gibi beşerî bilimler tarafından ele alınan aidiyet kavramı, insanların bir toprağa, bir millete, bir dine, bir dile, bir topluluğa, bir kurum ya da kuruluşa, ideolojik bir fikir, bir spor takımı, bir kişi ve hatta bir nesneye, bir gruba karşı hissettiği güçlü bağlılık duygusu olarak tanımlanmaktadır. Bu sayılan aidiyet türleri elbette aynı zamanda eşit öneme sahip olmayabilir ancak bireyler için hiçbiri tamamen anlamsız değildir (Maalouf, 2014: 16).

Bauman (1999: 51) aidiyet duygusunu “biz” ve “onlar” kavramlarına vurgu yaparak açıklamaktadır. Ona göre “biz”, birincil ve samimi ilişkilerin gerçekleştiği, bireyin kendini güvende ve mutlu hissettiği yerdir. “Onlar” olarak isimlendirilen çevre ise; kişinin bağıllık hissetmediği, istenmeyen bir yerdir. “Onlar”, “bizden” olmayan her şeydir. Buna göre “onlar” ve “biz” iki farklı sosyal grubu tanımlamakla birlikte, aynı zamanda sempati ve antipati, güven ve güvensizlik, güvende hissetme ve korku, iş birliği ve mücadele gibi birbirine zıt iki tutum arasındaki farkı da göstermektedir.

Aidiyet, toplumsal bir canlı olan insanın tüm yaşamı boyunca yaptığı seçimler neticesinde oluşabileceği gibi; içine doğduğu toplumun sunduğu toplumsal çevreye örneğin millî kimlik, aile, din, vatan gibi etkenlere göre de şekillenebilir. Ancak aidiyet duygusu zaman içinde bireyin ilgi ve ihtiyaçlarına göre güncellenebilir ve değiştirilebilir. Bu nedenle bireyin aldığı eğitim, muhatap olduğu siyasi ve ekonomik ortamlar gibi değişkenlerin de etkisiyle aidiyet duygusunun değişebilir olduğunu söylemek mümkündür. Doğumdan itibaren bireyin bir hikâyesini andıran bu değişim ve gelişim, yavaş yavaş içine doğduğu sosyal kategori, kendi çabaları ve çevre ile kurduğu ilişkilerle şekillenir (Alptekin, 2011).

Son yıllarda insanların kendilerini ait hissettikleri sosyal çevrelere sanal sosyal ağlar da katılmıştır. İnsanlar çok çeşitli nedenlerle girdikleri bu sanal ortamlarda zaman geçirmekte ve bu sanal ağlarda sosyalleşmektedir. Bu bağlamda sanal sosyal ağların insanlar için yeni aidiyet ortamları oluşturduğu görülmektedir. Geleneksel cemaatlerden farklı özelliklere sahip olsa da insanlar bu sanal topluluklarda yalnızlıklarını ve sorunlarını paylaşabilecekleri veya bu sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek yeni arkadaşlar edinirler. Böylece sanal sosyal ağlar, bir taraftan insanların yalnızlık duygularından kurtulmalarına yardımcı

olurken bir taraftanda, kendilerini ait hissettikleri yeni grupları bulma fırsatı sunar (Robins, 1999: 148).

Aidiyet hissedilen grup ister gerçek ister sanal bir mekân olsun, milli veya dini bir mensubiyet olsun, isterse bir barın müdavimliği olsun insanların önemli bir ihtiyacını karşılamaktadır. Önemli bir ihtiyaç olan ait olma ihtiyacının karşılanmaması bireyde çeşitli yoksunluklara ve bazı sorunlara yol açmaktadır. Kaygı, duygu durum bozuklukları, depresyon, yalnızlık ve yabancılaşma gibi duygusal ve sosyal sorunlar, ilişki kurma ve sürdürmede yaşanan sorunlar, bireylerin aidiyet ihtiyacını karşılayamamalarından kaynaklanmaktadır. Aslına bakılırsa yeme bozukluklarından intihara kadar pek çok davranışsal patoloji aidiyet bağı olmayan kişilerde yaygın bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Baumeister ve Leary, 1995).

Ait olma ihtiyacının karşılanması bireyin yaşam doyumunu ve yaşamdan beklentilerini etkiler. Ancak ait olma ihtiyacını karşılayamamanın ortaya çıkardığı yoksunluk ile intihar arasındaki bağlantıya vurgu yapan Durkheim, yapmış olduğu “intihar” adlı araştırmasında bu durumun bencil intiharlarla sonuçlanabileceğini belirtmektedir. Durkheim’e göre bencil intihar, insanların içinde yaşadıkları toplumun ortak hedefleriyle ve amaçları ile bütünleşememesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bütünleşememe, insanın yaşamı anlamsız olarak hissetmesine ve bu duygu ile intihar davranışına yönelmesine neden olur.

Fichter'e (2009: 232) göre sosyal bütünleşme, “uyum, dayanışma, birlik” kelimeleri ile eş anlamlıdır ve çoğu zaman toplumun değerlerini özümseyerek sosyalleşme süreçlerini ifade eder. Bütünleşmeyi, özellikle maneviyat açısından, toplumun inanç, dil, gelenek, görenek, estetik beğeni vb. değerlerini benimsemesi olarak ta tanımlayabiliriz.

İnsanlar bir toplumda yaşarlar ve o toplumun normlarına uyum sağlarlar. Bu, bireye bir gruba ait olması nedeniyle hem bireysel kimlik hem de grup üyeliği verir. Birey kendi kimliğini sunarken, genellikle grup aidiyetini gösteren unsurlarla karşılık verir. Buna bağlı olarak insanın bireysel kimliğinin aidiyet ve aidiyet unsurlarıyla şekillenmekte olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda bireysel kimlik bireyin içinde bulunduğu toplumun kimliğine göre şekillenmektedir (Göka ve Beyazyüz, 2005: 21).

Sherif ve Tajfel'e göre insanlar kendilerini parçası oldukları gruplarla özdeşleştirerek kendi kişisel kimliklerini oluştururlar (akt. Schnaper, 2005:151). İnsanların mensubu oldukları milliyet, din veya siyasi görüş vb. onların ait oldukları grupları belirlemektedir ve insanlar bu grupları diğer gruplardan üstün görme eğilimindedirler. Böylece insanlar kendileri açısından en güvenilir, doğru ve diğerlerinden üstün gördükleri gruba sıkı sıkıya bağlanır ve o grupla özdeşleşir ve bütünleşir.

Bireylere kim oldukları sorusu sorulduğunda toplum içindeki konumlarına örneğin; aile, millet, etnik köken, vatan, bölge, kent, mahalle vb. gibi sosyal statülerine göre yanıtlar verirler. Bireyler yaşamları boyunca bazen bu gruplara dahil olarak, bazen de vazgeçerek farklı gruplara ait olma duygusu geliştirebilmekte, bu süregelen sosyal etkileşim ve bütünleşme sürecinde, yeni bağlantılar kurarak veya eskilerinden vazgeçerek kendilerini yeniden konumlandırmaktadırlar.

3.2. Toplumsal Grup Aidiyeti ve Toplumsal Grup Aidiyetine İlişkin Kuramlar

İnsanlar toplumsal varlıklardır ve hayatlarını yalnız başlarına sürdürmeleri imkansızdır. Tarihsel gelişim sürecinde ilk olarak ortaya çıkan toplumsal grup örneği ilkel klan ailesinden bu günün modern toplumlarına kadar insanlar, sosyal

gruplar halinde hayatlarını sürdürürler. İnsanlar için bir gruba girmek, kendilerini bir grubun mensubu olarak görmek vazgeçilmez bir ihtiyaçtır.

Bireyler ister sanal isterse gerçek olsun içinde bulunduğu grubun kurallarını benimseyerek o grubun mensubu olurlar. Gruplar en az iki kişinin oluşturduğu, ortak bir amaç etrafında birleştiği ve en azından bu amacı gerçekleştirinceye kadar belirli bir süre bir arada olan ve bu grubun sağladığı ortak bir sosyal kimliği paylaşan bireyler tarafından oluştururlar.

Bireyin gruba ait olması, grubun sosyal kategorizasyon süreçleri ile yakından ilişkilidir. Kuruluş amaçlarına, üye sayılarına, kapsamına, yapılarına, sürekliliklerine, işlevlerine vb. göre farklı biçimlerde ortaya çıkan toplumsal gruplar, çeşitli, karmaşık ve geniş kapsamlı durumlar içinde gözlenmektedir. Aidiyet duygusunun bu çeşitli, karmaşık ve geniş kapsamlı süreçlerin temel etkenlerinden biri olduğu söylenebilir. Aidiyet hissi, gruplar halinde yaşamının karmaşık taraflarını içinde barındırmaktadır. Aidiyet duygusunun, grubun varlığını ve devamını sağlayan en önemli etken olduğu söylenebilir. Gruba mensup olan bireylerin aidiyet hisleri güçlü bir şekilde paylaşıldığı sürece varlığını sürdürmesi mümkün olabilir. Öte yandan, üyeler grubun hedefleriyle uyumsuzluk hissedersen, gruba dair bağlılıkları yani grup aidiyeti ortadan kalkmaya başlar ve sonunda grup dağılma sürecine girer.

Bu başlıkta insanların ait oldukları gruplarla olan ilişkilerine odaklanan teorilere yer vermek konuyu daha iyi açıklamaya yardımcı olacaktır. Bu bağlamda yapılan literatür taramalarında, kimliğin bireysel ve sosyal yönlerini vurgulayan iki önemli teoriye rastlanmıştır. Bu teorilerden ilki Turner'ın "Benlik kategorizasyonu" teorisidir. Turner teorisinde, insanın bilişsel yapısı üzerinde durarak açıklamalarını bilişsel yapı çerçevesinde ele almıştır. O'na göre bireysel kimlik, bireyin özerklik ve bağımsızlığına dair yönünü açıklarken, sosyal kimlik, tam tersine bireysel kimliğin kaybedilmesidir.

Tajfel tarafından geliştirilen “Sosyal kimlik teorisinde” ise, bireysel ve sosyal kimlik arasındaki farklara vurgu yapılmaktadır. Tajfel’e göre toplumsal kimlik, bireyin grubun diğer üyeleriyle olan benzerliklerine vurgu yaparken, kişisel kimlik, bireyin grup içindeki benzersizliğine vurgu yapar. İnsanın kendi bireysel kimliğine dair olumlu yaklaşımı onun mensup olduğu grup içinde olumlu bir konuma sahip olmasına bağlıdır. İnsanın olumlu kimliğe sahip olma ihtiyacı, bir gruba mensup olma ve o grupla özdeşleşme duygusuna bağlı olarak karşılanmaktadır. Bireyin kendine dair algısı kendini özdeşleştirdiği gruplardan etkilenir (Zıllıoğlu, 2008:21-22; Kağıtçıbaşı, 2006: 279).

3.3. Toplumsal Aidiyet Türleri

Bireylerin aidiyet hisleri; aile veya okul gibi bir kuruma yönelik olabileceği, ideolojik, dini veya ulusal/etnik ve kültürel kimlik gibi kolektif bir yapıya ya da herhangi bir mekân (vatan) veya yere karşı da olabilir (Ryzin, Gravely ve Roseth, 2009; Hill, 2006; Peled & Muzicant, 2008). Ayrıca bugün dijitalleşme ile birlikte yeni bir aidiyet alanı olarak ortaya çıkan sanal topluluklara da aidiyet duygusu ile bağlanıldığını gözlemlemekteyiz. Bireyler bu sayılan yer, kurum ya da yapıların birine, birkaçına veya tamamına aynı anda bağlılık gösterebilir. Örneğin, birey aynı anda kendisini hem Türk milletinin hem İslam dünyasının hem de kendi ailesinin ya da bir meslek kuruluşunun mensubu, sanal oyunlardan birinin baş rol oyuncusu olarak görebilir ve bütün bunlara göre kendine yeni bir kimlik inşa edebilir.

3.3.1. Ulusal-Etnik ve Kültürel Aidiyet

Bireyler sosyal kimlik gereksinimlerini gidermek için bazı sosyal, kültürel veya etnik gruplara aidiyet duygusu ile bağlanmaktadır. Sosyal kimlik “Biz” dışında “Öteki” ile toplumsal ilişkiler kurulması ile ortaya çıkan toplumsal davranış ile şekillenir. İnsanlar "Biz" ve "Öteki" arasındaki farkı gösteren özellikleri

vurgulayarak kendi kimliğini yaratır. Ötekine yapılan göndermelerle, kendimizi ait hissetmediğimiz grubun tanımını yaparak, kendimizin ne olmadığını vurgulayarak, aidiyet hissettiğimiz grubun daha net ve doğru bir şekilde tanımlamasını yaparız (Taylor, 1996).

Delanty (2001), yapmış olduğu çalışmada ortak bir kültüre karşı duyulan aidiyetin varlığının, milli ve etnik aidiyetin ortaya çıkması ve devamlılığı açısından önemli olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bir toplumun bireyleri arasında paylaşılan en önemli kültürel unsurlar, milliyet, dil ve dindir.

Bireylerin mensup oldukları milliyet ve kültürleri, onların kendilerini tanımlamalarında ve kendi kimliklerini oluşturmada, kendilerini diğerlerinden ayıran ve onlara ortak bilinç ve ortak aidiyet üretmelerinde merkezi bir öneme sahiptir. Schlesinger'e göre "kültür, toplumları birbirinden ayıran ve kendi içinde birleştiren unsurların bir bileşimidir" (1994: 244).

Bireyler, kendilerini diğerlerinden ayıran ve kendisi gibi olanlarla birleştiren, belli bir kültürün parçası olarak görürler. Mensup oldukları kültürün gerekliliklerini yerine getirdikleri için de mutluluk duyarlar. Böylelikle bireyler; içinde yer aldıkları gruba karşı sosyal bağlar geliştirmekte, ona karşı bağlılık hissetme ve o grubun bir parçası olmaktan gurur duyma gibi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

3.3.2. Dini ve İdeolojik Aidiyet

Din, bireyin kimliğinin belirlenmesinde merkezi öneme sahiptir. Bir dine mensup olmak sadece o dinin inançlarına ve uygulamalarına katılmak değil hatta bundan daha fazlasına karşılık gelmektedir. O'na göre din aynı zamanda bir grubun, bir topluluğun ve bir kültürün parçası olmak anlamına da gelir.

Sosyoloji biliminin önde gelen kurucularından Durkheim'e göre, din toplumlar için bir gerekliliktir. O'na göre din bireyleri birbirine bağlayan ve toplumsal

bütünleşmeyi sağlayan önemli bir kurumdur. Çünkü din, insanlar arasında birlik ve beraberliği sağlayarak, içinde yer aldıkları topluma aidiyet duygularını ve bağlılıklarını güçlendirir (Özkalp, 1995: 176).

İnsanlar kendilerine kimlik sunan ve kendilerini güvende hissedecekleri bir yere ihtiyaç duyarlar. Din, bu açıdan insanlar için önemli bir sığınak ve aynı zamanda onlara topluluk ve aidiyet duygusu sağlayan önemli bir kurumdur.

3.3.3. Örgütsel-Kurumsal Aidiyet

Literatürde en çok vurgulanan tanımına göre örgüt, insanların yalnızca kendi güçlerini kullanarak ulaşmakta zorlanacakları hedeflere, gruplardaki işbölümü ve koordinasyonun sağladığı çaba, bilgi ve beceri birlikteliğinden doğan sinerji ile diğer insanlarla güçlerini birleştirerek başarmalarını mümkün kılan bir sistemdir (Koçel, 1998:108).

Bir örgütün var olması ve devamı için üyelerinin örgüte bağlılık duymaları ve kişisel yeteneklerini örgütün başarısına katkıda bulunmak için kullanmaya arzu duymaları gerekir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar, örgüt üyelerinin örgütlerine duydukları güçlü aidiyet bağı sonucunda örgüt varlığını devam ettirebilmektedir. Birey örgütün amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için paylaşılması gereken değerleri benimseyerek, örgüt üyeliğini sürdürmekte ve kendisini örgüt kimliğiyle özdeşleştirmektedir (İbicioğlu, 2000:14-16).

Mensupların, kendilerini bağlı hissettikleri kurumların örgütsel değerlerini ve hedeflerini benimsemeleri olarak tanımlanabilecek kurumsal aidiyet duygusunun, kurum mensupları tarafından üst düzeyde paylaşılması sonucunda; üyeler bu amaçlara ulaşmak için çaba sarf ederek kurum üyeliğini sürdürme isteği duymakta, kuruma katkı sağlayacak yetkinliklerini artırmaya çalışmakta ve

böylece kurumun verimliliğinin ve başarısının artmasına katkıda bulunmaktadır (Öztop, 2014: 304).

3.3.4. Vatan-Mekânsal (Coğrafi) Aidiyet

İnsanların varlıklarını devam ettirebilmek için bir mekâna gereksinimleri olduğu gibi hatta kendilerini ait hissettikleri mekân ile ilgili bir kimliğe gereksinimleri olduğu da bilinmektedir. Bu konuda Proshansky (1978), insanların üzerinde yaşadıkları bir mekâna ilişkin duygularının mekânsal bağlılıklarını oluşturduğunu ve bununda bireylerin kimlikleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. O insanın kimliğine ilişkin mekânsal bağı “yer kimliği” ifadesiyle kavramlaştırmıştır. O’na göre “yer kimliği”, “bireylerin içinde yaşadıkları tabii ve yapay çevre ve başka bireyler ile olan toplumsal ilişkilerinde ortaya koydukları bazı tercihler, beklentiler, duygular, değerler ve inançlar bağlamında ortaya çıkan bir örüntüdür” (akt. Göregenli, 2010:179; Karakuş vd., 2014:124).

İnsanların bir mekâna dair hissettikleri bağlılık ve aidiyet hissi, onların çevresel doyumlarını artıran ve o mekân ile bütünleşmelerini sağlayan bir etkidir (Göregenli, 2010:187).

Milligan (1998) mekânsal aidiyetin, bireyler ve onlar açısından anlamlı olan binalar, bölgeler, evler, nesnelere, yaşam alanları arasında kurulan duygusal bağ sonucunda kurulduğunu belirtmektedir. O’na göre fiziksel mekânlar sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği mekânlardır ve bu mekânlar fiziksel ve sosyal yapılanmayı sağlamaktadır. İnsanların kurdukları toplumsal etkileşimlerin mekânı olan ve kişisel açıdan anlamlar yüklenen fiziksel mekânlara duygusal bağlılık hisleri gelişir ve böylece mekânsal aidiyet kavramı ortaya çıkar (Bracato, 2006 akt. Bezirgan, 2014:49).

3.3.5. Sanal Aidiyet

Sanal sosyal ağların, insanların bir gruba aidiyet duyguları ile bağlanmaları, sevmeye ve sevilme, insanlar arasında sayılan kişiler olarak tanınma gibi temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kullanıldığı ifade edilmişti (İnceoğlu, 2010:111-112). Buna göre bireyin aidiyet ihtiyacının neredeyse beslenme seviyesinde temel ve giderilmediği durumlarda intiharlarla sonuçlanabilecek, zorlayıcı bir gereksinim olduğu görülmektedir (Baumeister ve Leary, 1995: 498).

Aidiyet duygusu ile ilgili yapılan çalışmalar, insanların kendilerini ait hissedebilecekleri bir grup içinde yaşamak için şartlanmış olduklarını göstermektedir (Furman ve Robbins, 1985'ten akt. Quinn ve Oldmeadow, 2013: 136). Son yıllarda bireylerin ait olma ihtiyaçlarını sanal sosyal ağ kullanımı ile gidermeye çalıştıkları görülmektedir. Sanal sosyal ağların konu edildiği çalışmalarda, insanların başka insanlarla etkileşim ve işbirliği yapma ihtiyacıyla sanal ağlara yöneldikleri tespit edilmiştir. İnsanlar aidiyet ihtiyaçlarını karşılamak için başka insanlarla ilişki ve etkileşim kurmak ve bunları sürdürmek için çaba gösterdikleri görülmektedir (Baumeister ve Leary, 1995: 497).

Bu gün insan hayatının pek çok alanında kullanılan internet teknolojileri, insanlar açısından kullanılan bir araçtan çok daha fazlası haline gelmiştir. İnternet ve dolayısıyla sanal sosyal ağlar iç dünyamızın bir bileşeni olarak, kimliğimizin üzerine oturtulduğu merkezi bir konuma gelmiş durumdadır. Bu bağlamda insanları, sanal sosyal ağlara bağlı varlıklar, olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır (Fisher, 2010: 163).

Son zamanlarda insanlar yaşadıkları bölgelerin fiziki sınırlarının ötesinde özellikle internet teknolojileri sayesinde dünyanın her yerinden farklı insanlarla iletişim kurabilmektedirler. Ulusal sınırlar ne olursa olsun bireyler farklı kişi ve gruplarla iletişim kurabilmektedir. Bireyler kendi seçtikleri değişkenlere göre, ilişki ve etkileşim süreçleri sonucunda aidiyet duygularını ve buna bağlı olarak kendi kişisel kimliklerini inşa edebilirler (Krzyzanowski ve Wodak, 2008).

Çakır'a (2014:368) göre günümüzde sanal da olsa ulaştığımız sanal coğrafyalar, bireylerin ihtiyaç duyduğu bir yere ait olma duygusunu karşılamak için oldukça işlevseldir. Sanal sosyal ağlar, aslında kaybedilen bir fırsat olan aidiyet ihtiyacının karşılanmaya çalışıldığı mekânlar haline gelmiştir. Bu açıdan sanal sosyal ağların, insanlara başkalarıyla iletişim kurma ve başkaları hakkındaki bilgileri elde etme fırsatı vererek, onların aidiyet duygusuna katkı sağladığı öne sürülebilir (Seidman, 2013: 402). Davis'e (2012) göre, sanal sosyal ağlar özellikle genç kuşağın kendi yaşlıları ile ilişki ve iletişim kurmalarına, arkadaşlık gruplarını genişletmelerine ve onay aramalarına imkan sağlamaktadır.

Blanchard ve Markus'ta (2004: 69) Davis gibi sanal sosyal ağların, insanlar arasında toplumsal etkileşim ve bağlantıların kurulmasını kolaylaştırdığını ve bireylerde aidiyet bağı oluşturduğunu ifade etmektedirler. Ancak konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalar, sanal sosyal ağların tam tersine gerçek ilişkilerde aidiyet hislerini zayıflattığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle sanal sosyal ağ kullanımının süresinin ve sıklığının artması ile özellikle sanal ağlarda uzun zaman geçiren genç kuşaklar arasında, aidiyet duygusunun olumsuz etkilenebildiği görülmektedir (Elciyar ve Küçük, 2020).

Sanal sosyal ağların kullanıcılarına sunduğu; sanal ortamlarda sınırsız hareket edebilme imkanı, kendilerini sınırlandıracak bir otoritenin bulunmaması, diledikleri gibi göç edebilme ve anlaşmazlık durumlarında üyelikten ayrılabilme kolaylığı gibi imkanlar, bireylerin grup aidiyet pratiklerini etkilemektedir (Narmanlıoğlu, 2016: 12). Bu tür kolaylaştırıcı imkanlar, aidiyet duygusunu azaltabilmekte ve hatta ortadan kaldırabilmekte ve ayrıca bireylerde sosyal izolasyon, dışlanma ve sosyal kopukluk ile sonuçlanabilmektedir (Williams, 2007).

3.4. Dijital Yerlilerin Toplumsal Aidiyeti: Akışkan/ Hibrit Aidiyetler

Günümüzde akışkan bir toplumun üyesi olan bireyler ait olma ihtiyacından dolayı kendilerini bu ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir mekânda/çevrede tanımlama ve çevreleriyle bağlantı kurabilecekleri bir ortamda kendilerine yeni bir yer bulma ihtiyacı duymaktadırlar. Giddens, küreselleşmenin bu döneminde insanların istediği ve ihtiyaç duyduğu şeyin “ait olunacak bir yer” olduğunu ancak bu ihtiyaçlara rağmen bu yerin dışında olanı keşfetmek için bu “yer” i terk etme riskini de göze aldıklarını belirtmektedir (Servaes ve Lie, 2018: 159). Günümüzde sanal sosyal ağlar, başta dijital yerli kuşak olmak üzere, insanların bu gereksinimlerini karşılamak amacıyla girdikleri vazgeçilmez ve eşsiz mekânlar haline gelmiştir.

Dijital yerli olarak ifade edilen genç nesil, internetin, bireysel bilgisayarların ve sosyal medya platformlarının egemen olduğu bir sosyal çevrede büyüyen ilk kuşaktır. Bu yeni medya ve teknoloji, bu genç kuşağın kimliğini ve aidiyet duygusunu hem olumlu hem de olumsuz şekillerde etkilemiştir. Ingeborg Kjaerstad'ın (2014) araştırmasına göre sanal sosyal ağlar, dijital yerli genç kuşağın bireysel kimliklerini oluşturmalarına ve kişisel aidiyet alanlarını şekillendirmelerine olanak sağlamış ve sosyal ağlar aracılığıyla kişisel iletişimde bu kimliği daha iyi ifade etme fırsatı bulmuşlardır. Bununla birlikte, sosyal ağların, kişinin birlikte büyüdüğü belirli kimliklerin yanı sıra, kendilerinin birçok versiyonunu sürdürme eğiliminde oldukları için kimlik karmaşası yaratmıştır (Kjaerstad, 2014).

Boyd tarafından ‘ağa bağlı halklar’ olarak ifade edilen, dijital yerli gençler, sosyal ağlarda ortak davranışsal değerleri ve normları paylaşarak sosyal ağlarda başkalarıyla etkileşim kurabilir ve tartışabilir (Facer, 2011). Ayrıca bunların dışında, sanal dünyanın sunduğu çevrimiçi sosyalleşme bazı dijital yerlilerin sosyal etkileşime girmek için daha az risk alacakları bir alan haline gelmiştir.

Ito ve arkadaşları (2009) tarafından sosyal ağlardaki gençlik kültürü ve sosyal ağ yapısı üzerine yapılan bir araştırmada; dijital yerliler belirli etkinliklere, özel ilgi alanlarına, hobilere ve kariyer hedeflerine vb. odaklanan, ilgi odaklı uygulamalarda, farklı yaşlardan ve geçmişlerden gelen katılımcılar ile işbirliği yapmaktadırlar. Yine aynı araştırmaya göre; dijital yerli gençler, geleneksel kurumsal bağlılık yerine “ilişkisel aidiyet” aramaktadırlar. Dijital yerliler ayrıca “hoş karşılandıklarını ve kabul edildiklerini hissettikleri yerlerdeki kabilelerle ilişki kurmayı ve işbirliğinde bulunmayı tercih etmektedirler” (Ousight Network, 2015: 5).

Bu işbirliğinin konu edildiği Thorne ve Black (2011) tarafından yapılan çalışmada çevrimiçi kimlik inşası ve aidiyet konusu ele alınmaktadır. Bu çalışmada, İngilizce öğrenen Nanako'nun çevrimiçi bir hayran kurgu sitesinde nasıl çevrimiçi bir hayran kitlesi oluşturduğunu ve bunun genç insanlara yeni kimlikler ve aidiyetler inşa etmeleri için nasıl yeni fırsatlar sağlayabileceğini gösteriyor. Burada seyirci, anime veya Japon animasyonuna ortak ilgi duyan bir gruptur. Bu kitle, kurmacayı benimseyerek, uyarlayarak ve onunla etkileşime girerek popüler kültür ve dilsel kaynaklar aracılığıyla hayran kurgusu metinleri oluşturmaktadır. Nanako burada dil ve kültür açısından yazdıkları hakkında geri bildirim alabilir ve Çince ve Japonca bilgisini gösterebilir. Böylece, kullanıcıların Asya kimliği ve Asya kültürü hakkındaki bilgilerini artırarak, kendi kimlikleri ile müzakere etmelerini sağlar. Thorne ve Black (2011), dijital ortamda harekete geçen koşul ve fırsatlara odaklanmaktadır. Bu koşulların yarattığı etkileşimleri analiz ederek, bunlarda dil gelişiminin nasıl gerçekleştiğini ve çevrimiçi alanların kimlik inşası ile nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

Sanal sosyal ağları konu eden bazı araştırmalarda, katılımcıların çevrimiçi profillerinin ve kimliklerin manipüle edildiği ve parlatıldığı ifade edilmektedir (Horan, 2010). Bu araştırmalara göre sanal ortamlar, katılımcı olan bir aktörün ön

sahnesinin bir parçası olduğunu (Goffman, 1959) iddia etse de, bu kendini sunum şekilleri, dijital yerli gençlerin kolektif bir çevrimiçi kimlik oluşturmasıyla sonuçlanabilir. Bu durum, katılımcılar tarafından, özellikle kendilerinin azınlık olduklarını düşündükleri bir ortamda bulduklarında, olumlu bir topluluk hissi yaratır (Kjaerstad, 2014).

Dijital yerli gençler, bireysel isteklerini yerine getirme motivasyonu ile yetiştirilip eğitildiklerinden, esnek ve hareketlidirler. Ayrıca açık fikirlidirler ve bu sebeple kendilerini kimlik etiketlerine ve geleneksel gruplara ait hissetmezler. Dijital yerli kuşak özellikle çeşitliliği, kişiselliği ve akışkan kimlikleri kucaklamayı tercih etmektedir (Newswire, 2015). Ancak tüm bunların yanında, paradoksal bir şekilde hiper-bireyci olsalar da, sosyal olarak bilinçlidirler ve yurttaşlık bilincine sahiptirler. Kendileri ile ortak fikirlere sahip olan insanlarla iletişime geçmek ve zamanımızın önemli problemleri ile uğraşmak istemektedirler. Bu bağlamda bireysel olarak bir taraftan kendi kişisel kimliklerini oluştururken bir taraftan da topluluklarını büyütme, ait olmak ve paylaşımlarda bulunmak istemektedirler (Wiersum, 2015).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sanal sosyal ağlar ve aidiyet üzerine yapılan araştırmalar, özellikle gençler için sosyal ilişkilerin neredeyse tamamen sanal ortama taşındığını ve internetin sunduğu sanal ortamların da zaman ve mekân sınırlamalarını bertaraf ederek, bireyler için yeni sosyalleşme biçimlerini ortaya çıkardığını göstermektedir. Sosyal paylaşım siteleri, kullanıcıların bilgi, deneyim ve fikirlerini kolaylıkla paylaşmalarına olanak sağlamakta ve bu sanal mekânlarda sosyalleşmelerini sağlamaktadır.

Sanal sosyal ağları bir yaşam alanı olarak gören dijital yerli gençler, sanal ortamlarda esnek, hareketli ve açık fikirlidir. Çünkü bu sanal ortamlarda sadece

mensup olduğu kültür ve topluma ait bireylerle değil, çok farklı toplumlardan farklı inanç, kültür ve değer yargılarına sahip diğer bireylerle de sanal sosyal ortamlarda paylaşımlarda bulunarak bir araya gelmektedirler. Bu durum dijital yerlileri kimlik etiketlerinin ve geleneksel grupların ötesinde evrensel, küresel bir dünya vatandaşı yapmaktadır.

Bu nesil özellikle bireyselliği ve akıcı kimlikleri desteklemektedir. Ancak bireyci olmalarına rağmen sosyal olarak bilinçlidirler ve kendileriyle ortak ilgi alanlarına sahip insanlarla iletişim halinde kalmak isterler. Bunu yaparken de üyesi oldukları sanal topluluklara ait olmak, topluluklarını geliştirmek ve paylaşmak isterler. Özellikle sanal ağlarda aktif ve çekirdek üye olan üyeler, içinde buldukları bu sanal topluluğun lokomotifleri olma rolü üstlenirler. Çekirdek üye konumunda olan üyelerin gruba bağlılık ve aidiyet duyguları çok güçlüdür. Ancak sanal ağlarda periferik (çevresel) üyeler için sabit bir aidiyet duygusu yerine, akışkan veya başka bir deyişle hibrit bir aidiyet duygusu söz konusudur. Ancak gerçek topluluklarda olduğu gibi sanal sosyal ağlarda da topluluğa üyelik süresinin ve paylaşım sıklığının artmasının grup aidiyetini olumlu yönde etkilediği ve onları aktif ve çekirdek üyeler haline getirerek güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle, sanal sosyal ağa uzun süredir üye olan katılımcıların ve benzer şekilde bu sanal ağda paylaşım sıklığı yüksek olan katılımcıların sanal ortama daha yüksek düzeyde bağlılık gösterdikleri görülmektedir.

Sanal sosyal ağlarda, başka insanlarla ilişki ve etkileşim kurarak paylaştıkları ortak duygulardan doyum arayan kullanıcılar, ait olmak istedikleri ve kendi kimliklerini rahatlıkla açıklayabilecekleri sanal ağları seçerek veya bu ağları doğrudan kendileri kurarak yeni sosyal bağlar kurmaktadır. Ancak bu bağlılığın gerçek topluluklar/cemaatlerdeki bağlılık kadar güçlü olmadığı ve çok farklı sanal sosyal ağlara aitliğin hissedilebildiği görülmektedir. Gerçek topluluklarda, topluluğa sadakat göstermek ve sadece o gruba bağlılık göstermek esastır. Ancak sanal

ağlarda insanlar gerçek topluluklara olan bağlılıkları ve gösterdikleri sadakati göstermemekte ve çeşitli nedenlerle sanal ağlardan kolayca ayrılarak diğer topluluklara katılabilmektedir. Aslında katılımcılar sadece tek bir sanal topluluğa değil, aynı anda birden fazla ve birbirinden farklı, hatta birbirine zıt çizgide olan sanal topluluklara dahil olabilmektedirler.

Bozdağ Tulum (2021) bu konuda yapmış olduğu araştırmada, dijital yerli kuşak gençlerin sanal sosyal ağ tercihlerinde belirleyici olan etkenin daha çok "ortak ilgi" teması çerçevesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. İlgi alanları değişen ya da birden fazla ilgi alanları bulunan bireyler için yerleşik bir bağlılık ve aidiyet duygusundan ziyade göçebe, her an başka mecralara akabilme özelliği taşıyan, akışkan/hibrit aidiyetlerden bahsetmenin daha doğru olduğunu belirtmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Alptekin, D. (2011). Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bauman, Z. (1999). Sosyolojik Düşünmek, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Baumeister, R., Ve Leary, M. (1995). "The Need To Belong: Desire For Interpersonal Attachments As A Fundamental Human Motivation", Psychological Bulletin, 117(3), 497- 529.
- Bezirgan, M.(2014). Destinasyon İmajı, Algılanan Değer, Aidiyet ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi: Bir Araştırma, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Blanchard, A. L., ve Markus, M. L. (2004). "The Experienced Sense Of A Virtual Community, Characteristics And Processes",ACM SIGMIS Database: The Database For Advances in Information Systems, 35(1), 64-79.
- Bozdağ Tulum, A. (2021). Sanal Sosyal Ağlar Ve Aidiyetler: Dijital Yerlilerin Sanal Sosyal Ağ Aidiyetleri (Malatya İli Örneği), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çakır, H. ve Topçu, H. (2006). "Bir İletişim Dili Olarak İnternet", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 71-96.
- Davis, K. (2012). "Friendship 2.0: Adolescents' Experiences Of Belonging And Self-Disclosure Online",Journal Of Adolescence, 35(6), 1527-1536.
- Delanty, G. (2001). "Nationalism: Between Nation And State", Hand Book Of Social Theory, (Ed: G. Ritzer ve B. Smart), Sage, London.
- Elciyar, K. Ve Küçük, M. (2020). "Sosyal Ağ Kullanımı: Sosyal Kazanımlar, Kendini Gerçekleştirme ve Aidiyet", Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 33, S. 198-210

- Facer, K. (2011). *Learning Futures: Education, Technology And Social Change*, Uppsala Univercity.
- Fisher, E. (2010). *Media and New Capitalism in the Digital Age: The Spirit Of Networks*, Palgrave, Macmillan, New York.
- Fichter, J. (1994). *Sosyoloji Nedir? Çev. Nilgün Çelebi, Attila Kitapevi, Ankara.*
- Garton, L., Haythornthwaite, C., Wellman, B. (1997). "Studying Online Social Networks", *Journal Of Computer-Mediated Communication*, Volume 3, Issue 1, 1 June 1997, Jcmc313,
- Goffman, E. (1959). *The Presentation Of Self İn Everyday Life*, Edinburgh, University Of Edinburgh Social Sciences Research Centre, U.K.
- Göka, E. Ve Beyazyüz, M. (2005). "Yeni Dünya Düzeninin 'Kimlik Siyaseti': Psikolojik Bir Bakış Denemesi", *Türkiye Günlüğü*, S: 83, Ss. 17-26.
- Göregenli, M. (2010). *Çevre Psikolojisi: İnsan-Mekân İlişkileri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Güneş, A. (2014). *Tutunma Çabası Aidiyet, Timaş Yayınları, İstanbul.*
- Gürsakal, N. (2009). *Sosyal Ağ Analizi: Pajek, Unıctet ve Gmine Uygulamalı*, Dora Basım Yayın: Bilgisayar Kitapları Dizisi, Bursa.
- Hill, L. H. (2006). "Sense Of Belonging As Connectedness, American Indian Worldview, And Mental Health", *Archives Of Psychiatric Nursing*, 20 (5), 210–216
- Horan, D. P. (2010). "Striving Toward Authenticity: Merton's "True Self" And The Millennial Generation's Search For Identity", *Merton Annual* (23): 80-89.
- Ito, M., Baumer, S., Bittanti, M., Boyd, D., Cody, R., Herr-Stephenson, B., Et Al. (2009). *Hanging Out, Messing Around, And Geeking Out: Kids Living And Learning With New Media*, The Mit Press, Cambridge
- İbicioğlu, H. (2000). "Örgütsel Bağlılıkta Paradigmatik Uyumun Yeri", *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1): 13-22.

- İnceoğlu, M. (2010). Tutum, Algı, İletişim, Beykent Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2006), Yeni İnsan ve İnsanlar / Sosyal Psikolojiye Giriş, 10. Basım, Evrim Yayınevi, Ankara.
- Karakuş, P. (2014). Farklı Kimlik Gruplarında Yer Kimliği, Yerin Anlamları Ve Kültürlenme Süreçleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kjaerstad, I. (2014). "İ Generation Or Generation Me? Identity Development With The Millennials", Doctoral Dissertation, Faculty Of Society & Design, Bond University. Accessed May 18, 2019 (www.ingeborgkjaerstad.wordpress.com).
- Koçel, T. (1998). İşletme Yöneticiliği, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Krzyzanowski, M. Ve Wodak, R. (2008). "Multiple Identities, Migration And Belonging: Voices Of Migrants", Identity Trouble, (Ed: C.R. Caldas-Coulthard ve R. Ledema), Palgrave Macmillan London.
- Levett-Jones, T., Lathlean, J., Maguire, J. & Mcmillan, M., (2007). "Belongingness: A Critique Of The Concept And Implications For Nursing Education", Nurse Education Today, Elsevier Ltd., Vol. 27, S. 210- 218.
- Maalouf, A. (2014). Ölümcül Kimlikler. (Çev. A. Bora), Yapı Kredi Yayınları, 16, 27, İstanbul.
- Milligan, M. J. (1998). "Interactional Past And Potential: The Social Construction of Place Attachment", Symbolic Interaction, 21 (1), 1-33.
- Narmanlıoğlu, H. (2016). Yurttaş'tan Nettaş'a Dijital Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Newswire. (2015). "Top 10 Millennial Identity Factors Revealed". Newswire, December 2. Accessed On February 16, 2016 (www.newswire.com).
- Outsight Network. (2015). "Engaging Millennials in Ministry, Mequon", WI:Outsight Network
- Özkalp, E. (1993). Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Öztop, S. (2014). "Kurumsal Aidiyet Bilincinin Çalışanların Örgütsel Değişim Algısı Üzerinde Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, S.299-316, Isparta.
- Peled, E. Ve Muzicant, A. (2008). "The Meaning Of Home For Runaway Girls", Journal Of Community Psychology, 36 (4), 434-451.
- Quinn, S., Ve Oldmeadow, J. A. (2013). "Is The İgeneration A 'We'generation? Social Networking Use Among 9-To 13-Year-Olds And Belonging", British Journal Of Developmental Psychology, 31(1), 136-142.
- Robins, K. (1999). İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası, (Çev. Nurçay Türkoğlu), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Ryzin, M. J. V., Gravely, E. A. A. ve Roseth, C. R. (2009). "Autonomy, Belongingness, And Engagement İn School As Contributors To Adolescent Psychological Well-Being", Journal Of Youth Adolescence, 38, 1-12
- Schlesinger, P. (1994). Medya, Devlet Ve Ulus. (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Schnapper, D. (1994). Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair, Çev.: Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Seidman, G. (2013). "Self-Presentation And Belonging On Facebook: How Personality İnfluences Social Media Use And Motivations", Personality And Individual Differences, 54(3), 402-407
- Servaes, J. & Lie.R. (2018). "Yerelleşme Aracılığıyla Medyanın Küreselleşmesi", İletişim Ve Modernleşme Cilt1-Ed. Uğur Gündüz, Çev. Hatice İrmaklı, Büyük Kitaplar Yayıncılık, 151-165, İstanbul.
- Taylor, C. (1996). Çokkültürcülük, (Haz. A. Gutman), Yky, İstanbul.
- Thorne, S. L. & Black, R. W. (2011). "Identity and Interaction in Internet-Mediated Contexts", In C. Higgins (Ed.), Identity Formation in Globalizing Contexts (Pp. 257-278). Mouton De Gruyter, New York.

- Wellman, B. (2001). "Physical Place And Cyberplace: The Rise Of Personalized Networking", International Journal Of Urban And Regional Research, C. 25 (2).
- Wiersum, N. (2015). "What About Millennials?" The Sharing Tower, February 23. Last Accessed On February 16, 2016 ([Www.Thesharingtower.Com](http://www.thesharingtower.com)).
- Williams, K. D. (2007). "Ostracism", Annual Review Of Psychology, 58
- Zillioğlu, M. (2008). "Kimliğin Kavramsal Serüveni", Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor Musun? / Toplumsal Yaşamda Kimlik İzdüşümleri, Ed.: Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayın, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Virtual social networks, which are used extensively in the world and in Turkey, have become a very important factor that affects and changes both individual and social life. In this study, it is investigated how virtual social networks, which emerged as a result of digitalization brought about by scientific and technological development and its effects on social life, have an effect on the attitudes of belonging of "Digital natives", who will be the adult generation of the future . Virtual social networks, which have become a problem area with their effective appearance, are "a map of relationships between individuals, ranging from accidental encounters to family ties," as Barnes defines them . In this context , virtual social networks, which appear in the leading roles in all kinds of relationships and interactions, somehow take place in our lives and completely change the old and the new.

Although virtual social networks have different characteristics, they are generally characterized as environments that allow people to interact and communicate with strangers with common interests. Virtual social networks can be described as environments where many activities such as creating a meeting place for people with common interests, setting up game rooms can be carried out together and at the same time through platforms created in the internet environment.

In the virtual environment or in other words, in cyberspace; Virtual social networks, which express groups of people who unite around a common purpose, interest or common values, gain more meaning than being a tool to be used for the individuals involved in these networks, and become a central axis on which our identity is built, as a component of our innermost realms. In this context, individuals tend to present themselves as beings connected to social networks. The need for belonging, which is among the essential needs of human beings, is an important factor in determining who an individual is and from whom. The individual's sense of belonging, which occurs in different types and levels, is an important need that ensures his integration with society.

When individuals are asked the question of who they are, their position in society, for example; family, nation, ethnicity, homeland, region, city, neighborhood etc. They respond according to their social status, such as Throughout their lives, individuals can develop a sense of belonging to different groups, sometimes by joining these groups and sometimes by giving up, and in this ongoing social interaction and integration process, they reposition themselves by making new connections or giving up old ones.

In recent years, individuals and especially “Digital Indigenous” youth, who have emerged as a youth category, cross the physical borders of the regions they live with the opportunities offered by these virtual networks, and communicate with people from all parts of the world, from different countries and societies, regardless of national borders, according to the variables they choose. and as a result of these communication and interaction processes, they can construct their own (private) identity and sense of belonging.

Digital native youth, who see virtual social networks as a living space, are flexible, active and open-minded in virtual environments. Because in these virtual environments, they come together not only with individuals belonging to the culture and society they belong to, but also with other individuals from very different societies with different beliefs, cultures and value judgments by sharing in virtual social environments. This makes digital natives a universal, global citizen of the world beyond identity tags and traditional groups.

This generation especially supports individuality and fluid identities. However, although they are individualistic, they are socially conscious and want to stay in touch with people who have common interests with them. In doing so, they want to belong to the virtual communities they are members of, develop and share their communities.

Satisfaction from the common feelings they share by interacting and interacting with other people establish new social bonds by choosing the virtual networks they want to belong to and easily explaining their identities, or by establishing these networks directly themselves. However, it is seen that this commitment is not as strong as the commitment in real communities/communities and belonging to many different virtual social networks can be felt. In real communities, it is essential to show loyalty to the community and allegiance to that group only. However, people in virtual networks do not show their loyalty to real communities and they can easily leave virtual networks for various reasons and join other communities.

In this context, rather than a built-in sense of commitment and belonging for individuals with changing interests or multiple interests; It would be more accurate to talk about nomadic, fluid/ hybrid affiliations that can flow into other channels at any time.

	SOSYOLOJİK DÜŞÜN ISSN: e-ISSN: 2587-2699
	Yıl : 8 Cilt: 8 Sayı : 2 Temmuz 2023 Yayın Geliş Tarihi:23.6.2023 Yayına Kabul Tarihi:23.07.2023 DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1318896 Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article Atıf/Citation: Bayezit, G. & Korkmaz, A. (2023). Kavga Olaylarını Etkileyen Sosyokültürel Faktörler: Bingöl Örneği. <i>Sosyolojik Düşün</i> , 8 (2), 192-222.

KAVGA OLAYLARINI ETKİLEYEN SOSYOKÜLTÜREL FAKTÖRLER: BİNGÖL ÖRNEĞİ¹

Galip BAYEZİT*

Abdullah KORKMAZ**

Öz

Suç ile ilgili bir araştırma yapmak, sanılanın aksine son derece zahmetlidir ve yoğun bir çabayı gerektirir. Bir suç araştırması ile ilgili birincil kaynaklara ulaşmak, ulaşılmaması durumunda ise bilgi almak ciddi anlamda emek ve gayret ister. Bu nedenle bazı suç türleri ile ilgili yapılan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Amacımız, kavga olaylarını etkileyen sosyokültürel faktörleri tahlil ederek alana katkı sunmaktır. Saha çalışmasında fenomenolojinin imkânlarından yararlanarak yirmi kişiyle yüz yüze mülakat yapılmış, toplanan veriler betimsel analiz tekniğiyle tahlil edilmiştir. Araştırmanın sonucunda kavga olaylarını etkileyen faktörler; eğitim, ekonomi, aile, medya, siyaset, dini kurumlar, coğrafi unsurlar, göç, zararlı alışkanlıklar, kendini ifade edememe (iletişim güçlüğü), ailevi problemler,

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Abdullah Korkmaz'ın danışmanlığında hazırlanan "Tehdit, Hakaret ve Yaralama Suçlarının Sosyo-Kültürel Faktörler Açısından Tahlili (Bingöl Uygulaması)" isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışma, İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 06.01.2021 tarih ve 2021/1-6 sayılı kararı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

* İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, galipbayezit65@gmail.com, Malatya, Türkiye

** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, abdullah.korkmaz@inonu.edu.tr, Malatya, Türkiye

psikolojik sorunlar, arkadaş çevresinin olumsuz etkileri, şiddete maruz kalma veya sık sık şiddete tanık olma, çalışma hayatının olumsuz koşulları vs. şeklinde sıralanmış; kavgaların önlenmesi açısından iletişimin, eğitimin, ekonominin, ailenin ve medyanın önemine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Suçluluk, Sapma, Şiddet, Kavga

SOCIOCULTURAL FACTORS AFFECTING THE EVENTS OF QUARRELS: BINGOL PRACTICE

Abstract

Conducting a crime-related research, contrary to popular belief is extremely laborious and requires a lot of effort. It takes a lot of effort to get to the primary sources related to the research of a crime and if it is reached to get information. For this reason, the studies conducted on some types of crimes are not at an adequate level. Therefore, our goal is to contribute to the field by identifying and analyzing the sociocultural factors that affect the incidents of fighting. Using the possibilities of phenomenology, twenty people were interviewed face to face and the collected data were analyzed using the descriptive analysis technique. Factors that influence the events of the fight; economy, education, family, media, politics, religious institutions, geographical factors, migration, harmful habits, self-expression, the inability to (communication difficulties), family problems, psychological problems, negative effects of close friends, the environment, exposure to violence, or being a witness to violence, often working in adverse conditions of life etc. it is listed as follows. In terms of preventing quarrels, the importance of communication, education, economy, family, media has been emphasized.

Keywords: Crime, Delinquency, Deviation, Violence, Fighting

1. GİRİŞ

Suç ve şiddet, bütün toplumlarda varolan, gündelik hayatta en sık karşılaşılan olgulardandır. Şiddetin de en bariz örneklerinden biri kavga olaylarıdır. Kavga olaylarında tehditten kasten yaralamaya kadar birden fazla suç işlenebilmektedir.

Bu çalışmada, kavga olaylarında gerçekleşen tehdit, hakaret ve yaralama suçlarının sosyokültürel faktörler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Suç ve sapma, toplum tarafından büyük oranda istenilmeyen bir davranış olarak düşünülmesine rağmen bazen sosyal sistemin istenilen yönde değişmesine ve işlevselliğine yardım etmektedir (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 71-72). Yapısal-fonksiyonalist perspektifin önemli isimlerinden Talcott Parsons (2005), suç ve sapmayı sosyal sistemin doğal bir unsuru olarak görmekte, toplumda düzen ve dengenin sağlanması açısından suçun işlevsel olduğuna dikkat çekmektedir. Durkheim ise belli orandaki suç olaylarını toplum için yararlı görmekte ancak suç oranlarının çok yüksek veya çok düşük olmasının toplumda düzen ve dengeyi bozacağını iddia etmektedir (2013: 382-383). Suç ve sapma davranışının toplum için olumlu ve olumsuz sonuçları üzerine yapılan tartışmalara rağmen suç, hemen bütün toplumlarda önemli sosyal sorunlardan sayılmıştır.

Durkheim'in, intihar olaylarını incelerken kullandığı anomi (toplumsal anlamda bir tür kuralsızlık) kavramını, Merton daha ileriye taşıyarak suçluluğun izahında kullanmaya başlamıştır (Bozkurt, 2011: 182-184). Albert K. Cohen, suçluluğun kaynağında yatan nedenleri altkültür ile izah ederken (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 146-147) Becker, suçluluğa yol açan nedenlerden ziyade suçluluğu ortaya çıkaran süreçlere dikkatleri çekmiştir. Ona göre, toplumda sapkinliğin olmasının sebebi, sapkinliği tanımlayan etiketlerdir. Eğer bu etiketler olmasaydı sapkinlik diye bir olgu olmazdı (2015: 12-13). Geleneksel toplum anlayışında birey, toplumun norm ve değerlerini öğrenerek bu çerçevede gündelik hayatını şekillendirmektedir (Toprak, 2019: 37). Benzer şekilde, sosyal öğrenme kuramının temsilcileri de suçluluğu ortaya çıkaran öğrenme süreçlerine yoğunlaşmakta, suç veya sapkin davranışların bu sürecin sonucunda elde edildiğini savunmaktadırlar. Onlara göre, suç işleme teknikleri ve sapkin davranışa yönelik değerlerin, normların rasyonelleştirilmesi taklit ve model alma yoluyla gerçekleşmektedir. Özellikle

çocukluk ve gençlik dönemlerinde olumsuz arkadaş çevresi, bireylerin sapkın davranışları öğrenmesinde etkili olan önemli risk unsurlarındandır (Siegel, 2012: 192).

Sosyoloji, toplumsal olay ve olguları izaha çalışırken, geniş bir pencereden bakarak kurumlar arası ilişkiye vurgu yapmaktadır (Özçelik, 2022). Yukarıda izah edilen suç kuramlarının her biri suç veya sapkın davranışın kökeninde yatan farklı bir etkene odaklanmaktadır. Ancak *“...bireyi suça iten nedenleri tek bir faktörle açıklamak mümkün görünmemekte, bireyin içinde yaşadığı toplumun yapısı gibi birçok faktör suçlu davranışı ortaya çıkarmakta etkili olmaktadır”* (Bayezit, 2015: 17-18). Geniş bir çerçeveden *“...olaylar daha çok bağlantılı, sürekli ve bütüncül olarak birbirleriyle ilişkilendirilmelidir”* (Taşlı, 2022: 35). Dolayısıyla bireylerin suç davranışını tahlil ederken farklı sosyokültürel unsurları göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Araştırmamızın bulgularına göre; kavga olaylarının kaynağında yatan etkenlerin ağırlıklı olarak; eğitim, ekonomi, aile, medya, siyaset, din, coğrafi unsurlar, göç, zararlı alışkanlıklar gibi makro düzeydeki toplumsal faktörler olduğu değerlendirilmiştir. Buna karşılık kavgaların mikro düzeydeki bireysel nedenlerinin; eğitim olanakları, ekonomik durum, kendini ifade edememe (iletişim güçlüğü), ailevi problemler, psikolojik sorunlar, yakın arkadaş çevresinin olumsuz etkileri, şiddete maruz kalma veya sık sık şiddete tanık olma, çalışma hayatının olumsuz koşulları, dışlanma, namus meselesi, can sıkıntısı, başıboşluk, dedikodu, kıskançlık, kendini ispatlamaya çalışmak, meydan okumak, hakkını aramak, mücadele etmek, bir şeyleri paylaşmamak, menfaat elde etmek, yalnızlık, başıboşluk vs. şeklinde sıralandığı görülmüştür.

Sapma ve suç, Durkheim (2013)'in deyimiyle düzen ve dengenin sağlanması açısından toplumda olması gereken olgulardandır (elbette ki suçluların

cezalandırılması şartıyla). Kavga olaylarının ve suçluluğun önlenmesi, bu olguların toplumdan tamamen silinmesine yönelik bir suikast girişimi değildir. Suçla ve suçlulukla mücadelede amaç, suç oranlarının makul seviyede tutulmasıdır. Bu kapsamda son tahlilde şiddet ve suçla mücadeleye yönelik öneriler sunulmuştur.

Çalışmamız ana hatlarıyla giriş, yöntem, bulgular ve sonuç olmak üzere dört başlıktan oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu ile ilgili genel bir çerçeve çizilmiş, bazı önemli sonuçlar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Yöntem kısmında araştırmanın metodolojisi izah edilmiş; akabinde bulgular, sosyolojik mülahazalar ile değerlendirilmiştir. Kavga olaylarını etkileyen sosyokültürel faktörlerin tespit ve tahlil edilmesi sonucunda, genelde suçluluğun özelde kavga olaylarının önlenmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada kavga olayları; sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, dini, psikolojik, iklim-coğrafi, iletişimsel, çevresel vs. faktörler açısından incelenmiş, son tahlilde kavgaların ve suçluluğun önlenmesine yönelik öneriler sunulmuştur. *“Kavga olaylarının failleri sosyokültürel özellikleri bakımından diğer bireylerden farklılaşmaktadır”* varsayımından hareketle *“kavga olayları ile sosyokültürel faktörler arasında nasıl bir ilişki söz konusudur”* sorusuna cevap aranmış, araştırma bulguları sosyal kontrol ve sosyal öğrenme teorisi açısından tahlil edilmiştir.

İstatistiklere göre kavga olaylarında işlenen tehdit, hakaret ve yaralama suçları en sık karşılaşılan suçlardandır (Adalet Bakanlığı, 2016). Araştırma bulgularının, bu suçlarla mücadele eden kolluk kuvvetlerine, akademisyenlere ve toplumun geneline ışık tutması beklenmektedir. Ayrıca kavga olayları daha önce yapılan araştırmalarda şiddet başlığı altında ele alınmıştır. Kavga olgusunun bu çalışma vasıtasıyla sosyokültürel açıdan ilk kez incelenmesi önem arz etmektedir.

Saha çalışmasına dayalı tanımlayıcı/betimleyici bir araştırma niteliğinde olan bu çalışmada kavga olaylarını etkileyen sosyokültürel faktörler, sahadan toplanan veriler vasıtasıyla sosyolojik suç/sapma teorileri açısından tahlil edilmiş, verilerin yorumlanması sonucu bir senteze varılmıştır. Araştırmamızın evreninden kartopu örnekleme tekniği kullanılarak, Bingöl il merkezinin farklı mahallelerinde ikamet eden, 18-65 yaş aralığında bulunan, farklı yaş, cinsiyet ve sosyokültürel özelliklere sahip ve herhangi bir kavganın faili olan bireyler araştırmaya dahil edilmiştir. 65 yaş üstü ve 18 yaş altı bireylerin taraf oldukları kavga olayları araştırmanın kapsamına alınmamıştır. Saha çalışması sürecinde erkek katılımcılara ulaşmak daha kolay olmuş, kadınların mülakat talebimize büyük oranda olumsuz yanıt verdiği görülmüştür. Bu nedenle örneklem grubu ağırlıklı olarak erkek katılımcılardan oluşturulmuştur. Örneklem grubuna uygulanmak üzere yarı-yapılandırılmış bir mülakat formu hazırlanmış, yüz yüze görüşme ile elde edilen veriler doygunluğa ulaştığından saha çalışmasına son verilmiştir.

Nitel çalışmalarda genellikle verilerin tekrarlanma sıklığının artması, saha çalışmasının sonlandırılmasına gerekçe gösterilmektedir. Yaptığımız saha çalışmasında katılımcıların bazı noktalarda birbirlerini tekrar ettiği ancak en son katılımcının dahi farklı düşünceler ifade ettiği, hatta en verimli mülakatların en son yaptığımız görüşmelerden elde edildiği görülmüştür. Dolayısıyla nitel bir çalışmada örneklem grubunun mümkün olduğunca geniş tutulmasında fayda bulunduğunu düşünmekteyiz. Bu durum geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması açısından da önem arz etmektedir. Ayrıca örneklem ne kadar büyük olursa savunulan tez o derece güçlü olmaktadır.

Örneklem grubundan toplanan veriler betimsel analiz tekniğiyle tahlil edilmiştir. Katılımcıların ifadelerine yer verirken, doğrudan alıntı ilkeleri göz önünde bulundurulmuş, katılımcıları kodlamak yerine sosyodemografik özelliklerinin bir kısmı (*yaş, cinsiyet, meslek, ekonomik durum*) parantez içerisinde gösterilmiştir.

3. BULGULAR ve YORUMLAR

3.1. Sosyodemografik Bulgular

Yaş grupları ile ilgili tasnife yönelik incelemiş olduğumuz çalışmalarda, hemen her araştırmacının farklı bir sınıflandırma yaptığı görülmüştür. Genel olarak 0 ile 3 yaş arası bebeklik, 4 ile 11 yaş arası çocukluk, 12 ile 18 yaş arası ergenlik, 19 ile 24 yaş arası gençlik, 25 ile 44 yaş arası yetişkinlik, 45 ile 64 yaş arası orta yaşlılık, 65 ve yukarısı yaşlı olarak sınıflandırılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2015), yaşlılık dönemini üç farklı evrede değerlendirmekte, 65-75 yaş aralığı erken yaşlılık dönemi, 76-85 yaş aralığı orta yaşlılık, 85 yaş ve üstü ileri yaşlılık dönemi olarak tanımlanmakta ancak yaşlılığın alt sınırı ülkeden ülkeye değişkenlik arz etmektedir. Bu değişikliğin sebebi yaşam kalitesi standartları, ortalama insan ömrü, sosyal refah düzeyi vs. faktörlerdir. Bu verilere göre Türkiye’de 71 yaş ve üstü yaşlı olarak kabul edilmektedir.

Araştırmamızın sosyodemografik bulgularına (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek durumu, ekonomik durum vs.) yönelik veriler aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Durumlarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı (N)	Yüzde (%)
18-24	2	10.0
25-34	7	35.0
35-44	5	25.0
45-54	4	20.0
55-64	2	10.0
Toplam	20	100.0

Buna göre, katılımcıların % 10’unun (n=2) 18-24, % 35’inin (n=7) 25-34, % 25’inin (n=5) 35-44, % 20’sinin (n=4) 45-54, % 10’unun (n=2) 55-64 yaş grubunda bulunduğu, katılımcıların önemli bir kısmının yetişkin yaş grubunda (25-44) ve Y

kuşaağında yer aldığı görölmektedir (Tablo 1). Y kuşaağının en çarpıcı özelliklerinden biri otoriteye meydan okumaları, kavgacı kişiliğe sahip olmalarıdır (Türk, 2013). Bu durum yukarıdaki verileri destekler niteliktedir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Erkek	16	80,0
Kadın	4	20,0
Toplam	20	100,0

Katılımcıların cinsiyet durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında; yüzde 80'inin (n=16) erkek, yüzde 20'sinin (n=4) kadın olduğu, buna göre örneklem grubunun büyük bir kısmının erkek katılımcılardan olduğu görölmektedir (Tablo 2).

Tablo 3. Medeni Duruma Göre Dağılım

Medeni Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)
Evli	16	80.0
Bekâr	3	15.0
Boşanmış	1	5.0
Toplam	20	100.0

Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında; katılımcıların yüzde 80'inin (n=16) evli, yüzde 15'inin (n=3) bekâr, yüzde 1'inin (n=1) boşanmış olduğu, buna göre örneklem grubunun büyük bir kısmının evli katılımcılardan olduğu görölmektedir (Tablo 3).

Tablo 4. Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Öğrenim Durumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
İlkokul	3	15.0
Ortaokul	0	00.0
Lise	6	30.0
Önlisans	2	10.0
Lisans	9	45.0
Lisansüstü	0	00.0
Toplam	20	100.0

Buna göre; katılımcıların yüzde 15'inin (n=3) ilkokul mezunu, yüzde 30'unun (n=6) lise mezunu, yüzde 10'unun (n=2) önlisans (Açık öğretim fakültesi veya iki yıllık yüksek okul) mezunu, yüzde 45'inin (n=9) lisans mezunu olduğu, katılımcıların önemli bir kısmının lise veya lisans mezunu olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 5. Meslek Durumuna Göre Dağılım

Meslek/İş	Sayı (N)	Yüzde (%)
Aşçı	1	5,0
Avukat	1	5,0
Çiftçi	1	5,0
Esnaf	2	10,0
Evhanımı	2	10,0
Gazeteci	1	5,0
İşçi	1	5,0
Memur	1	5,0
Muhtar/Esnaf	1	5,0
Öğrenci	1	5,0
Öğretmen	1	5,0
Özel Güvenlik Görevlisi	1	5,0
Polis	2	10,0

Serbest Meslek	1	5,0
Sporcu	1	5,0
Şoför	1	5,0
Zabıta Görevlisi	1	5,0
Toplam	20	100,0

Katılımcıların meslek durumları ile ilgili dağılımlarına bakıldığında, farklı meslek grubundan bireylerin araştırmaya dahil olduğu, katılımcıların yüzde 40'nın (n=8) kamuda, yüzde 60'nın (n=12) özel sektörde faaliyet gösterdiği, katılımcıların yüzde 40'nın (n=8) statüsü yüksek, yüzde 60'nın (n=12) statüsü düşük meslekleri icra ettiği görülmektedir (Tablo 5). Bazı katılımcı görüşleri de bu verileri destekler niteliktedir:

Sosyal statü kesinlikle etkili olur. Ekonomik durumu iyi olan kişi ayak ayak üstüne atar evinde oturur, parasının geldiği yer bellidir, sıkıntısızdır. Ekonomik durumu kötü olan insan hırsızlık da yapar adam da öldürür, çalar çırpar da. Hayıflanma yapar o niye zengin o niye fakir falan. Kirayı ödeyemeyince stres sıkıntı yapar. Birinden alacağı var alamıyor adam en son şiddete başvurur. Eğer o paraya ihtiyacı yoksa adamın biraz geç de alsam olur der. Hatta belaya bulaşmamak için hiç almaya da olur. Tabii meblağın büyüklüğü ve küçüklüğü de çok önemli burada... (52, erkek, şoför, orta).

Statü aşağı indikçe kavga daha çok olur. İnsan konuşmayı, diyalog kurmayı bildiği zaman kavga etmez. Statüsü düşük olanlar konuşarak birçok şeyi halledemediklerinden kavgaya başvururlar. Ekonomik durumu iyi olanlar kavga etmezler (19, erkek, öğrenci, çok düşük).

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerine göre, sosyal statü ile kavga olayları arasında anlamlı bir ilişkinin söz konusu olduğu, statü yükseldikçe kavga etme oranının düştüğü, sosyal statü düştükçe kavga etme oranının yükseldiği, yani aralarında ters orantılı bir ilişkinin mevcut olduğu görülmekte, özellikle ekonomik sorunları olan ve iletişim kurmakta zorlanan bireylerin daha sık kavga ettiğine vurgu yapılmaktadır.

Tablo 6. Ekonomik Duruma Göre Dağılım

Ekonomik Düzey	Sayı (N)	Yüzde (%)
Çok Düşük	3	15,0
Düşük	7	35,0
Orta	9	45,0
Yüksek	0	0,0
Çok Yüksek	1	5,0
Toplam	20	100,0

Buna göre, katılımcıların yüzde 15'inin (n=3) çok düşük, yüzde 35'inin (n=7) düşük, yüzde 45'inin (n=9) orta, yüzde 5'inin (n=1) çok yüksek gelir düzeyinde buldukları görülmektedir (Tablo 6).

Araştırmamızın sosyodemografik verilerine göre, örneklem grubunun ağırlıklı olarak statüsü düşük meslekleri icra ettiği, orta ve düşük gelir grubunda bulunduğu, eğitim seviyelerinin orta düzeyde olduğu; meslek, gelir ve eğitim durumuna göre katılımcıların orta ve düşük sosyal statüde buldukları tespit edilmiştir.

3.2. Kavga Olaylarını Etkileyen Sosyokültürel Faktörler

Eşlerin birbirlerine surat asmasından namus davalarına, yan bakmadan kan davasına kadar kavgaların sayısız nedeni vardır. Bu etkenleri tahlil ederken sadece toplumsal faktörleri değil bireysel özellikleri de dikkate almak durumundayız. Zira *“sosyal olanın tahlilinde, fertleri keyfiyet olarak dikkate almamak veya fertlerin davranışı izah edilirken insan tabiatından kaynaklanan unsurları göz ardı etmek, araştırmacıyı olanın bilimsel izahından uzaklaştıracaktır”* (Korkmaz, 2017: 482). Kavgaların kökeninde yatan etkenleri bireysel, kurumsal ve toplumsal olmak üzere üç kategoride toplamak mümkündür. Bunlardan bazıları hem bireysel hem de toplumsal olarak değerlendirilebilir (eğitim, ekonomi gibi).

Kavgaların kaynağında yatan sosyokültürel faktörleri tespit etmek amacıyla katılımcılara, “*sizce insanlar neden kavga eder*”, “*kavgaların kaynağında yatan nedenler nelerdir sizce*” şeklinde sorular yöneltilmiş, katılımcıların verdikleri yanıtlara göre kavga olaylarına yol açan faktörler aşağıda sıralanmıştır. Katılımcılar, “*eğitim*” faktörünü kavgaların kaynağında yatan birinci neden olarak görmektedirler. Buradaki eğitimden kasıt, hem çocuğun aile içinde aldığı ahlaki eğitim hem de örgün ve yaygın eğitim kurumlarında verilen eğitim/öğretimdir. Katılımcıların buna yönelik görüşleri şu şekildedir:

... Ailedeki temel eğitim çok önemli. Ailesinden İslami bir terbiye alan, ahlak eğitimi alan çocuk kavga etmez (63, erkek, çiftçi, düşük).

Ahlak eğitiminin alınmaması, ailede yeterli eğitimin verilmemesi, bir de insanların yeterince bilinçlendirilmemesi kavgaların en önemli nedenleridir... Ahlak eğitimi, özellikle ailede verilen eğitim çok önemli. (...) Ben kızıma adaletli ve vicdanlı olması gerektiğini, nerde nasıl davranması gerektiğini öğretmeye çalışırım... (32, kadın, polis, orta).

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerine göre, ailelerin çocuklarına yeterli düzeyde eğitim vermemeleri, ailelerin çocuğun yetişmesi ve eğitimi konusunda ilgisiz davranmaları vs. kavga olaylarına yol açan nedenlerdendir. Dolayısıyla bireyin ailede alacağı temel eğitim, eğitim kurumlarında alacağı örgün eğitim, sağlıklı birey-toplum ilişkileri için son derece önemlidir. Yine katılımcılara göre, “*toplumun genel eğitim seviyesinin istenen düzeyde olmaması*” şiddet olaylarının artışına yol açmaktadır. Eğitim seviyesi düşük bireylerin iletişim kurmakta sorun yaşadıkları vurgulanmakta, eğitim olanaklarının düşük olmasının suç oranlarının artışına yol açtığı ifade edilmektedir:

Eğitimsiz insanlar, kendini ifade etmekte yetersiz kalınca şiddete başvurmaya eğilim gösterirler... Bingöl’de mahalle kabadayılarının meşhur olduğu dönemde eğitim olanakları çok kıtı. Eğitim seviyesi de çok düşüktü. Genelde insanlar ilkokuldan sonra okula devam etmezdi... (28, erkek, işçi, düşük).

İnsanların eğitim ve kültür seviyelerinin arttırılması gerekir. Özellikle kitle iletişim araçları vasıtasıyla insanlar her konuda özellikle de şiddet konusunda bilinçlendirilmedir. Okul, aile, sosyal çevre insanı şiddetten uzak tutmalıdır. Buralardan alınan eğitim çok önemli... (48, erkek, polis, orta).

İçsel kontrol, öz-saygı kavramıyla ifade edilen psikolojik bir kontrol mekanizmasıdır. Dışsal kontrol ise, sosyal kurumlar tarafından geliştirilen denetim mekanizmalarıdır (Shoemaker, 2010; 210-211). “Sosyal kontrol mekanizmaları” kavgaları etkileyen bir diğer faktördür. Bununla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Bana göre kavgaların en önemli nedeni, milli, dini, ahlaki, manevi ve toplumsal değerlerin önemszenmemesidir... (39, erkek, öğretmen, orta).

Birçok nedeni vardır ama en önemlisi, çocukların ve gençlerin kutsal değerlerimize yeteri kadar bağlı olmaması onları şiddet davranışına yönlendiriyor bence... (48, erkek, polis, orta).

Aileye ve ahlaki değerlere bağlılık... Ailede ahlak eğitimi ilk önce gelir. Çocuk anne babasına karşı dürüst olmayı öğrenmeli. Çocuğuna aşırı baskı yaparsan hata yaptığın zaman sana anlatmaya çekinir, sana yalan söyler, belli bir süre sonra babayı ciddiye almamaya başlar. Bu da çocuğun yanlış çevre edinmesine yol açar. Doğru tercih yapamaz. Bir süre sonra da ailesinden kopar... (30, erkek, esnaf, orta).

Katılımcıların yukarıdaki yanıtlarının birbirleri ile benzerlik arz ettiği görülmektedir. Katılımcılara göre, milli, manevi, ahlaki, toplumsal ve dini değerlerin önemszenmemesi, bu değerlere bağlılık düzeyinin düşük olması kavgaların bir diğer nedenidir. Yine katılımcılara göre bireyin aile bağlarının zayıf olması, onu suç işlemeye sevketmektedir. Bu durum sosyal kontrol teorisinin iddialarını destekler niteliktedir. Sosyal kontrol teorisine göre milli ve manevi değerlere bağlılık düzeyinin çok düşük olması suçluluğa yol açmaktadır. Sosyal kontrol mekanizmaları bireyleri suç işlemekten alıkoymaktadır. Bu mekanizmaların etkin bir şekilde işlememesi durumunda suçluluk ortaya çıkmaktadır. Sosyal kontrol teorisine göre milli ve manevi değerlere aşırı

derecede bağlılık da suçluluğa yol açmaktadır. Aşağıda ifade edilen katılımcı görüşü bu iddiayı destekler niteliktedir:

Ahlaki ve dini değerlerin aynı zamanda çok önemsenmesi de şiddete yol açmaktadır bence... Mesela sen adamın inancıyla ilgili veya ailesiyle ilgili bir yorum yaparsın, eleştirirsin, hemen sana saldırmaya başlar. Bu şekilde kendi değerlerini koruduğunu düşünür... (38, erkek, memur, düşük).

Katılımcının bu ifadesine göre ahlaki ve manevi değerlere aşırı derecede bağlı olmak bireyi suç davranışına yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla bireyin sosyal bağları, toplumun beklentilerine uygun düzeyde olmalı, çok zayıf veya aşırı düzeyde olmamalı, insanlar akl-ı selimle hareket etmelidir. Bu durum bireyin toplumsal değerlere ve normlara bağlı olmayacağı anlamına gelmemeli, yanlış anlaşılmaya fırsat verilmemelidir. Zira bu değerlere olan güçlü bağlılık bireyi suç işlemekten alıkoymaktadır.

İnsan davranışının anlaşılabilmesi için sosyal yapıya göre değerlendirilmesi, toplumsal koşulların dikkate alınması gerekmektedir. Sosyal yapı ise değerlerle örülüdür. Değerler, sosyal ilişkilerde bireylerin davranışlarının yönünü tayin etmektedir. Sosyal yapı, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere organize olmakla birlikte, üzerinde anlaşma sağlanmış temel vasıtaları ve değerleri sunarak, toplumun işleyişinde bir düzen ve bütünlük sağlar (Ersoy, 2018: 357). Ancak suç ve şiddet gibi olaylar değerlere zarar vermekte, sosyal düzeni tehdit etmekte, birey ve toplum hayatında ciddi tahribatlara yol açabilmektedir. Kavga olayları sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet, adalet duygularını baltalamakta, insani değerlere zarar vermekte, bireyler arası ilişkilerin hasara uğramasına ve iletişimin kopmasına neden olmaktadır.

Sosyal kontrol teorisinin temel iddiası şudur: *“Bireyin içinde yaşadığı topluma, ülkesine, ailesine, okuluna, sosyal kurumlara, normlara ve milli/manevi değerlere olan bağlılık düzeyi arttıkça suç işleme eğilimi azalmaktadır.”* Bu iddianın bütün

suç türleri için geçerli olmadığı görülmektedir. Durkheim (2013)'e göre, sosyal normlarla ilgili aşırı ve yetersiz düzenlemeler sapmaya yol açabileceği gibi aşırı bağlılık ve yetersiz bağlılık da sapmaya yol açabilmektedir. Kavga etmenin geleneksel olarak altkültür gruplarında işlevsel olmasından dolayı, bazı sosyal kontrol mekanizmaları, suça sebebiyet veren, bazı suçlara yönlendiren (kavga, şiddet olayları gibi) bir özelliğe sahiptir. Buna karşılık sosyal kontrol mekanizmaları, bireyleri bazı suçlardan uzaklaştıran (cinsel suçlar, hırsızlık vb. yüz kızartıcı suçlar gibi) bir işleve sahiptir.

Kavgaların nedeni olarak üçüncü sırada “zararlı alışkanlıklar” gelmektedir. Buna yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Babam benim bulunduğum yerde sigara içer ben de bundan rahatsız olurdum. Bana sen ne biçim erkeksin derdi. Erkek adam sigara içer derdi. Ben de daha 17 yaşında sigaraya başladım. Alışmak için 6 ay uğraştım çok rahatsız oldum ama erkek olduğumu babama göstermek için sigara içmem gerektiğini düşünüyordum. Bir gün babam beni çağırırdı. Sen sigara mı içiyorsun dedi. Ben de bir şey demedim ama içimden herhalde benim artık erkek olduğumu, beni tebrik edeceğini düşündüm. Sonra tekrar sordu sen sigara mı içiyorsun sana soruyorum deyince ben de evet içiyorum deyince eline bir sopa alarak beni sopayla dövmeye başladı. Ben de dur baba sen bana demedin mi sen ne biçim erkeksin erkek adam sigara içer deyince bana o zaman seninle birlikte rakı da içeceğiz dedi (48, erkek, polis, orta).

Bizim burada en çok maddi problemlerden dolayı, sağlık sorunlarından, karşılıklı nefret yüzünden, yan bakma, kız meselesinden, alkol ya da uyuşturucu aldığından kavgalar çıkar. Barda, pavyonda, düğünlerde, sokakta, maçlarda, halı sahada, stadyumda çok kavga olur... (52, erkek, şoför, orta).

... Benim bir arkadaşım vardı. Her türlü kavgaya girer. Ekonomik durumu da çok iyiydi. Cezaevine girdi çıktı. Jilet (ağzında jilet taşıyarak insanları tehdit etme), alkol, uyuşturucu, karanlık işler... Her ayak vardı onda... Haraç kesiyordu askerde bile. Durumu kötü olan askerlere de yardım ediyordu. Kendince babalık yapmaya çalışıyordu. Yani anlatmak istediğim alkol ve uyuşturucunun insanı ne hale getirdiği... (25, erkek, özel güvenlik, düşük).

Katılımcıların yukarıda sıralanan ifadelerine göre sigara, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi zararlı alışkanlıklar kavgaların kaynağında yatan nedenler arasındadır. Katılımcılara göre, bireyin yakın çevresinde, özellikle de aile bireyleri arasında sigara, alkol, uyuşturucu gibi bağımlılık yapıcı maddelerin kullanılması ve bunun gibi zararlı alışkanlıkların görülmesi bireyin olumsuz anlamda etkilenmesine neden olmakta, zararlı alışkanlıklar edinmesine imkan tanımaktadır. Bu durum bireyin şiddet suçları da dahil birçok suçu işlemesine yol açabilmektedir.

Kavgaların bir başka nedeni de “iletişim” faktörüdür. Buna yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Kendini ifade edemeyen insanlar kavga eder. Konuşarak anlayamayan insanlar kavga eder. Tehdit ve hakaret, küfür de kavgaya yol açar. Karşısındaki insanla iletişim kuramayan, derdini anlatamayan hemen küfür ve hakarete başlıyor. Bu da kavga sebebi... (31, erkek, sporcu, çok yüksek).

İnsanlardaki empati yoksunluğu, diyalog yollarını sonuna kadar kullanmama... İletişim eksikliği, karşılıklı konuşamamak, karşı tarafı dinlememek, karşılıklı anlayışın olmaması... Anlamak istemedikten sonra sen karşı tarafa ne kadar anlatırsan anlat anlamaz (36, erkek, zabıta görevlisi, orta).

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerine göre; iletişim eksikliği, kendini ifade edememe kavgaların kaynağında yatan nedenlerdendir. Karşılıklı diyalog kuramama, tarafların birbirini anlamaya çalışmaması, muhatabını dinlememe, empati kuramama, anlayışsızlık, hoşgörü eksikliği vs. şiddet davranışına yol açabilmektedir. Bu nedenle insanların sevgi, saygı, hoşgörü, empati, diğerkamlik, adab-ı muaşeret kuralları, nezaket, zarafet gibi olguları dikkate alarak insanlarla etkileşime girmesi, etkili iletişim açısından önem arz etmektedir. Güçlü iletişim kurabilen insanların da kavgayı son çare olarak görecekları kanısındayız.

Ölüm, boşanma ve uzun süreli ayrılık gibi nedenlerle ailenin parçalanması, ailenin işlevsiz kalmasına neden olmaktadır. Ailenin toplumsal bir kurum olarak kendinden beklenen işlevleri yerine getirmemesi, çocuk üzerinde pek çok sosyal probleme ve psikolojik sıkıntılara yol açmaktadır (Alkan, 2014: 189). Kavgaların kaynağında yatan en önemli nedenlerden biri de ailevi faktörlerdir. Aile içinde yaşanan sorunlar, aile yapısı, ailenin sosyo-ekonomik durumu vs. suçluluğa yol açan etkenlerdendir. Özellikle mesleği; avukat, polis, öğretmen olan katılımcıların görüşleri bu anlamda dikkat çekicidir:

... Evlilik dışı meydana gelen çocuklar, annesi babası ayrı olan çocuklar kesinlikle suça bulaşıyorlar. Eğitim ailede başlıyor, aile yoksa al sana potansiyel suçlu... (24, kadın, avukat, orta).

Ben kadına yönelik şiddet biriminde çalışırken genellikle aldatmadan kaynaklı şikâyetler geliyordu... Kavgaların çoğu bundan kaynaklanıyordu. Erkekler daha çok aldatıyor. Erkekler de bazen şiddet şikâyetiyle geliyordu; eşim veya sevgilim bana şiddet uyguluyor diye... Ama 98 kişi kadınsa şiddet gören erkek 2 kişi... Erkekler genellikle eşinin kendisini tehdit ettiğini, bıçak salladığını, hakaret, tokat atma gibi gerekçelerle geliyordu. Bence eşinden şiddet görmeyen erkek yoktur ama Türk toplumunun yapısından dolayı erkek guruna yediremediği için şikâyetçi olmuyor. Genelde şiddet uygulayan kişiler orta sınıftan kişiler, serbest meslek sahipleri, işçiler, memurlar... Genelde lise mezunları... Ev hanımları; genellikle eşim evine bakmıyor, bana harçlık vermiyor şeklinde şikâyetlerle geliyorlardı... (48, erkek, polis, orta).

(...) Ailenin de rolü büyük... Aile çocuğuna ne çok baskı yapacak ne de çok gevşek bırakacak. Mesela elinde bir kuş var, çok sıkarsan ölür, çok gevşetirsen uçar gider. Ortasını bulmak lazım... Çocuk gece yarılarında kadar dışarıda gezmeyecek. Çocuk hata yaptığı zaman da dövmeyeceksin hemen... Çocuk hata yapa yapa öğrenir. Çocuğu yalana da teşvik etmeyeceksin. Çocuk sana karşı dürüst davranmadığı zaman samimiyetini kaybeder, sana açılmaz, sana derdini anlatamaz ve sende bulamadığı sevgiyi, şefkati, dostluğu dışarıda arar. O zaman çevre dediğimiz şey devreye girer. Aileden destek göremediği için de kendi çevresini doğru bir şekilde seçemeyecektir. Çevresi bozuk olsa bile ailesinde bulamadığını onlarda bulduğu için arkadaşlarından vazgeçemeyecek, ailesiyle yaşayamadığı şeyleri onlarla yaşamaya başlar. Ben arkadaşım için babamı bile karşıma aldım, onunla kavga ettim benim babam zamanında bana

baskı yaptığı için. Ben babama açılmadım, sohbet edemedim, derdimi söyleyemedim. Ne yaptım arkadaşlarımla ettim bunları... Aile evladını ne boğacak ne de uçuracak. Destek çıkacaksın çocuğuna yalan söylediği zaman ya da başka bir hata yapacağı zaman kızmayacaksın. Çocuğunu anlamaya çalışacaksın. Hatasından dönmesi için ona kendi bildiğin doğruları dayatmayacaksın. Devir değişiyor, elli yıl önceki çarşı ile şimdiki çarşı nasıl ki bir değilse elli yıl önceki kafa ile şimdiki kafa da bir değildir. Ben babamın yanında hala sigara içmiyorum. Ayağımı bile uzatmıyorum. Şimdiki gençler babasından sigara parası istiyor (42, erkek, esnaf, düşük).

(...) Çocuğuna fazla para verisen etrafında yalakalar birikir, parasız bırakırsan o başkalarına yalakalık yapar. Bu sefer de çocuk doğru insanla karşılaşmaz. Çocuğuna baskıyla şununla oturma kalkma demeyeceksin. Çocuğunla arkadaş olacaksın ki sana her şeyini anlatacak. Çocuğun gelip de sana baba ben sevgilimle çıkacam falan diyecek kadar gevşemeyecek. Özellikle Tv dizilerinde gençleri bu tür şeylere özendiriyorlar. Ben çocuklarıma tarih dizileri izletiyorum. Eşkıya diye bir dizi var, dizide adam öldürmek gurur verici bir şey, adam öldürenler kahraman gibi gösteriliyor. Bunu izleyen çocuk gerçek hayatta da bunun iyi bir şey olduğunu düşünür, ona özenir. Silaha, alkole teşvik ediliyor bu şekilde. Eğlence mekânlarına, bara, pavyona teşvik ediliyor. Çocuk boş bir kaset gibidir, ne kaydedersen onu çalar... (39, erkek, öğretmen, orta).

Katılımcılara göre aile içi problemler, parçalanmış aile yapısı, düşük sosyo-ekonomik durum, geçimsizlik, aile bireyleri arasında bulunan iletişim kopukluğu, anne-babanın çocuklarına karşı tutumu vs. suçluluğa yol açan faktörlerdir. Burada hem ailenin hem de sosyal çevrenin etkisine vurgu yapılmaktadır. Bireyin, olumsuz davranışların önemli bir kısmını yakın çevresinden, ailesinden bazen taklit ve model alma yoluyla bazen de yaparak-yaşayarak öğrendiği görülmektedir. Çocuğun en önemli rol modeli anne-babasıdır. Çocuk onları taklit etme ve model alma yoluyla olumlu veya olumsuz birçok davranış edinmektedir. Bu durum aynı zamanda sosyal öğrenme teorisini teyit etmektedir. Dolayısıyla aile fertleri arasında (özellikle anne, baba, çocuklar arasında) sağlıklı ilişkilerin kurulması, kavgaların önlenmesi açısından elzemdir.

“Tüm Dünyada ve ülkemizde teknoloji özellikle son yıllarda baş döndürücü bir şekilde gelişme kaydetmiş ve bu gelişmeler toplumsal ve bireysel hayatımızı geri dönülmez bir şekilde değiştirmiştir” (Tulum & Kaya, 2020: 316). Birçok noktada hayatı kolaylaştırdığından, insanların büyük bir kısmı teknolojinin sunduğu imkânlardan faydalanmaktadır. Buna karşılık teknolojik gelişmelerin (özellikle kitle iletişim araçlarının) sosyal hayata olumsuz birtakım yansımaları görülmekte, yazılı ve görsel basındaki, internet ve sosyal medyadaki şiddet içerikli görüntüler ve oyunlar; suçun ve şiddetin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle yazılı ve görsel medyaya şiddetle mücadele konusunda önemli sorumluluklar düşmektedir. Buna yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Televizyondaki şiddet görüntüleri gençleri olumsuz etkiliyor, onları şiddete yönlendiriyor... (39, erkek, gazeteci, düşük).

Medyanın çok etkisi var. Hem şiddetin yayılması anlamında hem de önlenmesinde... (24, kadın, avukat, orta).

İnternet çok etkiliyor. Savaş ve şiddet içerikli oyunlar, şiddetin artmasında etkilidir bence... (31, kadın, evhanımı, çok düşük).

Sosyal medya, özellikle gençleri olumsuz etkiliyor. Bunun kontrolünü denetimini yapmak da çok zor görünüyor (50, erkek, serbest meslek, orta).

Bireyin kişiliği, mükemmel bir şekilde bütün haline gelmiş bir sistem değildir. Birey, çeşitli sahalara ait otoritelerin etkisiyle muhalif bir gruba mensup olması ve muhalif talepleri dolayısıyla cemaat içerisinde çelişkili tutum ve davranışlar sergileyebilir (Krech vd., 1983: 353). Bireyin tutum ve davranışlarını etkileyen unsurların başında psikolojik faktörler gelmektedir. Katılımcıların bir kısmına göre şiddet davranışının önemli nedenlerinden biri psikolojik faktörlerdir:

Kavgaların çıkmasının en büyük nedeni bence psikolojik... Çünkü bir insan sorunlu ise sorunludur. Başka bir şeyle ilgisi yok bence tamamen karakter meselesi... Kavga etmek isteyen hava sıcak olsa da eder soğuk olsa da... Karşıdaki sussa da konuşsa da her türlü kavga etmek için bahanesini bulur... (32, kadın, polis, orta).

Kavgacı tipler toplumda belli insanlardır. Bunların yapılarında var bu özellik... Bunların kişiliğini araştırırsanız belli başlı kişilik özellikleri olduğunu görürsünüz (39, erkek, gazeteci, düşük).

İnsan kendi iç meselelerini çözemediği zaman kavga eder. Yalnızlık, yalnızlaşma, içine attığı sıkıntılar, çocukluğundan beri dışa vuramadığı şeyler vs. kavganın ortaya çıkmasına neden olur. Kavga, bu durumların patlamasıdır. Sevdiğin bir insandan zarar gördüğün zaman asabileşiyorsun, bunu da dışa yansıtıyorsun. Bu sefer hiç alakası olmayan insanla yok yan baktın yok düz baktın bahanesiyle kavga ediyorsun... Bir de egonu tatmin etmek için insan kavga eder... (42, erkek, esnaf, düşük).

Bencillik... Tahammülsüzlüklerinden insanlar kavga eder. Mesela eşim bana "Yav Allah Allah" dediği zaman benim için kavga sebebidir (32, kadın, evhanımı, çok düşük).

Katılımcıların yukarıda sıralanan ifadelerine göre; insanların yaşadıkları psikolojik sorunlar, kişilik özellikleri (bencillik, tahammülsüzlük vs.), karakter, mizaç kavgaların kaynağında yatan nedenler olarak görülmektedir. Ayrıca, insanların bir kısmının psikolojik olarak egosunu tatmin etmek için kavga ettikleri görülmektedir.

Kötü arkadaşlıklar; bireyin, zararlı alışkanlıklar gibi birtakım olumsuz davranışlar edinmesine, yasadışı olay ve durumlarla karşılaşmasına yol açabilmektedir. Bireyde kötü arkadaşlık özellikleri görülmeye başladığı zaman, arkadaşlık ilişkisinde aksaklıklar meydana gelebilmektedir (Tan, 2019: 196-197). Katılımcılara göre, "yakın arkadaş çevresinin olumsuz etkileri veya bir suç çetesinin içerisinde yer almak" kavgaların kaynağında yatan nedenler arasındadır:

Suç çetesiydi arkadaş çevrem. Arkadaş çevremde hemen herkes suç işlerdi. O zamanki arkadaş çevremden çoğu şu an hapiste. Kavgalarda ölenler var. Kalanlar da şu an torbacı (sokakta uyuşturucu satan kişi)... Benim dışımda okuyan bir yerlere gelen yok. Eğer futbol hayatım olmasaydı ben de şu an aynı durumdaydım (31, erkek, sporcu, çok yüksek).

... Ben gençlere hep şunu tavsiye ediyorum; kavganız kendinizle olmasın çünkü kendinizle ettiğiniz kavga insanlara da sana da zarar veriyor.

Cezaevine girdim çıktım defalarca. Kasten yaralama, adam öldürmeye teşebbüs, adam kaldırma gibi suçlardan ceza aldım. Kavgada oldu bunların çoğu... Cezaevine ilk giriş çıkışta koltuğun kabarıyor, egonu tatmin ediyorsun. Kahraman gibi karşılanıyorsun arkadaş çevrende. 300'e yakın kavga dosyam var emniyette, bazıları hala silinmemiş ama bu kavgaların bir tanesini bile kendim için yapmadım. Hep onun bunun için... Bazen bir yerden geçerken bakıyorum birileri kavga ediyor, ben de hemen dalıyorum. Genelde kavgaları başlatan ben oluyordum, çoğu zaman tek başıma giriyordum ama grup kavgası olunca arkadaşlarım da dahil oluyordu. Mesela üç kişi birini dövüyor veya biri başkasına küfrediyor, haksızlık ediyor ben dayanamıyorum kavgaya giriyorum. Genelde o şekilde oluyor. Ben kavgaya girdikten sonra arkadaşlarım da giriyor. İş grup kavgasına dönüyor ama genelde kavgayı başlatan ben oluyorum (42, erkek, esnaf, düşük).

Arkadaşlarım için gerekirse kavga ederim... Gençliğimde arkadaş çevresinin etkisiyle uyuşturucu kullandım. Şu anda kullanmıyorum. Sigara kullanıyorum. Çocuk yaşta girdim içlerine uzun süre uyuşturucu kullandım ama bıraktım (47, erkek, aşçı, düşük).

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerine göre; sosyal çevre, arkadaşlık ilişkileri, bir suç çetesinin içerisinde yer almak vs. kavga olaylarını etkileyen unsurlardır. Yine katılımcıların bir kısmı arkadaşları için kavga edebileceklerini ifade etmektedirler. Bu durum araştırmanın evreni itibarıyla mahallî kültürün özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kavga altkültüründe yetişen gençler için kavgadan kaçınmak zâfiyet olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca uyuşturucu, sigara, alkol gibi zararlı alışkanlıkların, büyük oranda arkadaş çevresinden taklit veya model alma yoluyla edinildiği ifade edilmektedir. Bu durum sosyal öğrenme teorisini teyit eder niteliktedir.

Sekülerleşme ve rasyonelleşme endüstri toplumunun önemli göstergelerindedir. Endüstri toplumunun gelişi ile birlikte kentleşme ve cemiyet hayatı ilerleme kaydederken, cemaat hayatı gerilemiş, yeni sosyal sınıflar ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2006: 139). Bu durum kent merkezlerinde çarpık kentleşme, suç, göç gibi birtakım sosyal problemlere yol açmıştır. "Göç, günümüze ait bir olgu değildir. En eski çağlardan beri insanlar bir yerden başka bir yere çeşitli sebeplerle

göç etmişlerdir” (Tatar, 2013: 72). “Göç, insanların daha iyi bir yaşam sürmesi için arayış halinde olmasıdır. Bu yüzden de göçlerin temeli ekonomik eksenslidir” (Tazefidan, 2020: 508). İç göçün yoğun olduğu zamanlarda suçluluk artış göstermektedir. 1981 ile 1985 yılları arasında Malatya ilinde tutuklu olarak yargılanan şahısların doğum yerleri ile en son ikamet ettikleri yerlerin büyük oranda farklı olduğu ve şahısların göç eden ailelere mensup oldukları, dolayısıyla göç ve suçluluk arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Korkmaz, 1991: 72).

Günümüzde kentleşmenin ve demokratik değerlerin gelişmesiyle birlikte yerel yönetimlerin kamu hizmetlerindeki rolü daha da önem kazanmıştır. Bu hizmetlerden biri, vatandaşlara olabildiğince suçtan arındırılmış, emniyetli ve huzurlu bir ortam temin etmektir (Payam & Selçuk, 2018: 294). Dolayısıyla, suçla mücadelede yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına önemli sorumluluklar düşmektedir.

Türkiye’de iş kurabilmek için gerekli olan en önemli faktör, güçlü bir sermayenin varlığıdır. Bununla birlikte risk alabilmek, eğitilmiş olmak, devlet desteği vs. etkenler de iktisadi hayatta önem arz etmektedir. Ayrıca az gelişmiş illerimizde iş kurmak, kariyer yapmak, çalışma hayatında ilerlemek oldukça güçtür (Çetin ve Yılmaz, 2007: 99). Bu sayılan imkânların yokluğu çalışma hayatında başarısızlığa, iş ve yaşamdan alınan memnuniyet düzeyinin düşmesine yol açmakta, bunun neticesinde suç ve şiddet vakalarında artış meydana gelmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sosyal olayları ve olguları, toplumdan bağımsız izah etmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla çalışmamız, kavga olaylarını sosyokültürel faktörler açısından anlamayı ve açıklamayı amaçlamıştır. Bu çerçevede kavga olaylarının nedenleri,

yapılan saha çalışması ile sosyolojik çerçevede değerlendirmiş, elde edilen veriler ışığında bazı sonuçlara varılmıştır.

Araştırmamızın sosyodemografik sonuçlarına göre; katılımcıların hemen her yaş, cinsiyet, meslek grubundan, farklı sosyoekonomik statüde buldukları, kısaca her türlü sosyodemografik özelliğe sahip bireylerin kavga olaylarının tarafı olabildikleri ancak örneklem grubunun ağırlıklı olarak orta ve düşük sosyal statüde bulunan bireylerden oluştuğu görülmüştür.

Araştırmamızın bulgularına göre milli, manevi, ahlaki, toplumsal değerlere ve aile kurumuna bağlılık düzeyinin çok düşük veya çok yüksek olmasının kavga olaylarına ve suçluluğa yol açtığı görülmüştür. Sosyal kontrol mekanizmaları, hem bazı suçlara (kavga olayları gibi) teşvik eden hem de bazı suçlardan (cinsel istismar, hırsızlık vb. yüz kızartıcı suçlar) uzaklaştıran bir işleve sahiptir. Burada kavga suçlarının diğer suç türlerinden farklılaştığı görülmüştür.

Çocuğun en önemli rol modeli anne-babasıdır. Çocuk onları taklit etme ve model alma yoluyla olumlu veya olumsuz birçok davranışı edinmektedir. Özellikle sosyalizasyon sürecinde çocukların, ergenlik döneminde gençlerin arkadaş çevresinden veya aile fertlerinden bazen taklit ve model alma yoluyla bazen de yaparak-yaşayarak kavga etmeyi, sigara, alkol, uyuşturucu gibi maddeleri kullanmayı ve birtakım sapkın davranışları öğrendiği görülmüştür. Bu durum aynı zamanda sosyal öğrenme teorisini teyit etmektedir. Dolayısıyla aile fertleri arasında (özellikle anne, baba, çocuklar arasında) sağlıklı ilişkilerin kurulması, anne-babanın çocuklarına iyi bir rol-model olması kavgaların önlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle sosyalizasyon ve eğitim sürecinde bireylere olumlu rol modeller sunmak, çocuğun eğitimi ve sağlıklı birey olarak topluma kazandırılması için başta aileye, eğitim kurumlarına, medyaya ve toplumun geneline önemli sorumluluklar düşmektedir. Özelden kavgacı kişileri, genelde

suçlu bireyleri toplumdan dışlamak yerine kazanma yoluna gidilmesi sağlıklı birey-toplum ilişkileri açısından önem taşımaktadır.

Kavgaları etkileyen faktörlerden biri de mevsim, iklim, hava şartları ve coğrafi unsurlardır. Araştırmamız sonucunda; yılın belli zamanlarında (mevsimsel açıdan), haftanın belli günlerinde, günün belli saatlerinde, belli mekanlarda (okul çevresi, alkollü mekanlar gibi) ve şehrin belli bölgelerinde kavga olaylarının ve asayişe müessir diğer olayların daha sık yaşandığı görülmüştür. Bu nedenle kolluk kuvvetleri ve suçla mücadelede aktif çalışan birimlerin görev planlamasını yaparken bu durumu dikkate alması, bahse konu zamanlarda ve mekanlarda güvenlik tedbirlerinin artırılması önem arz etmektedir.

Herhangi bir iş veya meslek sahibi olmayan, iş imkânı olmasına rağmen çalışmayan bireylerin daha fazla boş zamanı bulunmaktadır. Boş zamanlarını etkili bir şekilde değerlendirmeyen bireylerin ise gündelik hayatta daha fazla problem yaşadığı görülmüştür. Bu nedenle işsizlikle ve başıboşlukla etkin bir şekilde mücadele, özellikle gençlerin boş zamanlarını aktif bir şekilde değerlendirebilecekleri imkânların sunulması önem taşımaktadır.

Kavgaların önlenmesi açısından eğitim ve ekonomi kurumunun önemi yadsınamaz. Ekonomik sorunlar, işsizlik ve yoksulluk önemli sosyal problemlerin başında gelmekte, kavgaların ve suçluluğun da en sık karşılaşılan nedenleri arasında sayılmaktadır. Eğitim kurumunun sorumluluklarını tam anlamıyla ifa etmesi; ekonomik, sosyal refah ve eğitim seviyesinin hedeflenen düzeye çıkarılması, çalışma hayatında, eğitimde, gelir dağılımında ve diğer alanlarda sosyal adaletin temin edilmesi suçluluk gibi birçok sosyal problemin çözümüne katkı sunacaktır.

Özetle kavga olaylarını ve suçluluğu önlemek için; iletişim yoluyla karşılıklı konuşarak ve birbirini dinleyerek sorunları çözmeye çalışma, insanlarla sevgi,

saygı ve hoşgörü çerçevesinde etkileşime girme, empati kurma, bahse konu olayın neticeleri hakkında karşı tarafı uyarma, kavga yerine sorunun çözümü için yasal yolları tercih etme, kavgalı ortamdan uzaklaşma gibi bireysel öneriler sunulmuştur. Kavga suçları ile ilgili cezaları caydırıcı hale getirecek şekilde yasal mevzuatın yeniden düzenlenmesi, toplumun ekonomik ve sosyal refah düzeyinin yükseltilmesi, milli ve manevi değerlerin yaşatılması, şiddet konusunda toplumu bilinçlendirme, şehir merkezlerine yönelik göç hareketlerinin kontrol altına alınması, güvenlik tedbirlerinin arttırılması ve eğitim, adalet, aile gibi kurumların fonksiyonlarını tam anlamıyla yerine getirebilmeleri için gerekli çalışmaların yapılması ve buna yönelik politikaların geliştirilmesi şeklinde makro düzeyde alınacak tedbirlerin suçluluğun önlenmesi açısından etkili olacağı değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması aşamalarında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması aşamalarında herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma, İnönü Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 06.01.2021 tarih ve 2021/1-6 sayılı kararı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı, (2016). TÜİK Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, Ankara.
- Alkan, E. Ö. (2014). *Parçalanmış Aile Modelindeki Öğrencilerin Eğitimdeki Başarı Durumları (Trabzon Örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bayezit, G. (2015). *Uyuşturucu Suçlarından Elde Edilen Gelirlerin Tespiti ve Sosyal Hayata Yansımaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Becker, H. S. (2015). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. Çev., Ş. Geniş ve L. Ünsaldı, (2. Baskı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bozkurt, V. (2006). *Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Bozkurt, V. (2011). *Değişen Dünyada Sosyoloji*, (6.Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Çetin, B. N. ve Yılmaz, A. S. (2007). "Elazığ'da Sosyal Bir Kalkınma Hamlesi: Girişimcilik Eğitim Kursu", *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5 (3): 93-99.
- Durkheim, E. (2013), *İntihar*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Ersoy, E. (2018). "Sosyolojide Değerler ve Değer Araştırmaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (56): 356-367.
- Korkmaz, A. (2017). "Tehdit Algısının Sosyal Hareketlere Etkisi", *Sosyoloji Konferansları*, 55(1): 479-493.
- Korkmaz, A. & Kocadaş, B. (2015). *Sosyal Sapma (Sapmanın Teorik Temelleri)*, (2. Baskı). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Korkmaz, A. (1991). "Şehirleşme ve Suç", *Sosyoloji Konferansları*, 0(23): 69-78.
- Krech, D. vd. (1983). *Cemiyet İçinde Fert-Birinci Kitap*. Çev., Mümtaz Turhan, (İkinci Basılış). İstanbul: MEB. Basımevi.
- Parsons, T. (2005). *The Social System*. (2. Baskı). London: Routledge.

- Payam, M. M. & Selçuk, N. (2018). "Yerel Yönetimler İçin Kentlerde 'Yerel Suç Önleme Modeli'", 1.Uluslararası İksad Sosyal Bilimler Kongresi, 9-11 Mart, Mardin.
- Shoemaker, D. J. (2010). *Theories of Delinquency: An Examination Of Explanations Of Delinquent Behavior*, (6. Baskı). London: Oxford University Press.
- Siegel, J. L. (2012). *Criminology*, (Eleventh Edition). Boston: Cengage Learning.
- Özçelik, M. K. (2022). *Karşılaştırmalı Olarak Türk Sosyolog ve Tarihçileri*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Tan, M. (2019). *Arkadaşlığın Sosyolojisi: Değişen Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Bir Araştırma (Mardin Örneği)*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Taşlı, H. (2022). "Nurettin Topçu'nun Anadolu Türk Tarih Anlayışı Karşısında Orhan Türkdoğan'ın Asyatik Türk Tarih Anlayışı", *Muhakeme Dergisi*, 5(1): 34-40.
- Tatar, H. C. (2013). "Sürgünler Mekânı Dünya: Göç, Çokkültürlülük ve Ötekileştirme", *e-Journal of New World Sciences Academy*, 72-81, www.newwsa.com.
- Tazefidan, K. (2020). "Geçici Koruma Altındaki Sığınmacıların Sosyo-Kültürel Durumunun Değerlendirilmesi: Şanlıurfa Örneği", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 505-518.
- TDK, (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toprak, M. (2019). "Aydınlanma ile Cemaat Arasındaki Paradoksal İlişki", *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 30-42.
- Tulum, A. B. & Kaya, Y. (2020). "Dijital Yerlilerin Sanal Ağlarda Sosyalleşme ve Yalnızlaşma Tutumları", *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 2(12): 315-338.
- Türk, A. (2013). *Y Kuşağı*. İstanbul: Kafekültür Yayınları.
- WHO, (2015). "World Report on Ageing and Health", Geneva.

Yavuzer, H. (1986). *Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*. İstanbul: Özdem Kardeşler Matbaası.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

One of the most frequently used words in our daily life is “fight”. Fight of bread, fight for life, fight for honor, fight for inheritance, fight for place, fight for way, fight between siblings, family fight, squabble, neighbor fight... We can invent a kind of fight by adding the word fight after almost every word.

One of the expressions we use most often against our children, especially in the family, during the day is “don't fight!” it is in the form of. Almost all of the main news programs feature one or more fighting events. There is hardly a session in the general assembly of the Grand National Assembly without a fight. Our interest in the phenomenon of fighting which has settled to such an extent in every area of our lives was primarily due to intellectual curiosity. After examining the subject a little, we decided to do this research, believing in the necessity of doing an academic study.

In this study, the events of fighting are; social, cultural, economic, political, religious, psychological, climatic-geographical, communicative, environmental, etc. the factors were examined in terms of and in the final analysis, recommendations for the prevention of fights and delinquency were presented. *“Social and cultural characteristics of the perpetrators of the events of the fight are different from other individuals in terms of” moving with the assumption that “the fight with the events of socio-cultural factors there is a relationship between?” the answer to the question has been sought. The research findings were analyzed in terms of social control and social learning theory.*

Method

In this study, which is a descriptive research based on field studies, the sociocultural factors affecting the fighting events were analyzed in terms of sociological crime/deviation theories by means of the data collected from the field and a synthesis was reached as a result of the interpretation of the data. Using snowball sampling method from the universe of our research, residing in different districts of the province of Bingöl in the age range of 18-65, different age, gender and socio-cultural characteristics and individuals who are the perpetrators of any fight in the research were included. The incidents of fights in which individuals over the age of 65 and under the age of 18 are parties are not included in the scope of the research. It was easier to reach male participants during the fieldwork process and it was observed that women responded negatively to our interview request. For this reason, the sample group was composed mainly of male participants. A semi-structured interview form has been prepared to be applied to the sample group. Since the data obtained by face-to-face interview reached saturation, the field study was terminated in 20 participants.

In qualitative studies, the increasing frequency of repetition of the data is usually cited as a reason for the termination of the field study. In the field study we conducted, it was observed that the participants repeated each other at some points but even the last participant expressed different thoughts and even the most productive interviews were the interviews we conducted last. Therefore, we think that it is beneficial to keep the sample group as wide as possible in a qualitative study. This situation is also important in terms of ensuring validity and reliability. In addition, the larger the sample, the stronger the thesis defended.

Findings (Results)

According to the sociodemographic results of our research; it was observed that the participants are from almost every age, gender, occupational group, have different socioeconomic status, in short, individuals with all kinds of sociodemographic characteristics can be the parties to fighting incidents but the sample group mainly consists of individuals with medium and low social status.

It has been determined that the causes underlying the fighting events are mainly macro-level social factors such as education, economy, family, media, politics, religious institutions, geographical factors, official institutions, migration. In turn, the individual causes of quarrels at the micro level are; educational opportunities, economic status, harmful habits, self-expression, the inability to (communication difficulties), family problems, psychological problems, negative effects of close friends, the environment, exposure to violence or being a witness to violence, often working in adverse conditions of life, social exclusion, a matter of Honor, boredom, arbitrariness, Gossip, jealousy, try to prove yourself, to challenge, to seek justice, something I can't share, to achieve benefit, loneliness, etc. it is seen that it is sorted in the form.

According to the findings of our research, it has been seen that the level of commitment to national, spiritual, moral, social values and family institution is too low or too high which leads to fighting incidents and guilt. The claims of social control theory are also in this direction. The mechanisms of social control are both those that incite to certain crimes (such as incidents of fights) and those that are responsible for certain crimes (sexual abuse, theft, etc. shameful crimes) has a function that drives away. It has been seen that fighting crimes differ from other types of crimes here. For this reason, keeping the level of adherence to social values and norms in balance is important for the prevention of delinquency.

Conclusion and Discussion

According to the results of our research, it has been evaluated that the reasons underlying the source of fighting incidents are mainly social factors such as education, economy, family. Therefore, the importance of the educational and economic institution in terms of preventing fights is undeniable. Economic problems, unemployment and poverty are among the most important social problems. It is also considered among the most common causes of quarrels. Fully carry out the responsibilities of the training institution of the country in general and economic, social welfare and the level of education targeted to increase the level of employment, education, income distribution and social justice in other areas such as the provision of guilt will contribute to the solution of many social problems.

SOSYOPATİ, SOSYAL UYUM VE SOSYOPATİK DAVRANIŞTA ANNE BABANIN EĞİTİM ROLÜ*

Gürcan Şevket AVCIOĞLU**

Öz

Sosyopati (anti-sosyal kişilik bozukluğu), sosyal çevrenin sebep olduğu düşünülen, sosyal-psikolojik bir kişilik bozukluğudur. Bu kişilik bozukluğunun, yalan söyleme ve hırsızlık yapmadan vazgeçememe, başkalarının haklarını ihlâl etme, saldırganlık ve şiddet gibi göstergeleri vardır. Anti-sosyal kişilik bozukluğu ile nörolojik ve biyolojik faktörler arasında güçlü bir ilişki tespit edilememektedir. Bu sebeple sosyopati, daha çok sosyal çevre ile ilişkilendirilmektedir. Anti-sosyal ebeveyne sahip olma ya da aşırı baskıcı sosyal çevrelerde (ev, okul, mahalle vb.) yaşama, sosyopatinin ortaya çıkmasının sebepleri arasında sayılmaktadır. Araştırmalara göre sosyopati, toplumlarda sayısı giderek artan bir kişilik bozukluğudur. Bu tür ruhsal bozuklukların hızlı artışı ancak sosyal çevreyle açıklanabilmektedir. Son zamanlarda Türkiye’de yaşanan, kadın cinayetleri veya çocuk istismarları da bu bozukluğun yansımalarıdır. Anti sosyal kişilik bozukluklarının artması ve yol açtığı olaylar, toplumdaki sosyal uyumu sarsabilecek niteliktedir. Bu da sosyal problemlerin artması demektir. Çünkü toplum, içindeki kişi ve grupların uyumlu işlemini gerektiren bir yapıdır. Kişi ve grupların topluma uyumunu sağlayan ise sosyalizasyon ve

* Bu çalışma 2015 yılında Viyana’da gerçekleştirilen “The International Conference on the Changing World and Social Research I” adlı toplantıda sunulmuş ve Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gsavcioglu@selcuk.edu.tr, Konya, Türkiye

eğitim sürecidir. Eğitim ve sosyalizasyon ailede başlar. Anne-babanın, çocuğun, davranışsal, zihinsel ve ruhsal eğitiminde rolü önemlidir. Ebeveynler bu rolü bilinçli ve gerektiği şekilde yerine getirebilirse çocukların çevrelerine uyumu sağlanabilir. Bu çalışmada, anne babaların sosyal uyumu sağlayacak yeterliliğe sahip olup olmadıkları tartışılmaktadır. Son zamanlarda yaşadığımız sosyopatik eğilimli olaylarla anne babanın eğitim rolü arasındaki ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyopati, sosyal uyum, sosyal çevre, kişilik bozukluğu, aile.

SOCIOPATHY, SOCIAL HARMONY AND THE EDUCATIONAL ROLE OF PARENTS IN SOCIOPATHIC BEHAVIOR

Abstract

Sociopathy (anti-social personality disorder) is a socio-psychological personality disorder caused by social environment. This personality disorder has such symptoms as lying, not being able to give up theft, violating others' rights, aggression and violence. No strong relationships have been established between anti-social personality disorder and neurological and biological factors. Therefore, sociopathy is predominantly associated with social environment. Having anti-social parents or living in overly suppressive social environments (home, school, neighborhood etc.) are cited among the reasons for the occurrence of sociopathy. According to research, sociopathy is a personality disorder that is gradually rising in societies. Rapid increase in such psychological disorders can be explained with reference to social environment. Murders targeting women or child abuses experienced in Turkey in recent years are indeed reflections of this disorder. The rise in anti social personality disorders and its implications have the potential to upset the social harmony in society, which means rising social problems because society is a structure that requires the individuals and groups within it to act in harmony. What enables individuals and groups to harmonize with the society is socialization and process of education. Education and socialization begin in the family. Parents have an important role in children's behavioral, mental and psychological education. If parents can play this role conscientiously and properly, then children can adapt to their environment. In this study, whether or not parents have the ability to ensure social harmony is discussed. The relationship between sociopathic events we experienced in recent years and parents' educational role is also dwelt on.

Keywords: Sociopathy, social harmony, social environment, personality disorder, family.

1. GİRİŞ

Akılla ilgili bozuklukların, tam bir tanımını veya tarifini yapmak zordur. Bu yüzden bazı yazarlar bu konu üzerinde fazla durmazlar. Sağlık ve hastalık arasındaki çok ince farklılık bu zorluğu ortaya çıkaran sebeptir. Yine de akılla ilgili rahatsızlıkların zihinsel yeteneklerin uygulanmasındaki bozukluklar olarak tarif edilmesi mümkündür (Prichard, 1837: 13). Prichard, tuhaf ve mantıksız alışkanlıkları, ahlâki hastalıkların belirtisi olarak görür. Bu tür alışkanlıklar ve sonucunda ortaya çıkan davranışlarda toplumun etkisine dikkat çeker. Toplumda yaygın görünmeyen ama bireyin asi ve inatçı karakterleri ile sosyal çevresi arasında, az da olsa var olan bağlantıyı vurgular (1837: 28). Ayrıca akıl hastalıklarının kalıtımla ilgisine dair çok sayıda örnek vardır. Dolayısıyla ailede görülen bir rahatsızlığın ailenin diğer üyelerinde de görülme ihtimali artar. Benzer şekilde ahlâki bozukluklar, abartılı veya endişeli davranışlar kişinin anne babasından çocuğa geçer (Prichard, 1837: 20). Akılla ilgili rahatsızlıklara tıbbi tanı koymak, bedenle ilgili rahatsızlıklara tanı koymaktan daha zor gibi görünmektedir. Bu nedenle davranış bozuklukları toplumla daha fazla ilişkilendirilme eğilimindedir.

Benjamin Rush, davranış bozukluğu ile toplum arasındaki bağlantıyı kurarak, bireyin suçlu davranışı göstermesinin sadece zihin problemlerine bağlı olmadığını iddia eder. Davranış bozukluklarının ortaya çıkmasında aile, yaşanılan çevre ya da toplumun genel etkisi olabilir ancak davranış bozuklukları sonucunda ortaya çıkan suçun cezalandırılmasında ve suçlunun rehabilite edilmesinde toplum etkili olamaz. Rush, bir suçlunun halk tarafından cezalandırılmasının, ahlâksız davranışları sonlandırmayacağını iddia eder. Çünkü onda erdem veya fazilet içeren, utanma duygusu yoktur. Toplum onun bedenini ve zihnini bu yönde etkileyemez. Hatta toplumsal bir cezalandırma, suçlunun bütün topluma karşı

nefretini ve zorbalığını artırabilir (Rush, 1806: 138-139). Rush davranış bozukluğunu sosyal çevreye bağlar ama rahatsızlığın çözümünü sosyal çevreyle ilişkilendirmez. Ahlâk dışı davranışlarla suç işleyen kişilerin toplum tarafından dışlanması, ayıplanması veya kınanması bu davranışların sonunu getirmemektedir. Aynı kişilerin ya da başka kişilerin aynı ahlâk dışı davranışları sergilemesini önlememektedir.

Davranış bozukluğu gösteren, toplum ve ahlak dışı davranışlar sergileyen bireylere sosyopat, hastalıklarına da sosyopati (antisosyal kişilik bozukluğu) adı verilmektedir. Sosyopatin davranışları ve sosyopati, akılla ilgili bir rahatsızlık veya zihinsel bir problem olarak görülür ama bu problemin kaynağı, toplum veya sosyal çevreden kaynaklanan, bireyin ahlak dışı davranışı olarak yorumlanır. Bu yoruma neden olan tıbbi tanı yetersizliği midir yoksa toplumun insan zihnine etkisi sanılandan fazla mıdır? Bu, konuyla ilgili tartışılması gereken önemli bir noktadır. Ancak bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Antisosyal kişilik bozukluğu bütün toplumlarda görülür ancak sosyopatinin yaygınlığı toplumlara göre değişmektedir. Bazı toplumlarda antisosyal kişilik bozukluğu daha az görülmektedir. Bu yüzden bu hastalık sosyal faktörlere bağlanmaktadır (Ak ve Sayar, 2002: 156). Türkiye’de son zamanlarda arttığı gözlenen, cinayet, kadına karşı şiddet, çocuk istismarı, hayvan istismarı veya cinsel sapkınlık olaylarının sosyopatiyle ilişkisi olduğu düşünülebilir. Bu artışın sebeplerinin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Antisosyal kişilik bozukluğu olan kişilerin sayısının artmasında aile faktörü bir değişken olarak üzerinde durulması gereken konulardan birisidir. Buna karşılık Türkiye’de sosyoloji ve sosyal hizmet alanlarında, sosyopati ve aile ilişkisinin ortaya çıkarılması yönünde yapılan araştırma yok denecek kadar azdır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı antisosyal kişilik bozukluğunun çevresel etkenleri araştırılırken, bir değişken olarak aile

eğitiminin önemine dikkat çekmektir. Aile bu tür davranışların nedenleri arasında ilk bakılması gereken değişken olabilir.

2. SOSYOPATİNİN ÖZELLİKLERİ VE BAZI NEDENLERİ

Sosyopati, genellikle psikiyatrik incelemelerin konusu olmuştur. Ancak yakınlığı ve benzer özellikleri olmasına rağmen, psikiyatri daha çok psikopatiyi tanımlama eğilimindedir. Psikopatinin sosyopati ile benzerlik gösteren bazı özellikleri şunlardır; sürekli şekilde düşüncesizce hareketler, uzun süreli duygusal bağlılıktan yoksunluk, kanunları hiçe sayma, sağduyuda zayıflık ve algılama güçlüğü, ayrıca bozuk ahlâk anlayışı, ahlâk duygusundan yoksunluk ve vicdan azabı duymama (Elliott, 1996: 74). Bunların dışında, yasalara uygun toplumsal davranış biçimine uymama, yalan söyleme, takma isimler kullanma, düşüncesizce davranma, sürekli sinirlilik ve saldırganlık hali ve bunun sonucunda tekrarlanan kavgalar ve dövüşler, kendisinin ve başkasının güvenliğini umursamama, vicdan azabı çekmeme ve ibret almama (Doksat, 2008: 250) sayılabilir. Fakat yine de psikopati ile sosyopati arasında, genetik, nörolojik ve sosyolojik açılardan bazı farklar gösterilebilir (Walsh ve Wu, 2008). Yani iki davranış bozukluğunun benzer ya da farklı kökenleri olabilir.

Uzmanlar dahil olmak üzere birçok kişinin aklında sosyopatin madde bağımlısı olduğu düşüncesi vardır. Madde bağımlılığında ise farklı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Madde bağımlılığı denildiğinde ilk akla gelen ilaç bağımlılığıdır. Fakat bağımlılık ilaçla sınırlı değildir ve sosyal tarafı da vardır. Bu yüzden madde bağımlılığının içine örneğin sigara, yemek ve para da girebilir. Dolayısıyla sosyopati ve bağımlılık ilişkisinde işin içine birçok sigara kullanıcısı, oburluk derecesinde yeme alışkanlığı olan veya müsrifçe harcayanlar girebilir. Daha genel bir değerlendirmeyle, antisosyal davranış, toplumun uygun gördüğü

davranışların tamamen ihlâl edilmesi veya bozulması anlamındadır (Kay, 1985: 92). Toplum için normal sayılan ya da ortalama içinde yer alan davranışlardan uzaklaşmanın sosyopatiye yaklaştırdığı kabul edilebilir.

Sosyopatinin ortaya çıkmasında birçok sebep sayılmaktadır ve bu sebepleri ortaya çıkarma konusunda çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Araştırmalarda, sosyopati tanısı konmuş kişilerle madde bağımlılığı arasında yüksek ilişkilerin olduğu söylenebilir. Örneğin alkolizm ile sosyopatik davranışlar arasında ilişki olduğu görülür. Fakat yine araştırmalarda, sadece madde bağımlılığı değil, toplumdan izole olmak, benlik duygusundan yoksun olmak, çocuklukta ego yüksekliği, çok problemliliğe aile üyeleri, huzursuz bir bebeklik ve çocuklukta istismara uğrama arasında bir korelasyon olduğu ortaya çıkmaktadır (Kay, 1985: 94). Psikopatide olduğu gibi madde bağımlılığı ve kültürel sınırlar arasında ilişkilerden söz edilebilir. Kültürel yapı ile normalden sapmış davranışlar arasında, örneğin uyuşturucu madde, alkol kullanımı arasında ilişki olabilir. Bazı kültürlerde bu davranışlar öğrenilir (Westermeyer, 1985: 46). Yine yapılan araştırmalarda etnik gruplar arasında kaza, cinayet ve intihar sonucu ölümler arasında farklılıklar vardır. Bu ölümlerin sebebi, toplumun madde kullanımına ve kurallara bakışı ile şekillenebilir (Westermeyer, 1985: 47-50). Ayrıca, antisosyal kişilik bozukluğunun nedenleri yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durum gibi değişkenlerle ilişkilendirilerek araştırılmaktadır (Ak ve Sayar, 2002: 156). Görüleceği gibi anti sosyal kişilik bozukluğu ile birçok değişken ilişkilendirilebilir. Bu değişkenler bireysel olduğu gibi sosyal veya kültürel kökenlidir.

Davranış ve kişilik bozukluklarının aile ile ilişkisi üzerine psikiyatri alanında yapılmış çeşitli çalışmalar vardır. Genellikle çocuklardaki bu tür bozukluklarla anne ya da babanın özellikleri arasında ilişkilere rastlanmaktadır. Örneğin, dikkat eksikliği ve hiperaktivite tanısı ile izlenen çocukların ebeveynlerindeki kişilik

bozukluğu ve madde bağımlılığı ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmada, anne ya da babada çeşitli kişilik bozukluklarına ve alkol bağımlılığına rastlanmıştır (Güçlü ve Erkiran, 2005: 22). Antisosyal kişilik bozukluğu olan hastaların cinsel yolla ve kan yoluyla bulaşan hastalıklara yakalanma riskinin diğer bireylere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çünkü anti sosyal kişilik bozukluğu olan hastalar risk almaya daha yatkındır ve eğitim seviyeleri daha düşüktür (Yıldız vd., 2015: 21). Bu tür çalışmalar anti sosyal kişilik bozukluğuna yol açabilecek davranış ve tutumların sosyal çevreden aktarıldığı iddiasını güçlendirmektedir.

Cinsiyetle antisosyal kişilik bozuklukları arasında ilişki olup olmadığı konusunda da araştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan birinde, kadın ve erkeklerde benzer oranlarda antisosyal kişilik bozukluğu tespit edilmiştir. Bu hastaların, büyük oranda ilaç bağımlılığı ve psikolojik şiddetle ilişkisi gösterilmiştir (Galen vd., 2000: 30-31). Sosyopati ile çocuk istismarı arasındaki ilişki daha çok araştırma konusu olmaktadır. Çocukluk döneminde karşılaşılan fiziksel taciz veya şiddetin, sosyopatik davranışlara neden olabileceği literatürde üzerinde durulan bir konudur (King, 2014: 975-977).

Sebepler çoğaldıkça antisosyal kişilik bozukluğunun yaygınlığının artması, sosyopat sayısının artması, her toplumda sosyal uyum konusunda problemlere yol açar. Sosyal uyumun sağlanması için bireylerin antisosyal davranış göstermesini önleyecek mekanizmalara ihtiyaç vardır. Bu mekanizmalar yine toplumun içinde bulunur. Bunlardan birisi ailedir ve ailede verilen eğitim davranışlar üzerinde bir kontrol sağlar. Bu, sosyopatik davranışların önlenmesi açısından önemlidir. Ancak sosyopatik davranışların aileden aktarılması başka bir sosyal soruna işaret eder.

3. EĞİTİM, TOPLUMSAL UYUM VE ANNE-BABANIN EĞİTİM ROLÜ

Eğitim en genel tanımıyla davranışları şekillendirme olarak ifade edilebilir. Eğitimin odağında ise çocuklar vardır. Bu nedenle eğitim, çocukluğun başlangıcından yetişkinlik sürecine kadar, kültür kodlarının çocuğun davranışlarına yön verecek şekilde öğretilmesi olarak düşünülebilir. Eğitim, bireysel ve toplumsal davranışların etkileşimiyle gerçekleşir. Başka bir ifadeyle eğitim sosyalizasyondur. Toplum kendisine katılan her bireye o toplumda yaşamının gereklerini öğretir. Birey de toplumun kurallarını öğrenerek etkileşime geçer. Bu anlamda eğitim, toplumdaki önemli bir sosyalizasyon ortamıdır “eğitim, yeni yetişen çocukların hem kendilerine hem de topluma yararlı bir şekilde gelişmelerini sağlamak için, toplumun sarfettiği planlı ve bilinçli bir gayrettir” (Elmacioğlu, 1998: 107). Eğitimin temeli toplumsal kalıpların çocuğa aktarılmasıdır. Eğitimin sosyolojik yönü de buradan kaynaklanmaktadır. İnsanlar arası etkileşim süreci olarak eğitim, kurumsallaşarak toplum için önemli bir faaliyet haline gelmektedir. Eğitim her toplum içinde müstakil bir kurum haline gelse de ilk eğitim ortamı ailedir. Yani insanın eğitimi aileden başlar ve aile dışındaki birçok sosyalizasyon aracıyla tamamlanır. Dolayısıyla, bütünsel olarak düşünüldüğünde “eğitim bir sosyal etkileşim işidir. Eğitim aileden başlayarak gittikçe genişleyen bir sosyal çevreden etkilenmeyi gerektirir” (Arvasi, 1995: 25). Aile ve onun dışındaki eğitim ortamları sosyal yapının bütünsel karakterine uymak üzere yetiştirdikleri bireylerin sosyal uyumlarını sürekli hale getirmek çabasıdır. Davranış ve yetenek gelişiminde sapmalar, toplumsal uyum ve bireyin toplumdaki yeri ve değeri açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle bireysel yetenek için yapılan eğitim yanında toplumun değerlerinin aktarılması bireyin sosyal uyumu için önemlidir, “eğitim, bireysel yeteneklerin toplumsal değerlere ters düşmeyecek ve birbirini tamamlayacak bir denge içinde geliştirilip, ferde kazandırılmasıdır” (Dodurgalı, 1995: 10). Bu durumda eğitimin önemli bir fonksiyonu birey ve toplum arasında bir denge kurmak ve sosyal uyumu sağlamaktır.

Eğitim, toplumun düzenini ve varlığını sürdürmek, toplum içindeki bireylerin uyumunu sağlayarak genel bir toplumsal uyum tesis etmek için bir araçtır. Ancak eğitim süreci içindeki bireylerin toplumla olan etkileşimini ihmal etmemek gerekir. Bireysel yetenek ve zihin farklılıkları nedeniyle, her davranış ve düşünce geliştirme faaliyeti uyumla sonuçlanmamaktadır. Başka bir ifadeyle her bireyin sosyalizasyonu ya da sosyal uyumu aynı derecede gerçekleşmemektedir. Çünkü birey toplumla etkileşim sürecince sadece alıcı değildir, yani birey pasif değildir. Birey üzerindeki kültürel etkiler, planlı ve düzenli değer aktarımları, toplumsal bütünlüğü ve uyumu korumak içindir ancak bu bireyin tam olarak belirlenmişliğini ifade etmez, “karakteristik ve belirli bir uyarım sahası, insanda yeknesak bir inançlar sisteminin doğmasına sebep olmaz. Çünkü idrak, seçicidir ve kognitif organizasyon ferdin idrakına göre meydana gelir, ayrıca ferdin ihtiyaçlarıyla sıkı sıkıya bağlıdır” (Krech ve Crutchfield, 1980: 207). Ekşi’ye (1990: 18) göre, bireylerdeki bu idrak farklılıkları ve kognitif farklılıklar oldukça belirgindir, ona göre, duygusal ve entelektüel uyarı gereksinimi çocuktan çocuğa değişir. Örneğin bazı çocuklar entelektüel uyarı yollarını daha çok arayıp bulurlarken veya kendilerine verilenlerle daha fazla doyum sağlarken, bazıları doyumsuzdur, bazı çocuklar daha kolay kontrol edilebilirken, diğerleri disipline çok daha az yatkındır.

Bireyin eğitim sürecinin onun kişilik gelişiminde tamamlayıcı görevini yerine getirememesi yani bireyin idrak ve ihtiyaçlarına uygun eğitimin verilememesi, bireyin, zihinsel, duygusal ve davranışsal gelişme aşamalarının tamamlanamamasına neden olabilir. Bu da bazı sapkın davranış eğilimlerine yol açabilmektedir “başarısız bir sosyalleşmenin örnekleri her yaşta ortaya çıkabilir ve bazı durumlarda patolojik boyutlar kazanarak sapmış davranışlar görülmektedir” (Tolan, 1996: 231). Kişilik gelişirken aslında toplumsal yaşama ortamına hazırlık gerçekleşmektedir. Bireyin topluma uyum sağlama zorluğunun,

eğitim sürecinin biçimsel (davranış), zihinsel ve ruhsal olarak çok boyutlu ve karmaşık yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Gündelik yaşamdaki davranış kalıplarının öğretilmesi, zihinsel aktivitelerin düzenlenmesi ve ruhsal gelişme sağlamak için ahlâki ilkelerin öğretilmesi eğitim süreçlerini içerir.

3.1. Eğitimin davranış, zihinsel ve ruhsal boyutları

Çocuğun eğitimi en küçük yaşlardan itibaren davranışların öğretilmesi, zihin ve ruh yapısının olgunlaştırılması boyutlarıyla gerçekleşir (Üstünoğlu, 1990: 50-51). Fiziksel yeterliliğe yani fiziksel güce erişmeye başlamasından itibaren, günlük yaşamdaki basit fiziksel hareketler çocuğun gelişiminin ilk boyutunu oluşturur. Etrafındaki nesnelere kullanabilme yeteneği ve zamanla hangi nesnelere nasıl kullanacağı yönündeki alıştırmalar, anne-babanın çocuğa verdiği ilk somut davranış eğitimidir. Bunun dışında zihin gelişimini sağlayan oyunlar gibi faaliyetler zihinsel eğitim boyutunun içindedir. Çocuğun ruhsal eğitimi, çocukluk evresinin ileri aşamalarında daha çok yerine getirilir. Bunun çocuğun soyut düşünebilme yeteneği kazanmasıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Çocuğa doğrunun ve yanlışın öğretilmesi, sevmek ve sevilmek gibi duyguların geliştirilmesi, toplumsal değerlerin öğretilmesi, kültür kodlarının aktarılması bu boyutta gerçekleşir. Her üç boyut çocuğun gelişmesinde önemli olmasına rağmen bunları birbirinden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Çünkü üç boyut da çocuğun bütünsel kişilik gelişimini içerir. Örneğin zekanın gelişiminde ruhsal doyumun etkisi bilimsel araştırmalarla ortaya konulmuştur ya da oyunlarda başarılı olmada zekanın, doğru davranışlar sergilemede zekanın ve ruhsal gelişimin etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu boyutları ayırmanın nedeni çocuk eğitiminin analizini yapabilmektir.

Çocuğun eğitim süreci ilk olarak davranış boyutunda başlar. Fiziksel olarak etrafındaki nesnelere tutabilme durumuna geldiğinde çocuk bu nesnelere

kullanmak için ilk eğitimini almaya başlar. Kas gelişimi sonucu nesnelere kullanımının öğretilmesi çocuğun ilk eğitimi içindedir. Yemek yerken anne-babanın yardımına gerek duymadan çatal kaşık kullanmayı, kendi elbiselerini giyip çıkarmayı, eşyalarını kullanmayı öğrenmesi davranış geliştirmenin biçimsel formlarıdır. Böylece çocuk çevresine uyum konusunda ilk tecrübelerini yaşamaktadır.

Zihinsel gelişme daha derinden gerçekleşir, dolayısıyla izlenmesi daha zor olan bir özellik gösterir. Çünkü zihinsel yeteneklerin ya da kapasitenin büyük miktarı kalıtım yoluyla çocuğa geçmiştir. Ancak bilinemeyen ve doğrudan müdahale edilemeyen bu boyuta sonradan hiçbir etkinin olmadığı söylenemez. Yapılan araştırmalar zekâ gelişiminde sosyal çevrenin de etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuğun dışarıdan kaynaklanan zekâ gelişiminde en etkili olan unsur yine ailesidir. Çocuğun zihinsel yetenekleri özellikle oyun döneminde gelişir. Karmaşık oyunları başarılı şekilde sonuçlandırabilen çocuğun zihinsel gelişimi de daha fazla artar. Sadece oyun oynama değil, anne babanın çocuğun kendisinin geliştirdiği yönelimlere engel olmaması da zihinsel gelişime katkıda bulunabilir “çocukta oluşan ilgi ve merakın giderilmesi gerekir, ilgi ve merakın giderilmemesi, engellenmesi ya da sınırlandırılması zihinsel gelişimi engeller, ona ket vurur” (Dönmezer, 1999: 28).

Ailede çocuğun sosyal uyumunu sağlayan üçüncü eğitim boyutu ruhsal eğitimidir. Bu eğitim aslında ahlâki eğitimi içerir. Ahlâki eğitimde, iyilik-kötülük, doğruluk-yanlışlık, erdem ve sapkınlık kavramları vardır. Başka bir anlatımla ruhsal eğitim, “ahlâk gelişimini sağlamaya yönelik terbiye verme işidir. Ahlâk gelişimi, çocukların belirli davranışları doğru ya da yanlış olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları sürecidir” (Onur, 1995: 136). Çocuğun doğru davranışlarda bulunma yeteneği, verilecek bu ahlâki eğitimle aile tarafından kazandırılır. Ahlâki kavramlar çocuğun soyut düşünebilme

yeteneğine sahip olmaya başladığı yaşlardan itibaren idrak edilmeye başlanır. Soyut düşünme yeteneği ve ahlâki eğitim ergenlik evresini içine alır. Çocuğun ya da gencin bu evredeki ruhsal eğitimi hayatının geri kalanı için önemlidir. Çünkü araştırmalar, yüksek ahlâk özellikleri gösteren yetişkinlerin bu özellikleri, daha ergenlik dönemlerindeyken göstermeye başladıklarını ortaya koymaktadır. Bu durumda ergenlikte gerekli ahlâki gelişim imkânı bulamayan kişilerin yetişkinlikte daha ileri bir ahlâka sahip olmaları söz konusu değildir (Onur, 1995: 139).

Bir birey için bu kadar önemli olan ruhsal dolgunluk, ailedeki eğitimin önemli boyutlarından birisidir. Ayrıca anne babanın davranışları çocuk için rehberdir. Bu nedenle anne-babanın eğitimin bu yönünü ihmal etmeleri, telafisi mümkün olmayan davranış bozukluklarının sebebidir. Çocuk farkına bile varmadan anne-babasının ahlâki davranışlarından etkilenir. Güngör (1998: 215), ailenin ahlâki bir model olmasını şöyle açıklar:

Çocuk ailesinden öğrendiklerini hayatın normal akışı içinde kavrar, doğruyu ve yanlış deneme yoluyla bulur. Ailede öğretmen durumunda olanlar bir şeyin nasıl yapılacağına dair alternatif göstermezler yahut çocuğun kendi düşüncesiyle bazı neticelere varmasını beklemezler. Bu yüzden çocuğun aileden öğrendikleri ona mutlak hakikat gibi görünür ve zihninde öyle yerleşir. Yetişkin insanların pek çoğundaki davranış özelliklerinin kökünü araştırırsak, çocukluğa ait pek çok iz bulabiliriz.

Eğitimin bu boyutunun biçimsel değil soyut oluşu, anne babanın daha dikkatli olmasını gerektirir. Bu durumun farkında olan anne-baba kendi davranışlarını ahlâki ölçülere göre düzenleyecek ve çocuğa olması gerekeni bu yolla aktaracaktır. Aksi durumda ise çocuğun algılaması anne-babanın yanlışlarına yönelmiş olacak ve toplumsal uyumu tehlikeye düşürecek sonuçlar doğuracaktır. Çünkü sosyal hayatta ahlâki gelişimini tamamlamamış bireyler sosyal uyumun temin edilmesinde engel teşkil eder. Bu durumda ailenin eğitim görevinin sosyal

uyumu sağlama yönü yerine getirilemez. Başka bir ifadeyle uyumsuz bireyler yetiştirilir. Bu da toplumsal bütünlük açısından tehlikeli bir durumdur.

Ahlâki eğitimin yeteri kadar verilememesi sosyal uyum problemlerine yol açar. Bunun diğer ifadesi davranış bozukluğudur. Davranış bozukluklarının büyük çoğunluğunun doğuştan olduğu söylenemez. Genellikle ahlâki eğitimin eksikliğinin sonucu olarak ortaya çıkan ruhsal durumlar davranış bozukluklarına neden olur. Ortaya çıkan ruhsal durumu ve davranış bozukluğunu Ekşi (1990: 169) şu şekilde aktarır; çocuklar yaşama başa çıkmanın yollarını ailede öğrenirler. Kendisi hayatla başa çıkamamış, güçsüz, başarısızlıklar ve hayal kırıklıkları sonucu intihar yolunu seçmiş bir anne-baba, çocuğuna da bu yolu öğretmiş olur. Kendileri intihar etmiş anne-babalar aynı şeyi yapma iznini çocuklarına veriyor demektir.

3.2. Eğitimde anne-babanın rol farklılaşması

Her sosyal alanda olduğu gibi aile içinde de rol farklılaşması ortaya çıkmaktadır. Anne ve baba eşgüdümlü olarak farklı görevler alarak çocuğun gelişiminde bütüncül bir rol oynarlar. Anne ya da babadan herhangi birisinin olmayışı çocuğun kişilik bütünlüğünde olumsuz etki yapar. Dolayısıyla çocuğun davranışsal, zihinsel ve ruhsal gelişiminde her ikisinin katkısı farklıdır ve önemlidir.

Anneye bağımlılık, çocuğun gösterdiği ilk duygusal tepkilerdendir. Anneye karşı olan duygusal ve fiziksel yakınlık ilk öğrenmelerin anne tarafından aktarılmasını gerektirmektedir. Somut ve ahlâki eğitim süreci bu ortamda başlar ve bu Dönmezer'e göre çocuğun dünyayı algılamasının kaynağıdır,

Anne çocuk için, içinde yaşanılan dünyanın yorumlanmasında ve toplumun temsil edilmesinde ilk örnektir. Çocuğun çevresindeki eşya ve olaylarla ilgili kurduğu ilişki biçimi, annesi tarafından gösterilen ilişki biçimine göre şekillenir. Çocuk annesinin gözetimi

ve denetimi altında yakın çevresini ve her şeyin anlamını keşfeder. Annesinin hareketlerini ve etkinliklerini izleyerek nasıl davranacağını ve yaşayacağını öğrenir. Böylece ilk ortak yaşam, özdeşleşme ve taklitle sürer (Dönmezer, 1999: 30).

Anne, çocuğun davranışsal, zihinsel ve ahlâki eğitimindeki önemli rolü ne kadar yerine getirilebilir? Bu rolün layıkıyla yerine getirilebilmesi için öncelikle annenin rolünün şuuruna varması gerekir. Bireyin sosyal uyumunun sağlanmasında ailenin eğitim rolünün bilinçli bir şekilde yerine getirilmesi önemlidir. Ancak doğaldır ki her anne-babanın akademik veya entelektüel seviyesi eşit değildir veya toplumsal yaşamı algılayışı aynı değildir. Ayrıca çocuğun annesine bağımlılığı ve çocuğun gelişme sürecinde annenin yokluğu, ileride davranış bozukluklarına sebep olabilir.

Toplumsal değişimler annenin de toplumsal konumunu değiştirmektedir. Yüksek eğitim almış annelerin çocuğun davranış, zihinsel ve ruhsal eğitimi konusunda ortalama bilgiye sahip olması beklenebilir. Ancak modern toplum yapısının çalışma şartları annelerin önüne başka engeller koyabilmektedir. Yani çocuğun bütünsel eğitimi için gerekli zamanı ayırma problemi ortaya çıkabilmektedir. Çalışan annelerin çocuk eğitiminde bu tür bir eksikliğin olduğu güncel tartışmalar arasındadır. Bu eksikliği giderme yollarının aranmasına rağmen annenin yerini tutabilecek bir eğitim sisteminin ikame edilmesi zordur. Modern toplumsal yapı, işlevsel açıkları yamayacak mekanizmalar icat etmede başarılı olsa da asıl aktörlerin yerini dolduracak mekanizmalar veya aktörler ikame edebilmesi zordur. Bu nedenle çocuğun özellikle ruhsal eğitimi konusunda modern toplumdaki eksiklikler tartışılmaktadır.

Çocuk eğitiminde babanın daha az duygusal yakınlığa sahip olduğu genel bir görüştür. Ancak bunu ispatlamak kolay değildir. Duygusal yakınlık yanında babanın rolü genellikle güç ve otoriteyi temsil etmek olarak değerlendirilir “anne,

çocuğa sürekli duygusal kaynaşma olanağı sağlarsa da babanın bunun tersine çocukta bireyselleşmiş bir kişi olmak için mücadele uyandırdığı, onu özgürleştirmeye, yetkin bir birey olmaya ittiği belirtilebilir” (Dönmezer, 1999: 35). Anne ve babanın çocuğun eğitimiyle ilgili işlevlerinde zamana ve topluma bağılı olarak değişmeler meydana gelmektedir. Yukarıda değinildiği gibi annenin, çocuğun duygusal gelişimi ile ilgili rolü baba tarafından da yerine getirilebilmektedir. Bazı durumlarda ise anne otoriteyi temsil edebilmektedir. Özellikle sanayileşme ve kentleşme anne-babanın rollerinde ve ailenin işlevlerinde değişmelere neden olmaktadır. Değişen sosyal çevre ve çalışma şartları gibi faktörler, anne-babanın rollerini ve ailenin işlevlerini daraltmaktadır. Aile bazı işlevlerini kendisi dışındaki kurumlara devretmek zorunda kalmaktadır, “çocuğun eğitimini aile dışındaki eğitim kurumları, toplumsal hizmet organizasyonları veya devlet üstlenmektedir” (Poster, 1989: 116).

Ailenin birtakım işlevlerini başka kurumlara devretmesi çocuğun davranış, zihinsel ve ruhsal eğitimini tamamlaması için önemlidir. Ancak bazı sorunları da beraberinde getirir. En büyük problem aile dışında verilen eğitim ile ailede verilen eğitimin uyuşmaması durumudur. Çoğu zaman ailede verilen eğitimle aile dışındaki eğitim kurumlarının değerleri çatışmaktadır. Farklı değerler arasında sıkışıp kalan çocuklarda kişilik bozukluklarının ve davranış bozukluklarının görülmesi muhtemeldir.

4. TÜRK AİLESİNDE EĞİTİM

Aile yapısındaki bu tür değişmeler Türk aile yapısını da etkilemektedir. Türkiye’de ailenin toplumsal yapı içindeki önemi azalmamakla birlikte işlevlerinden bazılarını diğer eğitim kurumlarına devrettiği görülmektedir. Aynı zamanda anne-babanın

eğitim rolleri de değişmektedir. Özellikle kırsal yerleşimin veya tarım üretiminin dışına çıkıldıkça artan bir değişme söz konusudur.

Türk ailesindeki eğitim anlayışını anlayabilmek için ailenin sosyal çevresiyle ilişkilendirilmesi uygun olacaktır. Bu bakımdan, Sanay'in vurguladığı gibi, Türkiye'de kır ailesi, gecekondulu ya da kasaba ailesi ve kent ailesi gibi aile biçimlerinin oluştuğunu ve bu aile biçimlerinin aile içi ve akrabalık ilişkilerinin niteliklerinin değiştiğini söylemek mümkündür. Kır ailesi geleneksel aile yapısı içinde geleneksel eğitim kalıplarını sürdürmekte ve aile içi ilişkilerin hiyerarşik karakteri devam etmektedir. Bu aile biçiminde, çocuk yetiştirmede yakın akrabaların rolü büyüktür. Çocuğun diğer eğitim kurumlarından faydalanması bu aile biçiminde en alt seviyededir. Kasaba veya gecekondulu ailesinin geçişken karakteri çocuk eğitiminde de görülmektedir. Bir geçiş aşaması olması nedeniyle gecekondulu ailesi hem geleneksel hem de modern ilişki ve eğitim kalıplarını taşımaktadır. Dolayısıyla çatışmalar bu aile yapısında daha çok görülür. Ayrıca davranış bozuklukları ve kişilik bütünleşmesinden yoksunluklar yüksektir. Bu nedenle bu aile yapısının ve aile üyelerinin sosyal uyumu zorlaşır. Kent ailesinde ise modern eğitim kalıpları daha çok görülür. Aile dışındaki eğitim kurumlarından etkilenme daha fazladır. Yani aile dışındaki eğitim kurumlarının çocuğun eğitimi konusundaki tamamlayıcı rolü daha fazladır. Bu aile biçiminde kültür aktarımı yoğun aile içi ilişkiler yerine modern eğitim kurumlarınca yapılır (Sanay, 1990: 42-43). Sakaoğlu'na (1992: 369) göre aile biçimlerinin bu şekilde ayrışmasının kökeni Tanzimat ve Batılılaşma hareketlerine kadar götürülebilir, değişim süreci, Türk ailesinin eğitimini de etkilemiş, babaya ait mutlak otorite, giderek yerini daha demokratik bir aile ortamına ve eğitim anlayışına bırakmıştır. Esasen aileyi, geniş halk katmanları bakımından biricik eğitim ortamı olmaktan çıkartan daha önemli bir gelişme ise değişim sürecindeki okul eğitimidir Sosyal değişmelerin uzun zaman alması nedeniyle, Tanzimat dönemindeki bu gelişmeler kolaylıkla

yaygınlaşmamış, aile dışındaki eğitimi dışlayıcı tavırlar alınarak gelişim zaman zaman yavaşlatılmıştır, ancak sonuçta okul eğitiminin bir zaruret olduğu baskın bir kanaat olarak zihinlere yerleşmiştir.

Bunun dışında Türk aile yapısının özellikleri konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Bunların bazıları Türk toplumunda öteden beri süregelen eğitim anlayışında insana değer veren, yetiştirilecek kişinin kabiliyetleri nispetinde ve iyi ahlâklı yetişmesini sağlayacak eğitim zemininin var olduğu şeklindeyken, bazıları Türkiye'deki aile eğitiminin baskıcı karakter taşıdığı şeklindedir;

Türk aile eğitiminin Batılılaşma sürecinde gerekli yenilikleri özümsemeden gelenekçi çizgisini koruduğu görüşü her zaman tartışılmaktadır. Bunda da üç kuşağın birlikte yaşadığı ataerkil aile tipinde, en büyük erkeğin sözünün geçmesi, eşe ve çocuklara karşı katı tutum, sevginin belli edilmemesi, eğitimde ve söz hakkında annenin ikinci sırada kalması, yeteneklere uygun eğitim düşünülmemesi, girişkenliklerin, zekâ ve yetenek belirtisi çabaların dizginlenmesi, dövmenin bir eğitim vasıtası sayılması ve bu gibi gerçeklerden hareket edilmiştir (Sakaoğlu, 1992: 371).

Gerçekten de böyle bir aile yapısında eğitimin, ruhsal bütünlüğü sağlamış bireyler yetiştirme yeteneği tartışmalıdır. Aksine toplumla uyum problemleri olan bireylerin yetişmesi bunların da sosyopatik tavırlar göstermesi yani davranış bozukluklarının yaygınlaşması daha muhtemeldir.

Toplumsal değişimin çok hızlandığı aşamalarda her alanda olduğu gibi aileye ait değerlerin korunması güçleşir. Ailenin daha önce sahip olmadığı değerlerle karşılaşması ciddi bir sorundur. Çünkü bazen yeni değerler aile üyelerinin yaşam biçimlerine, dünyaya bakışına ve hatta ahlâki değerlerine ters düşer. Bu durumda gelişmelere ayak uydurması gerekir. Gelişmelere ayak uydurabilme, topyekûn değişmeyi gerektirmez. Değişme faktörlerini mevcut yapıya uygun hale

getirebilmek çocuk eğitimi için de en önemli meselelerdendir. Nirun, bu gerekliliği şu şekilde ifade etmektedir;

Mesela endüstri, yeni teknolojiler, hünerli insanlara ihtiyaç duyarsa, bu durumda aile, fertlerine yeni hünerler kazandırmaya gayret eder. Endüstri yenileşmeyi, yaratıcılığı isterse, aile de fertlerine yaratıcılık ve değişme kazandırmaya çalışır. Sanayileşme seri halde üretim isterse, ailede fertlerine üretime uyacak tarzda dayanıklılık ve irade kazandırmak ister. Sanayileşme şehirleşmeyi gerektiriyorsa, aile de şehirlere göç etmeye başlar ve şehirleşmenin koşullarını çocuklarına kazandırmaya çalışır (Nirun, 1994: 48).

Çocuğun eğitimi Nirun'un bahsettiği uyum sağlama pratiklerinin kazandırılması yönünde ise ailenin varlığı sağlanmış ve ailenin eğitim fonksiyonu da yerine getirilmiş olur. Fakat Türk toplumunda bu tür bir eğitimin aile içinde yaygın bir şekilde uygulanabildiği söylenemez "çocuk yetiştirmede ortaya çıkan meseleler daha çok düşük sosyo-ekonomik seviyenin oluşturduğu şartlardan kaynaklanır ve çocuk yetiştirme yöntemlerindeki değişmeler özellikle köyden kente göçle ve kentte alt sosyo-ekonomik düzeyden orta sosyo-ekonomik düzeye hareketlerle ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla değişme isteği ile değişmeye karşı direnme bir arada oluşmakta bu durum aile için kaygılı bir ortam oluşturmakta değerlerin yozlaşmasına neden olmaktadır" (Sanay, 1990: 45). Dolayısıyla, toplumla uyumlu birey yetiştirmesi beklenen anne-babanın bu özelliklere sahip olmaması, geleneksel ve modern değerler arasında bocalaması, davranışsal, zihinsel ve ruhsal eğitim rolünü yerine getirememesine bu da antisosyal kişilik bozukluklarına yol açabilmektedir.

5. SONUÇ

Sosyopati (anti-sosyal kişilik bozukluğu) bir davranış bozukluğu olarak tarif edilmektedir. Belirtileri arasında düşüncesizce hareketler, uzun süreli duygusal

bağıllıktan yoksunluk, kanunları hiçe sayma, sağduyuda zayıflık ve algılama güçlüğü, bozuk ahlâk anlayışı, ahlâk duygusundan yoksunluk, yalan söyleme, takma isimler kullanma, sürekli sinirlilik, saldırganlık hali, kendisinin ve başkasının güvenliğini umursamama, vicdan azabı çekmeme ve ibret almama gibi davranışlar bulunmaktadır. Bu tür davranışların birçok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da artış gösterdiği çeşitli araştırmalarla tespit edilebilmektedir. Anti sosyal kişilik bozukluğunun ortaya çıkışı ve artışı, madde bağımlılığı, toplumdan izole olmak, benlik duygusundan yoksun olmak, çocuklukta ego yüksekliği, çok problemlili aile üyeleri, huzursuz bir bebeklik ve çocuklukta istismara uğrama gibi sebeplere bağlanmaktadır. Sosyopatinin toplumla doğrudan bir bağlantısının olduğu ifade edilmesine rağmen Türkiye’de bu konuda sosyolojik araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle çalışmada, sosyopatinin, sosyolojik çalışma konusu yapılmasının gerekliliği vurgulanmış, bu konuda ailenin önemli bir değişken olduğu üzerinde durulmuştur. Türk ailesinde karşılaşılan değişimler nedeniyle çocuklara verilen davranışsal, zihinsel ve duygusal eğitimin sosyopatik davranışa sebep olup olmadığı değerlendirilmelidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarın, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Çalışma, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Ak, İ. ve Sayar, K. (2002). "Antisosyal Kişilik Bozukluğunda Sosyobiyolojik Etkenler". Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 12(3): 155-158.
- Arvasi, S. A. (1995). Eğitim Sosyolojisi. İstanbul: Burak Yayınları.
- Dodurgalı, A. (1995). Eğitim Sosyolojisi. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Doksat, M. K. (2008). "Kişilik Bozuklukları". Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi 62, 239-254, 6-7 Mart, İstanbul.
- Dönmezer, İ. (1999). Ailede İletişim ve Etkileşim. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Ekşi, A. (1990). Çocuk, Genç, Ana Babalar. İstanbul: Bilgi Kitabevi.
- Elliott, C. (1996). The Rules of Insanty: Moral Responsibility and the Mentally Ill Offender. Albany: State University of NewYork Press.
- Elmacioğlu, T. (1998). Başarıda Aile Faktörü. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Galen, L. W., Brower, K. J., Gillespie, B. W. ve Zucker, R. A. (2000). Sociopathy, Gender and Treatment Outcome Among Outpatient Substance Abusers, *Drug and Alcohol Dependence*, 61:23-33.
- Güçlü, O. ve Erkıran, M. (2005). "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Tanısı Alan Çocukların Ebeveynlerinde Kişilik Bozuklukları". Klinik Psikiyatri, 8: 18-23.
- Güngör, E. (1998). Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kay, D. C. (1985). "Substance Abuse in Psychopathic States and Sociopathic Individuals". Substance Abuse and Psychopathology (iç.). (Ed) Arthur I. Alterman, New York: Springer. 91-120.
- King, A. R. (2014). "Childhood Physical Abuse and Sociopathy: Is This Link Magnified among Firstborn Children?" Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 23(9): 963-981.
- Krech, D. ve Crutchfield, R. S. (1980). Sosyal Psikoloji. Çev., Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Nirun, N. (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını 73.
- Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Poster, M. (1989). *Eleştirel Aile Kuramı*. Çev., Sevinç Tapınç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Prichard, J.C. (1837). *A Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind*. Philadelphia: E. L. Carey & A. Hart.
- Rush, B. (1806). *Essays, Literary, Moral and Philosophical*. Philadelphia: Thomas and William Bradford.
- Sakaoğlu, N. (1992). "Medeniyet Değişmeleri Çerçevesinde Türklerde Ailede Eğitim". *Sosyal Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi (iç.)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları. 355-374.
- Sanay, E. (1990). "Türk Ailesinin Eğitim Yapısı". *Türkiye Aile Yıllığı (iç.)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları. 40-48.
- Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Murat&Adım.
- Üstünoğlu, Ü. (1990). "Ailelerin Okul Öncesi Dönemin Önemi Konusunda Bilinçlendirilmesi". *Türkiye Aile Yıllığı (iç.)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları. 49-59.
- Walsh, A. ve Wu H.H. (2008). "Differentiating Antisocial Personality Disorder, Psychopathy, And Sociopathy: Evolutionary, Genetic, Neurological, And Sociological Considerations". *Criminal Justice Studies: A Critical Journal of Crime, Law and Society*, 21(2): 135-152.
- Westermeyer, J. (1985). "Substance Abuse and Psychopathology Sociocultural Factors". *Substance Abuse and Psychopathology (iç.)*. (Ed.) Arthur I. Alterman. New York: Springer. 45-68.
- Yıldız, H., Pan, E., Bolu, A., Bilgili, M. E., Gümüş, İ. ve Abuaf, Ö. K. (2015). "Antisosyal Kişilik Bozukluğu Olan Hastalarda Cinsel ve Kan Yoluyla Bulaşan Hastalık Prevalansının Araştırılması". *Turk J Dermatol*, 1: 18-22.

EXTENDED ABSTRACT

It is hard to make a definition or description of mental disorders. Therefore, some authors do not dwell on this topic much. The very slight difference between health and illness is what leads to this hardship. All the same, it is possible to define such conditions as disorders arising during the implementation of mental faculties. Moreover, there are numerous examples pointing to a relationship between brain diseases and heredity. Accordingly, the possibility of a disease seen in one member of family being seen in other family members increases. Likewise, moral disorders and exaggerated or anxious behaviors also pass down from parents to children.

Socio-pathology falls within the scope of psychiatric investigation. However, due to their proximity and similar characteristics, psychiatry tends generally to define psychopathy. Some features of psychopathy that display similarity to socio-pathology are as follows: constant irrational (reckless) behavior, lack of long-term emotional attachment, violation of laws, weakness of common sense and difficulty in perception, a distorted sense of morality, lack of a sense of morality and feeling no pricks of conscience. These same qualities are also regarded to be indications of sociopathy, including additionally disobeying rules of law-abiding social behavior, lying, using aliases, acting impulsively, persistent state of irritation and aggression and subsequent quarrels and fights, disregarding the safety of the self and the others, feeling no pressure of conscience and taking no lessons. All the same, some genetic, neurological and sociological differences can be identified between psychopathy and socio-pathology.

Anti-social personality disorder is seen all societies but prevalence of socio-pathology varies from society to society. Anti-social personality disorder is seen less commonly in some societies and therefore the condition is attributed to social

factors. It can be said that incidents of murder, violence against women, child abuse or sexual perversion, which seem to have increased in Turkey in recent years, are related to socio-pathology. There is a need to investigate the reasons lying behind them. The family factor is one of the issues that need to be probed regarding the increase in the number of people with anti-social personality disorder. On the other hand, studies aiming to reveal the relationship between socio-pathology and family in the fields of sociology and social services are almost non-existent in Turkey. Therefore, the purpose of this study is to highlight the importance of family education as a variable while investigating environmental factors in regard to personality disorder. Family may be the first variable that needs to be considered among the causes of such behaviors.

Various factors may lead to the emergence of sociopathy. Numerous studies are being conducted to reveal the causes of sociopathy. It can be said that those studies have found a high correlation between people diagnosed with sociopathy and substance abuse. For example, a correlation is observed between alcoholism and sociopathic behaviors. Also, studies have shown differences in deaths from accidents, murders and suicide among ethnic groups. The reason lying behind these deaths may be shaped by the view of the society concerning substance abuse and the rules. Moreover, causes of anti-social personality disorder are being investigated by associating it with variables such as age, gender and socio-economic state. The increase in the prevalence of anti-social personality disorder as its causes multiply and the corresponding increase in the number of sociopaths lead to problems of social adaptation in all societies. There is a need for mechanisms that will prevent individuals from exhibiting anti-social behaviors in order to ensure social adaptation. These mechanisms are found within the society itself. One of them is the family and the education given in the family exerts control over behaviors, which is important to prevent sociopathic behaviors. It can be said that the difficulty in individuals' socialization may result

from the multi-dimensional and formally (behaviorally), mentally and psychologically complex nature of the educational process. Teaching behavioral patterns in daily life, organization of mental activities and teaching moral principles to ensure psychological development all require educational processes. Therefore, when parents who are expected to raise individuals compatible with the society do not have this quality, and when they waver between traditional and modern values, this causes them to fail to perform their role in behavioral, mental and psychological education of children, which in turn gives rise to anti-social personality disorders.

The education of children in Turkey exhibits variation within the framework of these theoretical approaches. Both traditional and modern educational methods are employed. Likewise, both traditional values and modern values are conveyed. The reason for this variation is that Turkish society has undergone significant changes. However, processes of change and inadequate education on the part of parents themselves lead to conflicts or controversies among children and adolescents regarding traditional and modern behaviors. This in turn causes anti-social personality disorders to increase in later ages. Increasing murders, sexual abuse cases and extreme behaviors in Turkey in recent years are all a result of this. Sociopathic behaviors present in the family cause children to exhibit these behaviors outside the family.

TÜRKİYE’DE POPÜLER KÜLTÜRÜN BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME ETKİNLİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İbrahim MAVİ*

Öz

Toplumsal değerleri geleceğe taşıyan kültür, bir toplumun ekonomi, politika, inanç, dil, ortak tarih, ulus, sanat, kılık kıyafet vb. alanları kapsamaktadır. Toplumdan topluma farklılık gösteren kültürün devamlılığı aynı zamanda toplumun devamlılığı anlamına gelmektedir. Bu yönüyle kültürün toplumda beton işlevi gördüğü savunulabilir. Fakat küreselleşmenin etkisiyle beraber bu farklılığın gittikçe azaldığı görülmektedir. Bunda kitle iletişim araçlarının etkisi fazladır. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi sonucunda üretilen kültürün sınırları aşması ortak bir dünya kültürünün yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Kitle iletişim araçları ulus kültürleri dönüştürücü etkiye sahip olmakla beraber toplumsal yapıdan gündelik hayat alışkanlıklarına kadar birçok alanın da popüler kültür bağlamında yeniden şekillenmesinin önünü açmıştır. Toplumsal değerler popüler kültür ve kültür endüstrisinin etkisiyle hızlı bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm gündelik hayatı etkilemiş, insanların gündelik hayatta boş zaman değerlendirme etkinlikleri de bu kapsamda yeniden şekillenmiştir. Çalışma boyunca küreselleşmenin kültürü dönüştürücü gücü üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde popüler kültür, üretilen kültür, kültür endüstrisi yaklaşımları ve kitle iletişim araçlarıyla ilişkisi bakımından Türkiye’de boş zaman değerlendirme etkinlikleri ele alınarak, insanların boş zaman değerlendirme tercihindeki değişim popüler kültür bağlamında çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Popüler Kültür, Kültür Endüstrisi, Kitle İletişim Araçları, Boş Zaman Etkinlikleri.

THE EFFECT OF POPULAR CULTURE ON LEATHER TIME ACTIVITIES IN TURKEY

Abstract

Culture, which carries social values to the future, is covers areas.a society's economy, politics, belief, language, common history, nation, art, dress, etc. The continuity of culture, which differs from society to society, also means the continuity of society. In this respect, it can be argued that culture functions as concrete in society. However, with the effect of globalization, it is seen that this difference is gradually decreasing. The influence of mass media in this area is great. The culture produced as a result of the development of mass media has crossed borders, and has paved the way for the spread of a common world culture. While mass media has a transformative effect on national cultures, it has paved the way for many areas from social structure to daily life habits to be reshaped in the context of popular culture. Social values have undergone a rapid transformation with the influence of popular culture and the culture industry. This transformation has affected daily life, and people's leisure activities in daily life have been reshaped in this context. Throughout the study, the cultural transformative power of globalization has been emphasized. In the same way, leisure time activities in Turkey are discussed in terms of popular culture, culture produced, culture industry approaches and mass media, and the change in people's leisure preferences is analyzed in the context of popular culture.

Keywords: Globalization, Popular Culture, Culture Industry, Mass Media, Leisure Activities.

1. GİRİŞ

Bir toplumun temel değerlerini kapsayan kültür, sosyal bilimlerin nerdeyse tüm alanları tarafından ele alınmaktadır. Kültürün bu kadar geniş bir yelpazede ele alınması her dönemde önemini korumasından dolayıdır. Kültür konusunu ele alan antropoloji ve sosyoloji gibi alanlar, geleneksel dönemden modern döneme kadar her süreçte kültürün toplum üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Sosyal

bilimler alanlarının bilimsel yaklaşımlar sergilemeye başlamasıyla beraber kültür ile ilgili çalışmalar artmıştır. Kültürün temel özellikleri düşünüldüğünde kolektif bilincin sonucu meydana geldiği ve içinde sosyal yapının temel unsurları olan din, ekonomi, siyaset, sanat gibi birçok alanı barındırması nedeniyle geniş yelpazede çözümlendiği görülmektedir. Bu kapsamda geleneksel dönemlerden günümüze kadar kültürün üretici güçler tarafından kontrol altında tutulduğu savunulabilir. Bu güçler kimi zaman dini bir güç kimi zaman politik bir iktidar kimi zaman ise bir topluluk olmuştur. Geleneksel dönemlerden farklı olarak modern dönemde kapitalizmin gelişimi, merkezileşme, şehirleşme, kitleleşme, toplumsal etkileşim, üretimin yayılması ve tüketimin artması gibi gelişmeler sonucunda kültür alanında bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Kültür alanında meydana gelen değişimler yeni kavramları da beraberinde getirmiştir. Kültür üretimi, kültür endüstrisi, popüler kültür, halk kültürü, kitle kültürü bu kavramların başında gelmektedir. Bu kavramlar çerçevesinde popüler kültüre dair iki kuramsal yaklaşımdan bahsedilebilir. Kitle kültürüne vurgu yapan Marx, Gramsci, Althusser ve Frankfurt okulunun görüşleri çerçevesinde şekillenen ve kitle kültürü vurgusuyla ön plana çıkan ilk yaklaşım daha çok eleştirel ve olumsuz anlamlara vurguda bulunmaktadır. De Certeau ve John Fiske’in başını çektiği olumlu görüş popüler kültürü özgürlük alanı olarak görür. “Halkın sesi” olarak nitelediği popüler kültürde bilinçli bir tüketim olduğunu savunurlar.

Çalışma daha çok eleştirel kuram bağlamında şekillenmekle beraber kültürel dönüşüm üzerinde durulmuştur. Bu dönüşümün en hızlı olduğu dönem olarak da küreselleşme çağı daha çok vurgulanmıştır. Küresel dönemde küresel sermayenin yayılması, büyük şirketlerin üretim alanını genişletmesi, özellikle medya alanının büyümesi, değişim sürecini hızlandıran etkenler olmuştur. Televizyonun yaygın bir araç haline gelişiyle, film sektörü ve dizi sektörünün

gelişimi, reklam alanındaki büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda küresel dünyada topluluklar arasında kültürel etkileşimler artmıştır. Nihai olarak kültürün evrensellik iddiası taşıyan küreselleşme tarafından şekillendiğini görmek mümkündür. Küresel dönemde tüketimi özendiren, tek tip bir kültür oluşturmaya çalışan sektörler, toplumların tek bir kültür altında birleşmelerine öncülük etmişlerdir. Bunu sağlarken de yerel toplulukları dönüştürme çabasında olmuşlardır. Bu çaba popüler kültürle sağlanmıştır.

Popüler kültür modern dönem sonrası kültürel alanda meydana gelen hızlı değişimleri ifade etmektedir. Küreselleşme dönemiyle üst noktalara ulaşan bu hızlı değişim kültürel dönüşümü sağlayan gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda gündelik hayat da dönüşmeye başlamıştır. Popüler kültürün gündelik hayat rutinleri üzerindeki etkisi, alışkanlıkları değiştirme gücü insanların yaşamlarını etkilemiştir. Türkiye’de popüler kültür ve boş zaman ilişkisi bu süreçten bağımsız değildir.

Popüler kültürün dizi, sinema ve reklam sektörü ile sanat spor üzerindeki etkisi sonucunda Türkiye’de hayat tarzında değişimler gözlenmiştir. Çalışmanın amacı da küresel gelişmelerden bağımsız olmayan Türkiye’de popüler kültürün gündelik hayat ve boş zaman üzerindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda popüler kültür aracılığıyla deneyimlenen boş zaman değerlendirme etkinlikleri üzerinde durulmuş, bu alanda yapılan örnek alan araştırmalarına başvurulmuştur. Ayrıca kaynak tarama yöntemine başvurulmuş olup, literatüre katkı sunan bilimsel çalışmalardan faydalanılmıştır.

KÜLTÜR VE POPÜLER KÜLTÜR

Kültür, sosyolojik bağlamda değerlendirildiğinde, insanların tüm ortak bilgisini, teknolojileri, inançları, değerleri, âdetleri ve davranışlarını kapsayan değerler bütünü olarak görülebilir. Toplumun sürekliliği açısından hayati öneme sahip olan kültür, toplumdaki farklı özellikler göstermektedir. Bu özellikler

karmaşık ve basit toplumlarda değişim göstermektedir. Marshall’a (1999: 591) göre basit toplumlar, herkesçe paylaşılan, tek bir bütünleştirilmiş kültüre sahipken; karmaşık toplumlar, çok sayıda kültür ve alt-kültür tabakaları ile düzeylerini barındırabilir. Bu kapsamda kültürün daha geniş bir zaman dilimini kapsadığı vurgulanabilir.

Williams’a göre, kültürü üç şekilde açıklamak mümkündür. İlk olarak bir birey, grup ya da toplumun entelektüel, manevi ve estetik gelişimini ifade etmek için kullanılır. İkincisi bir dizi entelektüel ve sanatsal faaliyeti ve bunların ürünlerini (film, resim, tiyatro) saptamaktır. Bu kullanımda kültür, az çok “güzel sanatlar” ile eş anlamlıdır; bu nedenle, “Kültür Bakanlığı”ndan söz edebiliyoruz. Üçüncü olarak bir insanın, grubun ya da toplumun yaşam biçiminin tümünü, faaliyetlerini, inançlarını ve geleneklerini belirtme anlamına gelir (Smith ve Rilley, 2016: 20).

Sosyal bilimlerde kültür üzerine yapılan birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların ortak amacı medeniyetlerin varoluşu ve bu varoluştaki insanların maddi manevi tüm değerleri bir araya gelerek kültürü oluşturmaları ele alınmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında sosyal bilimlerde alanında kültür farklı şekillerde ele alınmaktadır.

Smith ve Rilley (2016: 21) kültürü soyut bir olgu olarak kabul görmeye ihtiyaç olduğuna dair görüş öne sürmektedir ki burada maddi ve teknolojik olana bir karşı çıkış söz konusudur. Kültür, yaşam tarzlarının ötesinde karmaşık ilişkileri kapsamaktadır. Bu karmaşık ilişkide kültür aynı zamanda toplumsal inanışların, sembol ve işaretlerin her şeyden öte toplumsal değerlerin gerçekliği olarak kabul edilmektedir. Böylece toplumdaki bireylerin tüm faaliyetlerini kapsayarak, kültürün özerkliği söz konusu olmaktadır. Bunun sonucunda ne üstün bir sanat

ne de toplumun alt sınıflarında yer alan bir ilişki şekli olarak görülür. Bütün toplumsal ilişkilerin birleşimi olarak vurgulanması söz konusudur.

Kültürün uzlaşmış ortak bir tanımı olmamakla beraber birçok disiplin tarafından ele alınmaktadır. Bu disiplinlerden en dikkat çeken sosyoloji ve antropoloji gibi alanlardır. Sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerin çalışmalarında temel amaç insanların varoluşundan beri meydana getirdikleri her şeyi incelemektir. Bu disiplinlere göre kültür, inançlar, maddi ve manevi değerler, toplumsal kurallar, yeme içme biçimleri, davranış kalıpları, kültürün taşıyıcısı olan dil, gelenek ve görenekler, sanat, ekonomi ve eğitim gibi alanlarla ilgilidir. Bu durumda kültürün aslında sadece kolektif bir yaşam biçimiyle sınırlı olmadığı aynı zamanda bireysel yaşam biçimlerini de kapsadığına dair görüşler söz konusudur. Kültüre dair kavramsal tartışmalar ve tanımlar sürdürülebilir. Fakat burada üzerinde durulan asıl kavram popüler kültürdür.

Popüler kültürün farklı dillerde tanımları söz konusudur. Popüler kültür terimi, İspanyolca'da ve Portekizce'de "halkın kültürü" anlamına gelir. Latin dillerinde ve kültürlerinde popüler kültür halka verilen değil, kaynağını halktan alan kültür olarak görülmektedir. Benzer tanım İngilizcede de geçerlidir. İngilizce de folk bağlamında "halkın" kültürü olarak kabul görmektedir. Bu tanımdan yol çıkarak günümüzde "çoğunluk tarafından sevilen ve seçilen" anlamına kullanıldığı savunulabilir. Bu bağlamda popüler kültür "halkın kültürü"nden "çoğunluk tarafından sevilen ve seçilen kültür" anlamına doğru bir evrilme yaşandığı savunulabilir. Bu özelliğiyle yüksek kültürden de farklılaştığı savunulabilir. Bu farklılık üzerinde duran Marshall (1999: 591) yüksek kültürü, klasik müzik, ciddi romanlar, şiir, dans, yüksek sanat ve görece az sayıda eğitilmiş insanın değerini anladığı diğer kültürel ürünler kapsamında ele alır. Halkın kültürü olarak da

vurgulanan popüler kültür yüksek kültürden farklı olarak genellikle herkesin erişebildiği içerikler bakımından ele alınır.

Popüler kültüre dair ortaya çıkan tartışmalar sonucunda popüler kültürün üretici ve tüketici ikilemi tartışması ortaya çıkmıştır. Üretici ve tüketici arasındaki farklılıklar, kültür endüstrisi ve onun alımlama ortamları arasındaki farklılıkları gündeme getirir. Lull’a (2001: 103) göre, biz de dahil olmak üzere herkes popüler kültürü üretir. Bu özelliğiyle popüler kültürün işinin eğlence olduğu vurgulanır. Özellikle Avrupa ve Amerika’da popüler kültürün sinema, televizyon, spor ve kayıtlı popüler müzik hâkimiyetinde olduğu savunulmaktadır. Bu yönüyle geniş kitlelerin kültürü şeklinde yorumlanmaktadır.

Popüler kültür, kültürün hızlı bir değişim sürecine girdiğine dair ortaya çıkan bir kavramdır. Burada bir anlamda toplumsal değişimin ne kadar hızlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu hızlı değişim farklı alanlar kapsamında ele alınabilir. Bu alanları ele alan Erdoğan ve Alemdar’a (1994: 33) göre ilk alan siyasal alandır. Seçimler buna örnek olarak gösterilebilir. Halkoyunun siyasal alanda kullanımı aynı zamanda egemen gücü örgütlenmesini meşrulaştırmakta, genel bir siyasal kabulün oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Burada bir nevi siyasal gücün yüceltilmesi söz konusudur. Ekonomik alanda ise kapitalizmle bağlantılı evrensel bir pazarın oluşması söz konusudur. Serbest pazarın oluşumuyla popülerleşen kültürel pratikler, kapitalizmin ve aynı zamanda kültür endüstrisinin gelişmesine öncülük etmektedir. Başarı ve başarısızlık rekabeti de bu süreci körüklemektedir. Bir diğer alan ise kitle iletişimdir. Özellikle de egemen güçler tarafından kontrol edilen medyanın ortaya koyduğu ürünler (sinema, müzik, tüketim ürünlerini pazarlayan programlar) halka tarafından kabul görmekte, böylece tüm dünyaya yayılmaktadır. Bunun sonucunda da popüler kültür

araçları olarak kabul edilen kitle iletişim araçları halkın kültürü algısına öncülük etmektedir.

Kültür endüstrisi eleştirmenleri açısından değerlendirildiğinde popüler kültürün halk kültürüyle örtüştüğünü vurgulamak mümkündür. Takış (2016: 9) popüler kültürü vurgularken bunun üretim ve tüketimden bağımsız ele alınmaması gerektiğini savunur. Çünkü halk pazar ruhunu canlı tutmaktadır. Bu yönüyle popüler kültür promo-kültürdür ve ideolojisi her akşam 'prime time'larda saatlik bir ideoloji olarak kurulmaktadır. Bu süreç bir sonraki ideolojinin üretilmesine kadar devam etmektedir. Böylece halk bu sürecin hızlandırmaktadır.

Halkın bu süreçte yer aldığı rolü farklı disiplinler bağlamında değerlendiren birçok akademik çalışma söz konusudur. Bu alanları vurgulayan Erdoğan ve Alemdar (1994: 40) popüler kültürün sanat, edebiyat, iletişim, akademi gibi geniş bir perspektifte değerlendirildiğini vurgular. Bu alanlar çerçevesinde popüler kültürün ele alınış bağlamları da çeşitlilik göstermektedir. Mimarlık, tasarım, film, müzik, radyo, televizyon, kitap, reklamcılık, eğitim, spor, kılık kıyafet, teknoloji vb. şeklinde çoğaltılabilecek alanlar popüler kültürün ne denli geniş bir halk kitlesini ilgilendirdiğini göstermektedir. Bu kadar geniş bir alanı etkilemesi nedeniyle küresel aktörlerin de ilgisini çekmektedir.

Kültürün yeniden üretilmesi, tüketimin popüler hale getirilmesi, özellikle de teknolojinin toplumsal yapı ve gündelik hayat üzerindeki etkisi Frankfurt Okulu ve temsilcilerinin dikkatini çekmiştir. Frankfurt okulu temsilcileri popüler kültürü çözümlerken kültür endüstrisi eleştirisi yapmışlardır. Öncü olarak kabul edilen Adorno ve Horkheimer Aydınlanmanın Diyalektiği'nde (1995) kitle toplumunun oluşum sürecini çözümlenerek, üretim ve dağıtım ilişkilerinin kültür üzerindeki etkisinin büyüklüğünü vurgulamışlardır. Bu süreç tüketim mallarının üretilmesi

ve toplumsal olarak geniş kitlelere yayılmasıyla tüketim kültürünün popülerleşmesine hizmet etmektedir. Burada popüler kültürün aslında tüketime hizmet ettiği vurgusunda bulunmuşlardır. Tek tek bireyler üzerinde etkili olan tüketim kültürü geniş kitlelere de yayılarak sürekli tüketen bir kitlenin yaratılmasını sağlamaktadır.

Üretim ve dağıtım ilişkisini açıklayan Smith ve Rilley’e (2016: 76-77) göre, üretim ve tüketim ilişkisinin yaygınlaşması sonucunda kültürü kapsayan bir üretim ağı söz konusudur. Bu ağın genişlemesi için sinema alanında film içeriklerinin üretilmesi, müzik alanında popülaritenin genişlemesi çabaları söz konusudur. Devasa sermayeler, ekonomik gelişmeler kültür üretimine öncülük ederek tüketen bir kitlenin yapay ihtiyaçlarını karşılama gayretindedir. Nitekim tüketmek bir ihtiyaç haline gelmiştir. Adorno ve Horkheimer (1995) da bu sürecin kapitalizmi yaşatmaya yönelik bir çaba olduğunu vurgulamışlardır. Kültür endüstrisi kapitalizmi yaşatmaya devam etmektedir. Daha net ifadelerle kültür endüstrisi, zombi gibi ne yaptığını bilmeyen ve durmaksızın eğlenen bir kitle toplumu yaratmanın yanı sıra, kapitalizm yanlısı ideolojileri aktif olarak geniş kitlelere yayma amacıyla olmuştur.

Horkheimer ve Adorno kültür endüstrisinin gelişimini vurgularken bu sürecin aslında aldatıcı olduğunu, tüketicilerin aldatılan taraf olduğunu savunmaktadır. Eylemi ve şatafatı teşhir etme zevkine geçiş durmadan ertelenmektedir: aslında manzara değişmeden verilen sözün art niyetli anlamı, bu sözün soruna hiç değinmemesidir, müşterinin yemek listesini okumakla yetinmesidir. Tüm parlak araçları ve görüntüleri tahrik eden tamahkarlığa, sadece kaçmak istediği tek düze günlük yaşamın övgüsü sunulmaktadır (Horkheimer ve Adorno, 1995: 30). Adorno’ya (2007: 112) göre kültür endüstrisi yeni bir şeyler üretmemektedir. Yenilik diye vurgulanan şeyler aslında daha önce üretilen ve kılıfı değiştirilen

şeylerdir. Bu ilerleme adına da olumsuz bir durumdur. Çünkü kültür endüstrisi sürekli kar hırsıyla hareket etmektedir. Tüketim araçlarıyla insanlar oyalanmakta, temel ihtiyaçlar yerine tüketimi özendiren etkinliklere yönelimler artmaktadır. Manzara değişmemekte insanlar bir nevi oyalanmakta,“ kültür sanayi insanlara cennet diye aynı günlük yaşamı sunmaktadır” (Adorno ve Horkheimer, 1995: 33).

Küresel anlamda tüketim toplumunun yaratılması zamanın değerlendirilmesi anlamında da etkinliklerin planlanması ve kontrol edilmesi temel amaç haline gelmiştir. İhtiyacı olmadığı halde tüketmek, hayatını değiştirmek, amaçsızca alışveriş yapmak... Marshall'a (1999: 768) göre, yirminci yüzyıl sosyolojik çözümler ışığında değerlendirildiğinde ortak birçok çözümlenmeye göre, zenginlik artmış, burjuva sınıfı genişlemiş, kitlesel bir popüler kültürün ortaya çıkışı sonucunda, insanlar özel hayatına çekilme eğilimi göstermeye başlamıştır. Popüler kültürün tam da bu noktada sabah üretilen akşam tüketilen bir alana dönüştüğü vurgulanmaya başlanmıştır. Günümüzde de bu tartışmalar bağlamında yeni çözümler ortaya çıkmaktadır.

Küresel ölçekte popüler kültür, genellikle halkın ortak tercihi gibi görülse de ekonomik çıkarlar başta olmak üzere, siyasal ve stratejik çıkarlar ön plana çıkmakta, küresel dönemde bir araca dönüşmektedir. Çünkü popüler kültür küresel sermaye ve baskın tüketim kültürüyle beraber teknolojik destekle ilerlemekte, yerel kültürler üzerindeki etkisi bakımından tüm yerküreyi kuşatmaktadır. Bu kuşatma bütünlük oluşturmaya yönelik değildir. Karagöz'ün (2016: 385) vurguladığı üzere, dünya geneline yayılan endüstriyel popüler kültürün amacı birleştirmek değil, teslim almaktır. Bu vesileyle küresel popülizm yerel veya öteki kültürle birleşmiyor, modern kültürden daha insafli gibi görünüp, öteki kültürün varlığını bildiğini savunarak aslında kendi değerlerini

dayatıyor. Böylece yerel kültürlerin de küresel kültüre adapte olmasını bekleyerek diğer kültürlerin “uyum” sağlamasını amaçlıyor. Bu küresel çarkta uyum sağlamayan kültürlerin parçalanması için gereken tüm çabayı gösteriyor. Popüler kültür yukarıda bahsedilen süreçlerin sonunda zihinsel karışıklık yaratarak, toplumsal alanda yaşam alanı oluşturmaktadır. Bu yaşam alanının devamının sağlanması da kuşatıcı ve dönüştürücü özelliklerinin devam etmesinden geçmektedir. Örneğin müzik alanında bu süreci görmek mümkündür. Müzik, artık toplumlara ileri taşıyacak bir sanat olmaktan çıkıp, endüstrinin metası haline gelmiştir (Dellaoğlu, 2014: 7). Kültür endüstrisi kuramcılarının vurguladığı üzere, belirli bir formül tuttuğunda endüstri bunu tekrar tekrar piyasaya sürüyor ve müzik toplumsal bir maya olmaya mecbur bırakılıyor. Bunun sonucunda da popüler kültürün var olan müzik tarzlarını topluma sunma ve birer tüketim malzemesi haline getirmesi için dönüştürücü politikalar ortaya çıkıyor.

Popüler kültüre dair görüşler çoğaltılabilir. Hatta çalışmanın geneline Popüler kültür tartışmalarını kitle kültürü bağlamında yoğunluklu olarak olumsuz ve eleştirel zemine oturtan Marx, Gramsci, Althusser ve Frankfurt Okulu’nun görüşleri üzerinde durulsa da popüler kültürü olumlu gören görüşler de söz konusudur. Popüler kültürü halkın sesi olarak gören, halkın bilinçli bir şekilde tercihte bulunduğunu vurgulayan ve bu süreci özgürce tercih olarak sunan De Certeau ve John Fiske gibi düşünürler olumlu bir yaklaşım sergilemişlerdir. Fiske (1999: 15) göre, popüler kültür, tabiler ile güçsüzlerin kültürüdür, içinde iktidarın elinde bulundurduğu güce karşı direnmenin ve bu güçten sıyrılmanın izlerini taşır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde her iki bakış açısına göre küresel popüler kültürün tüm dünya üzerinde etkili olduğu gerçeğinden yola çıkarak kültürün ve

kültüre bağı olarak gündelik hayat rutinlerinin bir dönüşüm yaşadığı savunulabilir. Bundan sonraki kısımda da popüler kültür ve bu sürecin boş zaman etkinlikleriyle ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

POPÜLER KÜLTÜR BAĞLAMINDA BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME ETKİNLİKLERİ

Boş zaman ve boş zaman değerlendirme etkinliklerinin sosyolojik bağlamda ele alındığı çalışmalar genellikle belirli bir grup üzerinden yapılan tartışmaları kapsamaktadır. Örneğin herhangi bir meslek grubunun boş zamanlarında neler yaptığına dair çalışmalar boş zaman değerlendirme etkinliklerini o meslek grubu açısından değerlendirmesini sağlamaktadır. Günümüz küresel dönemde popülerleşen etkinlikler boş zamanın nasıl değerlendirildiğine dair çalışmaların alanını genişletilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle popüler kültür ve boş zaman değerlendirme etkinliklerinin çözümlenmesi için öncelikle boş zamanın temel hatlarıyla ele alınması gerekmektedir.

Çağdaş sosyoloji teorilerinin boş zamanı değerlendirmeye yönelik ortaya koyduğu çalışmalardan anlaşılacağı üzere toplumun ve bireyin gündelik rutinleri ile ilgili olarak kapsamı genişleyen çalışmalar yeni gelişmelere öncülük etmiştir. Bu çalışmalar çerçevesinde değerlendirildiğinde boş zaman, gündelik hayatın incelemesine başvuran teorilerin gelişmeye başlamasıyla sosyolojinin ilgi alanına daha fazla girmeye başlamış, gündelik rutinler çalışmaların odağına girmiştir. Gündelik hayat rutini zaman kavramı çerçevesinde yeniden tartışılırken, boş zamanın yeniden açıklanması bir ihtiyaç haline gelmiştir.

İngilizler'in "leisure time", Fransızlar'ın "loisir" dedikleri (Arslantürk ve Amman, 2009: 329) boş zaman, ekonomik bir karşılığı olmama koşuluyla değişik etkinliklere katılım yoluyla değerlendirilebilmektedir. Boş zaman demek,

herhangi bir üretken iş yapmadan geçirilen zaman demektir (Baudrillard, 2018: 77). Kılbaş’a (2001: 28) göre, boş zaman çalışma hayatı dışında yer alan ve kişinin kendini gerçekleştirdiği ve isteklerine göre harcadığı bir zaman dilimidir. Bu yönüyle de insanın istediği ve kendini gerçekleştirmek istediği etkinliklere başvurması nedeniyle değerli bir zamanı da ifade etmektedir.

Boş zamanla bağlantılı olarak rekreasyon kavramı da bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Rekreasyon ve boş zaman benzer iki kavram gibi görülmekle beraber, rekreasyon boş zaman etkinliklerini kapsamaktadır. İnsanların boş zamanlarını gerçekleştirmek için başvurduğu bütün etkinlikler bu kapsamda ele alınmaktadır. Boş zaman etkinliğini, diğer bir deyişle rekreasyonu tanımlayan Joffre Dumazedier’a göre, “boş zaman etkinliği, kişinin çalışma, ailevi ve toplumsal zorunluluklar dışında, rahatlamak, uzaklaşmak ya da bilgisini ve topluma katılımını artırmak için kendi isteğiyle yaratıcı kapasitesini harekete geçirdiği herhangi bir etkinliktir” (Kraus, 2001: 256).

Boş zamanın nasıl değerlendirildiği etkinlikler kapsamında ele alınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında aslında boş zaman etkinliklerinin temel işlevi, zamanın kullanılabilirliğinin ilan edilmesidir. Yani çalışma hayatından farklı olarak zamanın kullanılması ve etkinliklerle desteklenmesi teşvik edilmektedir. Bu durumda boş zamanın aslında dışardan bir güçle teşvik edildiği sonucu çıkarılmaktadır. Dolayısıyla Baudrillard’ın (2018: 205) vurguladığı gibi, boş zaman etkinlikleri özerk değildir. Çalışmanın dışında bir planlamadır bu. Bu planlama sayesinde boş zaman etkinlikleri yeniden sergilenerek halkın kullanımına sunulur. Sürekli yineleyen ihtiyaçlar, kısırtılmış arzular, tükenmek bilmeyen duygular ve zamanı tüketme alışkanlıkları kontrol edilmektedir. Bu durumda da günlük hayatımız da kontrol edilmektedir.

Boş zamanın gündelik hayatta sergilenmesinin önünü açan popüler kültürdür. Çünkü popüler kültür, günümüz tüketim politikalarının egemenliğine ve sahipliğine işaret etmekte; izleyiciler/dızlayıcılar/tüketiciler ise kültürel ürünlere erişmenin verdiği anlık doyumlar pahasına, gerçek ihtiyaçları yerine ürünün nitelikleri üzerine kurulan bir dünyanın defalarca sunumuna kurban edilmektedirler. İnsanlar kendi gereksinimlerini karşılamak yerine, kapitalist ürünler çöplüğünü tüketerek sermayenin ihtiyaçlarının karşılanmasına itilmektedir (Erdoğan, 1997: 298).

Sermayenin tüketim dünyasında boş zaman değerlendirme etkinlikleri giderek çoğalmıştır. Bu süreci açıklayan Tellan'a (2016) göre, gündelik yaşam pratiklerinde tüketim ve üretim birbirine bağımlıdır. Bu bağımlılık çeşitli etkinlikler ve mekanlar aracılığıyla sunulur. Bu sayede popüler kültürün anlam kazandığı eğlence mekânları çeşitlilik kazanır. Bunun sonucunda maddi ve manevi bakımdan tüketilenler çoğalmaya başlar. Bu çoğullaşma sürecinde popüler kültür aracılığıyla boş zaman ve eğlence pratikleri tüketimi farklılaştırarak, eğlenceyi farklı mekânsal tasarımlara taşır. Bu tasarımlarda gerçek ve/veya sanal mekânlar olmasının da bir önemi kalmaz. İster gerçek ister sanal olsun eğlence pratikleri ve mekânlar aracılığıyla boş zaman etkinlikleri çoğullaşarak hayat tarzında dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm evrensel bir nitelik kazanırken, yerelde birçok farklı kültürü de etkilemiştir. Nitekim Türkiye bu süreçte kültürel bağlamda etkilenmiştir.

TÜRKİYE'DE POPÜLER KÜLTÜR VE HAYAT TARZINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Popüler kültür diğer birçok toplumu etkilediği gibi Türkiye'de kültürel gelişmelere öncülük etmiş, hatta birçok değişim ve dönüşümü sağlamıştır. Evrensel olarak tüm insanları sarıp sarmalayan bu süreç tüm araçlarıyla

toplumun içine işlemiş durumdadır. Ekonomiden politikaya, sanattan yeme içmeye, alışverişten tüketime, sinemadan müzik alanına kadar her alanı etkilemeye devam etmektedir. Bu süreç kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle hız kazanmıştır. Hızlı değişim süreci olan küresel çağda popüler kültürün baskın kültür olma durumu söz konusu olmuştur. Nitekim bu süreç tüm dünyada görülmüş ve görülmeye devam etmektedir.

Bu süreci örneklerle açıklayan O’Sullivan popüler kültür tartışmalarının ilk zamanlarında ortaya çıkan durumları analiz ederek, dünya genelinde modern dünyanın çok belirgin bir Amerikan görünüşe ve ‘Amerika’ diye bağırarak bir sese sahip olmasına yol açan gelişmeler olduğunu vurgulamıştır (Büken, 2016: 46). Bu vesileyle küresel egemen kültüre hızlı adapte olma durumu söz konusu olmuştur. Kitle iletişim araçlarının etkisinin artmasıyla popüler kültür haline gelen gelişmeler bu araçlarla tüm dünyaya taşınmıştır. Bu da evrensel kültürü yaratma adına yerel kültürlerin de bu kapsamda dönüşmesinin önünü açmıştır.

Küresel ve popüler gelişmeler beraberinde tek bir dünya kültürünün oluşmasını, baskın ülkelerin kültürlerinin yayılmasını veya daha doğrusu büyük şirketlerin mallarının, kültürlerinin tüketimini arttırmıştır. Bunun sonucunda günümüzü de kapsayan yeni bir tüketim toplumu meydana gelmiştir. Bu süreç tüketim toplumlarının üç temel özelliğiyle açıklanabilir: (1) Her türlü hizmet ve değerın metalaşması (2) Metaların kültürleşmesi (3) Yapay ihtiyaçların oluşturulması (Demirezen, 2016: 551). Tüketim endüstrisi kuramcılarına göre insanlar gereksiz yere tüketime yönelmeye başlamıştır. İhtiyaç olmadığı halde eşya olarak metaya karşı aşırı ilgiye neden olan bu alışkanlık aslında kültür endüstrisinin bilinçli olarak aşladığı bir durumdur.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde Büken'e (2016: 50) göre, popüler kültür değerlerinin reklamını yapan eğlence programları Türkiye'de her evin içine girmiştir. Yakın döneme kadar popüler olan ve medyatik sunucular tarafından sunulan çarkifelek gibi programları örnek veren Büken, bu tarz programların ödül olarak tüketim mallarını dağıttığını ve eğlenceyi ticari hale getirdiğini savunmaktadır. Bu süreç tüketimi arttırdığı gibi rekabeti de ön plana çıkarmıştır. Aslında burada ikili bir ilişki söz konusudur. Kültür endüstrisinin bilinçli olarak tüketimi teşvik etmesi ve buna paralel olarak insanların ihtiyaçları olmadığı halde bu alışkanlığı sürdürmeleridir. Bunun bilinçli olarak yapılması kitleleri hem denetim altında tutmakta hem de ideolojik ve yaşamsal dönüşümü de beraberinde getirmektedir.

Bu dönüşüm baskın bir kitle kültürünü oluştururken aynı zamanda parçalanmış ve her bir grubun ihtiyacına göre kodlanmış kültür türlerini de kontrollü bir şekilde var etmeye çalışmıştır. Tüm bu süreçler Türkiye'de popüler kültürün küresel etkileşimlerden uzak olmadığını göstermektedir. Çünkü tüketim kültürü hegemonik bir ilişkiye sahiptir. Zorlama olmadan tamamiyle yaşam standartlarının bağımlı hale gelmesi ve tüketimin zorunlu bir ihtiyaçmış gibi gösterilmesi söz konusudur.

Türkiye'de tüketim kültürünün gelişmesiyle beraber kılık kıyafet başta olmak üzere, mekân, müzik, eğitim, iş hayatı, cinsiyetçi bakış açısı, siyaset, turizm ve ekonomi alanlarında değişimler gözlenmiştir. Popüler kültür alanındaki değişim sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Kültür endüstrisinde hit şarkılar, romanlar ve günümüzün modası, aynı şeylerin ambalajının değişmiş ve sürekli hale getirilmesini (Adorno ve Horkheimer, 2014: 180) ifade etmeye başlamıştır. Bu bağlamda bakıldığında popüler kültürün geniş alana yayıldığını ve Türkiye'de popüler kültür alanının hayat tarzında bir değişiklik meydana getirdiğini görmek

mümkündür. Bu hayat tarzının değişmesindeki en önemli araç kültür ve kültür dönüştürücü güç olan kitle iletişim araçlarıdır.

Türkiye’de popüler kültür ile ilgili çalışmalar bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bugün kitle iletişim araçlarının kültürü dönüştürme gücüne bakıldığında büyük şirketler aracılığıyla bunu çok rahatça yapabildiği görülmektedir. Film şirketleri, üretici firmalar, televizyon kanalları, dergiler, gazeteler, reklamlar, internet ortamındaki her türlü sosyal ağlar ve siteler bu amaca hizmet etmektedir. Türkiye’de reklam sektörü, diziler, evlilik programları, eğlence programları, spor merkezleri popüler kültüre en fazla hizmet eden alanlar olmaktadır.

Burada asıl amaç tüketim alışkanlığını oluşturup kültürü dönüştürmeye hizmet etmektir. Çoğu zaman bilinçli yapılmakla beraber kimi zaman bilinçsizce gelişen bu kültürel etkileşim bireyin yaşam beklentisi ve tüketim alışkanlığı, boş zaman değerlendirme, müzik zevkleri, kılık kıyafet biçimleri, politik yaklaşımları, yeme-içme tercihleri, spor yapma ve okuma alışkanlıklarını etkilemektedir. Popüler kültürün toplumsal hayattaki bu dönüşüm etkisi gündelik rutinleri ve insanların alışkanlıkları üzerinde de etkili olmuştur. Böylece insanların günümüzde boş zamanlarını değerlendirme etkinlikleri popüler kültürden etkilenecek planlanmış etkinliklere daha fazla zaman ayrılmaya başlanmıştır.

TÜRKİYE’DE POPÜLER KÜLTÜR VE BOŞ ZAMAN ETKİNLİKLERİ

Boş zaman, çalışma hayatının toplumda aktif olarak görülmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle de modern dönem çalışma hayatının yoğunluğu ve bu yoğunlukta insanların işten arta kalan zamanlarda etkinlik arayışları sonucunda yeni etkinlikler de gündeme gelmiştir. Bu açıdan modern dönem ve günümüz

küresel dönemi de kapsayacak şekilde değerlendirildiğinde boş zaman etkinliklerinin çeşitlilik gösterdiği savunulabilir. Bu durumu Türkiye açısından değerlendiren Bal'a (2020: 218) göre, spor, halk oyunları, dans, tiyatro, resim, fotoğrafçılık, seyahat, turizm etkinlikleri bu kapsamda en fazla vurgulanan alanlar içinde yer alabilir.

Küresel dünyada gündelik hayat belli standartları aşmaya başlamıştır. Her şeyden öte gündelik hayatta mesailerin ve mesai dışı etkinliklerin sıkıcı ve kendini tekrarlayan çabalara dönüşmesi, boş zaman değerlendirme etkinliklerini yaşamımızın önemli bir parçası haline getirmiştir. Öyleki boş zaman değerlendirme etkinlikleri insanların motivasyon aracı haline gelmiştir. Bu etkinlikler sayesinde insanlar kendini yenilemektedir. Bu durumun farkında olan kültür endüstrisinin ortaya koyduğu yeni araçlar aracılığıyla boş zaman değerlendirme süreci çok seçenekli olmaya başlamıştır. Kültür endüstrisi insanların zamanlarını tüketime yönelik harcasın diye her türlü talebi karşılayan etkinlikleri üretmiştir. Bu sürecin bilinçli bir şekilde ilerlemesi gerektiğini vurgulayan Passmore ve French (2001: 67) ekonomik verimliliğin artması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesiyle ortaya çıkan boş zamanın bilinçli bir şekilde değerlendirilmesi, pozitif sonuçları olacak bütünsel bir çaba olması gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü bu konuda yapılan çalışmalarda da görüleceği üzere boş zamanın pozitif kullanımının artmasının kendini gerçekleştiren ve ruhen sağlıklı gençlerin gelişmesine katkıda bulunacağı savunulmaktadır.

Boş zamanın olumlu gelişmelere katkısı kadar tüketim kültürünü besleyen popüler kültür aracı haline gelmesi de aynı tartışma içerisinde yer almaktadır. Bu bakış açısıyla Türkiye'de boş zamanın değerlendirilmesi kapsamına alınacak birçok etkinlik olduğu görülmektedir. Bu etkinlikler sanattan spora, tüketimden kitle iletişim araçlarının kullanımına kadar farklı alanlardan oluşmaktadır.

Türkiye’de popüler kültür ve boş zaman arasındaki ilişkiyi önemli kılan etken, popüler kültürün kolay erişilebilir bir içeriğe sahip olması ve geçiciliği içinde barındıran popüler kültürün, eğlence ile tüketimi hızlandırması olmuştur. Aynı şekilde popüler kültürün hızlı ve geçici olma özelliğinin yanı sıra tüketim kültürünü özendiren etkinlikleri barındırması, özellikle gençlerin en fazla etkilenen kitle olduğu düşünüldüğünde, toplumun büyük bir kesimini etkilediği savunulabilir. Buna dair birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle belirli bir meslek grubu veya öğrencileri kapsayan çalışmalar olsa da bu konuda bir fikir ortaya koymaktadır.

Örneğin Gürbüz ve Arkadaşları (2011) tarafından Türk Toplumunun Boş Zaman Değerlendirme Profili: Ankara İli Örneği çalışmasına bakıldığında, belirli bir alanla sınırlı kaldığı görülmektedir. Sonuçları itibarıyla de boş zamanın değerlendirilmesinde başvurulan etkinliklere bakıldığında katılımcıların % 48.8’inin gazete okuma cevabı verdiği görülmektedir. Araştırmada çalışma hayatı dışında genellikle dinlenme ön planda olduğu, turistik ve sanatsal etkinliklere daha az başvurulduğu görülmüştür. Yürümek, futbol, voleybol ve basketbol oynamak kolay erişilebildiği için daha çok tercih edilmektedir.

Arslan’ın (2014) üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme tercihlerinin incelediği araştırması, Hacıcaferoğlu ve arkadaşları (2014) tarafından öğrencilerinin serbest zamanlarını ölçen çalışması, Hekim ve Eraslan (2015a) tarafından öğrencilerinin serbest zamanlarını değerlendirme biçimlerinin incelendiği çalışma, Hekim ve Eraslan (2015b) tarafından lise öğrencilerinin serbest zamanlarını değerlendirme tercihleri araştırması, Akyüz (2015) tarafından yapılan araştırma ve son olarak genel bir derleme niteliğinde olan Güner’in (2015) çalışmasında, Türkiye’de lise ve üniversite çağında bulunan gençlerin serbest zaman etkinliklerinin incelendiği çalışmalar olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Sonuçları bakımından da benzerlik gösteren bu çalışmalar, boş zaman değerlendirme etkinlikleri bakımından da ortak sonuçlar ortaya koymuştur. Bu çalışmalarda boş zaman değerlendirme etkinlikleri kitap, dergi ve gazete okuma, yürüyüş, futbol, basketbol gibi spor etkinlikleri, TV, video izleme, müzik dinleme veya müzik aleti ile ilgilenme, aileleri ile vakit geçirme, internette vakit geçirme ve hobileri ile (sevdiğim işlerle) ilgilenme temel etkinlikler olarak ortaya çıkmıştır.

Popüler kültür ve boş zaman etkinliklerinin tümünü kapsamlı olarak bu çalışmada ele almak mümkün olmasa da spesifik olarak spor örneğiyle bu süreç açıklanabilir. Boş zaman değerlendirme etkinliği olarak spor ele alındığında sporun toplumsal değişmeye öncülük ettiği ve kapsamlı bir alan olduğu savunulabilir. Selvi ve Altan'a (2014: 132) göre, toplumsal ve kültürel değişimin bir göstergesi olarak spor, popüler kültürün temel alanlarından biridir ve spor eylemi bir anlamda tüketimi barındırmaktadır. Çünkü spor etkinliği boş zaman için yapılan bir pratikten, bir yaşam biçimine; kimlik algısı ve statü göstergesinden, kitle psikolojisine; takım ruhundan, tüketim kalıplarındaki değişime; referans gruplarından, kitle iletişim araçları ile özdeşlik kurmaya uzanan boyutlarıyla spor popüler bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Selvi ve Altan'ın (2014) Popüler Kültür ve Spor İlişkisi Üzerine Bir Araştırma çalışmasında sporun gündelik hayatta popüler bir etkinlik olduğunu görmek mümkündür. Araştırma kapsamında popüler kültür ve spor ilişkisini en çok belirleyici sorulardan bir tanesi olan "Spor merkezini tercih etme kararınızda çevrenizdeki kişiler etkili olmakta mıdır?" sorusuna; katılımcıların tamamına yakını çevrelerinin tercihlerinde çok etkili olduğunu, özellikle arkadaşlarının ve aile bireylerinin tavsiyesi ile spor merkezini tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

“Spor yapmaya başlarken herhangi bir ünlüden etkilendiniz mi?” sorusuna yönelik katılımcılardan bazılarının cevapları şu şekildedir:

- Ünlü olarak izlediğim birçok kişiden etkilendim,
- Ünlü oyuncu Vin Diesel’den etkilendim ve onun oyunculuğunda görünümünün çok etkili olduğunu düşünüyorum,
- Evet, ünlülerden çok etkilendim.
- Son dönemde yaygın olan plates, dans eşliğinde spor gibi uygulamaların ünlü kişiler tarafından yansıtılması, farkındalığımı artırdı. Bu bağlamda, katılımcıların tamamı ünlü kişileri rol model olarak değerlendirmekle birlikte sporun tüketim alışkanlığında sosyal bir kimlik unsuru olarak nitelendirildiği gözlemlenmiştir (Selvi ve Altan, 2014: 140).

Spor etkinliğinden de anlaşılacağı üzere boş zaman değerlendirme etkinlikleri popüler kültürden etkilenmekte, kolay ulaşılabilir bir etkinliğe dönüşmektedir. Bu sayede üretim ve tüketim ilişkisi genişlemekte, Türkiye’de popüler kültür boş zaman etkinliklerine yeni bir boyut kazandırmaya devam etmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Küresel dönemde uluslararası şirketler ile egemen güçlerin tek bir dünya kültürü yaratma tartışması üzerinden başlatılan kültür tartışmaları çok boyutludur. Kültürün temel özellikleri ve işlevleri açısından bakıldığında dil, inanç, yaşam biçimleri, yeme içme ve kılık kıyafet tercihi, kimlik ve ortak tarih gibi birçok konuyu bünyesinde barındırmaktadır. Toplumların kendi değerlerini bir sonraki kuşağa aktarmada kültürün etkisi büyüktür. Bu etki küresel dönemde küresel şirketler ile küresel güçlerin de gündemindedir.

Küresel şirketlerin kazanç odaklı politikaları sonucunda tüketim araçları pazara sunulmakta, insanlar sınırsız tüketime sevk edilmektedir. İhtiyaçların sınırsız olduğuna dair vurgular kültür dönüşümünü tetiklemiştir.

Bu nedenle modern dönemde özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi, hayat tarzında meydana gelen değişiklikler kültürde de bir dönüşüme neden olmuş ve çoğu zaman bilinçli bir politikanın ürünü haline gelmiştir. Küreselleşme bağlamında bakıldığında artık sınırları aşan bir kültürün meydana geldiği görülmektedir. Devasa şirketlerin kültür üretimine gittiği ve tüketim kültürüne paralel olarak yeni politikalar izlediği dünyada, dönüşen hayat tarzları da görülmektedir. Reklam sektörü başta olmak üzere, medya araçlarını da kullanan tüketim kültürü her şeyi yeniden üreterek insanların hizmetine sunmaktadır.

Frankfurt okulunun tüketim kültürü ve kültür endüstrisi yaklaşımları çerçevesinde bakıldığında boş zaman değerlendirmesi dahil artık yapılan kültür üretimlerinin hepsinin tüketime yönelik olduğu, bu tüketimi teşvik edenlerin de kültür ajanları olduğu açıklanmaktadır. Özellikle kültür emperyalizmi şeklinde başlayan bu süreç dil ve kitle iletişim aracılığıyla yaygınlık kazanmaya devam etmektedir. Akşam tüketilen ve sabah yeniden üretilen kültür, popüler yaklaşımlarla yeniden şekillenmektedir. Eskinin yeniden üretimi ve halkın hizmetine sunulması, boş zaman değerlendirmesinin dahi nasıl kullanılacağına empoze edilmesi hayat tarzında dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda Türkiye’de gündelik hayat tarzı popüler kültürün etkisiyle dönüşüme uğramıştır. Popüler kültürün hayatı dönüştürücü gücü, medyanın hayatı değiştirme etkisi, yaşam tarzının kolektif algıdan bireysel isteklere doğru evrilmesi yaşam tarzının değişmesinde rol oynayan etkenler olmuştur. Bireysel hayat tercihlerini ortaya çıkaran sürecin sonucunda, Türkiye’de popüler kültürün taşıyıcı unsurları olan kültür endüstrisi ürünleri aşırı lüks ve tüketim,

ekonomi, politika ve sanat alanlarını etkileyerek boş zaman değerlendirme etkinliklerini dönüştürmüştür.

Sonuç olarak popüler kültür için kılık kıyafet, beden, yaşam biçimi, kitle iletişim araçları, sanat, özelde sinema ve müzik taşıyıcı unsurlardır. Burada “yeniden üretme” veya “yepyeni üretme” ilişkisi meydana çıkmaktadır. Popüler kültürün yepyeni üretimden ziyade eskisini yenileyip, cilalayıp halkın önüne sürmesi söz konusudur. Türkiye’de boş zaman etkinliklerinin bu kapsamda değişme uğradığı savunulabilir. Çünkü Türkiye’de müzik etkinliklerindeki tüketim örüntülerinden farklı spor dallarındaki takımların zaman kullanımlarına, belirli bir meslek ya da yaş grubunun tercih ettiği boş zaman etkinliklerinden boş zaman trendlerine kadar çok geniş bir yelpazede popüler kültürün etkisi görülmektedir. Elde edilen verilere göre boş zaman kavramı popüler kültürün etkisiyle çok anlamlı ve çok katmanlı hale gelmiştir. Bunun sonucunda boş zaman ve popüler kültür tartışmasının odağa aldığı temel konular çeşitlilik göstermekle beraber, çok boyutlu toplumsal dönüşümleri doğrudan yansıttığı vurgulanabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Türkiye’de Popüler Kültürün Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi isimli makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2007) *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. 2. Baskı, Çev. Nihat Ülner- Mustafa Tüzel- Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar 1*. Çev. Oğuz Özgül. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Akyüz, H. (2015). "Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Bölümünde Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Faaliyetlerini Değerlendirilme Biçimlerinin İncelenmesi." *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 3, 301- 316.
- Arslan, H. (2014). "Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Değerlendirme Tercihleri: Çankırı Karatekin Üniversitesi Örneği." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 193-208.
- Arslantürk, Z. ve Amman, M. (2009). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Bal, H. (2020). *Kurumlar Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu*. Çev. Nilgün Tural, Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Büken, G. (2016). "Amerikan Popüler Kültürünün Türkiye’de Yayılışına Karşı Tepkisel Düşünceler." *Popüler Kültür*, Doğu Batı Yayınları. Sayı 15, İstanbul.
- Cuche, D. (2004). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, Çev. Turgut Arnas, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Dellaoğlu, B. (2014). *Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*. İstanbul: Say Yayınları.
- Demirezen, İ. (2016). Türkiye’de Muhafazakâr Kesimin Değişen Hayat Tarzı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 2.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Erdoğan, İ. (1999). Popüler Kültür: Kültürel Alanda Egemenlik ve Mücadele. İçinde N. Güngör (Der.) Popüler Kültür ve İktidar (ss. 18-52). Ankara: Vadi Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (1994). Popüler Kültür ve İletişim. Erk Yayınları, Ankara.
- Fiske, J. (1999). *Popüler Kültürü Anlamak*. Çev. Süleyman İrvan. Ankara: Ark Yayınevi.

- Güner, B. (2015). “Türkiye’de Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Rekreatif Tercihlerinin Değerlendirilmesi: Bir Literatür Taraması.” Şimşek, K. Y., Tütüncü Ö. (Ed.). *III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. (ss. 518-522). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gürbüz, B., Yenel, F., Özdemir, A. S., Akgül, B. M., Karaküçük, S. (2011). Türk Toplumunun Boş Zaman Değerlendirme Profili: Ankara İli Örneği. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(4), 41-51.
- Hacıcaferoğlu, S., Gündoğdu, C., Hacıcaferoğlu, B., ve Yücel, A. S. (2014). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Serbest Zaman (Rekreasyon) Aktivitelerine Katılımlarının Belirlenerek İncelenmesi (İnönü Üniversitesi örneği). *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 5-17.
- Hekim, M., ve Eraslan, M. (2015a). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Rekreatif Tercihlerinin İncelenmesi (Ağlasun Meslek Yüksekokulu Örneği). Şimşek, K. Y., & Tütüncü Ö. (Ed.). *III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. (ss. 139-148). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Hekim, M., ve Eraslan, M. (2015b). Ortaöğretim Öğrencilerinin Rekreatif Tercihlerinin İncelenmesi (Burdur USO Anadolu Lisesi Örneği). Şimşek, K. Y., & Tütüncü Ö. (Ed.). *III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. (ss. 453-460). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Karagöz, B. (2016). Hiç’lik İçinde Yokluğu Aramak Popüler Olabilir mi? *Popüler Kültür*. Doğu Batı Yayınları, Sayı 15, İstanbul.
- Kılbaş, Ş. (2001). Gençlik ve Boş Zaman Değerlendirme. Adana: Anaca Yayınları.
- Kraus, R. (2001) *Recreation And Leisure İn Modern Society*. Usa: Tacc.
- Lull, J. (2001). *Medya İletişim Kültür*, Çev. Nazife Güngör, Vadi Yayınları, Ankara.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akinbay ve Derya Kömürçü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mutlu, E. (2016). Popüler Kültürü Eleştirmek. *Popüler Kültür*. Doğu Batı Yayınları, Sayı 15, İstanbul.
- Passmore, A. and French, D. (2001). Development and Administration Of A Measure To Assess Adolescents’ Participation. *Adolescence*. Spring, 36(141) pp. 67-75.
- Selvi, Ö. ve Altan, S. (2014). Popüler Kültür ve Spor İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(3), ss. 132-144.

- Smith, P. ve Riley, A. (2016). *Kültürel Kurama Giriş*. Çev. Selime Güzelsarı-İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Takış, T. (2016). Gorgon'un Yüzünü Görenler Geri Dönmedi, ya da Dönerler Tek Bir Söz Söylemedi. *Popüler Kültür*. Doğu Batı Yayınları, Sayı 15, İstanbul.
- Tellan, D. (2016). Mekân Eğlence ve Popüler Kültür İlişisini Değerlendirmek. Ankara: TRT Akademi.
- Williams, R. (2016). Teknoloji ve Toplum. *Popüler Kültür*. Doğu Batı Yayınları, Sayı 15, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to explain the effect of popular culture on leisure activities in Turkey. For this purpose, the subject of culture, which is an important phenomenon for social sciences, has been discussed in the theoretical framework. When culture is evaluated in a sociological context, it can be seen as a set of values that encompasses all common knowledge, technologies, beliefs, values, traditions and behaviors of people. Culture, which is of vital importance for the continuity of society, shows different characteristics from society to society. There are many studies on culture in social sciences. The common purpose of these studies is the existence of civilizations and the creation of culture by bringing together all the material and spiritual values of people in this existence. From this perspective, it has been emphasized that culture is handled in different ways in the field of social sciences.

In the study, popular culture, which is included in the culture debate and expresses the rapid change process, is also analyzed. It has been emphasized that it has led the change in the popular global era, which has a common definition in the sense of "people's culture". In this context, it has been at the center of the culture industry discussions. As a result of the debates on popular culture, the debate on the producer and consumer dilemma of popular culture has emerged. The differences between the producer and the consumer, the differences between the culture industry and its reception environments have been brought to the agenda.

When evaluated in terms of culture industry critics, it is possible to emphasize that popular culture overlaps with folk culture, since the majority consists of "the people". While many thinkers emphasized popular culture, they emphasized that it should not be considered independently from production

and consumption. Because the people keep the Sunday spirit alive. In this respect, popular culture is promo-culture and its ideology is established as an hourly ideology every evening on prime times. This process continues until the next ideology is produced.

The reproduction of culture, the popularization of consumption, especially the effect of technology on social structure and daily life, attracted the attention of the Frankfurt School and its representatives. While analyzing popular culture, representatives of the Frankfurt school criticized the culture industry. Due to the fact that the culture industry has revealed the consumption frenzy, a new debate has arisen about leisure and leisure activities, which are out of business life and become an object of consumption of people.

As can be understood from the studies of contemporary sociological theories on making use of leisure time, studies that have expanded the scope of daily routines of the society and the individual have led to new developments. When evaluated within the framework of these studies, leisure time has begun to enter the field of interest more and more with the development of theories that apply to the examination of daily life, and in this context, daily routines have entered the focus of studies. While the routine of daily life is being discussed again within the framework of the concept of time, it has become a necessity to re-explain leisure time.

Leisure means time spent without doing any productive work. According to the opinions that emerged from this definition, leisure time is a time period outside of working life and where a person realizes herself and spends according to her wishes. In this respect, it also represents a valuable time since people apply to activities that they want and want to realize themselves. These activities can be reproduced in the form of art, sports, tourism, hobby. The focus here is on the popular culture's making the activities an object of consumption rather than the activity itself.

In the global era, leisure activities have become plural and brought about transformations in lifestyle. While this transformation gained a universal character, it also affected many different cultures locally. As a matter of fact, Turkey has been culturally affected in this process. Cultural transformation has occurred due to the influence of popular culture on leisure activities.

There are many studies conducted in Turkey. In the study, some of these researches were applied and it was focused on how people evaluate their free time. According to the common view that emerged from the results of these studies, people in Turkey read books, magazines and newspapers in their leisure

time. Peoples also takes walks and resorts to sports activities such as football and basketball. Television, watching videos, listening to music or playing a musical instrument, spending time with their families, spending time on the Internet and taking care of their hobbies have emerged as other activities.

Most of the leisure researches in Turkey are conducted for a certain professional group or student group. The main reason for this is that these groups are included in the leisure consumption group. However, leisure activities in Turkey are limited to these. Movies and TV series, which are consumption tools, are effective on people as the basic tools of cultural transformation. In addition, package tourism preferences clearly show the impact of the culture industry on activities planned outside of working life. Although these options can be multiplied, it can be argued that in general, people in Turkey resort to activities that are consumption objects of popular culture in their leisure time. There is an emphasis on this throughout this study.

 <p>Sosyolojik Düşün 2004</p>	SOSYOLOJİK DÜŞÜN ISSN: e-ISSN: 2587-2699
	<p>Yıl: 8 Cilt: 8 Sayı: 2 Temmuz 2023</p> <p>Yayın Geliş Tarihi: 18.03.2023 Yayına Kabul Tarihi: 10.06.2023</p> <p>DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1267376</p> <p>Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article</p> <p>Atıf/Citation: Keskin, M. & Koçak, H. (2023). Türkiye’de Nüfusun Yaşlanması Üzerine Bir SWOT Analizi. <i>Sosyolojik Düşün</i>, 8(2), 275-303.</p>

TÜRKİYE’DE NÜFUSUN YAŞLANMASI ÜZERİNE BİR SWOT ANALİZİ

Muhammet KESKİN*

Hüseyin KOÇAK**

Öz

Dünya, 21 yüzyılda demografik değişimlerin somut olarak yaşandığı bir döneme tanıklık etmektedir. Demografik değişim sürecinde nüfusun yaş yapısı değişmektedir. Doğum ve ölüm oranlarının azalması, ortalama yaşam süresinin uzaması ve göç hareketliliği nüfusun yaşlanmasına neden olan en temel unsurlardandır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de nüfusun yaşlanma sürecinde etkili olan ana faktörleri incelemek ve nüfusun yaşlanma sürecinde ortaya çıkan güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditleri SWOT analizi aracılığıyla belirlemektir. Çalışmanın yöntemi için öncelikle nüfusun yaşlanmasına yönelik literatürde yapılan çalışmalar belli bir sistematik çerçevede incelenmiş ve SWOT analizi için gerekli boyutlara ilgili çalışmalardan ulaşılmıştır. Sonrasında nüfusun yaşlanmasında etkili olan temel faktörlere ilişkin istatistiki bilgiler ikincil veri kaynaklarından toplanmış ve durum tespiti yapılmıştır. Sağlık koşullarının iyileşmesi, teknolojik ve bilimsel gelişmeler sonucunda ortalama yaşam süresi uzamış ve nüfusun yaşlanma süreci başlamıştır. Türkiye’de ise nüfusun yaşlanma süresi çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demografik Yapı, Türkiye’de Nüfusun Yaşlanması, Yaşlılık, SWOT Analizi

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji A.B.D. Doktora Öğrencisi, muhammetkeskin2023@gmail.com, Afyonkarahisar, Türkiye

** Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, kocak@aku.edu.tr, Afyonkarahisar, Türkiye

A SWOT ANALYSIS ON POPULATION AGING IN TURKEY

Abstract

The world is witnessing substantial demographic changes in the 21st century. In the process of demographic change, the age structure of the population changes. Decreases in birth and death rates, prolongation of life expectancy, and migration mobility are the main factors that cause the aging of the population. This study aims to examine the main factors affecting the aging process of the population in Turkey and to determine the strengths and weaknesses, opportunities, and threats that arise in the aging process of the population through SWOT analysis. For the method of the study, first of all, the literature's reflections on the population's aging were examined in a specific systematic framework, and the necessary dimensions for the SWOT analysis were reached from the relevant studies. Afterward, statistical information on the main factors affecting the aging of the population was collected from secondary data sources, and the situation was determined. As a result of the improvement in health conditions and technological and scientific developments, the average life expectancy has increased, and the aging process of the population has begun. In Turkey, the aging period of the population takes place very quickly.

Keywords: Demographic Structure, Population Aging in Turkey, Old Age, Strategic Planning, SWOT Analysis.

1. GİRİŞ

Yaşlanma, ilkçağlardan beri insanlığın deneyimlediği, çeşitli toplumlar ve kültürler aracılığıyla nesiller boyunca ilgi gören, kuşaktan kuşağa aktarılan ve üzerinde tartışılan bir konu olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Yaşlanma konusuna yönelik ilgi ve tartışmaların erken dönemde, daha çok, biyolojik temelli paradigmlar üzerinden ilerlediği bilinmektedir. Nüfusun küresel olarak yaşlanmasına neden olan yakın dönemdeki bazı gelişmeler, yaşlılık olgusunun bilinenin çok daha ötesinde boyutlara sahip olduğu ve yaşlılık kavramına yönelik araştırmaların daha kapsamlı yaklaşımlarla yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Avrupa'da özellikle

İngiltere’de 18. ve 19. yüzyıldaki gelişmeler endüstri devrimini başlatmış ve bu olay 20. yüzyılda bir dizi toplumsal değişimlere neden olmuştur. Bilim ve tıp alanındaki gelişmeler, sanayi ve hizmet alanlarında çalışanların artması, göç, kentleşme, kadının çalışma yaşamının bir parçası olması, doğum oranlarının azalması, aile yapısının küçülmesi, refah düzeyinin artması, sağlıklı yaşama bilincinin yaygınlaşması ve insan ömrünün uzaması gibi faktörler, yaşlılık ve yaşlanma olgusunun Batılı ülkeler açısından önemsenerek bir konu haline gelmesini sağlamıştır (DPT, 2007: 70). Bu gelişmeler Batı ülkelerinin demografik yapısını zamanla değiştirmiş ve bu değişimle birlikte ortaya çıkan toplumsal etkiler, modernleşme süreci bağlamında tartışılan konular arasında yer almıştır (Tufan, 2003: 30).

Dünya nüfusunun giderek yaşlanması 21. yüzyılın en önemli sosyal değişimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İstatistikler, küresel olarak yaşlı nüfustaki artış hızının, mevcut nüfus artış hızından iki kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Dünya geneli için küresel veriler incelendiğinde, 65 yaş ve üstü olarak kabul edilen yaşlı sayısının, 1980 yılında 258 milyon, 1990’da 703 milyon ve 2022 yılında 771 milyon olduğu anlaşılmaktadır. Yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki oranına bakıldığında ise, 1990 yılında %6, 2019 yılında %9,1 ve 2022 yılında bu oranın %9,7 olduğu görülmektedir (United Nation, 2019; United Nation, 2020; United Nation, 2022). Bu veriler dikkatli incelendiğinde, 1980 yılından 2022’ye kadar geçen sürede, küresel yaşlı nüfus sayısının yaklaşık olarak üç kat arttığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de ise yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri nüfus, 2016-2021 yılları arası beş yıllık dönemde %24 oranında artış göstermiş ve böylece yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı küresel yaşlı nüfus oranıyla eşitlenerek %9,7 olmuştur. Nüfus projeksiyonlarına göre bu artış devam edecek ve böylelikle Türkiye nüfusu 2025 yılında %11 yaşlı oranına ulaşarak “çok yaşlı bir toplum” lar arasında yerini alacaktır (TÜİK, 2022).

2. YAŞLANMA ve YAŞLILIK

Yaşlanma ve yaşlılık terimleri birbiriyle ilişkili ancak farklı anlamları olan ve bazen birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Yaşlanma ana rahminde başlayan ve doğduktan sonra bireyin içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevrelerde devam eden bir süreç olarak ele alınırken, yaşlılığın bu sürecin tam olarak neresinde başladığının tanımı yapılamamaktadır (Tufan, 2016: 18). Başka bir ifadeyle yaşlılık bireyin yaşamındaki son dönemi kapsayan ileri yaşlanma devresidir. Yaşlanma ise insanın doğumdan ölümüne kadar devam eden doğal ve engellenemeyen bir süreçtir (Kalınkara, 2016: 8). Bu tanımlamalardan, yaşlanma olgusunun doğal bir süreçte ortaya çıkan ancak fiziksel, psikolojik ve sosyal açılardan çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gereken bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler yaşlıları ifade etmek için 60 yaş değerini referans almaktadır. Fakat birçok gelişmiş ülkede genellikle 65 yaş, bireylerin yaşlılık döneminde sosyal güvenlik yardımlarına hak kazandığı yaş olduğundan, yaşlı kişiler için bir referans noktası olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı “yaşlı” kavramının farklı toplumlarda farklı anlamları olduğu için kesin bir tanımı yoktur (UNFPA, 2012: 20).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 1963 yılında yaptığı bir araştırmadaki tanıma göre yaşlıları, (i) orta yaşlılar (45-59 yaş), (ii) yaşlılar (60-74 yaş) (iii) ihtiyarlar (75 yaş ve üzeri) olarak üç grupta sınıflandırmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 2). Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı bu tanım süreç içerisinde ortaya çıkan farklı toplumsal değişimlerin etkisiyle birlikte bireyin yaşlı olarak kabul edilmesinde temel alınan kronolojik yaş aralığının değişmesine neden olmuştur. Buna göre günümüzde (i) genç yaşlı (65-74), (ii) ileri yaşlı (75-84) ve (iii) çok ileri yaşlı (85 yaş ve üzeri) şeklinde sınıflandırılmaktadır (Canatan, 2008: 13).

3. NÜFUSUN YAŞLANMASI ve TÜRKİYE’DE YAŞLILIK

Nüfusun yaşlanma süreci genellikle iki temel değişkenin uzun süren etkisiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan nüfusun yaşlanması öncelikle bir toplumdaki doğurganlık oranlarının geçmiş yıllara göre kademeli olarak düşmesinin bir sonucudur. İkincisi, toplumdaki bağımlı olanların çalışma çağındaki yetişkinlere oranının azalması şeklinde ifade edilmektedir. Nüfusun ortalama yani medyan yaşının süreç içerisinde artış göstermesi, genel nüfus içerisindeki çocukları temsil eden oranın azalması ve yaşlı nüfusun belirgin bir biçimde artmaya başlaması nüfusunun yaşlanmaya başladığının bir göstergesidir (Weil, 2006: 1). Ayrıca yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki oranının %10’u aşması toplumsal yaşlanmanın bir sonucudur (TÜİK, 2022).

Nüfusun yaşlanma olgusunun küresel düzeydeki etkilerinden biri de dünya nüfusunun genç ve dinamik bir yapıdan nispeten durağan ve giderek yaşlanan bir nüfusa doğru hareketidir. Bu süreç “demografik geçiş” olarak literatürde adlandırılmaktadır (Canatan, 2015: 359). Demografik geçiş geleneksel bir toplum yapısından modern bir topluma geçtikten sonra yani modernleşme sonrası toplumda, nüfusun üreme davranışlarında görülen belirgin bir değişiktir. Modern öncesi toplumlar, doğum ve ölüm oranları açısından yüksek ancak ortalama yaşam süresinin düşük olduğu bir nüfus yapısına sahiptiler. Modernleşmeyle birlikte doğum ve ölüm oranları azaldı fakat insan ömrü belirgin bir şekilde uzamaya başladı. Böylelikle nüfusun üreme biçimi yıllar içerisinde değişti ve demografik geçiş olarak adlandırılan bu süreç öncelikle gelişmiş toplumlarda ortaya çıktı (Coale, 1989: 16).

Nüfusun yaşlanması, bir toplumun demografik yaş yapısının değişerek o toplumdaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların (60 yaş üstü veya 65 yaş üstü) genel nüfus içerisindeki payının giderek artması şeklinde

de tanımlanmaktadır (DPT, 2007: 5). Bu açıdan bakıldığında 1950 yılında dünyada 60 yaş ve üzeri 205 milyon yaşlı varken, 2012 yılında 810 milyon olmuştur. 2050 yılında ise bu sayının yaklaşık 2 milyar olacağı tahmin edilmektedir (UNFPA, 2012: 12). Oransal olarak bu veriler incelendiğinde 2010 yılında küresel nüfusun sadece %9'unun 60 yaş ve üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. 2050 yılında bu oranın iki kattan daha fazla bir artışla %20'ye, 2100 yılında ise yaklaşık üç kat artarak %30'a çıkması beklenmektedir (United Nation, 2011).

Tablo 1. Türkiye'de Yıllara Göre Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-2000; TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2008-2021; TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2025-2080)

Yıllar	Toplam Nüfus Miktarı	Yaşlı Nüfus Miktarı (65+)	Yaşlı Nüfus Oranı (%)
1935	16 158 018	628 041	3,9
1950	20 947 188	690 662	3,3
1965	31 391 421	1 242 525	4
1985	50 664 458	2 125 908	4,2
2000	67 803 927	3 858 949	5,7
2010	73 722 988	5 327 736	7,2
2015	78 741 053	6 495 239	8,2
2019	83 154 997	7 550 727	9,1
2021	84 680 273	8 245 124	9,7
2025	88 844 934	9 731 422	11
2030	93 328 574	12 066 092	12,6
2040	100 331 233	16 373 971	16,3
2060	107 095 998	24 242 787	22,6
2080	107 100 904	27 413 359	25,6

Bu çalışmanın referans aldığı 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus oranı ise 1950 yılında dünya nüfusunun sadece %5'ini oluştururken, 2010 yılında %8, 2022 yılında %9,7'sini oluşturmaktadır. Nüfus projeksiyonlarına göre 65 yaş ve üstü nüfusun

genel nüfus içerisindeki payının 2050'ye kadar %16'ya çıkması ve Dünyada her 6 kişiden 1'inin 65 yaş üzerinde olacağı tahmin edilmektedir (United Nation, 2014; United Nation, 2022). Gelişmekte olan ülkeler arasında yer olan Türkiye’de genel nüfus artışını sürdürürken yaşlı nüfusun miktarı ve oranı da kademeli bir şekilde artmaktadır (Tablo 1). Türkiye’de 1985'te toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı %4,2, 2000 yılında %5,7, 2010'da %7,2 ve 2019 yılında %9,1 olmuştur. Son olarak 2021 yılına ait veriler incelendiğinde 8 milyon 245 bin 124 yaşlı sayısı ile birlikte oranının %9,7'ye yükseldiği görülmektedir (TÜİK, 2019; TÜİK, 2020; TÜİK, 2022).

4. NÜFUSUN YAŞLANMA SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN TEMEL DEĞİŞKENLER

Dünya nüfusu 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana artışını sürdürmektedir. Nüfusun bu artış eğilimi devam etmesine rağmen artış hızının istenilen seviyede olmaması nüfusun yenilenme düzeyini olumsuz etkilemektedir. Birleşmiş Milletler (UN) küresel nüfusun 2030'da 8,5 milyar, 2050'de 9,7 milyar ve 2100'de 10,4 milyar olacağını öngörmektedir (United Nation, 2022). Küresel nüfusun yaş yapısındaki değişimler incelendiğinde 20. yüzyılın ortalarına kadar nüfus artış hızının nispeten yavaş, nüfusun yaş yapısındaki değişimlerin durağan, yaşlı nüfusu sayısının ve oranının ise genel nüfus içerisinde küçük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir (Seyran ve Lordoğlu, 2016: 63). Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren öncelikle Batı toplumlarında ve gelişmiş olan diğer ülkelerde gözlemlenen ortalama yaşam beklentisinin artması, doğum ve ölüm oranlarının azalması ve refah düzeyinin giderek artmış olması bu durumu tersine çevirmiştir.

Toplumların geçirdiği yaşlanma süreci genellikle birbiriyle ilişkili üç nedene bağlıdır: Doğurganlık hızla düşer, ölüm oranları azalır ve hızlı bir göç olayı yaşanır. Doğurganlığın azalması ise daha çok refah düzeyiyle ilişkilidir. Refah

düzeyi yüksek olan toplumlarda böyle bir durum söz konusudur (Arun, 2018a: 8). Öte yandan gelişmiş olan ülkeler aile planlamaları ile hızlı nüfus artışı konusunda 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli önlemler almış ve kadınlar aktif çalışma hayatında kendilerine daha fazla yer bulmuştur. Böylece kadın başına düşen doğum oranları öncelikle refah düzeyi artan ülkelerde azalma eğiliminde olmuş ve nüfus giderek yaşlanmaya başlamıştır (Canatan, 2015: 358). Nüfusun yaşlanma sürecinde etkisi gözlenen ve dikkate alınan diğer bir etken ise nüfusun yaşlanma hızıdır (Rouzet, Sánchez, Renault ve Roehn, 2019: 14). Türkiye gibi gelişmekte olan ve hızlı yaşlanan ülkeler açısından yaşlanma hızını tespit etmek ve buna yönelik stratejik planlama yapmak oldukça önemlidir.

4.1. Türkiye’de Nüfusun Yaşlanma Hızı

Demografik değişim kaçınılmaz olarak tüm dünyada meydana gelen bir süreçtir. OECD’ye göre bu değişim dönemi Dünya’daki tüm ülkelerde ya da bölgelerde aynı zamanda ve aynı hızda gerçekleşmemektedir (Rouzet vd., 2019: 14). Gelişmiş olan ülkelerdeki yaşlanma hızı gelişmekte olan ülkelere göre farklılık göstermektedir. Türkiye ise gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır ve nüfusun yaşlanma hızı büyük ölçüde gelişmiş olan ülkelere fazladır. Yaşlanma hızı hesaplanırken genel nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranının %7’den %14’e yükselmesindeki geçen süre dikkate alınmaktadır (Arun, 2014: 3).

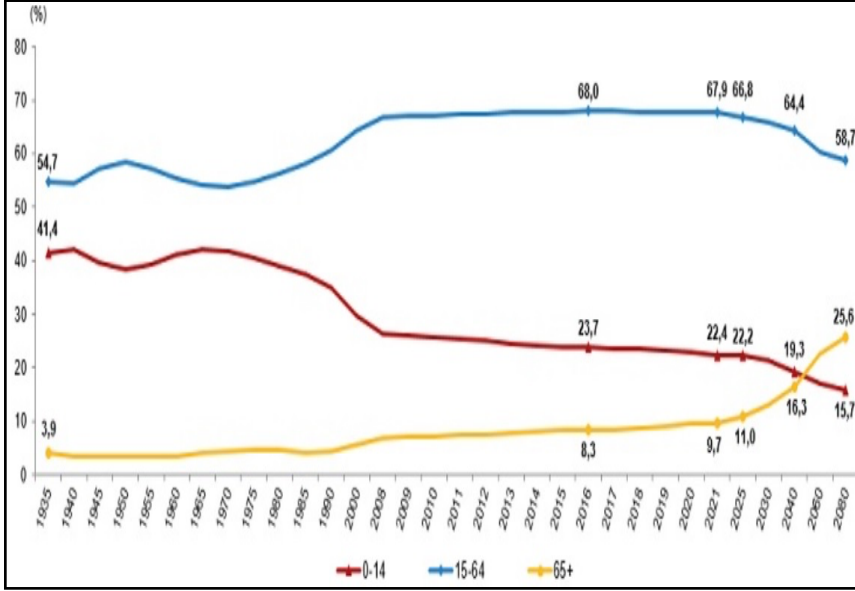
Tablo 2 incelendiğinde gelişmiş olan ülkelere Fransa’nın 115, İsveç’in 85, Avustralya’nın 73, ABD’nin 69, Kanada’nın 65, Birleşik Krallık’ın 45 ve Japonya’nın 26 yılda %14 oranına çıktığı anlaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere Azerbaycan’ın 33, Türkiye’nin 27, Çin’in 26, Tunus’un 24, Brezilya’nın 21 yılda bu süreci tamamlayacağı; Singapur’un 19 ve Güney Kore’nin ise 18 yıl gibi daha kısa sürede %14 oranına ulaştığı anlaşılmaktadır (Kinsella ve Wan, 2009: 14).

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Yaşlanma Hızı (Kinsella ve Wan, 2009; *TÜİK verilerinden hesaplanmıştır)

Gelişmiş Olan Ülkeler	Ulaşılan Yıl (%7)	Ulaşılan Yıl (%14)	Geçiş Süresi
Fransa	1865	1980	115
İsveç	1890	1975	85
Avusturalya	1938	2011	73
ABD	1945	2013	69
Kanada	1944	2009	65
Birleşik Krallık	1930	1975	45
Japonya	1970	1996	26
Gelişmekte Olan Ülkeler	Ulaşılan Yıl (%7)	Ulaşılan Yıl (%14)	Geçiş Süresi
Azerbaycan	2004	2037	33
Türkiye *	2012	2039	27
Çin	2000	2026	26
Tunus	2008	2032	24
Brezilya	2011	2032	21
Singapur	2000	2019	19
Güney Kore	2000	2018	18

Nüfusun hızlı bir şekilde yaşlanması, yaş gruplarının genel nüfus içerisindeki oranını değiştirmektedir. Bu kapsamda bir toplumu yaşlı nüfus olarak nitelendirebilmek için öncelikle genel nüfus içerisindeki yaş gruplarının oranına bakılmaktadır. Türkiye’de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı Şekil 1’ de verilmiştir. Bu oranların tespiti ve kurumsal çerçevesi bilimsel araştırmalar kapsamında uluslararası kuruluşlarca belirlenmektedir. Bu açıdan Birleşmiş Milletler (UN) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’nün yaptığı tanımlamalar tüm dünya ülkeleri tarafından referans alınmaktadır. Birleşmiş Milletler’ in yaptığı tanıma göre bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %8 ile %10 arasında olması o ülke nüfusunun “yaşlı”, %10’un üzerinde olması ise “çok yaşlı” olduğu anlamına gelmektedir. Dünya Sağlık Örgütüne göre ise nüfusun yaşlı olarak kabul edilmesi için gerekli olan oran %7’dir. Nüfus projeksiyonlarına göre

Türkiye'nin 2023 yılında %10,2 yaşlı nüfus oranına ulaşarak "çok yaşlı" nüfusu olan ülkeler arasında yer alması beklenmektedir. Öte yandan Türkiye'de yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri yaş grubunun, diğer yaş gruplarına oranla daha hızlı artış gösterdiği anlaşılmaktadır (TÜİK, 2014; TÜİK, 2022).

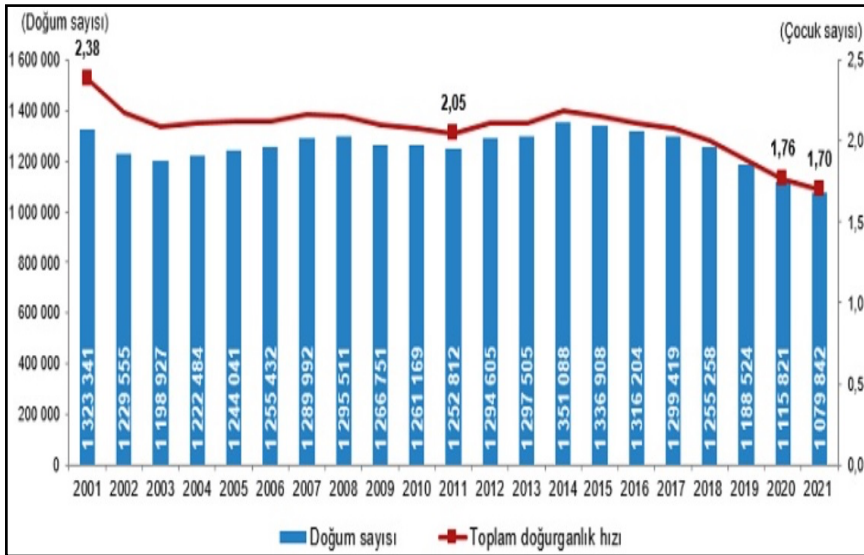
Şekil 1. Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı 1935-2080

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-2000; TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2008-2021; TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2025-2080

4.2. Türkiye'de Azalan Doğurganlık Hızı

Türkiye'de nüfusun yaş yapısı, doğum oranlarının düşmesi, ölüm oranlarının azalması ve hayatta kalma beklentisinin artması gibi nedenlerden dolayı yapısal bir değişime uğramıştır. Bu açıdan demografik değişimin Türkiye'deki seyrine yönelik yapılan bazı tespitler bulunmaktadır. Bu tespitlere göre Türkiye'de demografik değişimin genellikle iki temel özelliğine dikkat çekilmektedir. Birincisi, nüfus belli miktar ve oranda artışını sürdürürken, diğer taraftan da yaşlanmaktadır (Tufan, 2006: 25). Ayrıca birçok Avrupa ülkesiyle Türkiye

karşılaştırıldığında nüfusunun nispeten genç ve dinamik bir yapıda olduğu görülmektedir. Diğer yandan nüfusun yaşlanmasında Batılı ülkelerde olduğu gibi iki demografik değişken benzer şekilde öne çıkmaktadır. Birincisi, geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan dönüşüm ve kadının çalışma hayatında yer alması kadın doğurganlığının azalmasına neden olmuştur. İkincisi, toplumun sosyo-ekonomik açıdan değişmesiyle birlikte yaşam ve sağlık koşulları daha elverişli hale gelmiştir ve bunun sonucunda da ortalama yaşam beklentisi artmıştır (Formosa ve Kutsal, 2019: 6).

Şekil 2. Doğum Sayısı ve Toplam Doğurganlık Hızı

Kaynak: TÜİK, 2021

Doğum oranlarının azalmasıyla birlikte nüfusun yenilenme düzeyi belirgin bir şekilde düşer ve sonunda da nüfus artışı durağan hale gelir. Türkiye’de nüfusun doğurganlık yenilenme düzeyi 1950’li yıllarda başlamış ve 1970’li yıllarda etkisi giderek hissedilen bir süreç olmuştur. Söz konusu tarihlere kadın başına 6 ve daha üzeri çocuk sayısından bahsedilirken günümüzde bu sayı neredeyse 3 kat

azalmış ve Türkiye’de toplam doğurganlık hızında oldukça gerileme olmuştur (Eryurt, 2005: 67). Böylece kadın başına düşen doğum oranları her geçen yıl giderek azalmıştır (Şekil 2). Toplam doğurganlık hızı kavram olarak, 15-49 yaş arasındaki kadınların doğurganlık dönemlerinde doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade eder. Toplam doğurganlık hızı 2001 yılında 2,38 çocuk iken, 2010 yılında nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10’un altına düşmüştür. 2021 yılında da azalış trendi devam etmiş ve bu oran 1,70’e kadar düşmüştür (TÜİK, 2022).

4.3. Türkiye’de Artan Yaşam Beklentisi

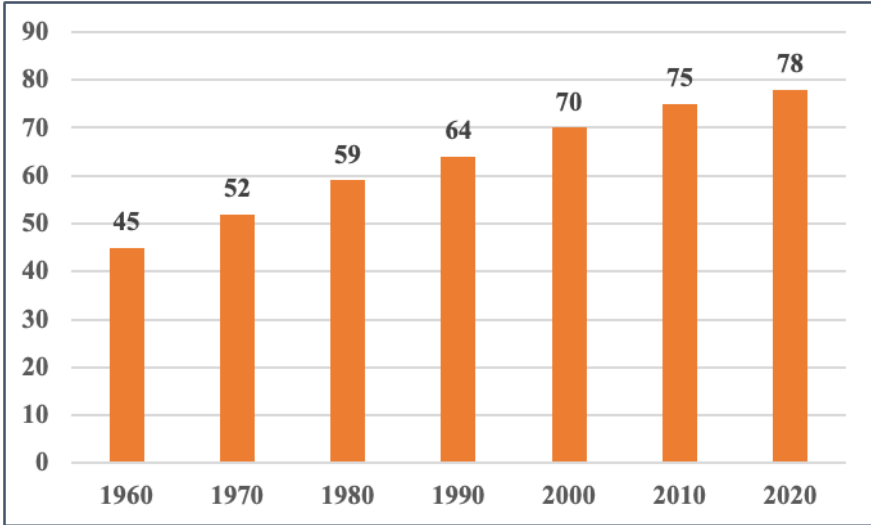
Dünya nüfusunun 1950’den günümüze ve sonrasında 2050 yılına kadar olan dönemdeki demografik yaş yapısının değişim sürecine bakıldığında 1950 yılında küresel nüfusun 2,5 milyar civarında olduğu bilinmektedir. Dünya nüfusu 1962-1965 yılları arasında ise %2,1 ile en hızlı büyüme dönemini yaşamıştır. O dönemden bu yana doğurganlık hızının azalması nedeniyle nüfusun artış hızının yarıdan fazla azaldığı anlaşılmaktadır. Böylece 1950’den sonra ilk kez 2020 yılında nüfusun küresel büyüme oranı yıllık bazda %1’in altına düşmüştür (United Nation, 2022). Öte yandan Dünya genelinde 2018 yılında 65 yaş ve üzeri nüfus ilk kez, 5 yaş altı çocuk sayısını geçmiştir. Yapılan nüfus tahminlerine göre ise 2050 yılında 65 yaş üstü insan sayısının 5 yaşın altındaki çocuklardan iki kat fazla, 12 yaşın altındaki çocukların sayısı ile aynı olacağı tahmin edilmektedir.

Doğum oranlarının düşmesi sonucunda nüfus artışı yavaşlar. Sağlık ve sosyal alandaki ilerlemeler doğuştan beklenen yaşam süresini uzatır ve böylelikle nüfusun yaşlanması daha belirgin hale gelir. Tablo 3’te yer alan Dünya Bankası verilerine göre Türkiye’de 1960 yılında 6,4 olan doğurganlık hızı 1990 yılında 3,1, 2000 yılında 2,5’e ve son olarak 2020 yılında 2,0’a kadar hızlı bir azalış göstermiştir. Kadın başına düşen doğum oranlarının düşmesi sonucunda Türkiye’de nüfusun yenilenme düzeyi yavaşlamaktadır. Bunun sonucunda da

1960 yılında %2,4 olan nüfus artış hızı 1990’da %2,3’e, 2000 yılında %1,7’ye, 2020 yılında ise %1,1’e kadar gerilemiştir.

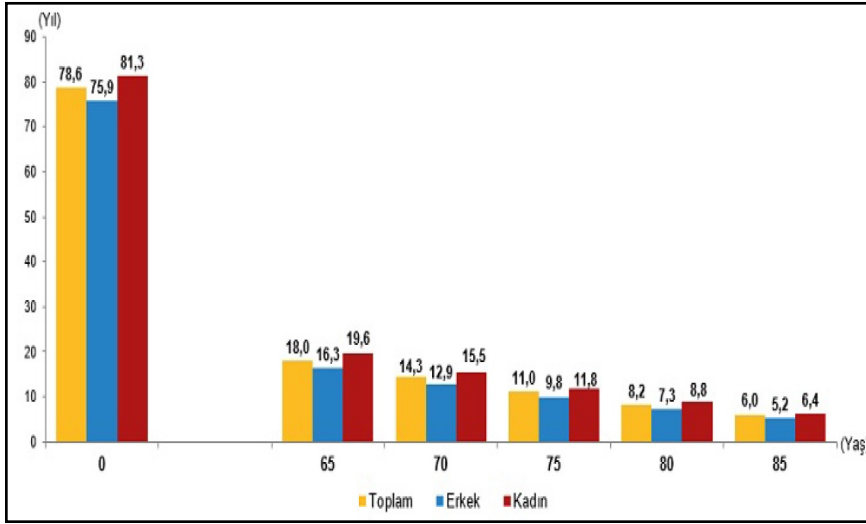
Tablo 3. Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızı, Nüfus Artış Hızı, Ortalama Yaşam Süresi, Yaşlı Nüfus Oranı (World Bank, 2021)

Yıllar	Toplam Doğurganlık Hızı	Nüfus Artış Hızı (%)	Ortalama Yaşam Süresi	Yaşlı Nüfus Oranı
1960	6,4	2,4	45	5
1970	5,6	2,4	52	5
1980	4,4	2,3	59	6
1990	3,1	2,3	64	6
2000	2,5	1,7	70	7
2010	2,2	1,4	75	8
2020	2,0	1,1	78	9

Şekil 3. Türkiye’de 1960-2020 Yılları Arasında Ortalama Yaşam Süresi

Kaynak: Türkiye’de 1960-2020 Yılları Arasında Ortalama Yaşam Süresi

Şekil 4. Yaş ve Cinsiyete Göre Beklenen Yaşam Süresi, 2017-2019

Kaynak: TÜİK, Hayat Tabloları, 2017-2019

Yaşam beklentisi, bir toplumdaki nüfusun genel sağlık durumunun tespiti için yapılan bir istatistiki ölçümdür. Doğuşta beklenen yaşam süresi ve 65 yaşta beklenen yaşam süresi olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Doğuşta beklenen yaşam süresi en genel ifadeyle toplumdaki bireylerin doğumundan ölümüne kadar geçirdikleri sürenin ortalamasıdır. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye’de doğuşta beklenen yaşam süresi 1960 yılında 45 iken, 1990 yılında 64, 2020’de ise 78’e yükselmiştir (Şekil 3). 65 yaşta beklenen yaşam süresi ise 65 yaşına ulaşan bireyin kalan yaşam süresinin ortalamasıdır. Şekil 4’te 2017-2019 yıllarını kapsayan doğuşta beklenen yaşam süresi ve 65 yaşta beklenen yaşam süreleri kadın-erkek ve toplam olarak verilmiştir. Doğuşta beklenen yaşam süresi Türkiye’de 78,6’dır. Bu ortalamanın 75,9’u erkeklerden, 81,3’ü kadınlardan oluşmaktadır. Türkiye’de 65 yaşta beklenen yaşam süresi ise ortalama 18,0 yıldır. Erkekler 16,3 yıl, kadınlar 19,6 yıl ortalamaya sahiptir (TÜİK, 2021).

4.4. Göç

Göç, idari açıdan sınırları belirlenmiş herhangi bir oturma yerinin geçici süreyle ya da uzun bir süreli olarak değiştirilmesi olayıdır. Bu süreç uluslararası, bölgeler arası, kıtalararası veya kırdan kente doğru gerçekleşebilir. İnsanların ya da toplulukların göç etmesi nüfusun yeniden-dağılımı meselesini ortaya çıkarması bakımından önemli bir coğrafi olgudur. Dolayısıyla doğum oranları, ölüm oranları ve göçler nüfusun seyri ve gelecekteki tespiti için oldukça önemlidir (Tümertekin ve Özgüç, 2017: 289). Kırdan-kente göç sürecinin başlamasıyla birlikte kentleşme pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de 20. yüzyılın ortalarından itibaren ivme kazanan bir süreç olmuştur (Yüceşahin, Bayar, ve Özgür, 2004). Küresel nüfusun %50’sinden fazlası 2010 yılından bu yana kentlerde yaşamaktadır. Bunun temel nedeni Batı’da ortaya çıkan endüstri devrimidir. Sanayi devrimiyle birlikte kırdan kente göç başlamış, kentsel gelişim hızlanmış ve kentlerin nüfusu giderek artmıştır. Gelecek yıllarda da kentsel nüfusun artması beklenmektedir. Bu artış eğilimiyle birlikte, 2030’lu yıllarda küresel nüfusun 5’te 3’ünün kentsel alanlarda yaşayacağı tahmin edilmektedir (United Nations Economic and Social Council, 2007).

Türkiye’de teknolojik ilerlemenin başlaması, tarım politikalarının değişmesi, sosyal ve ekonomik olanakların kentlerde daha elverişli olduğu düşüncesi kentleri, yaşamak için daha çok tercih edilen mekanlar haline getirmiştir. Türkiye’de kırdan kente göçün birçok itici faktörü bulunmaktadır. Sanayi ve hizmet sektöründeki çalışan ihtiyacını karşılama, göçle birlikte kentlerde kadının çalışma hayatında aktif rol almaya başlaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan farklı meslekler, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kent merkezlerindeki çeşitliliği ile bu hizmetlerin kentlerdeki erişilebilirliğinin yüksek olması, ekonomik koşullar ve geniş ölçekte sosyal ve kültürel ilişkiler ağının bulunması en temel faktörler

arasındadır. Bu gelişmeler 1950'li yıllardan itibaren kırdan kente doğru göç hareketliliğini tetiklemiş ve 1980'e kadar geçen sürede kırsal nüfusun payı genel nüfus içerisinde giderek azalmıştır. Türkiye'de 1980 yılı, 1950-1980 yılları arası dönemden dramatik bir kopuşu simgelemesinin yanı sıra, toplumun politik, ideolojik, ekonomik ve sosyal açılardan önceki dönemlerine göre çarpıcı değişimlerin başladığı bir yıl olarak kabul edilir (Saraçoğlu, 2011: 1).

Türkiye'de nüfusun yaşlanmasına neden olan etkenlerden göç olgusu kırdan-kente, kentten-kente doğru yapılan iç göç ve diğer ülkelerden Türkiye'ye doğru yapılan dış göç olarak değerlendirilmelidir. Genç nüfusun kentlere doğru yaptığı göç kırsal alanlarda nüfusun azalmasına ve geride kalan nüfusun ise yaşlanması meselesini ortaya çıkarmaktadır. Benzer bir süreç kent merkezlerine göç eden genç nüfus için de geçerlidir. Kente göç ile birlikte kadının çalışma yaşamının aktif bir parçası olması, evlilik yaşının yükselmesi, kadın doğum oranının azalması gibi faktörler nüfusun yenilenme düzeyinin altında kalmasına neden olmaktadır. Böylelikle ortalama yaşam süresi uzar ve kent nüfusu giderek yaşlanmaya başlar. Diğer taraftan nüfus artışını belirleyen iki temel unsur bulunmaktadır. Birincisi nüfusun yenilenme düzeyinin en az istenilen ortalamada devam etmesi, ikincisi sınırları belirli olan bir alanın başka bir yerden göç almasıdır.

Yaşlı nüfusun çok olduğu gelişmiş ülkelerde özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika gibi ülkelere yapılan genç nüfus göçü (immigration), doğurganlığın düşüşü ve ölümlerin azalmasıyla hız kazanmış ve bunun sonucunda da nüfusun demografik yapısı değişmiştir. Bu değişim, göç alan merkezlerin nüfusundaki yaşlanma eğilimini yavaşlatan bir etkiye sahip olmuştur (Danış, 2014: 3). Türkiye'de ise Batı ülkelerindeki kadar etkisinin henüz yaşanmadığı ancak 1923 yılından itibaren göç alan bir ülke olarak ve hızlı bir yaşlanma serüvenine giren ülkemizin son yıllardaki göç hareketliliğine değinmek oldukça önemlidir. Bu açıdan 2011

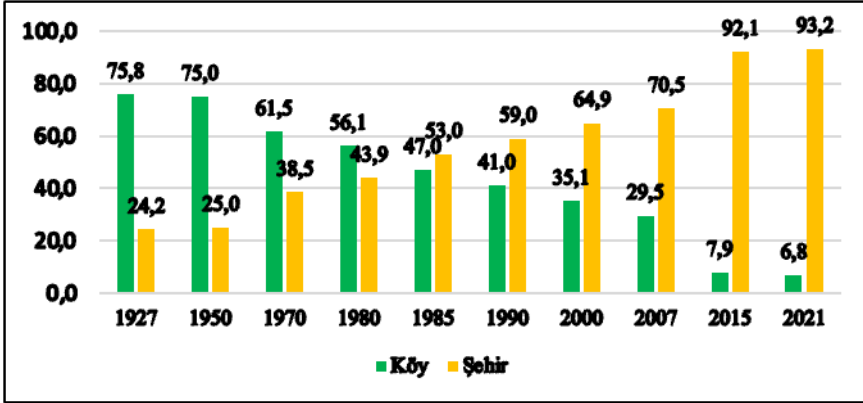
yılında başlayan Suriye göçünün Türkiye’deki demografik yapıya olası etkisinin önümüzdeki yıllarda Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi benzer bir etkisinden bahsedilebilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kayıt altına aldığı geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sayısı 27 Ekim 2022 itibariyle 3 milyon 622 bin 486’dır. (GİGM, 2022). Bu sayının büyük çoğunluğunu ise genç nüfusun oluşturmaktadır. (Tablo 4).

Tablo 4. Geçici Koruma Statüsündeki Kayıt Altına Alınan Suriyelilerin Sayısı (T.C. İç İşleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü)

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.937.888	1.673.255	3.611.143
0-4	280.163	261.628	541.791
5-9	277.174	261.527	538.701
10-14	218.586	205.399	423.985
15-18	136.286	117.223	253.509
19-24	254.367	194.136	448.503
25-29	215.575	155.436	371.011
30-34	157.363	116.648	274.011
35-39	123.737	95.500	219.237
40-44	84.129	71.340	155.469
45-49	58.208	56.803	115.011
50-54	43.889	43.086	86.975
55-59	34.538	34.845	69.383
60-64	22.288	23.326	45.614
65-69	14.525	15.744	30.269
70-74	8.794	9.759	18.553
75-79	4.205	5.136	9.341
80-84	2.259	3.069	5.328
85-89	1.068	1.559	2.627
90 ve üstü	734	1.091	1.825

Nüfusun yaşlanmasında göç ile ilişkili diğer bir olgu ise kentleşmedir. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra 1927 yılında ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Bu tarihten sonra 1935’te başlayan ikinci genel nüfus sayımı ile birlikte sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda nüfus sayımı 1990 yılına kadar periyodik olarak gerçekleştirilmiştir (Doğanay ve Orhan, 2016: 174). Yapılan bu nüfus

sayımlarına göre 1980’li yıllara kadar kır nüfusunun kent nüfusundan fazla olduğu anlaşılmaktadır. 1980’li yıllardan sonra uygulanan neoliberal politik yaklaşımlar ve kalkınma hamleleri yoğun bir göç hareketini başlatmış ve 1985 yılında kent nüfusu ilk kez kır nüfusunu geride bırakmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Türkiye’de Kentleşme Oranı, 1927-2021

Kaynak: Genel Nüfus Sayım Sonuçları, 1927-2000, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2007- 2021

Türkiye’deki kentleşme oranı ilk kez 2015 yılında %90 seviyesini geçmiştir. 2020 yılında il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %93, 2021 yılında %93,2 olmuştur. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7’den %6,8’e düşmüştür (TÜİK, 2022). Kent merkezlerine yapılan göç hem nüfusun demografik yapısını hem de kentlerin dokusunu değiştirmektedir. Göçün neden olduğu bu değişiklik demografik açıdan ele alındığında kentsel alanlarda yaşanan yeni bir nüfus paterninin oluştuğunu ve bu durum “yaşlanmanın coğrafyaları” (Özgür, 2019) açısından kentleri önemli bir yaşam alanı haline getirmektedir. Türkiye’de son 10 yılda kentlerde özellikle metropollerde yaşlı nüfus oranının yoğunlaşması sonucunda nüfusun yapısı için önceleri kullanılan “artık kentleşmiş” ifadesi günümüzde “yaşlanmanın kentleşmesi” olarak yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Yakar ve Özgür, 2022: 247).

5. TÜRKİYE’DE NÜFUSUN YAŞLANMASI ÜZERİNE SWOT ANALİZİ

SWOT analizi stratejik planlama gerektiren her alanda önemli rol oynayan etkili bir durum analizi tekniği olarak kullanılmaktadır (Gurel ve Tat, 2017). SWOT (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) analizi, bir konu hakkında, bir kurum ve kuruluşun güçlü ve zayıf yönlerini açığa çıkaran ve çevresel (iç ve dış) fırsat ve tehditleri ortaya çıkaran stratejik bir planlama aracıdır. Stratejik planlama için yaygın olarak kullanılan SWOT analizi, ele alınan konunun mevcut ve gelecekteki durumuna ilişkin yapılan bir beyin fırtınasına tekniğine de benzetilmektedir. Bu nedenle öznel değerlendirmeleri içermesi ve SWOT analizi yapılacak faktörlerin önceliklerinin tam olarak belirlenememesinden kaynaklı birtakım eleştirilere de maruz kalmaktadır (Phadermrod vd., 2019: 194).

Tablo 5. Türkiye’de Nüfusun Yaşlanması Üzerine SWOT Analizi (Arun, 2014; Arun, 2018a; Arun, 2018b; Canatan, 2008; Canatan, 2015; DPT, 2007; Kalkınma Bakanlığı, 2014; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2001; Kalinkara, 2016; Kalinkara vd., 2016; Ölmez vd., 2021; Seyran ve Lordoğlu, 2016; Tufan, 2003; Tufan, 2006; Tufan, 2016; Yakar & Özgür, 2022)

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal ve kültürel bağların güçlü olması ve toplumdaki önemini koruması. • Toplumsal değerleri benimseyen ve bunu muhafaza eden geleneksel aile yapısının varlığı. • Yaşlılara karşı saygı ve sevginin toplumun diğer bireyleri tarafından benimsenmiş olması. • Kuşaklararası ilişkilerin ve dayanışmanın hala güçlü olması. • Sosyal güvence ve emeklilik sisteminin kapsamlı ve gelişmiş olması. • Eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinin ekonomik ve sosyal 	<ul style="list-style-type: none"> • Nüfusun hızlı yaşlanma trendinde olması refah düzeyine ulaşmadan yani zenginleşmeden yaşlanması. • Kurumsal açıdan yaşlılık politikaların yetersiz olması ve mevcut politikaları uygulamadaki engeller. • Evde bakım için bakım sigortasının olmayışı ve yerinde yaşlanmanın zorluğu. • Kurum bakımının kamu maliyesi açısından ciddi miktarda yük oluşturması ve kaynak sorunu. • Sosyal dışlanma ve yaşlı ayrımcılığının olması. • Yaşlı istihdamın yeterli olmaması. • Yaşlılara yönelik yapılan ihmal, istismar ve şiddetin önlenmesi noktasında hukuki

<p>açılardan elverişli ve erişilebilir olması.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geronteknoloji alanının gelişimi. 	<p>yaptırım ve kurumsal mekanizmaların zayıf kalması.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yaşlı bireylerde siber güvenlik kaygıları.
<p style="text-align: center;">Fırsatlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demografik dönüşümün yeni bir fırsat penceresi olarak görülmesi. • Yaşlıların tecrübelerinden ve bilgeliğinden faydalanmak. • Kuşaklararası ilişkileri geliştirmek. • Eğitimli yaşlı nüfusun sayısının artması. • Gelir seviyesi ve refah artışına paralel sosyal hakların artması. • Yaşlı turizmi ve yaşlı ekonomisinin finansal açıdan yeni fırsatlar sunması. • Geronteknolojik ürünlerin üretimi ve kullanımının yaygınlaştırılması. • Yaşlı bakımı ve yaşlı refahına yönelik özel ürünlerin üretilmesi. • Hizmet sektöründe yeni mesleklerin ortaya çıkması ve ekonomiye katkısı. 	<p style="text-align: center;">Tehditler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Modernleşme bağlamında geleneksel aile yapısının önemini yitirmesi. • Toplumdaki yaşlılık algısının değişmesi ve yaşlıların işe yaramaz bireyler olarak görülmesi. • Nüfusun hızlı bir şekilde yaşlanmasının finans, sağlık ve sosyal açılardan risk oluşturması. • Çalışma çağında olanların gelecekte aynı anda yaşlanması sonucunda çalışma yaşamında ortaya çıkabilecek olan istihdam sorunu ve hizmetlerin sekteye uğraması. • Evde bakım seçeneğinin ekonomik ve sosyal açıdan aile bireylerini mağdur edeceği düşüncesi. • Yalnızlık, yoksulluk, bağımlılık ve bakıma muhtaçlığın artması. • Yaşlılara yönelik hak ihlali uygulamaları ve yaşlı ayrımcılığa yönelik tutum ve davranışların yaygınlaşması.

Türkiye’de nüfusun yaşlanması üzerine yapılan çalışmalar sistematik bir çerçevede incelenmiş ve bu çalışmaların öncelikli olarak vurguladığı hususlar dikkate alınarak SWOT analizi yapılmıştır (Tablo 5).

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünya, içinde yaşadığımız yüzyılda eşi benzeri görülmemiş bir şekilde yaşlanmaktadır. Yaşlanma biyolojik açıdan kaçınılmaz bir olayken, yaşlılık ise bu durumun bir sonucudur. Ancak yaşlılığın kaç yaşında başladığının ve kimin yaşlı sayılacağı kesin bir tanımını yapmak güçtür. Zira yaşlılık olgusu ve yaşlılığın algılanma biçimi bireyin içinde bulunduğu kültürel yapılara ve tarihsel dönemlere göre farklılaşmaktadır. Küresel olarak tüm dünya ülkeleri nüfusun yaşlanmasında benzer faktörleri farklı zaman dilimlerinde tecrübe etmektedir. Doğum ve ölüm oranlarının azalması, yaşam süresinin uzaması ve göç olgusu nüfusun yaşlanmasında öne çıkan temel nedenlerdir. Türkiye’de nüfus, yenilenme düzeyinin altında olmasına karşın büyümenin bir miktar devam ettiği ancak nüfusunun yaşlanmasındaki geçen sürenin oldukça hızlı olduğu anlaşılmaktadır. Nüfusun hızlı bir şekilde yaşlanma eğilimine girmesiyle birlikte Türkiye’nin, yakın bir dönemde “çok yaşlı toplum” lar arasında yer alması beklenmektedir.

Demografik yaş yapısında meydana gelen değişimlerin toplumlara, avantajlı ve dezavantajlı kılan birtakım etkileri söz konusudur. Bunlar arasında ülkemizde öne çıkan boyutlara SWOT analizinde yer verilmiştir (Tablo 5). Türkiye’de nüfusun yaşlanma sürecinde ortaya çıkan ve oldukça önemli olduğu düşünülen sonuçlarından biri de ülkemizin sahip olduğu sosyo-ekonomik düzey ile nüfusun yaşlanma hızı arasındaki ilişkidir. Kalkınmışlık ve refah düzeyini büyük ölçüde tamamlayan gelişmiş ülkelerde yaşlanma genellikle sorun olarak görülmezken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından nüfusun hızlı bir şekilde yaşlanmasının çok boyutlu etkileri beklenmektedir. Bu açıdan Türkiye’nin ekonomik anlamda yeterli refah düzeyine ulaşmadan başka bir ifadeyle zenginleşmeden yaşlanması yakın dönemde etkisini göstermesi beklenen en önemli zayıf yönlerden biridir. Diğer taraftan yaşlanma ve yaşlılık konusunda

toplumsal düzeydeki bilgi, tecrübe ve farkındalığın henüz beklenen seviyede olmaması, yaşlı nüfusa yönelik politik kararların alınmasında ve uygulanmasında karşılaşılan birtakım engeller, yaşlıların maruz kaldığı yaşlı ayrımcılığı, ihmal, istismar ve hak ihlallerinin hukuki açıdan tespitindeki güçlükler, yaşlı istihdamı, yaşlı yoksulluğu ve ekonomik kaynaklı sorunlar ise uzun dönemde etkisi daha çok artması beklenen zayıf ve tehdit içeren sonuçlardandır.

Türkiye’de nüfusun yaşlanma sürecinde gerekli aksiyonların toplumsal kurumlarca ivedilikle alınması gelecek kuşaklar için öngörülebilir ve kapsamlı planlamalarının yapılması toplumsal yaşlanmayı büyük ölçüde kriz olmaktan çıkarabilir ve kuşaklararası ilişkilerin gelişmesine katkı sunabilir. Aynı zamanda kuramsal açıdan geliştirilen bilimsel yaklaşımlar ve kurumsal düzeyde uygulanabilen stratejik planlamalar nüfusun hızlı yaşlanma sürecinde ortaya çıkan olumsuz etkileri azaltabileceği gibi bunları fırsata çevirebilir. Bu noktada yasa koyucular, politik kararları uygulayanlar, toplumsal kurumlar ve sivil toplum kuruluşları nüfusun yaşlanma konusuyla ilgili hususları daha iyi bir seviyeye taşımak amacıyla yaşlanma ve yaşlılık konusundaki çalışmalara katkı sunan sosyoloji, psikoloji, demografi, coğrafya gibi farklı çalışma alanlarının dışında yaşlanma ve yaşlılığı interdisipliner bir bağlamda inceleyen gerontoloji biliminin ortaya koyduğu teori ve uygulamaları dikkate alarak SWOT analizi tekniğinden yararlanabilirler. Böylece nüfusun yaşlanma nedenleri ve SWOT analizinin ortaya koyduğu boyutlar toplumun tüm paydaşları tarafından kapsamlı bir şekilde tartışılabilir ve konu hakkında beyin fırtınası yapılabilir. Öte yandan nüfusun yaşlanma konusuyla ilgili hususların ele alınması amacıyla yetkililer tarafından yakın bir zamanda politik bir adım atılması ülkemiz açısından önemli bir hamledir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında “*Yaşlıların Sorunlarını Araştırma Komisyonu*” adı altında bir meclis araştırma komisyonunun kurulması Türkiye’de nüfusun yaşlanma meselesinin giderek daha çok önemsenen bir mesele olmaya başladığının açık bir göstergesidir. Bu

doğrultudaki komisyon ve çalıştayların SWOT analizi gibi güçlü bir teknikle elde edebilecekleri temel değişkenlere ilişkin çözüm odaklı harekete geçmeleri yaşlıların aktif ve başarılı bir şekilde yaşlanmalarına katkı sağlaması ve onların yaşam doyumları üzerinde olumlu bir etki yaratması beklenmektedir. Böylece toplumsal yaşlanma gibi doğal bir süreç, ülkemiz açısından büyük ölçüde sorun olmaktan çıkabilir ve demografik değişim süreciyle birlikte ortaya çıkan çeşitli fırsatlar değerlendirilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Arun, Ö. (2014). 'Que vadis' Türkiye? 2050'ye Doğru Yaşlanan Türkiye'yi Bekleyen Riskler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(32), 1-12.
- Arun, Ö. (2018a). Arayışlar: Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni. Ö. Arun içinde, *Yaşlanmayı Aşmak* (s. 7-20). Ankara: Phoenix.
- Arun, Ö. (2018b). Türkiye'de Yaşlanmak: Bir armağan ya da lanet? Ö. Arun içinde, *Yaşlanmayı Aşmak* (s. 23-52). Ankara: Phoenix.
- Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Canatan, A. (2015). Yaşlılar ve Toplum. H. Bacanlı, & Ş. Işık Terzi içinde, *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* (s. 357-392). İstanbul: Açılım Kitap.
- Coale, A. J. (1989). Demographic Transition. J. Eatwell, M. Milgate, & P. Newman içinde, *Social Economics* (s. 16-23). Palgrave Macmillan.
- Danış, D. (2014). *Demografi: Nüfus Meselesine Sosyolojik Bir Bakış*. Türkiye Bilimler Akademisi, Ulusal Açık Ders Malzemeleri https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/4156/mod_resource/content/1/TUBA10.pdf Erişim Tarihi: 02.11.2022.
- Doğanay, H., & Orhan, F. (2016). *Türkiye Beşeri Coğrafyası* (5 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- DPT. (2007). *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*. Yayın no DPT: 2741 Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Eryurt, M. A. (2005). Türkiye'de Doğurganlığı Belirleyen Ara Değişkenler: Yakın Döneme Bakarken. *Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies*, 27, 67-84.
- Formosa, M., & Kutsal, Y. G. (2019). Ageing in Turkey. *International Journal on Ageing in Developing Countries*, 4(1), 6-17.
- GİGM. (2022). *İstatistikler: Geçici Koruma*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 02.11.2022.

- Gurel, E., & Tat, M. (2017). SWOT Analysis A Theoretical Review. *The Journal of International Social Research*, 10, 997-1006.
- Kalaycıoğlu, S., & Rittersberger-Tılıç, H. (2001). Yaşlı ve Genç Kuşaklar Arasında Sosyal, Kültürel, Ekonomik Bağların Ailenin Refah Düzeyine Etkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(2), 65-76.
- Kalınkara, V. (2016). *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kalınkara, V., Başıbüyük, G. Ö., & Ay, F. (2016). Yaşlıların Geronteknolojik Ürünleri Kabule Yönelik Tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 9, 1-19.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Onuncu Kalınma Planı 2014-2018*. Ankara.
- Kinsella, K., & Wan, H. (2009). *An Aging World: 2008*. Washington, DC, Government Printing Office: U.S. CensusBureau, International PopulationReports.
- Ölmez, E. H., Alptekin, Ü. M., & Asla, Ö. (2021). Siber Uzayda Yaşlı Bireylerin Siber Güvenlik Sorunları Üzerine Bir Swot Analizi. *International Academic Social Resources Journal*, 6(25), 772-781.
- Özgür, E. M. (2019). Yaşlanmanın Coğrafyaları: Coğrafi Gerontolojide İlerleme, Tartışmalar ve Araştırma Gündemi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(1), 78-109.
- Phadermrod, B., Crowder, R., & Wills, G. (2019). Importance-Performance Analysis based SWOT Analysis. *International Journal of Information Management*, 44, 194-203.
- Rouzet, D., Sánchez, A. C., Renault, T., & Roehn, O. (2019). *Fiscal Challenges and Inclusive Growth in Ageing Societies*. OECD Economic Paper, No:27.
- Saraçoğlu, C. (2011). Türkiye’de Göç Çalışmalarında 1980 Sonrası Paradigma Değişimi. *Politika Dergisi*, 1-10.
- Seyran, G. Ç., & Lordoğlu, K. (2016). Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar. *Journal of Faculty of Political Science*(54), 63-80.

- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*. Anahtar Kitaplar.
- Tufan, İ. (2006). *Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Yeni Bir Bakım Kültürü* (1 b.). Antalya: GEROYAY.
- Tufan, İ. (2016). *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- TÜİK. (2014). *İstatistiklerle Yaşlılar 2013*. Haber Bülteni, Sayı: 16057. Türkiye İstatistik Kurumu
- TÜİK. (2019). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2018*. Haber Bülteni, Sayı: 30699. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2020). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2019*. Haber Bülteni, Sayı: 33712. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2021). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2020*. Haber Bülteni, Sayı: 37227. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2021*. Haber Bülteni, Sayı: 45636. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2017). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan* (17 b.). Çantay Kitabevi.
- UNFPA. (2012). *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge*. New York and HelpAge International: United Nations Population Fund.
- United Nation. (2011). *World Population Prospects The 2010 Revision*. New York : Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nation. (2014). *World Population Aging: 1950–2050*. New York: United Nations, Population Division.
- United Nation. (2019). *World Population Ageing 2019: Highlights*. New York: Department of Economic and Social Affairs, Population Division.: United Nations.

- United Nation. (2020). *World Population Ageing 2020 Highlights*. New York: Department of Economic and Social Affairs, Population Division.: United Nations.
- United Nation. (2022). *World Population Prospects 2022*. New York: Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations Economic and Social Council. (2007). *World Population Monitoring, Focusing on the Changing Age Structures of for Development*. New York: United Nations.
- Weil, D. N. (2006). *Population Ageing*. Working Paper 12147 <http://www.nber.org/papers/w12147>. Erişim Tarihi: 25.10.2022.
- World Bank. (2021, Ekim 24). <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=TR> Erişim Tarihi: 20.10.2022
- Yakar, M., & Özgür, E. M. (2022). Türkiye’de Nüfus Yaşlanması, Yerel Düzeyde Tehlike Çanları Çalıyor! *Coğrafya Dergisi – Journal of Geography* (44), 231-250.
- Yüceşahin, M. M., Bayar, R., & Özgür, E. M. (2004). Türkiye’de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı ve Değişimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 23-39.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to examine the main factors affecting the aging process of the population in Turkey and to determine the strengths and weaknesses, opportunities, and threats arising in the aging process of the population through SWOT analysis. This tool, which is the equivalent of GZFT analysis in Turkish, makes it easier to take a new position against possible Opportunities (O) and Threats (T) by determining primarily the Strengths (S) and Weaknesses (W) aspects of the existing structure.

The aging of the world population is one of the most important social changes of the 21st century. Statistics show that the increased elderly population globally is more than twice the current population growth rate. When the global

data for the world is examined, it is understood that the number of older people 65 years or older is 258 million in 1980, 703 million in 1990, and 771 million in 2022. The ratio of the elderly to the general population was 6% in 1990, 9.1% in 2019, and 9.7% in 2022 (United Nation, 2019; United Nation, 2020; United Nation, 2022). When these data are scrutinized, it is understood that the global elderly population has increased approximately three times from 1980 to 2022. In Turkey, the population aged 65 and over, considered the elderly population, increased by 24% in the five years between 2016-2021. Thus, the proportion of older people in the total population became 9.7%, equating with the global elderly population. According to the population projections, this increase will continue. Turkey's elderly population will reach a rate of 11% in 2025 and take its place among the "very old societies." (TUIK, 2022).

The aging process of the population is usually accompanied by the long-lasting effects of two main variables. In this respect, the aging of the population is primarily a result of the gradual decline of fertility rates in society compared to previous years. Second, it is expressed as a decrease in society's ratio of dependents to working-age adults. The increase in the population's average age, i.e. the median age, the decrease in the proportion of children in the general population, and the significant increase in the elderly population are indicators of population aging. Moreover, the proportion of the elderly population exceeding 10% of the general population is a consequence of social aging (TÜİK, 2022). One of the global effects of the population aging phenomenon is the movement of the world population from a young and dynamic structure to a relatively stable and gradually aging population. This process is called "demographic transition" in the literature (Canatan, 2015: 359).

The aging of the population is also defined as the decrease in the share of children and young people in that society by changing the demographic age structure of a community and the increasing share of older people (over 60 or over 65 years old) in the general population (DPT, 2007: 5). From this point of view, while there were 205 million older people aged 60 and over in the world in 1950, it is estimated that this number will double to 2 billion in 2050 (UNFPA, 2012). When these data are analyzed proportionally, it is understood that only 9% of the global population was 60 years old and over in 2010. In 2050, this rate is expected to more than double to 20%, and by 2100 to nearly triple to 30%. (United Nation, 2011). The rate of elderly population aged 65 and over, which this study references, constituted only 5% of the world population in 1950, 8% in 2010, and 9.7% in 2022.

The aging process of societies is usually due to three interrelated causes: Fertility drops rapidly, mortality rates decrease, and a rapid migration event occurs. Reduced fertility, on the other hand, is more associated with well-being. This is the case in societies with high levels of prosperity (Arun, 2018a: 8). On the other hand, developed countries have taken various measures on family planning and rapid population growth since the second half of the 20th century, and women have found a more important place in active working life. Thus, the birth rate per woman has tended to decrease primarily in countries with increasing welfare levels, and the population has started to age gradually (Canatan, 2015:358). Another factor that is observed and considered in the population's aging process is the population's aging rate (Rouzet et al., 2019:14). It is crucial to determine the aging speed in developing and rapidly aging countries such as Turkey.

When calculating the aging rate, the time taken for the ratio of the elderly population to increase from 7% to 14% in the general population is taken into account (Arun, 2014: 3). It is understood that among developed countries, France 115, Sweden 85, Australia 73, USA 69, Canada 65, England 45, and Japan reached 14% in 26 years. Among the developing countries, Azerbaijan will complete this process in 33 years, Turkey in 27, China in 26, Tunisia in 24, and Brazil in 21 (Kinsella ve Wan, 2009: 14). Although the changes in the age structure of the population in Turkey in developing countries are not as much as in developed countries, the main issue in terms of the people of Turkey is the speed of the population aging process; that is, The aging of Turkey's population without enrichment is posed a considerable risk (Arun, 2018b: 23).

Changes in demographic age structure have some effects that make societies advantageous and disadvantageous. Among these, the prominent dimensions in Turkey are included in the SWOT analysis (Table 5). As a result of the SWOT analysis, the strong social and cultural ties in the social structure of Turkey and the preservation of the traditional family structure were identified as Strong (S); the lack of care insurance, social exclusion, and elderly discrimination were determined as Weak (W) aspects. Given that demographic change is a window of opportunity and the increase in the number of the educated elderly population is an Opportunity (O); the rapid aging of the population poses financial, health, and social risks; and the loss of importance of traditional family structures in the context of modernization are Threats (T).

ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK ÇALIŞMALARININ BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: AKSARAY İLİ İNSAN HAK VE HÜRRİYETLERİ İNSANİ YARDIM DERNEĞİ ÖRNEĞİ

Nevin GÜNEŞ* Bora YENİHAN*

Öz

Tüm dünyada geçmişten günümüze kadar büyük bir sosyal sorun olarak devam etmekte olan yoksulluğu anlamak ve çözüme kavuşturabilmek yalnızca ekonomik yaklaşımlar ile mümkün olmamaktadır. Yapılan birçok araştırma gelir boyutunda yoksul olmasa dahi çok boyutlu yoksulluk yaşayan ülkeler olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksulluğun yaşam kalitesi ve refahı etkileyen sağlık, eğitim, konut, yaşam ve çevre koşulları gibi boyutlarını dikkate almak, yoksulluğu her yönüyle anlayabilmek ve çözüme kavuşturabilmek için önemlidir. Bu çalışmada yoksulluk alanında çalışmalar yürütmekte olan sivil toplum kuruluşu İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)'nın faydalanıcılarının çok boyutlu yoksulluk içinde olup olmadıkları ve İHH'nin Aksaray ilinde yapmış olduğu yoksulluk çalışmalarının çok boyutlu olup olmadığı, İHH'nin çalışmalarının bireyleri çok boyutlu yoksulluktan çıkarıp çıkarmadığı anlaşılacak çok boyutlu yaklaşımın yoksulluğu anlamada ve çözümlemedeki önemini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu çalışma, betimleyici/keşfedici nitel bir

* Doktora öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, nevin_karaback@hotmail.com, Kocaeli, Türkiye

* Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, bora.yenihan@kocaeli.edu.tr, Kocaeli, Türkiye

araştırmadır. Çalışmada, İHH çalışanlarına ve İHH yararlanıcılarına çok boyutlu yoksulluk durumlarının anlaşılabilmesi için OPHI ve UNDP'nin ortak geliştirmiş oldukları ve hesaplanmasında Alkire-Foster (AF) yönteminin kullanıldığı "Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi" verileri temelinde yarı yapılandırılmış soru formu uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda ise İHH yararlanıcılarının 1'i hariç hepsinin çok boyutlu yoksulluk içinde oldukları, İHH'nin çok boyutlu yoksulluk farkındalığının ve çalışmalarının bireyleri çok boyutlu yoksulluktan çıkarmada yeterli olmadığı ortaya koyulmaktadır

Anahtar Kelimeler: Çok Boyutlu Yoksulluk, İHH, STK, Yoksulluk.

EVALUATION OF MULTI-DIMENSIONAL POVERTY STUDIES SPECIFIC TO A NGO'S ORGANIZATION: THE CASE OF AKSARAY PROVINCIAL THE FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND HUMANITARIAN RELIEF

Abstract

Understanding and solving poverty, which is a major social problem all over the world, is not possible only with economic approaches. Considering the dimensions of poverty such as health, education, housing, living and environmental conditions is important for understanding and solving poverty. In this study, whether the beneficiaries of the Human Rights and Freedoms and Humanitarian Relief Foundation (IHH), a non-governmental organization working in the field of poverty (IHH), are in multidimensional poverty, whether IHH's work in Aksaray is multidimensional, and whether its work takes individuals out of multidimensional poverty. It is aimed to reveal the importance of the multidimensional approach in understanding and analyzing poverty. This study is a descriptive/exploratory qualitative research. In the study, a semi-structured questionnaire was applied to the IHH employees and beneficiaries in order to understand their multidimensional poverty situation, based on the "Multidimensional Poverty Index" data developed jointly by OPHI and UNDP and in which the Alkire-Foster (AF) method was used in its calculation. As a result of the study, it is revealed that all but 1 of the IHH beneficiaries are in multidimensional poverty, and IHH's multidimensional poverty awareness and studies are not sufficient to lift individuals out of multidimensional poverty.

Keywords: Multidimensional Poverty, İHH, NGO, Poverty.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, ulaşılabilirlik ve zaman kısıtları sebebi ile Aksaray ilinde sosyal yardımlar alanında çalışmakta olan sivil toplum kuruluşları evren olarak seçilmiştir. Aksaray ilinde sosyal yardımlar konusunda en yaygın çalışma yürütmekte olan STK'nın İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) olduğu tespit edilmiş ve çalışmada yalnızca gelir değil aynı zamanda refahı etkileyen sağlık, eğitim, çevre, konut ve yaşam koşulları olmak üzere çok boyutlu yoksulluğa olan farkındalığın ve çok boyutlu yoksulluk durumunun anlaşılması için İHH'nın Aksaray ilindeki faaliyetleri ele alınmıştır. Bu çalışma, bir STK özelinde yoksulluğun sadece ekonomik olarak değil çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyarak yoksulluk çalışmalarına yol gösterici olmayı ve çok boyutlu yoksulluk ile ilgili kamu ve STK'ların farkındalığını arttırmayı amaçlamaktadır. Çalışma, betimleyici/keşfedici nitel bir araştırmadır. Çalışmada, İHH çalışanlarına (6 soruluk) ve İHH yararlanıcılarına (11 soruluk) çok boyutlu yoksulluk durumlarının anlaşılabilmesi için OPHI ve UNDP'nin ortak geliştirmiş oldukları ve eğitim, sağlık, çevresel faktörler, yaşam koşulları, gelir ve çalışma durumu gibi boyutları ele alan, hesaplanmasında Alkire-Foster (AF) yönteminin kullanıldığı "Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi" verileri temelinde yarı yapılandırılmış soru formu uygulanmıştır. İHH yararlanıcılarından 6 boyutun en az 2 boyutundan yoksun olanlar çok boyutlu yoksul olarak değerlendirilmiş ve İHH çalışanlarının ise çok boyutlu yoksulluk çalışmaları, farkındalıkları ve çalışmalarının bireyleri çok boyutlu yoksulluktan çıkarıp çıkarmadığı değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında yoksulluk ve türlerinin tanımı, yoksulluğun ölçüm yöntemleri, çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı, sivil toplum kuruluşlarının tanımı, İHH'nın tanımı, yöntem, amaç, bulgu ve sonuçlara değinilmiştir.

1.1. Yoksulluk ve Yoksulluğun Ölçümü

Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluk çalışmalarının yakın bir zamana kadar birçok kıstası içeren, daha çok ekonomik açıdan ön plana çıkan ve hâkim yaklaşım olarak mutlak yoksulluk sınırını kullanan bir yapıda olduğu görülmektedir (Şenses, 2001: 62). Ancak yoksulluk, bireyleri, toplumları ve devletleri etkilemiş ve etkilemeye devam eden maddi yönden ve siyasi, psikolojik, kültürel ve sosyal gibi maddi olmayan yönlerden yoksun kalma olarak ifade edilebilecek büyük bir sosyal sorundur.

Dünya Bankası yoksulluğu, yeterli yiyecek, barınak, eğitim, sağlık, herkesin değer verdiği yaşamı sürdürmesini sağlayan durumlardan yoksun olma olarak tanımlamakta ve yoksulların hastalık, doğal afet ve ekonomik bozulmalara karşı savunmasız olduklarını ifade etmektedir (World Bank, 2001: 1).

Marshall (1999) yoksulluğu, “çoğunlukla maddi kaynaklardan ve bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalma durumudur” şeklinde ifade etmektedir. Birleşmiş Milletlere (BM) göre yoksulluk, “Topluma etkili bir şekilde katılmak için temel kapasitenin olmaması, bir aileyi doyuracak ve giydirecek kadar paranın olmaması, gidecek bir okulunun, bir kliniğin olmaması, ekmeğini yetiştireceği bir toprağının olmaması, geçimini sağlayacak bir işinin olmaması, krediye erişiminin olmamasıdır. Bireylerin, hanelerin ve toplulukların güvensizliği, güçsüzlüğü ve dışlanması, şiddete yatkınlık, temiz su ve sanitasyona erişiminin olmamasıdır” (United Nations Economic and Social Council, 1998).

Yoksulluk, sosyal, kültürel ve maddi olanaklardan yoksun olmayı içermekle birlikte öğrenme, sosyal imkânlarla erişim, yaşam beklentisi, sağlık ve saygınlık gibi

meseleleri de ifade etmektedir (Şenkal, 2021: 16). Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), ise yoksulluğun sadece ekonomik bir sorun olmadığını, ahlaki ve sosyal yönleri de olan karmaşık bir sorun olduğunu ifade etmiştir (DPT, 2007: 1). Yoksulluğun tanımlamasına ilişkin farklılıklar bulunmakta olup bunlar mutlak, göreceli, kırsal/kent, insani yoksulluk ve yapılabirlikten yoksunluk olarak sınıflandırılabilir. Mutlak yoksulluğun temeli İngiltere’de 19. Yüzyıl sonlarında yapılan çalışmaların sonucunda gelir/tüketim harcamalarını temel alarak ortaya koyulan yoksulluk sınırı ile atılmıştır (Şenses, 2001: 62).

Mutlak yoksulluk, bireylerin yaşamlarını devam ettirebileceği kalori ve geçimlerini sağlayabileceği gelire sahip olamamasıdır. Dünya Bankası, mutlak yoksulluğu tüketim ve geliri ele alarak bir sınır hesaplamış ve hesaplanan bu tüketim ve gelirin altında kalanları yoksul olarak kabul etmiştir. Dünya Bankası ilk olarak 1990’da yayımlamış olduğu raporda 1 Doları yoksulluk sınırı kabul etmiş ve zamanla bu gelir/tüketim düzeyini gösteren sınır günümüzde kullanılan hali olan 1,90 Dolar olarak kabul edilmiştir (Yüksel Arabacı, 2019: 126-129). Birleşmiş Milletler (BM) ise mutlak yoksulluğu, “gıda, güvenli içme suyu, sanitasyon imkanları, sağlık, barınma, eğitim ve bilgi dahil olmak üzere temel insani ihtiyaçlardan ciddi şekilde yoksun bırakılma” olarak tanımlamıştır (United Nations, 1996: 38).

Göreceli yoksulluk, bireyin yaşadığı toplumun yaşam koşulları ve refah seviyesinin altında kalmasıdır. Göreceli yoksulluk, bireylerin, ailelerin ve grupların yaşamakta oldukları toplumda alışılmış olan ve onaylanan yaşam koşullarından, kolaylıklardan, gıda türlerini elde etmekten ve faaliyetlere katılmadan yoksun olmasıdır (Townsend, 1979: 31). Göreceli yoksulluk, kişi başına düşen ortalama gelirin belli oranı yoksulluk sınırı olarak alınarak ve gelir dağılımı yüzdeleri temel alınarak olmak üzere 2 şekilde hesaplanır (Dansuk, 1997: 36). Göreceli yoksulluk,

bireyin minimum kalori ihtiyacının yanında, toplumsal ve kültürel yönden tüketimi zorunlu olan mallardan yoksunluktur (Gürses, 2007: 63-65).

Kırsal yoksulluk, kırdan kente göçlerin artmasıyla tarım sektörünün bozulması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik sonucu oluşan yoksulluktur. Kentsel yoksulluk ise kırdan kente göç edenlerin gecekondulaşması, işsizlik, kayıtdışı çalışma, sağlıksız çevre gibi sorunlara sebep olması sonucu yaşanan yoksulluktur.

Devlet Planlama Teşkilatı insani yoksulluk, “okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksun olmaktır” şeklinde tanımlamaktadır (DPT, 2007: 1). Amartya Sen’in yoksulluğu olarak ifade edilen yapabilirlik yoksulluğu ise gelir seviyesi yerine kabul edilebilir yaşam seviyesi için bazı temel yapabilirliklerden mahrum olma olarak tanımlanabilmektedir. Sen, yapabilirlik ve gelir durumu arasındaki ilişkinin kişinin ya hiç denetleyemeyeceği ya da kısmen denetleyebileceği, yerleşim yeri, toplumsal cinsiyeti, yaşı gibi faktörlerden büyük oranda etkilendiğini ifade etmiştir (Sen, 1999: 127-128).

Yoksulluğun Ölçümü

Haughton and Khandker (2009), yoksulluğu ölçmek için dört önemli gerekçe olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan ilki “Yoksulları gündemde tutmak”, yoksulluğun ekonomik ve siyasi gündemde yer alması görünür olması açısından önemlidir; ikincisi “Yerel ve dünya çapında müdahaleleri hedefleme” yoksulluğu anlatan temel gerekçeleri coğrafi bölge, hanehalkı ve topluluk özellikleri açısından ortaya koymak; üçüncüsü “Projelerin ve politika müdahalelerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi”; dördüncüsü ise “Kurumların etkinliğinin değerlendirilmesi”, kurumların yoksullukla profesyonelleşme mücadelesinin sağlanmasıdır.

Yoksulluğun ölçümü tek boyutlu ve çok boyutlu yapılabilmekte olup gelir ve harcamaya göre hesaplanan, bir yoksulluk sınırını temel alan ölçümler tek boyutlu; tek boyutlu ölçümlerin yoksulluğun hesaplamasında yetersiz kalması, iyi bir temsil sağlayamaması nedenlerinden ortaya çıkan ve gelirin yanında eğitim, sağlık, yaşam koşulları gibi birçok boyutu hesaba katan çok boyutlu yoksulluk ölçümleridir.

Tek Boyutlu Yoksulluk Ölçümü

Gelir veya harcamaya göre hesaplanan tek boyutlu yoksulluk türlerinin en yaygın kullanılan çeşitleri kafa sayım oranı (yoksulluk oranı), yoksulluk açığı oranı, Foster, Greer ve Thorbecke (FGT) Endeksi ve Sen Endeksi'dir.

Kafa Sayım Oranı (Yoksulluk Oranı), belirlenmiş bir yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun toplam nüfusa oranlaması ile bulunmaktadır. Ölçülebilirliğinin kolay olması ve anlaşılır olması açısından avantajlı kabul edilmektedir ancak yoksulluğun derinliği ve dağılımına ilişkin bilgileri hesaba katmamaktadır (Foster, 1998, s. 336). Yoksulluk açığı endeksi ise yoksulların sahip olduğu gelirlerinin yoksulluk çizgisine olan uzaklık ortalamasının, yoksulluk çizgisine oranıdır. Bu endeksin de yoksul bireylerin sayısını ve gelir dağılımı farkını göz ardı ediyor olması yeni bir endeks arayışına sebep olmuştur (Şenses, 2001: 66).

Sen Endeksi, Gini katsayısı, yoksulluk açığı oranı ile kafa sayısı endeksinin birleşimi ile oluşturulan ve yoksulluğun boyutu ile gelir dağılımı farklılıklarını dikkate almaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 28). Foster, Greer ve Thorbecke (FGT) Endeksi ise diğerlerine göre en geniş kapsamlı olan, bireyin gelir açığı ölçümünün sadece yoksulluk sınırı ve birey geliri ile ilgili olduğunu ifade eden, yoksulluğun derinliği ve yoksul sayısına ulaşılabilen bir ölçektir (Foster, Greer ve Thorbecke, 1984: 762).

Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçütü

Yoksulluğun sadece gelir temelli ele alınamayacağını bunun yanında sağlık, eğitim, yaşam koşulları ve çevre gibi boyutlarında ölçülmesini temel alan çok boyutlu yoksulluk ölçümleri İnsani Yoksulluk Endeksi ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ile yapılmaktadır. 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nda ilk defa söz edilen insani yoksulluğun ölçümü için İnsani Gelişme Endeksi (IGE) geliştirilmiştir. UNDP, insani yoksulluğun hesaplanmasında satın alma gücüne göre hesaplanan kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GSMH), ortalama eğitim (okullaşma) oranı, uzun ve sağlıklı bir yaşam olmak üzere üç temel boyut olduğunu ifade etmiştir (UNDP, 1997: 18).

Yoksulluk, yalnızca parasal değerlerle değil, çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve bu sebeple de ölçüm yöntemlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda literatüre önemli bir katkı sağlayan, Alkire ve Foster tarafından geliştirilen çok boyutlu yoksulluk endeksi bu çalışmanın uygulama kısmını oluşturmaktadır.

Bir varlıktan yoksunluk, kendini sadece gelir yoksulluğunda değil temizlik, sağlık, beslenme gibi diğer yoksunluklarda da gösterir. Bu nedenle, çok boyutlu yoksulluk ölçüsü ideal olarak bir bireyin birden çok boyuttaki performansını hesaba katmalıdır (Abraham & Kavi Kumar, 2008: 77).

Yalnızca geliri hesaba katarak yapılan yoksulluk ölçümlerinin yaşam kalitesini ve refahı net olarak yansıtamaması nedeni ile çok boyutlu yoksulluk hesaplamasına ihtiyaç duyulmuş ve bunun yoksulluğun analizinde daha iyi sonuçlar vereceği düşünülmeye başlamıştır (Alkire ve Foster, 2011: 476-477). Çok boyutlu yoksulluk endeksi oluşturulurken endeksi oluşturan tarafından ölçümdeki boyut, amaç, gösterge ve yoksulluk sınırına karar verilmektedir (Alkire ve diğerleri, 2015: 144).

Çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı çerçevesinde kişilerin yoksul olduğunun anlaşılması için en az kaç boyutta yoksun olduğu ölçümü yapılması gerekmektedir

ve bu da yapan kişi ve yönetime bağlı olarak değişebilmektedir. Alkire ve Foster yapmış oldukları ve literatürde temel sayılan AF yaklaşımını kullandıkları 2007 ve 2011 yıllarındaki çalışmalarında en az 2 boyutta yoksunluğu bulunan bireylerin yoksul kabul edilmesi yöntemini savunmuşlardır (Alkire ve Foster, 2007: 2011).

1.2. Çok Boyutlu Yoksulluk Yaklaşımı

Çok boyutlu yoksulluk “sınırlı finansal kaynaklar, maddi yoksunluk, sosyal izalasyon, dışlanma, fiziksel ve psikolojik hastalıklar gibi özellikleri kapsamaktadır” (Şenkal, 2021, s.23). Dünyanın çoğu ülkesi, yoksulluğu gelir veya tüketim düzeylerini kullanarak tek boyutlu olarak tanımlamaktadır. Ancak yoksul insanlar, yoksulluk deneyimlerini tanımlarken gelirin ötesine geçer ve bunları genellikle eğitim, sağlık, barınma, güçlendirme, aşağılanma, istihdam, kişisel güvenlik ve daha fazlasını içerecek şekilde tanımlamaktadırlar. Gelir veya tüketim gibi hiçbir gösterge, yoksulluğa katkıda bulunan birden çok yönü benzersiz şekilde yakalayamamaktadır (OPHI, 2015: 2).

Çok boyutlu yoksulluk, refahın sadece parasal yoksulluğun ötesinde birçok boyutunu dikkate alan yoksulluğun karmaşıklığını yakalamanın bir yoludur (World Bank, 2022). Alkire vd. (2014), çok boyutlu yoksulluk endeksini 4 boyutta ele almıştır. Bunlar “Gelir”, “Çalışma Yoğunluğu” ve “Aşırı Maddi Yoksunluk” gibi gelir yoksulluğu boyutu; eğitim, sağlık ve çevresel faktörler boyutudur.

Bennett ve Mitra (2011), kişi başına düşen aylık harcama, eğitim düzeyi, konut yapısı türü, içme suyunun kaynağı, sanitasyon türü, pişirme ortamı ve mevcut drenaj tesislerinin durumunu ölçtükleri ve AF yöntemini kullandıkları çalışmalarında Hindistan'daki Hindu ve Müslüman gruplar arasındaki yoksulluğu ele almıştır. Çalışmanın sonucunda gelire bakıldığında Müslümanların daha yoksul olduğu ancak çok boyutlu yoksulluk değerlendirildiğinde Hinduların aşırı yoksul olduğu ortaya koyulmuştur.

Alkire ve Foster (2011), Amartya Sen'in yoksulluk görüşünü yetenek yoksulluğu olarak somutlaştırıp Atkinson'un yoksunlukları ölçmek için ortaya çıkardığı sayma yöntemi ile birleştirerek çok boyutlu yoksulluk ismini verdikleri yeni bir metodoloji oluşturmuşlardır. Bu metodoloji için anlamlı sonuçlar elde etmek için ise yapmış oldukları çalışmalarında ABD ve Endonezya'dan belirlenen çalışan kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise çok boyutlu yoksulluk metodolojisinin gerçek dünya verilerine iyi etkileri olduğu, faydalı özellikler sunduğu ifade edilmiştir.

Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi (OPHI) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin ortak geliştirmiş oldukları Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, kişilerin eğitim, yaşam ve sağlık olanaklarından mahrum kalma durumlarını ve kimlerin ne kadar ve hangi yoğunlukta yoksulluğa maruz kaldıklarının tespitini yapmaktadır. Çok boyutlu yoksulluk endeksinin hesaplanmasında ise Alkire-Foster yöntemi kullanılarak "Kişinin 1 günlük dolar cinsinden kazanım durumunu veren gelir boyutu, kişinin tamamlamış olduğu eğitim yılını gösteren eğitim boyutu, kişinin kendi sağlığını 1'den 5'e kadar (1: kötü, 5: Çok iyi) değerlendirdiği sağlık, kişinin çalışıp çalışmadığını gösteren istihdam boyutu" dikkate alınmıştır.

Alkire-Foster (AF) yöntemi, Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi (OPHI)'nden Sabina Alkire ve James Foster tarafından geliştirilen çok boyutlu yoksulluğu ölçmenin bir yöntemidir. Foster-Greer-Thorbecke'in yoksulluk ölçümleri dikkate alınarak, kötü yaşam koşulları veya sağlık, eğitim veya istihdam eksikliği gibi bireylerin aynı anda yaşadıkları farklı yoksunluk türlerinin sayılmasını içerir. Bu yoksunluk göstergeleri, kimin yoksul olduğunu belirlemek amacıyla analiz edilerek çok boyutlu bir yoksulluk endeksi (ÇBYE) oluşturmak için kullanılır (OPHI, 2022).

Çok boyutlu yoksulluk ölçümünde yapılan en kapsamlı çalışma Alkire ve Santos (2010)'un 104 gelişmekte olan ülkeyi dâhil ettiği, 2000-2008 yılları arasındaki verileri ele alan çalışmadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda hazırlanmış, yaşam standartları, eğitim ve sağlık olmak üzere üç ana boyut belirlenmiştir. Çocuk ölümleri ve beslenme ile sağlık boyutu; okullaşma, eğitim süresi ve yaşı ile eğitim boyutu temsil edilmiştir. Yaşam standartlarını ise su, elektrik, mutfak yakıtı, evin zemini, kanalizasyon (sıhhi tesisat) yansıtmıştır. Çalışmada her üç bireyden birisinin, göstergelerin en az 3'ünde yoksunluk yaşadığı ve günlük sınır 1,25\$ Dolar üzerinden hesaplan gelire göre yoksulluk oranının %26 olduğu ortaya koyulmuştur (Zanbak, 2014: 21-25).

Santos vd (2015), yapmış oldukları çalışma ile Latin Amerika için yeni bir çok boyutlu yoksulluk endeksi önerisinde bulunmuş, bu endekste Alkire-Foster metodunu kullanarak hem karşılanmamış temel ihtiyaçlar yaklaşımı hem de yoksulluk hattı yaklaşımından faydalanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise gelir yoksulları ve çok boyutlu yoksulluk endeksinde belirlenen yoksullar arasındaki uyumsuzluklar büyük olmasa da, çok boyutlu yoksulluk endeksinin birden fazla yoksunluktan muzdarip nüfusu tanımlamak için yararlı olduğunu ve bireylerin gelirleri yoksulluk sınırının altında olmasa bile fakir olarak kabul edilebilecekleri sonucuna ulaştıklarını ifade etmiştir.

Battiston vd. (2013)'nin 6 Latin Amerika ülkesini ele alarak yapmış oldukları çalışmada kişi başına günlük 2,15 Dolar olan yoksulluk sınırı, en az 5 sene okula gitmeyi temsil eden hane halkı reisinin eğitim düzeyi, 7-15 yaş aralığındaki tüm çocukların okula gitmesini temsil eden okullaşma, uygun sanitasyona sahip olma (sifonlu tuvalet veya tuvalet), meskende kullanılan suya güvenli erişim ve tehlikeli olmayan duvar malzemelerine sahip barınmayı içeren 6 boyutlu bir yoksulluk analizi yapmış ve belirtilen sınırların altında kalan kişiler ise yoksul olarak kabul edilmiştir.

Zanbak ve Çağatay (2021), “Artan Çocuk Sayısı ve Yoksulluk: Çok Boyutlu Bir Yaklaşım” isimli çalışmalarında çocuk sayısının yoksulluk üzerindeki etkilerine gelir ve tüketim harcamalarına dayalı parasal yaklaşımların aksine, eğitim, sağlık ve çevresel faktörler gibi boyutları içeren çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı ile bakmanın birey ve hane halkı yoksulluğunu daha doğru analiz edebileceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2006 ve 2017 verilerine dayalı hane reisi verileri ışığında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey-1 için çok boyutlu yoksulluk ölçümü yapılmış ve çalışmanın sonucunda Türkiye'nin batısından doğusuna doğru gidildikçe, hanelerdeki çocuk sayısı arttıkça çok boyutlu yoksulluğun da arttığı ortaya koyulmuştur.

Köksal (2022), “Çok Boyutlu Yoksulluk Yaklaşımı ile Türkiye'nin Yoksulları” isimli çalışmasında 2006-2020 yılları arasında Alkire-Foster metodu kullanarak Türkiye için çok boyutlu yoksulluk endeksi hesaplamıştır. Hane düzeyinde gerçekleştirilen bu hesaplamalar için TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması mikro verilerinden yararlanılarak “eğitim”, “sağlık”, “konut ve yaşam koşulları”, “sosyal ve çevresel faktörler” ve “ekonomik durum” boyutlarını kapsayan, çok boyutlu bir yoksulluk endeksi oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında 2020 yılına kadar yoksulluğun azalmış olduğu ancak çok boyutlu yoksulluğun 2020 yılında halen %28 oranında olduğu, hanelerin daha çok kronik hastalık, eğitim, tatil, gıda, faaliyeti kısıtlanan birey yoksulluklarını yaşadıkları, eğitim seviyesinin düşüklüğünün ve de hanedeki çocuk sayısının artmasının çok boyutlu yoksulluğu arttırdığı ortaya koyulmuştur.

Abraham ve Kavi Kumar (2008), çok boyutlu yoksulluğu ve savunmasızlığı ölçtükleri çalışmalarında gelir yoksulu olan devletlerin diğer tüm boyutlarda da yoksul olduğunu ve gelir yoksulu olmayan ancak diğer boyutlarda (eğitim, tüketim, sağlık, sanitasyon, enerji kullanımı (yemek pişirme için), su kaynakları, konutta kişi başına düşen taban alanı) yoksul olarak tanımlanan bazı devletler olduğunu, bu nedenle çok boyutlu yoksulluk ölçütleri, gelir yoksulu olan

devletlerin yanı sıra gelir yoksulu olmayan ancak çok boyutlu olarak yoksul olan devletleri de içerdiğini ifade etmiştir. Çok boyutlu yoksulluk ölçütlerinde refah konusunu ele alarak eğitimde refahın artması için ilkökul üstü eğitim düzeyine sahip olunması gerektiğini; enerji kullanımında hava kirliliğine en az neden olan ve kullanımı için uzun uğraş gerektirmeyen (yaprak, saman, odun vb. olmayan) enerji kullanımının olması gerektiğini; sanitasyon boyutunu temsil etmek için hanelerin erişebildiği tuvalet türünün varlığı ve durumunu; temel içme suyu kaynaklarına erişimi; hanede kişi başına düşen ortalama yüzölçümü 20 metrekarenin üstünde olması gerektiğini; tüketimde ise yoksulluk sınırının altında kalanların refah seviyesinin en kötü durumda olanlar olduğunu ifade etmiştir.

Çok boyutlu yoksulluğun eğitim boyutunun Türkiye'deki görünümünü anlamak için TÜİK (2022)'in 2006-2021 yıllarını içeren "Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine ve eğitim durumuna göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranı" istatistiğindeki eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirlerinin %60'ı yoksulluk sınırı olarak kabul edilen yoksulluk oranına bakıldığında 2006 yılında okur-yazar olmayanların oranı %41,4 iken yıllar içinde bir dalgalanma yaşandığı ancak 2021 yılına gelindiğinde bu oranın %34,6; bir okul bitirmeyenlerin 2006-2021 yıllarındaki oranının ise 2006 yılında %36,7, 2021 yılında ise %34,1 olduğu görülmektedir. Aynı yıllar arasında yükseköğretim seviyesi 2006'da %1,3, 2021'de %4,5 olduğu görülmekte ve 3 eğitim seviyesinde de iyileşmeler olduğu ancak halen Türkiye'de büyük bir nüfusun ilkökul seviyesinin altında olduğu görülmektedir (TÜİK, 2022).

Çok boyutlu yoksulluğun sağlık boyutunun Türkiye'deki görünümünü anlamak için ise TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2021 istatistiğinde "Cinsiyete göre genel sağlık durumundan memnuniyet düzeyi" toplam oranları incelendiğinde 2003 yılında en yüksek oran %46,8 ile "memnun", 2021 yılında %62,6 "memnun" değerlendirmesi yapılmış ancak 2003 yılında "memnun değil"

%7,9 iken 2021’de bu oranın %10,6’ya çıktığı görülmekte ve sağlık durumundan memnun olmayan kişilerin oranında artış olduğu anlaşılmaktadır. Yine TÜİK’in “Sağlık kuruluşlarının hizmetlerinden memnuniyet, 2003-2021” istatistiği incelendiğinde 2003 yılında devlet hastanesinden memnuniyet %41, özel muayenehaneden %46,7, özel hastaneden %49,3 iken; 2021 yılına gelindiğinde devlet hastanesinden memnuniyet %69,1, özel muayenehaneden %87,1, özel hastaneden %58,4 olduğu ortaya koyulmuştur (TÜİK, 2022). Burada sağlık ile ilgili devlet hastanesine memnuniyetin arttığı ancak büyük çoğunluğun devletten çok özel muayenehaneye ilgi ve memnuniyetinin olduğu görülmektedir.

Ayrıca çok boyutlu yoksulluğun anlaşılabilmesi için sonuncusu 2015 yılında yapılan TÜİK “İllerde Yaşam Endeksi Göstergesi Değerleri, 2015” istatistiğinde Aksaray ili için konut, çevre, eğitim ve sağlık durumları değerlendirilmiştir. “Konutun kalitesinde problem yaşayanların oranı” %19,7; “Temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını beyan eden hanelerin oranı” % 48,5; “Sağlığından memnuniyet oranı” %72,8; “Bebek ölüm oranı” % 11,6; “Kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı” %81,6; “Fakülte veya yüksek okul mezunlarının oranı” % 10,1; “Sokaktan gelen gürültü problemi yaşayanların oranı” % 16,8 olarak verilmiştir (TÜİK, 2016).

Çok boyutlu yoksulluk için önemli bir etken olan konut ve çevre koşullarının Türkiye genelinde ortaya koyulabilmesi amacıyla TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması “Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelir grupları ve konut ve çevre sorunlarına göre kurumsal olmayan nüfusun dağılımı, 2006-2021” istatistiğinde Türkiye’de konut ve çevre sorunları medyan gelirin % 60’ın altında kalanların oranı değerlendirilmiş ve bu Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. TÜİK, 2006-2021 Yılı Türkiye’deki Konut ve Çevre Sorunları

Konut Sorunları	2006 (Medyan gelirin %60'ının altında olanlar)	2015 (Medyan gelirin %60'ının altında olanlar)	2021 (Medyan gelirin %60'ının altında olanlar)
Sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri	%65,1	%61	%52,9
Konutun izolasyonundan dolayı ısınamama	%62,2	%64,8	%54,2

Çevre Sorunları	2006	2015	2021
Komşulardan veya sokaktan gelen gürültü	%20,2	%14,9	%13,7
Trafik veya endüstrinin neden olduğu hava kirliliği, çevre kirliliği veya diğer çevresel sorunlar	%21,8	%26,4	%24,8
Suç veya şiddet olayları ile yoğun bir şekilde karşılaşma	%15	%11,9	%9,9

Kaynak: TÜİK, 2022. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Gelir,-Yasam,-Tuketim-ve-Yoksulluk-107>).

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere Türkiye'de konut problemi yaşayan büyük bir çoğunluğun olduğu, yıllar içinde oranın azaldığı ancak hala çok yüksek oranda konut problemi yaşayan kişinin mevcut olduğu; çevre sorunlarında ise yoğun olarak trafik ve endüstrinin neden olduğu çevre ve hava kirliliği probleminden bahsedildiği görülmektedir.

Çok boyutlu yoksulluğu diğer yoksulluk türlerinden ayırmakta olan en önemli değişkenler sağlık, eğitim, konut ve yaşam koşulları ile sosyal/çevresel faktörler olarak ifade edilebilmektedir. İnsani Yaşam Endeksi (İYE) de sağlık, eğitim ve yaşam koşullarını ele almıştır ancak bunları anlamak için ülke ortalamalarından faydalanmıştır. Çok boyutlu yoksulluk endeksi ise kaç kişinin bu yoksunluklardan etkilendiği ve yoksunluklardan kaç tanesi ile karşılaşıldığını ortaya koymaktadır. Çok boyutlu yoksulluğun ölçümü diğer yoksulluk türlerinin ölçümüne göre daha detaylı ve derinlemesine inceleme gerektirdiğinden ve sadece geliri hesaplamadığından daha karmaşıktır. Ancak Alkire ve Foster tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ile bireylerin yalnızca ekonomik değil refahını ve yaşam kalitesini belirleyen çok boyutlu yoksulluğun etki ve yoğunluğunu anlamak daha kolay olmuştur. Bu kapsamda çalışmada çok boyutlu yoksulluğun ölçümü için eğitim durumu (5 yıldan az eğitim alanların sayısı), sağlık (kronik hastalıklar) ve sağlık hizmetlerine ulaşım sorunu, hanenin aylık geliri (yoksulluk sınırına göre durumu), yaşanılan konutun durumu (kaç oda, kaçınca kat, ne ile ısınmakta, yalıtım durumu, tadilatla ihtiyaç durumu (özellikle orta ve yüksek düzeyde) temel eşyaların mevcut olup olmadığı, ne ile ısınıldığı (tezek, kömür, odun, doğalgaz, elektrikli ısıtıcı, tüp), hanenin konumunun şiddet ve suç oranlarının yoğun olduğu bir bölgede olup olmadığı ve hanenin hava, su ve çevre kirliliğini sıklıkla yaşadığı bir yerde olup olmadığının değerlendirilmesi çok boyutlu yoksulluğu ölçebilmek için kolaylık sağlayan veriler olmuştur. Ayrıca çalışma çok boyutlu yoksulluk verileri ile gelir yoksulluğu verilerini bir arada alarak gelir ve diğer değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde de kolaylık sağlayacaktır.

1.3. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Tanımı ve Türleri

Keyman (2004), sivil toplumu devletin denetimi dışında gönüllü örgütlerin kurmuş olduğu bir yapı olarak tanımlamaktadır. Sivil toplum, devletten özerk,

kendi kendini oluşturabilen ve destekleyen, devlet ile özel alan arasında bir aracı niteliği taşıyan sosyal bir yapılanmadır (Bedük vd., 2006: s. 53).

Sivil toplum, gönüllülük ve özerk olma özelliklerine sahip olan, hukuk düzenine sahip olan ancak kendi iç düzenini kendi belirleyebilen ve devletin idari teşkilatlanmasının dışında yer alan toplumsal bir yaşam bölümüdür (Gönenç, 2001: 8). Sivil toplum, devletle ilişkili olan ancak devletten bağımsız bir toplumsal alanı olan, devlet veya aileler tarafından ortak çıkarları temsil edilmeyen vatandaşların alanıdır (Aslan, 2010: 359).

Kamu ve özel sektörün dışında yer alan, toplumsal sorunların çözümü için çalışan sivil toplum kuruluşları (STK), devlet dışı örgütler, gönüllü kuruluşlar, kar amacı olmayan örgütler, yardım kuruluşları gibi isimler ile anılmaktadır. Başlıca sivil toplum kuruluşu oluşumları ise vakıflar, dernekler, sendikalar ve meslek odalarıdır.

Türk Medeni Kanunu'nun 56/1. maddesinde dernekler "Dernekler, gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır." şeklinde tanımlanmıştır. Ekonomik kazanç sağlamaksızın belli bir amacı yerine getirmek amacı ile kurulan dernekler yerel ve küresel birçok konuda oluşturulabilmektedir.

Anayasada meslek odaları kamu kurumu özelliğinde olan meslek kuruluşları olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de meslek odaları iki gruptan oluşmakta olup bunlardan ilkinin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne üye meslek odaları ve ikincisini ise en az lisans düzeyinde diplomaya sahip olan Türk Tabipleri Birliği, Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği ve Türkiye Barolar Birliği gibi akademik meslek odalarıdır (Yalçınkaya ve Deniz, 2019: 220). Sendikalar, toplumsal gelişimi sağlayan, çalışanların sosyal ve ekonomik hak ve çıkarlarını koruyan, sorunlarını

çözmeye uğraşan bağımsız örgütlerdir. Galin (2004), sendikaların yoksulluğun önlenmesi, hukuk devleti olma, sivil ve demokratik haklar, eşitlik, politik ve endüstriyel demokrasi gibi konulardan oluşabileceğini ifade etmiştir.

Vakıfları, eğitim, sağlık, dini, sportif, kültürel, sosyal yardım ve askeri gibi amaçları gerçekleştirmek üzere ve gönüllülük esasıyla kurulan, devlet hizmetlerinin eksik kaldığı yerlerde hizmet sunan sivil toplum kuruluşları olarak tanımlamak mümkündür. Kalkınma Bakanlığı (2018) ise vakıfları, kaynakların adaletli dağılımında, kültürel mirasın korunmasında ve çoğulculuğun artmasında yardımcı olan, devletin hizmetlerinin yeterli gelmediği alanlarda hizmet sunan örgütler olarak tanımlamıştır. Sosyal politikaların temel yapı taşı olan sosyal adaletin sağlanmasında vakıfların önemli bir yeri vardır. Vakıflar, başkasına iyilik yapmayı hukuki bir zemine oturtan ve buna süreklilik sağlayan, tüzel kişiliğe sahip, sosyal ve hukuki bir yapılanma olup karşılıklı dayanışma temelinde şekillenmektedir (Özaydın, 2003: 4).

1.4. Bir STK Olan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)

İHH Vakfı, amacı ve varlığı İslami temellere dayalı olan bir sivil toplum kuruluşudur. İslami STK'ların temel amacı toplumu İslami yönden bilinçlendirmek ve İslam değerlerinin hayata geçirilmesini sağlayarak faaliyetlerini de bu yönde şekillendirmektir. En çok bilinen ve en eski İslami STK'lar Ensar Vakfı, İlim Yayma Cemiyeti, Mazlumder, Anadolu Gençlik Derneği ve İHH İnsani Yardım Vakfı gibi kuruluşlardır (Sunar, 2018: 21).

İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), acil yardım, arama kurtarma, insani diplomasi, insan hakları, insani yardım, bilinçlendirme, gönüllülük, su kuyusu açma, katarakt ameliyatları, Ramazan ve kurban yardımları, yetim destekleme, Suriye, Filistin-Gazze ve Mavi Marmara gibi çalışmalarda bulunmaktadır. Vizyonları,“ savaş ve doğal afetlerin sebep olduğu olumsuzluklar

giderilerek bireylere ve toplumlara kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için destek olmak, tüm dünyada yardımlaşma alanında öncülük ederek ülkeler ve kurumlar arasında iş birliğini geliştirip ortak bilinç oluşturmak, yardıma muhtaç duruma düşmüş toplumların kişi ve kuruluşlarını güçlendirmek, kriz anında en az zarar için en hızlı ve etkin şekilde bölgeye ulaşmak, kalıcı projelerle kalıcı çözümler üretmek, yoksulluğun giderilmesine ve sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlamaktır” .

İHH'nın insani yardım kapsamında yaptığı çalışmaları sağlık, eğitim, gıda ve barınma hizmetleri olarak sınıflandırabiliriz. İHH insani yardımlarının, muayene ve tedavi, ilaç dağıtımı, tıbbi cihaz desteği ve rehabilitasyon gibi alanlarda sağlık hizmeti; medrese, enstitü, okul gibi eğitim kurumlarının inşa edilmesi ve tamiri ile eğitim kurumlarının araç-gereç yönünden desteklenmesi alanlarında eğitim hizmeti; gıda yardımları ve barınma hizmetlerinin sağlanması gibi hizmetler olduğunu ifade etmektedir.

Aksaray İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Derneği

İHH Aksaray şubesi 2013 yılından itibaren faaliyet göstermeye başladığını, hedef kitesinin Aksaray ilindeki yetim çocuklar, mülteciler, devlet korumasında olan çocuklar, kadınlar, gençler, engelliler, maddi durumu iyi olmayanlar ve şehit çocukları olduğunu ifade etmektedir. Aksaray ilinde derneğin kurulmasından itibaren yapmış oldukları yardımların gıda kolisi, alışveriş çekleri, odun-kömür, soba, elbise ve ayakkabı yardımları, daha çok Ramazan ayında olmak üzere zekât ve fitre bağışlarından nakdi yardım, mutfak, züccaciye gibi ev eşyası ile buzdolabı, fırın gibi beyaz eşya yardımları, çeyiz yardımı, eğitim çağındaki yetim ve ihtiyaç sahibi genç ve çocuklara burs, kırtasiye desteği, okul kıyafeti, bazı yetim ailelerine kurban eti paketi, canlı küçükbaş kurbanlık, Ramazan kumanyası ve servis desteği sağladıklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca savaş ve doğal afetlerden dolayı zorda kalmış insanlara acil insani yardım, İdlib'e yardım kolisi, Suriye'ye insani

yardımlar, Afrika'ya 16 su kuyusu, Sudan'a gıda kolisi, Yemen, Arakan ve Filistin'e nakdi yardımlar ile Nepal'e kendi geçimlerini sağlayabilmeleri, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için keçi besiciliği projesi kapsamında 70 yetim ailesine 140 keçi hediye edilmesi gibi yurtdışı yardımları da yaptıklarını ifade etmektedirler. İHH Aksaray şubesi, çeşitli gezi etkinlikleri, sinema günleri, gönüllü buluşmaları, el sanatları kursları, yetim koordinasyon merkezi, çeşitli turnuvalar (robotik kodlama, şiir, spor, zeka oyunları vb.) gibi sosyal faaliyetlerde gerçekleştirerek sosyal risk altındaki grupları desteklediğini ifade etmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, betimleyici/keşfedici nitel bir araştırmadır. Keşfedici araştırmalar, "araştırmacının fazla bilgi sahibi olmadığı konuları incelediği ya da araştırma konusunun görece yeni olduğu durumlarda yapılan araştırmalardır. Bu tip araştırmalar, araştırmacıya konuyla ilgili ön bilgi sağlarlar, yüzeysel bilgi toplamaya yöneliktirler" (Stebbins, 2001, s. 9). Betimleyici araştırmalar ise bir olayı, bireyi veya toplumun özelliklerini anlamak, tanımlamak için yapılan araştırmalardır (Durak, 2011: 50). Araştırma, İHH Vakfı çalışanlarının yoksulluğun çok boyutlu yönleri hakkındaki bilgilerini, çalışmalarını anlamaya yönelik ve İHH faydalanıcılarının çok boyutlu yoksulluk durumlarını anlamaya yönelik yapılandırılmış soru formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, İHH çalışanlarına ve İHH yararlanıcılarına çok boyutlu yoksulluk durumlarının anlaşılabilmesi için OPHI ve UNDP'nin ortak geliştirmiş oldukları ve hesaplanmasında eğitim, sağlık, çevresel faktörler, yaşam koşulları, gelir ve çalışma durumu gibi boyutları ele alan Alkire-Foster (AF) yönteminin kullanıldığı "Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi" verileri temelinde yarı yapılandırılmış soru formu uygulanmıştır. Bu kapsamda çalışmaya katılan İHH çalışanlarına çok boyutlu yoksulluk algılarını ve yaptıkları çalışmaları anlamaya yönelik 6 soru; İHH faydalanıcılarına hanenin gelirinin yoksulluk sınırının altında kalıp kalmadığı, 5

yıldan az eğitim almış kişi sayısı ve bunun nedeni, kronik sağlık sorununun olup olmadığı ve olanların sağlığı ile ilgili hizmetlere ulaşım durumu ile günlük yaşamını kısıtlama durumu, yaşam koşulları ve çevresel faktörlerin durumunu anlamaya yönelik 11 yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiştir. Bu çalışmada, gelir boyutunda yoksulluk sınırının altında kalanlar; eğitim boyutunda, ilkökul ve daha alt düzeyde eğitime sahip olanlar; sağlık boyutunda, kronik hastalığı olan ve sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar yaşadığını ifade edenler; sosyal/çevresel koşullar boyutunda bireyin yaşadığı çevrede sıklıkla hüküm alan bireylerin varlığı ve sıklıkla şiddet olaylarının meydana gelmesi; konut koşullarında ısı yalıtımının yetersiz olması (duvar ve yerler), ısınmada ve ocakta kullanılan yakıt türü (odun, kömür, tezek, tüp kullanımı), temel beyaz eşyalara sahip olmama durumu, evin orta ve yüksek derecede tadilata ihtiyacı olma durumu; yaşam koşullarında ise hava, çevre ve gürültü kirliliğine maruz kalma durumunda olan bireyler yoksul kabul edilmiştir. İHH yararlanıcılarından 6 boyuttan en az 2 boyuttan yoksun olanlar çok boyutlu yoksul olarak değerlendirilmiş ve alınan cevaplar ise tematik olarak analiz edilmiştir.

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, yoksulluk alanında çalışmalar yürüten bir STK olan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) özelinde yoksulluğun sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda bireylerin refahını etkileyen sağlık, eğitim, çevre, konut ve yaşam koşulları olmak üzere çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gerekliliğini ve yapılan yardımların çok boyutlu yoksulluğu ortadan kaldırmada yeterli olup olmadığını ortaya koyarak yoksulluk çalışmalarına yol gösterici olmayı ve çok boyutlu yoksulluk ile ilgili kamu kurumları ve STK'ların farkındalığını arttırmayı amaçlamaktadır. Çok boyutlu yoksulluk ile ilgili literatürde nitel bir çalışmanın yapılmaması, ulaşılabilirlik, zaman ve Aksaray ili İHH çalışanlarının az sayıda olması bu çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Çalışmanın OPHI ve UNDP'nin

ortak geliştirmiş oldukları ve hesaplanmasında Alkire-Foster (AF) yönteminin kullanıldığı “Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi” temelinde yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak oluşturulması, çok boyutlu yoksulluğu bir STK özelinde derinlemesine incelemesi ve sosyal yardımlar yapan bir STK’nın çok boyutlu yoksulluktan uzaklaştırabilme veya çok boyutlu yoksulluğu ortadan kaldıramadığı yeterliliğinin anlaşılması çalışmanın önemini ve farkını ortaya koymaktadır.

3. BULGULAR

Bulguların ilk kısmında İHH yararlanıcılarına uygulanan 11 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru formu tematik olarak analiz edilerek İHH yararlanıcılarının çok boyutlu yoksulluk durumları anlaşılmasına çalışılmış; ikinci kısmında ise İHH’nin Aksaray şubesindeki saha çalışanlarının çok boyutlu yoksulluk algılarını ve İHH’nin çok boyutlu yoksullukla ilgili çalışmalarının çok boyutlu yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik olup olmadığını anlamaya yönelik 6 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru formu tematik olarak analiz edilerek değerlendirilmiştir. İHH yararlanıcıları ile yapılan görüşmeler 25-30 dakikada, İHH çalışanları ile yapılan görüşmeler 20-25 dakika zaman aralığında yapılmıştır.

3.1. İHH Yararlanıcılarının Çok Boyutlu Yoksulluk Bulguları

Çalışmaya katılmaya gönüllü 15 kadın İHH yararlanıcısının sosyodemografik özelliklerini içeren veriler Tablo 2’de verilmiştir. Ardından tematik olarak çok boyutlu yoksulluk durumları incelenerek değerlendirilecektir.

Tablo 2. İHH Yararlanıcıları Sosyodemografik Özellikler

Kişiler	Yaş	Medeni Durum	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Eğitim Durumu ve İlkokul ve Altında Eğitim Seviyesi Olanların Nedeni	Çalışma Durumu
Y.K.	41	Evli	3	İlkokul (Kendim istemedim)	Yok
A.G.	34	Bekar (Eşi vefat eden)	4	İlkokul (Kendim istemedim)	Yok
N.A.	35	Bekar (Eşi vefat eden)	2	Ortaokul	Yok
N.B.	45	Bekar (Eşi vefat eden)	2	Okur-yazar değil (Ailem izin vermedi)	Yok
K.D.	31	Bekar (Eşi vefat eden)	5	Ortaokul	Yok
S.E.	43	Bekar (Boşanmış)	2	İlkokul (Ailem izin vermedi)	Yok
R.A.	39	Bekar (Eşi vefat eden)	3	Ortaokul	Yok
A.E.	40	Bekar (Eşi vefat eden)	4	İlkokul (Kendim istemedim)	Yok
S.Ç.	54	Bekar (Boşanmış)	3	İlkokul (Maddi sebeplerden)	Yok
F.K.	43	Bekar (Eşi vefat eden)	3	İlkokul (Kendim istemedim)	Yok
H.D.	28	Evli	4	Ortaokul	Yok
K.A.	49	Bekar (Eşi vefat eden)	4	İlkokul (Maddi sebepler ve aile izni)	Yok
G.Y.	36	Bekar (Eşi vefat eden)	4	İlkokul (Ailem izin vermedi)	Düzensiz temizlik işleri
G.Ş.	35	Bekar (Boşanmış)	4	Lise	Yok
D.K.	38	Bekar (Eşi vefat eden)	6	İlkokul (Ailem izin vermedi)	Yok

Tablo 2 incelendiğinde görüşmeye katılan 15 kadının yaşlarının 28-54 aralığında olduğu; kadınlardan 2'sinin evli, 10'unun eşi vefat etmiş, 3'ünün de boşanmış olduğu; hanede yaşayan kişi sayısı olarak çoğunluğunun 4 kişi olduğu, en az 2 en çoksa 6 kişiden oluştuğu; 1'inin okur-yazar olmadığı, büyük çoğunluğunun (9

kişi) ilkokul mezunu olduğu, 4'ünün ortaokul mezunu olduğu, 1'inin de lise mezunu olduğu ve ilkokul ve altı seviyede eğitim durumu olanlardan 4'ünün kendisinin istemediği, 4'ünün ailesinin izin vermediği, 2'sinin maddi sebeplerden okuyamadığı; 15 kadından 1'i hariç diğerlerinin ise çalışmadığı görülmektedir. Katılımcılardan G.Ş., H.D., R.A., K.D. ve N.A. hariç diğer tüm katılımcıların ilkokul ve altı seviyede olduğu ve eğitim açısından yoksul durumda oldukları gözlemlenmektedir.

İHH Yararlanıcılarının Sağlık Durumu

İHH yararlanıcılarının sağlık boyutundaki yoksulluk durumlarını anlamak için kendilerinin ve ailelerinin sağlık durumları, sağlık sorununun günlük yaşantısını kısıtlama durumu ve sağlık hizmetleri ile ilgili görüşlerini içeren veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sağlık ve Sağlık Hizmetlerinin Durumu

Kişiler	Kendisinde Sağlık Sorunu	Aile Üyelerinde Sağlık Sorunu	Hastalığın Günlük Yaşamını Kısıtlama Durumu	Sağlık Hizmetleri ile İlgili Görüşleri
Y.K.	İltihaplı Romatizma	Depresyon	Kısıtlar	Sorun yok
A.G.	Yok	Bronşit	Yok	Randevu almakta ve ulaşımda zorluk yaşamaktadırlar.
N.A.	Kalp hastalığı	Yok	Yok	Randevu almakta ve ulaşımda zorluk yaşamaktadırlar.

N.B.	Fıtık ve kireçleme	ve	Kalp hastalığı ve gelişim geriliği	Kısıtlar	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.
K.D.	Hepatit B		Yok	Yok	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.
S.E.	Bağırsak, tansiyon ve kalça çıkıklığı hastalıkları		Yok	Kısıtlar	Ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.
R.A.	Yok		Yok	Yok	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.
A.E.	Mide hastalıkları		Göz Hastalıkları	Kısıtlar	Randevu almakta zorluk yaşamaktadırlar.
S.Ç.	Kalp, mide hastalıkları ve tansiyon		Yok	Yok	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.
F.K.	Fıtık ve panik atak		Obsesyon	Kısıtlar	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.
H.D.	Astım hastalığı		Astım hastalığı	Kısıtlar	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.

K.A.	Yok	Kalp hastalığı	Kısıtlar	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.
G.Y.	Depresyon	Depresyon	Yok	Randevu almakta zorluk yaşamaktadırlar.
G.Ş.	Migren	Yok	Yok	Randevu almakta zorluk yaşamaktadırlar.
D.K.	Kalp hastalığı ve depresyon	Kalp hastalığı	Kısıtlar	Randevu almakta ve ulaşımında zorluk yaşamaktadırlar.

Tablo 3 incelendiğinde 15 İHH faydalanıcısının 3'ü dışında diğerleri kendisinde kronik hastalık olduğunu, 9'u aile üyelerinde kronik hastalık olduğunu ifade etmiştir. Hastalığı olduğunu ifade edenlerin bazılarının birden fazla kronik hastalığı olduğu, bu kronik hastalıkların 4'ünün kas ve eklem hastalıkları olduğu, 3'ünün kalp hastalığı olduğu, 3'ünün psikolojik rahatsızlık olduğu, 2'sinin tansiyon hastalığı olduğu, 2'sinin mide hastalığı olduğu ve diğer tabloda belirtilen hastalıklar olduğu görülmektedir. Kendisinde ya da aile üyelerinde kronik hastalık olduğunu ifade edenlerin 8'i hastalıklarının günlük yaşamlarını kısıtladığını ifade etmiştir. Bir katılımcı hariç diğer bütün katılımcılar sağlık hizmetlerinde sorunlar yaşadıklarını bunlardan 10'u hem randevu almakta hem de ulaşımında sorunlar yaşadığını, bunlardan 3'ü yalnızca randevu almakta sorun yaşadığını, 1'i ise yalnızca ulaşımında sorun yaşadığını ifade etmiştir. Kendisinde ya da aile üyelerinde kronik hastalığı olmadığını söyleyen bir katılımcının da yaşamış olduğu sağlık sorunlarında ulaşım ve randevu almakta zorluk yaşadığı görülmektedir.

İHH Yararlanıcılarının Ekonomik Durumu

İHH yararlanıcılarının ekonomik durumu aylık gelir ve almakta olduğu yardımlar olarak değerlendirilmiş olup gelir durumlarını ve hanede yaşayan kişi sayısını gösteren veriler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İHH Yararlanıcılarının Gelir Durumu ve Hanede Yaşayan Kişi Sayısı

Katılımcılar	Aylık Gelir Durumu (TL) (Alınan Nakdi Yardımlar ve Diğer Gelirler)	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı
Y.K.	5000	3
A.G.	5300	4
N.A.	4200	2
N.B.	3950	2
K.D.	5150	5
S.E.	2425	2
R.A.	4600	3
A.E.	2480	4
S.Ç.	5000	3
F.K.	4500	3
H.D.	1500	4
K.A.	6700	4
G.Y.	6350	4
G.Ş.	3200	4
D.K.	10850	6

TÜRK-İŞ'in 2022 Aralık ayında açıklamış olduğu 4 kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 26.485 TL, açlık sınırı 8.130 TL'dir. Tablo 4'de görüldüğü üzere katılımcıların hepsinin alınan yardımlar dahil olmak üzere yoksulluk sınırının çok altında yaşadıkları hatta açlık sınırının da altında yaşadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde nakdi yardımlar dışında çeşitli yardımlar alarak geçimlerini sağlamaya çalıştıkları öğrenilmiştir. Bu yardımların bir kısmı Aksaray Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV), diğerleri belediye, İHH ve diğer STK'lardan edinilen kömür, odun, gıda kolisi, Kurban Bayramı'nda et yardımı, alışveriş çekleri, elektrik, doğalgaz ve kıyafet yardımı olduğu öğrenilmiştir. Katılımcıların almakta oldukları nakdi yardımların ise SYDV'den Aile Destek Yardımı ve yetim aylığı, İHH'dan öksüz/yetim aylığı, İHH ve diğer STK'lardan alınan nakdi çekler olduğu öğrenilmiştir. Ancak katılımcıların almakta oldukları diğer yardımlar ve İHH yardımları ile yoksulluk ve açlık sınırının altında kaldıkları ve bu yardımların ekonomik yoksulluklarını önlemediği, ortadan kaldıramadığı anlaşılmaktadır.

İHH Yararlanıcılarının Konut/Yaşam Koşulları

Bu bölümde İHH yararlanıcılarının konut koşullarını temsilen ısı yalıtımının (duvar, kapılar, camlar ve yerler) durumu, ısınmada ve ocakta kullanılan yakıt türü, temel beyaz eşyalara sahip olma/olmama durumu, evin düşük (ikiden az tadilat gerektiren durum), orta (eşya ve odalarda ikiden fazla tadilat gerektiren durum) ve yüksek derecede (yıkılmak üzere olan, birçok oda ve eşyasında tadilat gerektiren durum) tadilata ihtiyacı olma/olmama durumu, oturulan haneye kira verilme durumu; yaşam koşullarını temsilen ise hava, çevre ve gürültü kirliliğine maruz kalma durumu değerlendirilecektir. Katılımcıların konut ve yaşam koşullarını içeren veriler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Konut ve Yaşam Koşulları

Katılımcılar	Evin Kira Olma Durumu (Kira ücreti)	Isınma ve Mutfakta Kullanılan Yakıt Türü	Temel Beyaz Eşyaların Durumu	Isı Yalıtım Durumu	Tadilata İhtiyaç Durumu	Hava Kirliliği	Çevre Kirliliği	Gürültü Kirliliği
--------------	-------------------------------------	--	------------------------------	--------------------	-------------------------	----------------	-----------------	-------------------

Y.K.	Yok	-Soba -Tüp	Var	Yok	Orta derece	Var	Var	Var
A.G.	450 TL	-Soba -Tüp	Var	Yok	Orta derece	Yok	Yok	Yok
N.A.	Yok	- Doğalgaz - Doğalgaz	Var	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
N.B.	1000 TL	-Soba -Tüp	Var	Yok	Orta derece	Var	Var	Yok
K.D.	350 TL	-Soba -Tüp	Var	Yok	Yüksek derece	Yok	Yok	Yok
S.E.	650 TL	-Soba -Tüp	Bulaşık Makinesi yok	Yok	Orta Derece	Yok	Yok	Yok
R.A.	1000 TL	- Doğalgaz - Doğalgaz	Var	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
A.E.	Yok	-Soba -Tüp	Var	Yok	Orta derece	Var	Var	Yok
S.Ç.	Yok	-Soba -Tüp	Var	Yok	Yüksek derece	Var	Var	Yok
F.K.	Yok	- Doğalgaz	Var	Var	Düşük derece	Yok	Yok	Yok

		- Doğalgaz						
H.D.	400 TL	-Soba -Tüp	Var	Yok	Orta derece	Var	Var	Var
K.A.	Yok	-Soba -Tüp	Var	Yok	Orta derece	Yok	Yok	Yok
G.Y.	Yok	- Doğalgaz - Doğalgaz	Var	Var	Düşük derece	Yok	Yok	Yok
G.Ş.	1750 TL	- Doğalgaz - Doğalgaz	Var	Yok	Düşük derece	Yok	Yok	Yok
D.K.	800 TL	-Soba -Tüp	Bulaşık Makinesi yok	Yok	Düşük derece	Yok	Yok	Yok

Tablo 5'te konut ve yaşam koşulları verilen 15 kişiden yalnızca 5'inin hanede ısınma ve ocakta doğalgaz kullandığı, diğerlerinin ısınmada odun ya da kömür kullanarak soba yaktığı, ocakta ise tüp kullandığı görülmektedir. Görüşmecilerden 8'inin kirada ikamet ettiği, 2'si hariç hepsinin temel beyaz eşyalara sahip olduğu, 4'ü hariç diğer hepsinin evlerinin ısı yalıtımının olmadığı, hanede orta ve yüksek düzeyde tadilata ihtiyaç duyan 9 kişinin olduğu, bunlardan 2'sinin yüksek derecede tadilata ihtiyacı olduğu görülmektedir. Yapılan derinlemesine görüşmelerde soba ve tüp kullananların banyoda şofben, güneş enerjisi ya da bunların olmadığı, ısınmadığı durumlarda sobanın üzerinde su kaynatılarak banyo yaptıkları öğrenilmiştir. Katılımcıların yaşam koşulları sorulduğunda ise 8'i hava, çevre ve gürültü kirliliği yaşamadığını, 4'ü hava ve çevre kirliliği yaşadığını ancak gürültü yaşamadığını, 2'si ise hepsini yaşadıklarını bildirmiştir. Kendisi ve

çevresinde soba yakan evler olmasına rağmen bazı katılımcıların hava kirliliğini bildirmedeği gözlemlenmiştir.

İHH Yararlanıcılarının Çevre Koşulları

İHH yararlanıcılarına yaşamakta oldukları çevrede şiddet ve suç oranının durumu sorulmuş ve yöneltile soruya 6 katılımcı (K.D., H.D., A.G., N.B., S.Ç., G.Y.) yaşadıkları çevrede şiddet ya da suç işleme durumu olduğunu ifade etmiş, bunlardan 2'sinin şiddet olaylarına şahit oldukları diğer 4'ünün de komşularında işlemiş oldukları suçlardan cezaevine girenlerin olduğu ifade edilmiştir.

K.D.: *Şiddet olayları çevremde yok, önceden bizim evimizde vardı eşim ölünce o da bitti. Ama cezaevine girip çıkan oturduğum çevrede hep Afganistan uyruklular var onlarda oluyor.*

H.D.: *Evimin karşısında çingeneler var onlar sıklıkla kavga eder, adam eşine şiddet uyguluyormuş sıklıkla kadın, kadın sığınma evine gidip gelir. Biz çok karışmayız kapımızı örteriz genelde.*

A.G.: *Komşumun kocası geçenlerde kavga etmişti, silahları felan vardı, dün de polisler onunla beraber 3-5 kişiyi daha alıp karakola götürdü.*

İHH Yararlanıcılarının Zenginlik ile İlgili Görüşleri

İHH yararlanıcılarına “Zenginlik nelere sahip olmaktır ve aylık geliriniz ne kadar olsa geçiminizi daha rahat sağladınız?” sorusu sorulmuş ve edinilen bazı cevaplar şu şekildedir:

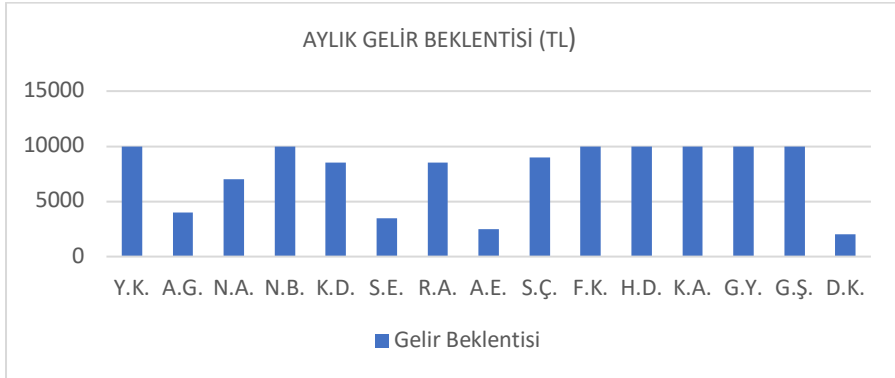
G.Y.: *Önce gönül zenginliği lazım, fazla zengin ve fazla fakir olmamak lazım. Muhtaç olmayacak kadar bir durumum olsun yeter. Şu an çok kısıtlı geçiniyoruz aylık 8-10 bin kazansam, bir evim ve arabam olsa daha iyi geçinebilirdim.*

A.G.: Valla zenginlik pek de fazla işe yaramıyor, zenginlik insanın kendi çevresi ile iyi olmasıdır. İnsanın kendini geçindirebilecek kadar parası olsa yeter. Bu devirde 2500-3000 TL para gidiyor. Tüp, yakacak derken, kıyafet, evin gelir gideri derken zor oluyor aylık 3500-4000 TL olsa daha rahat yetiştirirdim, fazlasını istemem.

Y.K.: Zenginlik, sağlık, huzur ve muhtaç olmamaktır. Valla gelirim çok da olmasın az da olmasın bize yetecek kadar olsun yeter. Valla miktarı bilmiyorum yetecek kadar olsun yeter. Bilmiyorum belki 10 bin TL olsa daha iyi olurdu.

D.K.: Zenginlik, kendi arzusunu yerine getiren değildir. Zenginlik, açığı doyurmak, ağlayana yardım eli uzatmak, bir çocuğu sevindirmektir. Şu anki gelirimle (10 bin TL) geçiniyorum. Kendi evim olsaydı maddi olarak daha iyi olurdu. Hayat parayla devam ediyor ama çocuklarım mahrum kalmasa yeter beni acı her şeye doyurdu. Çok şükür buna da çocuklarım mahrum olmasın başka bir şey istemiyorum şu anki gelirim bazen sıkışıyoruz ama yetiyor.

İHH yararlanıcıların geçimlerini sürdürebilmek için aylık gelir beklentisini içeren veriler Grafik 1’de gösterilmiştir.

Grafik 1. İHH Yararlanıcılarının Aylık Gelir Beklentisi

İHH yararlanıcılarına “Aylık geliriniz ne kadar olsa geçiminizi daha iyi sağladınız?” sorusu yöneltilmiş ve alınan cevaplar Grafik 1’de verilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu aylık gelirlerinin 10 bin TL olmasının yeterli olacağını, 2’si 8500 TL’nin yeterli olacağını, biri 9000 TL’nin, bir diğeri 7000 TL’nin, bir diğeri 4000 ve bir diğeri de 3500 TL’nin yeterli olacağını ifade etmiştir. Katılımcılardan A.E. ve D.K. herhangi net bir miktar söyleyemeyeceklerini, şu anki gelirlerinin (2500 TL ve 2000 TL) ve almış oldukları yardımların “biraz daha iyisi, daha iyi geçim sağlayacak şekilde olanı” şeklinde cevap vermişler ve bu sebeple Grafik 1’de var olan gelirleri gösterilmiştir. Görüşmecilerin hepsinin aylık gelir beklentisini hanedeki kişi sayısı ile orantılanarak değerlendirildiğinde hepsinin gelir beklentisinin açlık sınırının altında olacak şekilde bir gelir istedikleri anlaşılmaktadır.

3.2. İHH Saha Çalışanlarının Çok Boyutlu Yoksulluk Algı ve Bulguları

Aksaray İHH Derneği’nde hane ziyaretleri yaparak yoksulluk çalışmalarında bulunan, çalışmaya katılmakta gönüllü 3 kadın saha çalışanı ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve katılımcılara yoksulluk ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarını ve çok boyutlu yoksulluk algılarını anlamaya yönelik 6 soru yöneltilmiş, görüşmeler 20-25 dakika arası bir sürede gerçekleştirilmiştir. Alınan cevaplar tematik olarak analiz edilerek değerlendirilmiştir.

İHH Saha Çalışanlarının Yoksulluk Hakkındaki Görüşleri

Yoksulluk, insanların alım gücünün az olması, ihtiyaçlarına ulaşamaması, isteklerini elde edememesidir (S.Y.).

Yoksulluk, şu anki yaşam standartlarının en alt seviyesinde yaşamaktır. Geçim kaynağının, aldığı ücretin harcamaları ile dengesizliğidir. Bizim vakıf olarak gördüğümüz budur dengesizliklerin olması, eşitsizliklerin olmasıdır (N.G.).

Yoksulluk, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan, temel ihtiyaçlarını karşılayamayan, desteğe ihtiyacı olan kişilerdir (L.E.).

İHH saha çalışanları ile yapılan görüşmede yoksulluğun ekonomik boyutu dışında hiçbir boyutundan bahsetmedikleri, yoksulluğu yalnızca ekonomik nedenler ile değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

İHH Saha Çalışanlarının Yapmış Oldukları Yoksulluk Çalışmaları ile İlgili Bilgileri

İHH saha çalışanlarına yöneltilen “İHH olarak yoksulluk ile ilgili çalışmalarınız nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Yetim desteği, kumanya kolisi, eşya yardımları, zekat/sadaka yardımları, soba yardımı, giysi yardımı, kömür yardımı gibi yardımlar yapmaktayız (S.Y.).

İHH, insanın olduğu her yerde, kiminin eşyasında, kiminin yakacağında, kiminin gıdasında, kiminin kıyafetinde öyle ki insanın psikolojisinin olduğu yerde bile İHH var diyorum ben. Bağışlar aracılığıyla odun/kömür, doğalgaz, gıda kolisi, alışveriş çeki, kıyafet, bot ve mont, eşya yardımı, kurban bağışı gibi yardımlar yapmaktayız (N.G.).

Gönüllülerimize duyurarak giyim, gıda, eğitim, yakacak, ev eşyası, çeyiz yardımı gibi yardımlar yapmaktayız (L.E.).

İHH saha çalışanları yapmış oldukları aynı ve nakdi yardımlardan bahsetmiş ancak yapmış oldukları sosyal faaliyetleri, etkinlikleri yoksulluk çalışmaları kapsamında değerlendirmemişlerdir.

İHH Saha Çalışanlarının Yoksulluk Durumunu Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri

Evindeki eşya durumuna, kişilerin sosyal yardım alıp almadığını sossyalderde çalışan ablamız, abilerimiz var onlar aracılığıyla öğreniyoruz ve ona göre destek sunuyoruz, daha ihtiyaç sahibi olduğunu öğrendiklerimizi önceliyoruz (S.Y.).

İlk önce alınan maaşlara bakar ve ailedeki kişi sayısına, giderlerine dikkat ederiz. Kişi sayısına göre bizim bir hesaplamamız var alınan maaş bizim bu sınırimızın altında kalıyorsa destekleriz. Şu an bu sınırimızın miktarını yükselttik tam bilmiyorum ama önceden hatırladığım kadarıyla kişi başı gelir 750 TL'nin altında kalıyorsa yardım veriyorduk ama tabi oturulan ev kira değilse, arabası varsa durum değişiyor, o zaman vermeyebiliriz. Biz gelir ve mal varlığı durumlarını Sosyal Yardımlaşma Vakfı, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ya da komşulardan öğrenebiliyoruz (N.G.).

İlk bakışta eşya, erzak, ailenin kılık-kıyafet, maaş durumu, ev kendisinin mi ona bakıyoruz. Kendisinden durumu hakkında bilgi alıp mümkünse komşulara soruyoruz. Ya da bu kişiler hakkında tanıdığımız arkadaşlar aracılığıyla Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nden bilgi almak, üzerlerindeki mal varlığını öğrenebilmek ya da bilmediğimiz başka gelir veya maaş var mı gibi konularda destek alıyoruz ve bu doğrultuda bir tespit yapıp o kişinin ihtiyacının olup olmadığını, ihtiyacı ne ise ona göre yardımcı oluyoruz. Eğer ihtiyacı olmadığı yönünde kanaatimiz oluşursa mümkünse diğer kurumlara da kandırılmasınlar diye o kişilerin ihtiyaç sahibi olmadığını bildiriyoruz (L.E.).

Aksaray İHH saha çalışanlarının yoksulluğu nasıl bir yöntemle ölçtükleri konusunda net bir bilgiye sahip olmadıkları, devlet kurumlarından tanıdıkları aracılığıyla kişilerin maddi durumu hakkında bilgi edinmeye çalıştıkları, yoksulluğu ölçme ve değerlendirmede şahsi kanaatlerinin ön planda olduğu ve bunu da hanenin eşya durumu, kişilerin giyimi ve devlet kurumlarından mal varlıkları ile ilgili edinebildikleri bilgiler doğrultusunda şekillendirdikleri görülmektedir.

İHH Saha Çalışanlarının Ziyaret Edilen Hanelerin Konut, Yaşam ve Çevresel Koşulları Hakkındaki Bilgileri

İhtiyaç sahiplerinin buldukları ortam çok kaliteli olmuyor genelde. Mesala kırık camlar olabiliyor, köy ortamı gibi evlerde çevre kirliliği olabiliyor. Gittiğim hanelerin %60-70'inde çevre kirliliği oluyor diyebilirim. Gittiğimiz hanelerde çocuğu ya da eşi şiddet uygulayanlarla ile karşılaşabiliyoruz. Çevrelerinde suç, şiddet olup olmadığına da o kadar şahit olmadım (S.Y.).

Çoğunlukla ihtiyaç sahipleri kenar mahallelerde oluyorlar. Buradaki insanların kültürel ve sosyal yapısı daha merkezde oturanlara göre farklı oluyor. Örneğin daha eğitimsiz, sosyal hayatları düşük insanlar oluyor genelde. Yardım için gittiğimiz hanelerde eşleri cezaevinde olanlar oluyor. Bazı mahallelerde suç oranları daha fazla olabiliyor, komşuları da böyle olabiliyor. Çocukların bu mahallelerde gittiği okullarda da oluyor ve çocuklar olumsuz etkileniyor. Bazı hanelerde hurdacılık yapmaları sebebi ile çevre kirliliği olabiliyor, bazı ailelerin evinin içi de çok pis, dağınık olabiliyor. Hava kirliliğine pek rastlamadım (L.E.).

Gittiğiniz ortam ve evin durumu kendini gösterebiliyor. Evin bulunduğu konum ve evin durumuna bakarız örneğin bir apartman dairesi ile kerpiç ev farklı olur tabiki. Örneğin yıkılmak üzere olan, akan çatısı olan bir eve bakış açımız daha farklı oluyor tabiki. Evinde eşyası olmayanlar olabiliyor biz onlara da yardım ediyoruz. Beyaz eşyası olmayanlar oluyor mesala buzdolabı çok olmaz hemen başışlarla almaya çalışırız. Çamaşır makinesi, fırını, ocağı olmayanlar da çok. Bizim Aksaray'da belli mahallerdeki evler kırsal evdir. Yani dışarıdan durumu kötü olduğunu biliriz. Oralarda daha çok şiddet, suç işleme, uyuşturucu kullanımı, kız çocuklarında köyden kaçmalar olabiliyor, psikolojik açıdan çocukların babada olmayıp sahipsiz olduğu yerlerdir ve etrafında çocuk avcılar gibi insanlar var maalesef (N.G.).

Aksaray İHH saha çalışanları, derneklerinden faydalananlarda yaşam koşulları açısından en çok çevre kirliliği olanlara rastladıklarından, çevre koşulları olarak şiddet ve suç işleyenlerin olduğu yerde oturan ya da bunlardan kendileri mağdur olan İHH faydalanıcılarının olduğundan ve konut koşulları olarak beyaz eşya ya da diğer eşyalar ile ilgili eksiklik ya da sorun tespit etmeleri halinde bunlara yardımcı olduklarından bahsetmişlerdir.

İHH Saha Çalışanlarının Ziyaret Edilen Kişilerin Sağlık Durumları Hakkındaki Bilgisi

Genel sağlık durumları iyi oluyor. Nadir kalbinde bir sağlık problemi olanı gördüm. Benim gittiğim hanelerde kronik hastalığı olanlarla çok karşılaşmadım. Sağlık sorunu olanları %10-20 olarak söyleyebilirim (S.Y.).

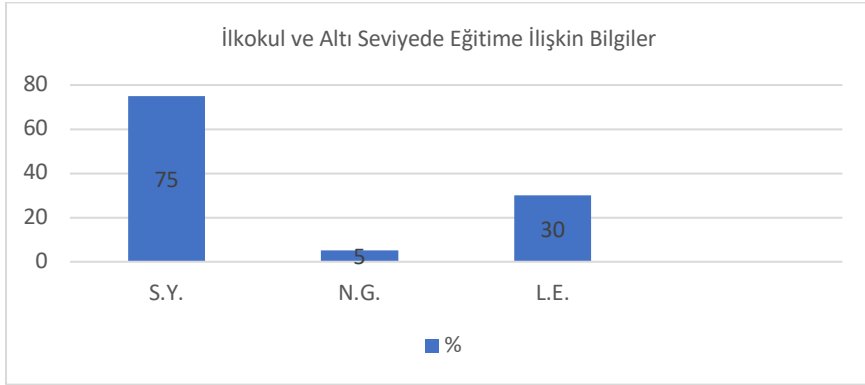
Kronik rahatsızlığı olanlar var ama çok değil. Psikolojik problemleri olanlar var ama biz onlara kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayarak destek olmaya çalışıyoruz. Evden çıkmayan anneler vardı bizim aracılığımızla işe girenler oldu. Kronik hastalığı olanları %5 felan diyebilirim. Ama bunun içine psikolojiyi dâhil etmiyorum, psikoloji kronik hastalık olmuyor. Psikolojik olarak da çoğu hayata tutunmaya çalışan anneler ama çoğu İHH ile beraber toparlamaya başladı diye düşünüyorum. Oran olarak psikolojik sıkıntıları olanları %15-20 diyebilirim (N.G.).

Birçoğu bel fıtığı, iş kazası ve şeker hastalığı olduğunu söyleyerek yardım almaya çalışıyor ama bazıları bu bahanelere sığınarak yardım almaya çalışıyor, söyledikleri gerçek olmuyor. Kronik hastalığı olanlar tahmini olarak %30 diyebilirim. Birçoğunda da psikolojik hastalık olabiliyor ama %30'un içine psikolojik olanı dâhil etmedim. Psikolojik hastalık olarak ilaç alanlar olabiliyor, bunlar da %50 kadar olabilir. Biz elimizden geldiğince devletteki ve Sosyal Hizmetlerdeki psikolojik desteklere yönlendirmeye çalışıyoruz (L.E.).

Aksaray İHH saha çalışanları, kendilerinden faydalanan kişilerde kronik hastalığı olanların az olduğunu düşündükleri ve her birinin oransal olarak farklı oranlar ile bunu tahmin ettikleri, psikolojik hastalıkları kronik hastalık olarak değerlendirmedikleri, psikolojik hastalıklar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve psikolojik hastalığı olanları da farklı oranlarla tahmin ettikleri görülmektedir.

İHH Saha Çalışanlarının Ziyaret Edilen Kişilerin Eğitim Durumları Hakkındaki Bilgisi

Katılımcıların ilkokul ve altı düzeyde eğitim seviyesine sahip olduğunu düşündüğü İHH yararlanıcılarının oranı Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2. İHH Saha Çalışanlarının Yararlanıcıların Eğitim Durumları Hakkında Bilgileri

Grafik 2 incelendiğinde İHH saha çalışanlarının derneklerinden faydalanan ilkokul ve altı seviyede eğitim durumunda olanlar ile ilgili düşünceleri değişkendir. Bir katılımcı %75 gibi yüksek bir oran verirken bir diğer katılımcı %5 kadar düşük bir oran vermiştir. İlkokul ve altı seviyede olanların eğitime devam edememe sebepleri hakkında ise buldukları çevre, ailelerinin izin vermemesi, maddi imkânlar gibi cevaplar verilmiştir. İHH saha çalışanlarının faydalanıcılarının eğitim durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tüm dünyada büyük bir sosyal sorun olan yoksulluk, kamu kurumları ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından etkisi ve derinliği azaltılmaya çalışılan yalnızca ekonomik açıdan değil refah ve yaşam kalitesini etkileyen eğitim, sağlık, konut, yaşam ve çevre koşulları gibi birçok boyutuyla ele alınması gereken bir konudur. Literatürde yapılan birçok araştırma gelir boyutunda yoksul olan bölgelerin diğer boyutlarda da yoksul olduğunu, ekonomik olarak yoksul olmayan bölgelerin ise diğer boyutlarda yoksul olabildiğini, yoksulluğun sadece ekonomik yönüyle çözümlenebilecek bir sosyal problem olmadığını ortaya koymuştur. Bu çalışma kapsamında ise yoksulluk alanında çalışmalar yapmakta olan bir sivil toplum kuruluşu olan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)'nin faydalanıcılarının çok boyutlu yoksulluk içinde olup olmadıkları, saha çalışanlarının bu konu ile ilgili algıları, İHH'nin Aksaray ilinde yapmış olduğu çalışmalarının çok boyutlu yoksulluğun ortadan kaldırılmasında yeterli olup olmadığı anlaşılacak yoksulluk hakkında yapılan ve yapılacak olan çalışmalarda yoksulluğun çok boyutlu olarak değerlendirilmesinin yoksulluğu anlamlandırmada ve çözümlemedeki önemini ortaya koymak, yoksulluk çalışmalarına yol gösterici olmak amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında gelir boyutunda yoksulluk sınırının altında kalanlar; eğitim boyutunda ilkokul ve daha alt düzeyde eğitime sahip olanlar; sağlık boyutunda kronik hastalığı olan ve sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar yaşadığını ifade edenler; sosyal/çevresel koşullar boyutunda bireyin yaşadığı çevrede sıklıkla hüküm alan bireylerin varlığı ve/veya sıklıkla şiddet olaylarının meydana gelmesi; konut koşullarında ısı yalıtımının yetersiz olması (duvar ve yerler), ısınmada ve ocakta kullanılan yakıt türü (odun, kömür, tezek, tüp kullanımı), temel beyaz eşyalara sahip olmama durumu, evin orta ve yüksek derecede tadilata ihtiyacı

olma durumlarından en az ikisinin olması; yaşam koşullarında ise hava, çevre ve gürültü kirliliğinden en az birine maruz kalma gibi 6 faktörden en az 2'si var olan bireyler çok boyutlu yoksul kabul edilmiş ve Tablo 6'da İHH yararlanıcılarının tek tek çok boyutlu yoksulluk durumları gösterilmiştir.

Tablo 6. İHH Yararlanıcılarının Çok Boyutlu Yoksulluk Durumları

Katılımcılar	Ekonomik	Eğitim	Sağlık	Konut	Yaşam	Çevre
	Yoksulluk	Yoksulluğu	Yoksulluğu	Koşulları	Koşulları	Koşulları
				Sebebi ile	Sebebi ile	Sebebi ile
				Yoksulluk	Yoksulluk	Yoksulluk
Y.K.	✓	✓	✓	✓	✓	
A.G.	✓	✓	✓	✓		✓
N.A.	✓		✓			
N.B.	✓	✓	✓	✓	✓	✓
K.D.	✓		✓	✓		✓
S.E.	✓	✓	✓	✓		
R.A.	✓					
A.E.	✓	✓	✓	✓	✓	
S.Ç.	✓	✓	✓	✓	✓	✓
F.K.	✓	✓	✓			
H.D.	✓		✓	✓	✓	✓
K.A.	✓	✓	✓	✓		
G.Y.	✓	✓	✓			✓
G.Ş.	✓		✓	✓		
D.K.	✓	✓	✓	✓		

Tablo 6 incelendiğinde bütün görüşmecilerin ekonomik yoksulluk yaşadıkları, görüşmecilerin büyük çoğunluğunun (10'u) eğitim boyutundan yoksul oldukları, 1'i hariç diğer tüm katılımcıların sağlık boyutunda yoksul oldukları, 4'ü hariç diğer tüm katılımcıların konut koşulları açısından yoksul oldukları, yaşam koşulları

açısından 5 katılımcının yoksul olduğu, katılımcıların 6'sının çevresel koşullar açısından yoksul olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 6'sının sobalı evde oturması ve soba yakılan bir bölgede yaşamasına rağmen yaşam koşulları ile ilgili hava kirliliği bildirmediği ve sağlık boyutunda yoksul olmayan R.A.'nın da hastalanmaları durumunda sağlık hizmetlerine erişimle ilgili sorun yaşadıkları bilgisi edinilmiştir. Çalışmaya katılan çok boyutlu yoksulluk türlerinden en az 2'sinden yoksun olan 14 bireyin hepsinin ekonomik olarak da yoksul olduğu ancak bir bireyin (R.A.) yoksulluk ve açlık sınırının altında olmasına rağmen çok boyutlu yoksulluk bildirmediği görülmektedir. Ayrıca 6 boyutun 6'sında da yoksul olan 1 kişi olduğu da görülmektedir.

Çalışmada İHH Aksaray ili saha çalışanlarının hizmet vermekte oldukları bireylerin hepsinin yoksulluk sınırının altında oldukları, İHH saha çalışanlarının yoksulluk ölçme ve değerlendirme yöntemleri konusunda net bir bilgiye sahip olmadığı; faydalanıcıların çoğunluğu ilkokul ve altı düzeyde eğitim durumuna sahip olmasına rağmen İHH saha çalışanlarının eğitim düzeyinin daha iyi durumda olduğunu düşündükleri; İHH faydalanıcılarının çoğunluğunun sağlık boyutundan yoksul olmasına rağmen İHH saha çalışanlarının sağlık sorunu olanları çok düşük oranda bildirdikleri, yoksulluğun yaşam, konut ve çevre koşulları konusunda net bilgilere sahip olmadıkları görülmüştür. Dolayısıyla İHH saha çalışanlarının yoksulluğun çok boyutluluğu ve kendilerinden faydalanmakta olan birey ve ailelerin çok boyutlu yoksulluk durumları hakkında bilgi sahibi olmadıkları, hizmet vermekte oldukları bireylerin yaşamakta oldukları yoksulluk boyutlarından ekonomik olana yoğunlaştıkları ancak bunun için de net bir ölçüm verilerinin bulunmadığı ve ekonomik yoksulluklarını ortadan kaldırmak için yeterli düzeyde yardım sağlayamadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca eşya yardımları, zekat/sadaka yardımları, soba yardımı, giysi yardımı, kömür yardımı, gıda, eğitim, ve yakacak yardımı yaptıklarını ifade eden İHH'nin eşya, soba ve kömür yardımı vermesine rağmen bireylerin konut koşulları sebebi ile yaşadıkları yoksulluğu önleyemediği

ve ortadan kaldıramadığı, vermekte oldukları nakdi yardımların bireylerin ekonomik yoksulluklarını önleyemediği ve ortadan kaldıramadığı, sağlık alanında herhangi bir yardım sunduklarının ifade edilmediği ve sağlık alanında katılımcıların 1'i hariç hepsinin yoksul olduğu, eğitim boyutunda katılımcıları destekleyen eğitim çalışmaları yapıldığının belirtilmediği ve katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim yoksulluğunun olduğu, çevre koşullarından yoksulluk yaşayan 6 bireyin almakta oldukları yardımlar ile çevre koşullarını değiştirdiği veya iyileştirdiğini bildirmediği anlaşılmaktadır.

Kamu ya da STK'lar düzeyinde yapılan yoksulluk önleme, yoksulluğu ortadan kaldırma çalışmalarının yalnızca ekonomik boyutlu olması yoksulluğu önlememekte ve yoksulluğu ortadan kaldırmakta yeterli olamamaktadır. Çalışmada da görüldüğü üzere her ne kadar İHH aynı ve nakdi yardımlarda bulunsa da faydalanıcılar çok boyutlu yoksulluktan kurtulamamaktadır. Bu kapsamda bireylerin sağlık alanında desteklenmesi, ücretsiz sağlık hizmetlerine ulaşımın iyileştirilmesi, eğitim düzeyi düşük olan bireylerin ve çocuklarının desteklenmesi için devlet politikalarının geliştirilmesi, sağlanan yardımların ekonomik düzeyinin de yetersiz olduğu ve bireylerin eğitim, sağlık, konut, yaşam ve çevre koşullarına odaklanmadığı sebeplerinden kamu ve özel kurumlar ile STK'ların farkındalıklarının artırılması, yoksulluk hakkında yapılacak olan çalışmaların çok boyutlu olarak planlanması gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması ve yayınlanmasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Kocaeli Üniversitesinden etik kurul onayı alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. A., Kavi Kumar, K. S. (2008). "Multidimensional Poverty and Vulnerability". *Economic and Political Weekly*, 43(20): 77-79.
- Aktan, C. C., İstiklal Y. V. (2002). *Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alkire S., Foster J. (2007). "Counting and Multidimensional Poverty Measurement". *Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series*, 7: 1-33.
- Alkire, S., Santos, M.E. (2010). "Acute Multidimensional Poverty: A New Index for Developing Countries". *Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI)*, 38. <https://ssrn.com/abstract=1815243>, 10.12.2022.
- Alkire, S., Foster, J. (2011). "Counting and Multidimensional Poverty Measurement". *Journal of Public Economics*, 95(7): 476-487.

- Alkire, S., Apablaza, M., Jung, E. (2014). "Multidimensional Poverty Measurement for EU-SILC Countries", Oxford Poverty And Human Development Initiative Working Paper Series, 36: 1-49.
- Alkire, S. Sabina, M., Foster, J., Seth, S. vd. (2015). Multidimensional Poverty Measurement and Analysis [Elektronik Sürüm] . New York: Oxford University Press.
https://www.researchgate.net/publication/279980099_Multidimensional_Poverty_Measurement_and_Analysis /10.11.2022.
- Aslan, S. (2010). "Sivil Toplum ve Demokrasi". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2): 357-374.
- Battiston, D., Cruces, G., Lopez, L. F. vd. (2013). "Income and Beyond: Multidimensional Poverty in Six Latin American Countries". Springer, 112: 291–314.
- Bedük, A., Usta, S. Ve Kocaoğlu, M. (2006). "AB'ye Giriş Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokratikleşme Sürecindeki Misyonları". Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 10 (9): 52-64.
- Bennett, C., Mitra, S. (2011). "Multidimensional Poverty: Measurement, Estimation, And Inference". Econometric Reviews, 47: 1-27.
- Dansuk, E. (1997). Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi. DPT Uzmanlık Tezi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- DPT (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013: Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dokuzuncu-Kalkinma-Plani-Gelir-Dagilimi-ve-Yoksullukla-Mucadele-OIK.pdf>. 03.12.2022.

- Durak, R. (2011). Araştırma Yöntem ve Teknikleri. <https://atauni.edu.tr/yuklemeler/e6d32be6d3b1ad4dae5f6cc23165e2da.pdf> / 28.01.2023.
- Foster, J., Greer, J. Thorbecke, E. (1984). "A Class of Decomposable Poverty Measures". *Econometrica*, 52(3): 761–766.
- Foster, J. (1998). "Absolute versus Relative Poverty". *The American Economic Review*, 88(2): 335-341.
- Galin, D. (2004), Trade Unions and NGOs in Social Development: a Necessary Partnership, <https://www.otherdavos.net/PDF/gallinengi.pdf> / 28.01.2023.
- Gönenç, A. (2001). *Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*. İstanbul: Alt Kitap.
- Gürses, D. (2007). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1): 59-74.
- Houghton, J., Shahidur, R. K. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*. Washington, DC: World Bank.
- İHH (t.y.). 10.01.2023, <http://www.aksarayihh.org.tr/index.php>.
- İHH (t.y.). Erişim:10.01.2023, <https://ihh.org.tr/hakkimizda>.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kalkınma Sürecinde Sivil toplum Kuruluşları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. 3020.
- Keyman, F. (2004). *Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum*. https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_3.pdf, 04.01.2023.
- Köksal, S. (2022). *Çok Boyutlu Yoksulluk Yaklaşımı ile Türkiye'nin Yoksulları*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Marshall, G. (1999). *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*. New York: Oxford University Press.

Multidimensional Poverty Measure (2022).

<https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/multidimensional-poverty-measure#:~:text=What%20is%20the%20Multidimensional%20Poverty,more%20complete%20picture%20of%20poverty/> 04.01.2023.

OPHI (2015). Measuring Multidimensional Poverty: Insights From Around the World. OPHI Briefing 30, Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI), University of Oxford.

OPHI (2022).

https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NjW9vKIK_IQJ:https://ophi.org.uk/policy/alkire-foster-methodology/&cd=3&hl=tr&ct=clnk&gl=tr / 28.01.2023.

Özaydın, M. M. (2003). "Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi". Kamu- İş, 7 (2).

Santos, M. E., Villatoro, V. Mancero, X., Gerstenfeld, P. (2015). "A Multidimensional Poverty Index for Latin America". OPHI, 79: 1-47.

Sen, A. (1999). Development As Freedom. New York: Anchor Books.

Stebbins, R. (2001). Exploratory Research in The Social Sciences. [Elektronik Sürüm]. <https://dx.doi.org/10.4135/9781412984249> .

Sunar, L. (2018). Kurumsal Yönetim Akademisi Araştırma Raporları-1. İstanbul: İlke Yayınları.

Şenkal, A. (2021). Yoksulluğun Politik Ekonomisi. Ankara: Nobel Yayınları.

Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Townsend, P. (1979). Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living. Los Angeles: University of California Press.

- TÜİK, 2016. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C4%B0llerde%20Ya%C5%9Fam%20Endeksi/> 29.01.2023.
- TÜİK, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1> /13.12.2022.
- TÜİK, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=sa%C4%9Fl%C4%B1k> /29.01.2023.
- UNDP & OPHI (2020). Global Multidimensional Poverty Index 2020. https://ophi.org.uk/wp-content/uploads/GMPI_Report_2020_Charting_Pathways.pdf 26.10.2022.
- UNDP (1997). Human Development Report 1997: Human Development to Eradicate Poverty. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1997/> 10.12.2022.
- United Nations (1996). "Report of the World Summit for Social Development (Copenhagen, 6-12 March 1995)". United Nations Publication, 166(9): 1-129.
- United Nations Economic and Social Council (1998). Statement of Commitment for Action to Eradicate Poverty Adopted by Administrative Committee on Coordination. <https://press.un.org/en/1998/19980520.eco5759.html> / 03.12.2022.
- World Bank (2001). World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty. New York: Oxford University Press. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11856>. 03.12.2022.
- Yalçınkaya, Ö., Deniz, F. (2019). "Meslek Odalarında Stratejik Planlama Çalışmaları: TMMOB Makina Mühendisleri Odası İzmir Şube Örneği". Endüstri Mühendisliği, 30(3): 220-238.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/endustrimuhendisligi/issue/50398/6333>
80.

Yüksel Arabacı, R. (2019). “Dünya Bankasının Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi”. Sosyal Güvenlik Dergisi, 9 (1): 123-140.

Zanbak, M., Çağatay, S. (2021). “Increasing Number of Children and Poverty: A Multidimensional Approach”. Ege Akademik Bakış, 21(4): 299-317.

Zanbak, M. (2014). Yetenekler Yaklaşımı Perspektifi ile Yoksulluğun Ölçülmesi: Yoksulluğun Kayıp Boyutları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, non-governmental organizations working in the field of social assistance in Aksaray province were chosen as the universe due to accessibility and time constraints. Human Rights and Freedoms Humanitarian Relief Foundation (IHH) has been determined to be the most widespread NGO carrying out social assistance studies in Aksaray province, and in the study, it has been determined that multidimensional poverty, not only income but also health, education, environment, housing and living conditions, which affect welfare. IHH's activities in Aksaray are discussed in order to understand the awareness and multidimensional poverty situation. This study aims to guide the poverty studies and increase the awareness of the public and NGOs about multidimensional poverty by revealing the necessity of evaluating poverty not only economically but also multidimensionally in an NGO. The creation of the study using a semi-structured questionnaire based on the “Multidimensional Poverty Index” developed jointly by OPHI and UNDP and using the Alkire-Foster (AF) method in its calculation, an in-depth analysis of multidimensional poverty in an NGO specific and a multidimensional analysis of an NGO providing social help.

This study is a descriptive/exploratory qualitative research. The research was carried out using a structured questionnaire to understand the knowledge and work of IHH Foundation employees on the multidimensional aspects of poverty and to understand the multidimensional poverty situation of IHH beneficiaries. In the study, the Alkire-Foster (AF) method, which was developed jointly by OPHI and UNDP in order to understand the multidimensional poverty situations for IHH

employees and IHH beneficiaries, and which deals with dimensions such as education, health, environmental factors, living conditions, income and working status, was used in the calculation. A semi-structured questionnaire was applied on the basis of the “Multidimensional Poverty Index” data. In this context, 6 questions for IHH employees who participated in the study to understand their multidimensional perceptions of poverty; IHH beneficiaries are given 11 semi-structures to understand whether the household's income is below the poverty line, the number of people who have received less than 5 years of education, and the reason for this, whether they have a chronic health problem, their access to health-related services, and the situation of restricting their daily life, living conditions and environmental factors. structured question. In this study, those who are below the poverty line in terms of income; In the education dimension, those with primary school and lower education; in the health dimension, those who have chronic diseases and who state that they have problems in accessing health services; the existence of individuals who are frequently ruled in the environment in which the individual lives in terms of social/environmental conditions and the frequent occurrence of violence; Inadequate thermal insulation in housing conditions (walls and floors), type of fuel used in heating and stove (use of wood, coal, dung, tube), lack of basic white goods, the situation of the house in need of moderate and high degree of renovation; In living conditions, individuals who are exposed to air, environment and noise pollution are considered poor. Among the IHH beneficiaries, those who lacked at least 2 dimensions out of 6 were evaluated as multidimensional poor and the answers received were analyzed thematically.

As a result, all the interviewees experienced economic poverty, the majority of the interviewees (10) were poor in terms of education, all participants except 1 were poor in terms of health, all participants except 4 were poor in terms of housing conditions, 5 in terms of living conditions. it is seen that the participant is poor, and 6 of the participants are poor in terms of environmental conditions. It was learned that 6 of the participants did not report air pollution related to their living conditions despite living in a house with a stove and living in an area where the stove was burned, and that R.A., who was not poor in terms of health, also had problems in accessing health services in case of illness. It is seen that all 14 individuals who are deprived of at least 2 of the multidimensional poverty types participating in the study are also economically poor, but one individual (R.A.) does not report multidimensional poverty despite being below the poverty and hunger threshold. It is also seen that there is 1 person who is poor in 6 of the 6 dimensions.

In this study, it was found that all the individuals that IHH Aksaray field workers serve are below the poverty line, and that IHH field workers do not have a clear

knowledge of poverty measurement and assessment methods; although the majority of the beneficiaries have primary school or below, they think that the education level of IHH field workers is better; Although the majority of IHH beneficiaries are poor in terms of health, it has been observed that IHH field workers report very low rates of health problems, and they do not have clear information about the living, housing and environmental conditions of poverty. In addition, IHH, which states that they provide goods aid, zekat/charity aid, stove aid, clothing aid, coal aid, food, education, and fuel aid, cannot prevent and eliminate the poverty that individuals experience due to their housing conditions, despite providing goods, stove and coal aid. It is not stated that the cash aids they provide could not prevent and eliminate the economic poverty of individuals, it was not stated that they offered any assistance in the field of health, and that all but 1 of the participants in the field of health were poor, training activities supporting the participants in the education dimension were carried out, and the majority of the participants had education poverty, It is understood that 6 individuals living in poverty did not report that they changed or improved their environmental conditions with the aid they received.

ROLES OF INTERNATIONAL AGREEMENTS ON PROTECTING THE ENVIRONMENT IN THE MIDDLE EAST: EXAMPLE OF THE ABRAHAM ACCORDS

Perihan GÖZÜM*

Yasin YILDIRIM**

Rabia YILDIRIM***

Abstract

Since time immemorial, the Middle East has periodically suffered numerous and various conflicts. Throughout the ages, these conflicts and their reasons have been analysed from different perspectives and varied resolutions have been offered. However, so far, efforts have had limited success and many conflicts remain. Moreover, the region has also been suffering from environmental problems and environment-related conflicts for a long time. Nevertheless, as such problems and conflicts are exacerbating, general awareness over the protection of environment and desire for environmental justice and peace is also increasing. The Abraham Accords, signed between the State of Israel and 4 Arab nations, are the most recent and solid reflections of this awareness and desire, as the Accords created a new chance for parties to normalize their relations, and allowed parties to protect fragile environment of the region by predicting cooperation on vital topics namely environment, and water. Moreover, the Accords set an example to normalize other strained relations and long-standing environment-related conflicts in the region.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi - Kurşunlu Adalet MYO, pgozum@hotmail.com, Çankırı, Türkiye

** Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi - Kurşunlu Adalet MYO, yasinyildirim@karatekin.edu.tr, Çankırı, Türkiye

*** Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi - Kurşunlu Adalet MYO, rabiauzumcu@karatekin.edu.tr, Çankırı, Türkiye

Eventually, by initiating such legal and political co-operation processes, regional actors can take many social and environmental advantages while ensuring a degree of prosperity and security at the same time in the region which desperately needs it.

Keywords: *Abraham Accords; Middle East; Environmental Cooperation; Law*

ORTADOĞU'DA ÇEVRENİN KORUNMASINDA ULUSLARARASI ANTLAŞMALARIN ROLÜ: İBRAHİM ANTLAŞMALARININ ÖNEMİ

Öz

Ortadoğu çok eski zamanlardan beri dönemselsel olarak çok sayıda ve çeşitli çatışmalara maruz kalmıştır. Çağlar boyunca bu çatışmalar ve sebepleri farklı açılardan incelenmiş ve çeşitli çözümler önerilmiştir. Ancak, simdiye kadar sarf edilen çabalar sınırlı bir başarı elde etmiştir ki bugün dahi Büyük Ortadoğu'nun farklı köşelerinde pek çok çatışma halen devam etmektedir. Ayrıca bölge, uzun süredir çevre sorunları ve çevre kaynaklı politik çatışmalarla da boğuşmaktadır. Bu tür spesifik sorunlar ve çatışmalar her geçen gün daha da şiddetlenirken, çevrenin korunması konusundaki genel bilinç ve çevre adaleti ile çevre barışı gibi kavramlar da her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. İsrail Devleti ile 4 Arap ülkesi arasında imzalanan İbrahim Antlaşmaları, bu farkındalığın ve arzunun en güncel ve somut yansımalarıdır. Antlaşmalar, taraflara ilişkilerini normalleştirmeleri için yeni bir fırsat yaratmış ve çevre ve su gibi hayati konularda iş birliği öngörerek tarafların zaten kırılğan olan ekolojik yapıyı korumalarına da olanak sağlamaktadır. Ayrıca, Antlaşmalar bölgede uzun süredir devam eden çevre kaynaklı diğer çatışmaların normalleştirilmesi için de somut bir örnek teşkil etmektedir. Sonuç olarak, bölgesel aktörler bu tür hukuki ve siyasi iş birliği süreçlerini başlatarak, birçok sosyal ve çevresel avantaj elde ederken, aynı zamanda buna çok ihtiyaç duyan bölgede bir dereceye kadar refah ve güvenlik de sağlayabilme imkanına kavuşmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: *İbrahim Antlaşmaları, Ortadoğu, Çevresel İş birliği, Hukuk*

1. INTRODUCTION

The relationship between humanity and environment is one of the topics that many different disciplines focused on, including sociology, psychology, anthropology, and contemporarily law/international law and international relations. However, the fields of international relations and law can be thought as newly comers to the area, as for centuries, philosophers, lawyers and politicians ignored the environment and consider it within only natural sciences' contexts.

Nevertheless, this attitude started to be changed after the advent of the industrial revolution in 19th century and gained a massive momentum in the second half of the 20th century, due to occurrence of great natural disasters, rise of ecological crises such as global warming, emergence of long-term environmental problems, and experiencing vehement accidents with terrible outcomes. So as, all countries in the world including the ones in the Middle East, faced with such crises, and recognized the necessity of protecting environment, reducing carbon emissions and finding new alternatives for a sustainable future along with a strong awareness and desire (Belaïd et al., 2021). Therefore, scholars, lawmakers, and policymakers, started to draw caution to some certain topics as "environment", and "ecology". Besides with the strengthening of the idea of globalisation, such topics became the focal points of global political, economic, social, and legal agendas.

Some notable reflections of this rising agenda awareness and correlation of international relations, law and the environmentalist ideas in legal and political spheres are; birth of environmentalist/green political parties in Europe, strengthening international relations theories such as the Green Theory in academic and philosophical spheres and signing of legal instruments such as the Kyoto Protocol, the Paris Climate Accords, and the Barcelona Convention.

Roles of International Agreements on Protecting the Environment in The Middle East:
Example of the Abraham Accords

However, such multilateral agreements and legal instruments are not only reflections in this framework. Bilateral but more efficient, cross border legal instruments have also an immense importance and volume in the sake of protecting the environment. The Abraham Accords, spectacular and landmark legal documents in Middle Eastern relations that signed in 2020 between the State of Israel (“Israel”) and 4 Arab states, namely, the Kingdom of Bahrain (“Bahrain”), the Kingdom of Morocco (“Morocco”), the Republic of Sudan (“Sudan”) and the United Arab Emirates (“UAE” or “Emirates”) with the observance and witnessing of the United States of America (“USA” or “US”), are also concretizing the correlation amongst law, politics and environment. Even though, these Accords have been prepared and designed to normalize political relations between signatory countries rather than just to protect environment; their specific clauses that predict and commit cooperation on vital topics such as water distribution, environment, energy, agriculture, food security, maritime arrangements, peaceful usage of outer-space and legal cooperation, make these Accords outstandingly important and worth-to-analyse, in environmental and legal perspectives.

Additionally, the ideas of honouring commitments, keeping promises made and remaining loyal to undertakings which can be also expressed under the very well-known legal principle as *Pacta Sunt Servanda* which details will be explained on next chapters, solidifies such significance and value of the Accords. Such ideas, and values regarding committing and keeping promises, are inseparable parts of international legal, political, and economic orders (Shaw, 2017). Correspondingly, the Abraham Accords, legal documents that carry such values and norms, have been chosen as the main research elements in this paper. In this paper, sequentially; i) general political and ecological aspects of the Middle East will be explained, ii) legal and political characteristics of the Abraham Accords will be put forward, iii) and finally Abraham Accords’ role on

the protection of the environment will be evaluated by highlighting environment-focused cooperation processes between signatory countries, and political collaboration initiatives among parties that would be highly useful to prevent conflicts which might influence the environment, and resolution of other environment-related conflicts in the Greater Middle East.

2. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE MIDDLE EAST AND RISING ENVIRONMENTAL ISSUES

Middle East is a vast region that starts from Morocco in the far west to the Gulf of Oman in the far east, and lye from Federal Republic of Somalia in the far south to the Republic of Turkey in the north, including dozens of countries in a great geographical area (Ari, 2012). The region has been considered one of the most important areas of the world since ancient times, in terms of being home to countless civilisations, locating at the heart of commercial routes, waterways and being the birthplace of three monotheistic/Abrahamic religions. Therefore, the region has exclusively important in theo-political, economic, and political terms, and many empires, states have tried to dominate the region throughout history (Yılmaz, 2016).

However, in recent years, the agenda of the whole region is under a momentous change since some certain topics as environment, water and climate change and their affiliations with international politics gained much more importance compared to past. Even though, religious, political and ethnic disputes in the region are still and, in the lead, the Middle East is likely to experience grave environmental and environment-related socio-political problems in a very near future (Waha, 2017). Genuinely, due to natural characteristics of the region and effects of climate change in global context, the environment of the Middle East is under negative change, and many problems such as water scarcity and pollution, land degradation, desertification, air

pollution, improper waste management, disruptions in marine ecosystems and biodiversity losses are being experienced (Selim, 2020). When focused on details, as summarized by the International Committee of the Red Cross (2021), purported by Schaar (2020) from the Century Foundation and stressed by Professor Al-Delaimy (2020) from the University of California San Diego in one of his recent landmark books in the literature, Health of People, Health of Planet and Our Responsibility;

- at present day, more than eight million hectares of arable land throughout the region were contaminated and they are about to be totally lost within next few years,

- average per capita share of clean water is lower than two hundred cubic meters in many countries,

- the Gulf states are witnessing record-degree temperatures above fifty degrees Celsius,

- saltwater intrusions are threatening populated river deltas in various parts of the region,

- agricultural and livestock productivity and feasibility have been declining in the whole region,

- key fish species are being extinct in the Mediterranean Sea and the Gulf of Oman,

- the region is under impact of heavy and frequent dust storms,

- heat extremes have become progressively common in last few decades,

- the Middle East is projected to be the first region in the world to run out of water, and the region has been also recognized as the most water-stressed place of the planet,

- scorching summers are likely to be seen more frequently than ever and they will render many areas in the region mostly or fully uninhabitable,

- climate shocks will create an added challenge in urban contexts across the region.

These problems are just few of countless environment-related matters in the region, reveal the vehemence of the environmental conditions in the region. Moreover, frighteningly they are likely to get worse day by day and affect the lives of millions of people more deeply.

Furthermore, these environmental problems are predicted to be turn into political crises and conflicts in an extremely near future. Consistently, water wars, climate migrations, new pandemics, are likely to be appeared and to serve as an adaptive mechanism in the face of conflict and climate change. Truly, in addition to chronic political, economic, sectarian and social problems, the environmental and environment-related politic conflicts already have remarkable portion in Middle Eastern relations for last few decades, and they seem to occupy the region's agenda even more and more (Abumoghli and Goncalves, 2020). In this respect (Jaub and Azzam, 2002; Kisser, 2000; Kelley et al., 2015);

- Turkish-Iraqi-Syrian water disputes over the Tigris and Euphrates River basins that have been lasting for almost five decades,

- Sudanese Civil War between 1983 and 2005,

- Israeli-Syrian dispute over the Litani River and Golan Heights that continues since 1960s,

- Israeli-Palestinian water sharing and water quality issues that escalated in 1990s,

- Egyptian-Ethiopian-Sudanese dispute over the Grand Ethiopian Renaissance Dam (“GERD”) over the Nile Basin that turned a diplomatic crisis in last few years,

- Kyrgyz-Tajik conflict that turned a hot clash in 2021 over the Golovnoi Water Intake Facility that splits Ak-Suu River into two,

and many other environment-related conflicts are solid reflections of aforementioned “new” problems. While some of these problems are frozen and waiting for a final solution, some of them increase their severity from time to time and occupy the international agenda.

Another problem is that the steps taken to solve these environment-related problems have not yielded satisfactory results, so far. However, it is possible both to prevent these crises and to save the ecological conditions of the region, which is already extremely sensitive. In this respect, the most important but potentially unlocked tool is the science of law.

In this context, the Abraham Accords, is likely to have significant benefits in this context and will contribute to the solution of environmental problems both directly and indirectly by preventing well-known conflicts that may cause nature and human life and accelerating cooperation processes in environmental issues.

3. EXPLORING THE ABRAHAM ACCORDS

3.1. Brief History of the Abraham Accords

The Arab-Israeli conflict is one of the most important problems in the Middle East (Demircan, 2020). The problems that started between Arab and Jewish societies after the initiation of following the intense Jewish migration movements from Europe to the region from the end of 19th century, gained much different dimension with the creation of Israel, following the end of World War II (Beinin and Hajjar, 2014).

The conflict that was escalated with newly established State of Israel's victory over 5 Arab states continued with conventional wars, low-tensioned clashes and diplomatic, political, and economic crises in which Israelis were generally victorious.

However, as Arab nations understood that such a continuous state of war brings many problems, they decided to recognize the Israel diplomatically and seek to lay a firm foundation for sustainable peace. In this wise, peace and normalisation processes started with the Camp David Accords signed between the Arab Republic of Egypt ("Egypt") and Israel in 1978, continued with Wadi Araba Treaty signed between Hashemite Kingdom of Jordan ("Jordan") and Israel in 1994, and reached the peak point with the Abraham Accords signed in 2020 between Israel and Bahrain, Morocco, Sudan, and the UAE (Tenenbaum, 2019; The National Library of King Hussein, 2022).

On 15 September 2020, three Middle Eastern countries, Israel, Bahrain, and the UAE firstly signed a General Declaration and then bilateral accords named as Abraham Accords dedicated to Abrahamic religions. In the General Declaration that was signed by then US President Trump, then Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu, Emirati Minister of Foreign Affairs and International Cooperation Abdullah bin Zayed Al Nahyan and Bahraini Minister of Foreign

Roles of International Agreements on Protecting the Environment in The Middle East:
 Example of the Abraham Accords
 Affairs Abdullatif bin Rashid Al Zayani, signatory countries recognized the importance of maintaining and strengthening peace in the Middle East based on mutual understanding; purported that the best way to address all types of challenges that the whole world is facing with is through cooperation; committed to support science, art, medicine, and commerce to inspire humankind, and bring nations closer together; and finally, promised to pursue a vision of peace, security, and prosperity in the Middle East (Şahin and Güzel, 2021; US Department of State, 2021). Within the same day, both the UAE and Bahrain also signed their individual accords with Israel. In following process, two more Arab nations, Sudan, and Morocco, also wisely decided to normalize their relations with the Tel Aviv government and signed their own Abraham Accords, respectively on 6 January 2021 and 22 December 2020 (The Times of Israel, 2021; Associated Press, 2020)

3.2. Contents of Abraham Accords and Clauses Related to Environment

Despite that all the legal instruments that were signed amongst 5 countries are samely named as “Abraham Accords”, they are in the same direction in terms of their contexts and legal characteristics; they are not identical. When the contents of the Accords are examined, it is understood that they offer very similar paragraphs goes to same and goal of normalizing relations and transforming both the Middle East and rest of the world into more liveable places for Jewish and Arab people and all other nations. So as, in summary;

In Israeli-Bahraini perspective

Parties, basically, agreed to open a new era of friendship and cooperation in pursuit of the Middle East that is stable, secure, and prosperous for the interests of all related states and people.

In Israeli-Emirati perspective

Signatory countries desired to realize a vision of a Middle East which is stable, prosperous, serene, and peaceful, and determined to ensure a lasting and sustainable peace, and security, even though they did not enter into a direct conflict, so far. In the Accord, parties reaffirmed to normalize political and legal engagement, to foster mutual understanding, respect, co-existence, and a culture of peace, and to consider joint aid and development programs through convenient cooperation platforms. Parties also found on the same ground to conclude further and detailed agreements on coordinative and cooperative senses.

In Israeli-Moroccan perspective

Both actors recognized the historic and unlocked opportunities to bring the people of the region closer together and promote peace in the whole region. In this sense, parties put forward their intention to reopen liaison offices in both Rabat and Tel Aviv, to promote dynamic and innovative bilateral economic cooperation, and to pursue a comprehensive collaboration process on innovation, water, agriculture, energy, food security and all other fields as may be agreed.

In Israeli-Sudanese perspective

Tel Aviv and Khartoum governments promised to encourage efforts to promote interfaith and intercultural dialogue to advance a culture of peace among the three Abrahamic religions and all humanity by believing the best way to address challenges is through cooperation and development of friendly relations among states.

Briefly, all these accords are highly similar and parallel that contains clauses and paragraphs in same direction and highlights very similar notions and key terms. However, when the annexes of Israeli-Emirati Accords are examined, it is understood that parties tried to draw more and more importance to some spheres for cooperation by inserting specific paragraphs. In the context of this paper, the paragraphs and clauses which specifically related to environment, agriculture and food security, water, and energy, need to be carefully read, studied, and understood, to absorb intentions, methods and goals of Israeli and Emirati governments. Correspondingly;

- Regarding “Environment”, the Parties acknowledged the significance of protecting, preserving and improving the environment, environmental innovation for the sustainable development of the Middle East and beyond the region. The two countries also agreed to endeavour to collaborate to foster environmental protection tactics and strategies on marine habitat protection biodiversity conservation, global warming and climate change mitigation and adaptation, and even on the possible establishment of a joint center for developing pioneering solutions to climate challenges in arid and semi-arid environments.

- In related to “Agriculture and Food Security”, Tel Aviv and Abu Dhabi governments recognized the massive value and significance of sustainable agricultural development by emphasizing its essential role in answering food security concerns, as well as in the preservation of the environment. The countries decided to collaborate to enhance existing technologies, to actively facilitate new cooperation processes, and to share, utilize, develop know-how, expertise and innovative methods in the field of arid agriculture, advanced irrigation, mariculture techniques in shallow sea water, sustainable healthful fish feed production and seed enrichment in hot and humid climates.

- In regard with “Water”, two nations recognized the critical importance of maintainable water usage and cooperation for their common benefit to address water-related matters such as water treatment and management, water security, desalination, and detoxification.

- In respect of “Energy”, both states paid attention of the deliberate importance of the energy sector and specifically their need to encourage renewable energy, cooperation in the natural gas field, regional grids, alternative energy, and energy security. Israeli and Emirati governments also decided to advance and develop mutual collaboration in energy projects, share their practices and discuss strategies in energy forums that will help to promote and unlock the energy potential of the Middle East, synchronising where suitable with the International Renewable Energy Agency, headquartered in Abu Dhabi, the UAE.

These four paragraphs in the Annex of Israeli-Emirati Accord clearly and strongly proves the importance and care that attached by parties to notions of “environment” and “nature”. Besides, they also pose as convenient examples for both other signatories of Abraham Accords, and all other nations throughout the Middle East, and give all related actors in the region a very basic, useful, and perfect roadmap to be followed for fighting against global warming and other environmental problems.

This roadmap, on the other hand, constitutes the backbone of this study with the hypothesis that Abraham Accords presents a solid chance to fix the ecological problems in the Middle East in certain extent, and eliminate some negative effects of climatologic changes. Legal characteristics of the Accords that will be described on the next sub-heading, also stresses legal obligations for signatory nations by the virtue of international public law’ written rules and customs, also strengthens this chance and potential.

3.3. Legal Characteristics of the Accords

In the context of international law branch, the most important instruments in creating law and/or creating a source for law are international agreements. International agreements, which are much more reliable, formal, and modern sources than other ones, are called by a number of different names such as conventions, pacts, protocols, accords, and contracts. All these terms are conclusion of written legal instrument in which the states that are parties legally bind them to act in a certain way or establish a special relationship among themselves. In these written agreements, a series of conditions bind the parties in the conduct of their relations laid down, and a certain affair between two sovereign states is realized in a legal frame.

The basic principle of the law of treaties, is undoubtedly the provision that treaties are binding on the parties to them and must be applied in good faith (O'Connor, 1992). This rule is called Pacta Sunt Servanda and is probably the oldest principle of international law that was invented during the Ancient Roman Empire. This rule is also affirmed in Article 26 of the Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, and locates at the basis of almost every international treaty, agreement, etc., since there is no justification for states to enter into such obligations with one another in the absence of a mutual minimum belief that states will honour their treaty obligations in good faith.

In this respect, agreement concluded between states can have different names, regardless of their subject. An agreement can be called a Convention, a Treaty, an Accord, etc.; however, ultimately, it is the content of the agreement, not its name, which makes it a legally binding treaty (US Department of Health and Human Service, 2018). Under the light of all these arguments, it is needed to make the legal characterisation of the Abraham Accords, and political and legal

discussions should be done after exploring their core characteristics. In this wise; as appropriately commented by Professor E. Canal Forgues from the Sorbonne University Abu Dhabi and Dr N. Janardhan from the Emirates Diplomatic Academy (Forgues, and Janardhan, 2021);

- The Abraham Accords, in their variety of designations for every single country, give the impression to correspond to the Israeli and Arab drafters' purposes,

- However, they did not enter with formality, as they cannot be regarded as forming part of a legal system supporting coexistence and collaboration,

- No compensation was predicted in the Accords if one party fails to deliver its obligations by the virtue of their paragraphs,

- The Accords falls very satisfactorily into place as part of the practice and intention of signatory countries to create political covenants on values and principles of massive and long-lasting significance, and they intended to divulge a very powerful and robust anticipation that Israel and Arab nations will abide,

- But, despite every single positive thing they lack any strict legal content.

With respect to Professor Forgues' and Dr Janardhan's comments, it can be construed that the Abraham Accords are, vastly, carrying characteristics of memorandums of understanding or protocols as they have informal appearance, reflect intentions and commitments of signatory countries, have an, symbolical character, have not been registered with the United Nations ("UN") pursuant to Article 102 of the Charter yet even though all the Accords contain some similar wording that remembrances treaties such as "parties",

“parties agreed”, “shall”, and “undertake”. However, amongst all the Accords, the Israeli-Emirati one has a particular and interesting position as this one comprises paragraphs named as “Ratification and Entry into Force”, “Settlement Disputes”, and “Registration”; but as this was not registered in the UN’s Treaty Collection, it is also not possible to classify it as a treaty.

In summary, categorizing the Abraham Accords and their umbrella document as sui generis documents that mostly carry features of memorandums of understanding or protocols that reflect common commitments, intentions, purposes in a not binding but encouraging or incentive nature, rises as a highly suitable act in a legal perspective.

3.4. Current Conditions and Achievements of the Accords

Since the Abraham Accords were signed, significant gains were seen in the diplomatic relations of 5 countries. Although, it is not yet possible to mention about a complete and final peace in the Middle East, some certain diplomatic, legal, and economic acquisitions have proven the potential of the Abraham Accords and demonstrated their capacity to reach further points in the path of peace and co-existence in the region.

Correspondingly, as parallely stressed by US Secretary of State Anthony J Blinken, Israeli Minister of Foreign Affairs Yair Lapid, Moroccan Minister of Foreign Affairs Nasser Bourita, Bahraini Minister of Foreign Affairs Abdullatif Al Zayani, Emirati Presidential Advisor Amwar Gargash, since the day that Accords were signed ; first ever ambassadors between Israel and Bahrain have been appointed, direct flights amongst Israel and Arab countries have been started, the UAE has pursued significant investments in strategic sectors in Israel, including energy, medicine, technology, healthcare, private firms across countries are working together on everything from stem cell therapies to

desalinisation, dozens of new bilateral agreements related of various subjects and issues have been signed.

But most importantly, as predominantly remarked by Emirati Presidential Advisor Gargash, psychological barriers amongst countries have been started to be broken for many.

Beside those, Morocco and Sudan have also obtained significant individual paybacks thanks to the legal documents. After the signing of the Abraham Accords, the US government, recognized Rabat's full legal sovereignty over Western Sahara, one of the most controversial places in the greater Middle East region (Dahir, 2021). Additionally, only before a few weeks of the signing of the Accords, Sudan has been removed from US' blacklist for the state sponsors of terrorism (Financial Times, 2022).

In short, although the Abraham Accords are not binding legal documents, all these developments in the last 18 months are quite promising. At the stage reached so far, these 5 countries have taken vital steps to ensure a sustainable peace and cooperation in the region, to establish a certain order in bilateral relations. For these steps to become permanent, what has been done so far must be continued in the future with dedication.

In addition to the political, and economic initiatives which will primarily affect the peace in the region and indirectly the protection of the environment, five countries also have direct, concrete and positive steps taken on issues related to the environment. These environment-focused steps concern not only these 5 countries, but the entire region, and set an example for other countries. The effects of these steps, the details of which will be given in the next sections of this study, on environmental problems in the region reveal the potential of the Abraham Accords more clearly. Because, although politics and economy-

Roles of International Agreements on Protecting the Environment in The Middle East:
Example of the Abraham Accords

---

oriented peace talks in the region were held in various scopes in previous years, the start of such an intense environment and nature-oriented diplomacy traffic coincides with the period after the conclusion of these legal documents.

4. The Accords' Role on the Protection of the Environment in the Middle East

The Middle East is a vast region. However, as mentioned on previous chapters of this paper, characteristically, the region has a very hot and dry climate with an arid or semi-arid environment, many locations have extremely hot summers and mild winters, precipitation is vastly low. Beside these well-known natural characteristics, the region has been also dealing with new kinds of problems such as significantly rising temperatures or running out clean water sources, which would turn lives of the people into a complete nightmare. By considering these, it is understood that vulnerabilities to climate change and global warming in the Middle East are and will be various, and cascading.

Yet, despite this entire negative picture, there are some promising developments in the region as well such as creation of the Abraham Accords that envisages; environment-focused bilateral cooperation processes, and steps taken to create regional peace and to prevent environmentally destructive, damaging wars.

4.1. Environmental Cooperation between Signatory Countries

Environment-oriented bilateral cooperation agreements processes that started after the Abraham Accords are most notable examples of the Accords' successes on protecting environment. Particularly, as most of the Arab states have undiversified oil-based economies, the whole region is grappling with water scarcity problem, and the issue of desertification emerges as ultimate problems for, almost, every single country in the region for decades, most of

the environmental dialogue processes started until now between Israel and Arab countries have been shaped on such certain topics as water security, renewable energy, sustainable agriculture, exploration of new sources of income after the extinction of oil and so on. In this sense;

I. On March 2021, Mekorot, the Israeli government-owned water company and most-authorized agency responsible for the country's water management, signed an agreement with the EWA, Bahraini electricity and water authority to provide technical consultation in certain issues as desalination, water, advanced irrigation techniques, technologic upgrades and advanced water control (Fisher and Rochvarger, 2021). As Bahrain is a deserted island country with no rivers, streams, and lakes; underground water sources and desalination processes are the only chances that Manama government can use to answer its people demand on water.

However, water wastes, technical incompetence on water processing and the climate change are already beclouding Bahrain's efforts and make it more difficult to reach clean water. Herewith, Israeli assistance will likely help Bahrain to conduct more efficient projects, to reverse detrimental effects of climate change on the watery, and collaboration processes on similar topics, that renowned Israeli financial institution, Bank Hapoalim has already committed to provide financial consultation services to Bahrain in future water projects (Bank Hapoalim, 2020).

The former Israeli Minister of National Infrastructure, Energy & Water Resources, Yuval Steinitz' statement on this topic also is of considerable importance at the point of the Abraham Accords' potential on protecting environment: "The four countries that have signed peace agreements in the framework of the Abraham Accords suffer ... from a water shortage, so

Roles of International Agreements on Protecting the Environment in The Middle East:
Example of the Abraham Accords
innovative solutions from Mekorot and Israeli high-tech companies in the area
of water can serve as a strong basis for cooperation”.

II. Since December 2020, Israeli and Moroccan governments have been conducting cooperation processes on water technologies. Firstly, two countries signed various bilateral protocols on involving water management (Eljechtimi, 2020).

Moreover, the Tel Aviv government will export advanced irrigation systems and agricultural technologies to prevent water waste, and solar development equipment to popularize renewable energy sources (Israeli Minister of Regional Cooperation, 2022). There are also supportive steps and account on the Moroccan side as President of the General Council of Moroccan Factories, Chakib Alj remarked that following the signing of the Abraham Accords, the bilateral partnership between Tel Aviv and Rabat has caused to extraordinary progresses in sectors of joint interest, such as agriculture, and water, With this commercial ratio on agriculture, it is believed that thanks to the prevention of water waste and the widespread use of smart irrigation techniques, environment will be protected and the relations between the two countries will be stronger.

Furthermore, scientific cooperation between countries is also on. In last September, top higher education institutions of both countries, Ben-Gurion University in Israel and Mohammed VI Polytechnic University and International University of Rabat in Morocco, signed a protocol to work together on research projects in the areas of agriculture, water, energy and ecological restoration (Leichman, 2021). Supportively, it is declared that collaboration topics between parties will include land ownership, water sources, agriculture of arid and semi-

arid lands, land restoration and other matters in relation with sustainability from various perspectives as technology, biology and health.

Israeli formerly government-owned chemistry company ICL Group Ltd and Moroccan state-owned mining company OCP Group will also support this academic-scientific cooperation process.

III. The UAE has been the country that has cooperated most with Israel on clean energy, water, and environmental issues in the last eighteen months since the signing of the Accords. Primarily, on November 2021, Israeli Minister of National Infrastructures, Energy and Water Resources Karine Elharrar, Emirati Minister of Climate Change and Environment and Jordanian Minister of Water and Irrigation Mohammed al Najjar signed a water agreement, under the brokerage and witnessing of US Climate Envoy John Kerry and Emirati Crown Prince Mohammed bin Zayed al Nahyan (The Times of Israel, 2021).

With this agreement, a major solar power plant will be constructed by an Emirati company in Jordan to provide electricity to Israel and in return, Tel Aviv will sell 50 million cubic meters of clean water a year to Jordan that will be produced in a desalination plant, that create a solution where everyone benefits for both countries in both environmental, commercial, and political contexts.

While the agreement constitutes a great opportunity for all parties to fight against the climate change, it also strengthens Israeli and Jordanian relations that highly cooled for decades. Even though, in 1994, Tel Aviv and Amman governments signed Wadi Araba Treaty which was very similar to current Abraham Accords, and they created a so-called “peace environment” after long-standing battles, bilateral relations between them could not progress on an ideal level.

As Vohra (2021) remarked this new agreement characterizes a huge step forward in the path of common peace that the Accords opened. While the brutal effects of climate change and global warming are making their effects felt more and more each day, the "all or nothing" logic that has existed for many years for the countries of the region is now replaced by the logics of "peace for energy", "peace for water", and "water for energy". Given some bitter facts as Jordan is almost run out of water, its population increases day by day, it's second most water-scarce country in the world, and water dams have been mostly dried up, the country has no choice but to cooperate with its former enemy. For the time being, as Israel desalts more water than it requires via its advanced technologies, but it needs environment-friendly-way-produced electricity and Jordan has ample sun, option of collaboration turns necessary for all parties. The UAE, on the other hand, will maximize its soft power as a mediator and accelerate its knowledge on building such facilities which requires great expertise.

IV. On 6 March 2022, Israel and the UAE entered another process of collaboration regarding and environment. Israeli state-owned Israel Electric Corp. and the UAE-based Energrouop signed an initial contract to develop blue and green hydrogen fuel cells which are considered as renewable energy sources (Reuters, 2022). In accordance with this cooperation, both companies will activate new projects to hydrogen gas cells that do not release greenhouses gases and decrease carbon footprints. Thus, both countries will acquire a cleaner energy source, improve technologies that produces such sources, protect environment, and eventually prepare themselves post-petroleum era which is especially vital step for the Abu Dhabi government (Zaken, 2022).

V. Apart from all these developments, as Leichman (2021) listed;

Emirati government-owned renewable energy corporation the Abu Dhabi Future Energy Company, and Herzliya-based EDF Renewables Israel decided to discover renewable energy prospects.

Israeli-based global energy company Watergen and Emirati-based food security an agriculture company Baynunah agreed to work together to improve drinking water quality in both countries, develop water supplies for agricultural irrigation, and enhance wastewater management and water treatment mechanisms.

In summer 2021, a consortium amongst Israeli, Emirati and British energy companies met on a common ground to produce high-tech automotive goods by using green hydrogen gas.

Israel-based University of Haifa and Emirates-based Zayed University signed an academic collaboration agreement for conducting joint research on environmental matters as nautical sciences, natural resource management processes, and environmental education on higher level.

Consequently, it is clear fact that the Abraham Accords provided the necessary momentum especially in the fields of environment. The point is, via the Abraham Accords, all related parties now able to collaborate to resolve the Middle East's one of the most difficult, water scarcity problem. Additionally, as number of countries that are classified as water poor are increasing, danger of accessing clean water for drinking and sanitation is growing, climate change's harsh effects are being felt more tangibly day by day, such cooperation processes on corporal and academic degrees that empowered by governmental channels become even increasingly important.

The Abraham Accords, in this respect, deserve a special focus in legal, political, and environmental perspectives as these documents succeeded to bring nominal enemies together for a common target, a common purpose.

While protecting environment, minimizing detrimental effects of climate change via effective and sustainable methods, and finally having a sustainable ambience of peace are the common goals of every single country in the region, law-oriented solutions such as the Abraham Accords, now seem to have more potential and capacity on the eyes of lawmakers, policymakers and scholars all over the world, in order to cope with environmentalist issues.

As the whole Middle East has been shattered for many times because of countless wars, which they may bring more detrimental results for the nature, in case of the transformation from diplomatic crises to conventional hot conflicts, the law and the diplomacy rise as remedies to fight against climate change both in direct and indirect platforms.

For all these reasons, the Abraham Accords turns some kind of legal documents that must be considered as example for other countries in the region that may experience new diplomatic crises or hot conflicts; as the Accords have already proved their potential in protecting the environment, preserving the atmosphere of peace and bringing countries closer together by ignoring ages-old disputes but understanding that the climate change is massive and real threat for everybody in the World.

4.2. The Abraham Accords' Potential to Be an Example for Rest of the Middle East: The GERD

As mentioned on previous chapters of this study, the Abraham Accords paved a great way for formerly unthinkable Arab-Israeli cooperation processes in many

different fields. Despite of all shortcomings, 4 Arab nations and Israel managed to meet on common point in many areas to guarantee their security, economic development, political stability, energy needs and environmental concerns for the future. While all countries succeeded to normalize their bilateral relations by legally, politically, economically engage, they also flourished military collaboration by empowering defence-focused initiatives (Robinson and Feely, 2022). Besides, all parties also achieved to assure their environmental needs and concerns in certain degree via expedient government-based, academia-based, or commerce-based joint steps.

This is to express, it becomes a must to accept the achievements of the Abraham Accords in establishing regional security, accelerating common economic development, helping to create an atmosphere of dialogue and minimizing environmental risks. However, another great success of the Accords is, it's undeniable potential to be an example for the rest of the Middle East for both ensuring regional security; protecting the environment and resolving environment-related, disputes in a legal and legitimate framework that no one can dare to violate as ancient legal principles, universal customs and image on international arena prevail. While this is the case, a very recent and environmental problem in the Greater Middle East emerge as suitable examples where the law can help protect the environment, just like in the Abraham Accords: Egyptian-Ethiopian-Sudanese dispute over the construction of the GERD on the Blue Nile River.

At the beginning of the political issues of environmental origin that occupy the greater Middle East and North Africa's agenda most is the GERD which is being built by Federal Democratic Republic of Ethiopia ("Ethiopia") on the Blue Nile River and effects of this dam on the waters of the river.

The GERD has been under construction since 2011 by the state-owned Ethiopian Electric Power Corporation, and it will be the largest facility in the Africa continent when it is completed. The project is being seen as a landmark opportunity by Ethiopia as it is supposed to revive the country's economy, to provide electricity as 6000 megawatts, to meet the country's rapidly growing population's needs for water which Ethiopia is already amongst the most crowded countries in the world, to enable irrigation of new agricultural lands in the country, and to create approximately 12.000 new jobs (Water Technology, 2023).

These prospective benefits of the GERD cause the people of the nation and the government to show great interest and evaluation of the project. Moreover, such a great capacity to generate electricity power will also enable the Addis Ababa government to sell/export this power to other countries and generate great revenue in every year (Al Jazeera English, 2020a). But unlike Addis Ababa government, the GERD doesn't look all that astonishing in Cairo and Khartoum. In fact, Egypt and Sudan evaluate the construction process and the dam's itself as disasters for themselves.

In Egyptian perspective

The Nile River has been at the heart of the Egyptian nation for ages, since it has been the only source for inland transportation, irrigation, sanitation, and drinking. Besides, when the highly problematic environmental characteristics of the country are considered, the value of the river for the Egypt is being understood more frankly. Therefore, any probable interruption to the natural flow of the Blue Nile River constitutes a great source of concern and stress for Egypt. The country's fears do not seem irrational at all, as the GERD will cut Egypt's clean water supply by %14 and destroy %18 of its farmland within 10

years in the best scenario that as put forward by the Al Jazeera. Bitterly, if Ethiopia fills the GERD in a period less than 10 year, Egypt' clean water sources and agrarian lands will be lost more and quicker. In all scenarios, the country will be deserted within time, it's agricultural industry will be severely damaged, the water reservoir of the country's largest dam, Aswan Dam, will be decreased, and its population over 100 million will find themselves in a grave and deep-water scarcity. All these scenarios mean nothing but a catastrophe. The Cairo government evaluates the whole project as an "existential threat" to existence of the Egyptian state and nation.

For all these reasons, relations between Egypt and Ethiopia have become quite tense in recent years. Since 2011, the year the construction started, both Morsi and el-Sisi, Egyptian former and current Presidents, made many moves to stop the project, and they openly expressed their opposition to the project. So much so that in a meeting led by former President Mohamed Morsi, which was broadcast live in 2013, it was even recommended that the Addis Ababa government should be distracted from realizing the project by interfering in Ethiopia's internal affairs. Since then, in many media outlets of both Ethiopian and international origin, there were reports that Egypt has taken a hostile attitude towards Ethiopia, carried out cyber-attacks to undermine economic activities, provoked some ethnic groups in the country for a probable insurgence, and sent armed militias to the neighbouring country State of Eritrea to stop the construction of the GERD, and that has been trying to influence another project-affected country, Sudan, to deploy troops on the Ethiopian border as a means of intimidation (DW News, 2020; Tessema, 2021)

In addition to all these acts and moves, mutual statements from both Egyptian and Ethiopian sides also increase the tension between parties. So as, Ethiopian Prime Minister Ahmed's statement as "...no force could stop Ethiopia from

building a dam ... If there is a need to go to war, we could get millions readied. If some could fire a missile, others could use bombs. But that's not in the best interest of all of us...." increases the tensions on bilateral affairs while Egyptian President el-Sisi also put forwards aggressive remarks indifferent times such as "...no one can compromise Egypt's water. It is a matter of life and death..." (Al Jazeera, 2019)

Former US President Trump's statements on the subject as "...It's a very dangerous situation, because Egypt is not going to be able to live that way and they will end up blowing up the dam..." also reveals how serious the issue is, how likely it is to break out of a new war in the Middle East, and proves and proves the vehemence of the situation (Al Jazeera English, 2020b).

In Sudanese perspective

The position of Sudan in this matter, on the other hand, is highly erratic. When the project was firstly launched, Sudanese government and nation welcomed it as the GERD would control seasonal floods that devastate farms and other agricultural landscapes in the country and provide cheap and abundant electricity for unpowered regions (de Waal, 2021). However, approach of Sudan had been drastically changed and moved from appraising to being concerned as Ethiopia started to fill the GERD rapidly than expected, the Addis Ababa government failed to provide a clear and solid commitment about water sharing and flow of the Nile, and Egypt started to accelerate dialogue with the Khartoum government, especially after the Sudanese Army increased its influence over the political life after series of coup d'états.

Currently, even though the Khartoum government is not totally against the project, it still carries some concerns and calls for an urge solution to unresolved and continuing problems. Until now, Sudanese Minister of Irrigation

and Water Resources Yasir Abbas constantly stressed that Ethiopia should officially commit to provide water in adequate amounts via a binding legal agreement rather than verbal promises or basic guidelines; otherwise the project would pose a great danger for the environment and the livelihoods of the Sudanese people (Al Jazeera English, 2020c).

At present day, Sudan's position against the GERD is not harsh as Egypt's. Nevertheless, due to Cairo's intense calls and motivations, in 2021, Khartoum mobilized troops to border for intimidation and started to carry out joint aerial military trainings with Egypt.

The future of this tripartite conflict is uncertain. In fact, the past of disputes over the Nile is already full of with uncertainties. Albeit there are already some initiatives over the control of the Nile such as 1999 Nile Basin Agreement amongst all Nile basin countries , all of them have been in vain due to legal and geographical technicalities. However, these problems, which have not been answered within the last 12 years, now bring painful consequences.

It is believed that an urgent, fair and rational resolution must be explored and practiced, immediately. In this wise, when the fact that construction process of the GERD is ongoing in rapid, and tensions amongst these countries is getting higher and higher, are considered, it is understood that a comprehensive and binding legal instrument should be signed immediately to radically solve this problem. Furthermore, it is also believed that, as Egyptian, Sudanese and Ethiopian nations have deeper and concreter ties than Israel and 4 Arab nations, a masterly designed and shaped legal document would bring more positive, useful and beneficial outcomes than the Abraham Accords; would mostly and rapidly solve this dispute; prevent a probable new war in the Middle East; and protect the environment, watery sources and agrarian lands of the region which are already distressed and fragile.

Moreover, the Abraham Accords also stands as examples for other Middle Eastern nations that experienced environment-focused and water-focused crises and disputes in recent years such as Kyrgyz Republic, Republic of Tajikistan, Republic of Turkey, Syrian Arab Republic and Republic of Iraq. By designing similar legal instruments and cross border agreements, these countries may also create win-win solutions for themselves over the share and usage of natural sources.

5. CONCLUDING REMARKS AND RECOMMENDATIONS

The planet earth is old, tired and exhausted. Moreover, terms such as global warming and climate change, their negative and ongoing effects, overpopulation, unconscious resource usage, pollution of water sources, and many other human-induced problems worsen the situation of the world. Even the coronavirus pandemic that outbreaked in 2019, upset all known economic, social, medical and political balances and caused the death of more than 6 million people, alone is enough to reveal how the planet is suffering. While this is the case, it also emerges bold, decisive and immediate actions needed to be taken. But this is not only the task of scientists or engineers, but also of all humanity, and every possible tool should be used. At this point, an unusual, unfamiliar but potent and unlocked branch of science comes into play for protecting the environment, which is law.

The Abraham Accords, correspondingly, rises as one of the most efficient and surprisal reflection of the law on protection of the environment since the Accords are originally designed to heal political relations of their signatories, but not the nature. However, even though the Accords are not completely legally binding and they have sui generis legal features; their provisions and clauses that predicts cooperation, coordination and collaboration on

environmental issues brought highly useful, and productive outcomes that explained on previous parts of this paper. All these outcomes that have limited but remarkable effects caused another great success however, which is showing that law, and cross border agreement can be used as a tool to mobilize countries to take bold and immediate actions by the virtue of an ancient legal principle, *Pacta Sunt Servanda*. Considering the processes described in this paper, it is understood that countries that act with maximum determination and goodwill in line with this principle have achieved both political, economic, and environmental successes thanks to cross border agreements. Indeed, via the law and the principle of *Pacta Sunt Servanda*, signatory countries could mobilize their universities, companies and other internal/external actors and encourage them to take the necessary steps. Moreover, these Accords also indirectly benefit the protection of the environment, as they served to establish peace and prevent wars that cause numerous harms to the environment.

In this sense, another characteristic of the Accords which they are products of direct negotiations amongst signatory countries, also increases their chance to succeed their objectives. As Israel and 4 Arab nations decided to prepare, sign and obey these rules and their contents without intervention of another international body or actor except the USA, they found the chance to put forward their political, economic, legal and ecological demands, concerns and expectations clearly.

In short, for the world, which is in a very stressful situation, whose resources are rapidly depleted, whose population is increasing rapidly, and whose nature is getting more polluted every day, law and cross border agreements are seen as tools that are worth trying and have high potentials.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek / Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

REFERENCES

- Abumoghli, I. and Goncalves, A. (2020). Environmental Challenges in the MENA Region. Date of Access: 03.04.2023, <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/31645;jsessionid=E00F390253F92FAFF43013760C43D140>
- Al-Delaimy, W.K. (2020). "Vulnerable Populations and Regions: Middle East as a Case Study". Health of People, Health of Planet and Our Responsibility (in). (eds.) W.K. Al-Delaimy, V. Ramanathan, & M.S. Sorondo. Springer. 121-133.
- Al Jazeera (2019) "Ethiopia's Abiy Ahmed issues warning over Renaissance Dam". Date of Access: 15.06.2023, <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/22/ethiopias-abiy-ahmed-issues-warning-over-renaissance-dam>
- Al Jazeera English (2020a) "Pourquoi l'Egypte et l'Ethiopie guerre du Nil? | ici commencer". Date of Access: 23.06.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=JdizUOarrJO>

- Al Jazeera English (2020b) "Trump says Egypt may 'blow up' Ethiopia Dam".
Date of Access: 14.06.2023,
<https://www.youtube.com/watch?v=eFpXz-Xbse4>
- Al Jazeera English (2020c) "Ethiopia dam dispute: Concerns in Sudan's Blue Nile state".
Date of Access: 17.06.2023,
<https://www.youtube.com/watch?v=CeqkUVF1bpc>
- Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi. Dora Yayınları.
- Associated Press (2020) Kushner Joins Israelis on Landmark Visit to Morocco.
Date of Access: 23.03.2023,
<https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/31645;jsessionid=E00F390253F92FAFF43013760C43D140>
- Bank Hapoalim (2020) ESG Report – 2020 Activities at Bank Hapoalim. Date of Access: 09.05.2023,
https://www.bankhapoalim.com/sites/bnhpcom/files/media/PDFS/ESG%20Report_Poalim_2020-%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%92%D7%A9_2_0.pdf
- Beinin, j. and hajjar, L. (2014). "Palestine, Israel and the Arab-Israeli Conflict: A Primer", MERIP Working Paper, 1-16.
- Belaïd, f. Elsayed, A. and OMRI. A. (2021). "Key Drivers of Renewable Energy Deployment in The MENA Region: Empirical Evidence Using Panel Quantile Regression". Structural Change and Economic Dynamics, 57, 225-238.
- Dahir, A.L. (2021) "United States Recognizes Morocco's Sovereignty Over Western Sahara". American Journal of International Law 115: 318
- Demircan, N. (2020). "The Jewish State Building and the Beginning of the Arab Israeli Conflict". ULISA: Journal of International Studies, 4(2), 215-226.

De Waal, A. (2021) "Viewpoint: Why Ethiopia and Sudan have fallen out over al-Fashaga" BBC. Date of Access: 08.06.2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-55476831>

DW News (2020) "Why can't Egypt and Ethiopia end the Nile dam dispute? | UNPACKED". Date of Access: 08.05.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=2tEtKqWRIt0>

Eljechimi, A. (2020) Morocco hosts Israeli envoys, Kushner to flesh out new relations. Reuters. Date of Access: 11.04.2023, <https://www.reuters.com/article/morocco-israel-usa-int-idUSKBN28W0SX>

Financial Times (2022) "US Removes Sudan from State Sponsor of Terror Blacklist". Date of Access: 04.06.2023, <https://www.ft.com/content/2e47e0ae-a3de-4cb5-ac36-91a3beb8f46d>

Fisher, I. and Rochvarger, M. (2021) "Israel's State-owned Water Company to Provide Consulting Services to Bahrain". Haaretz. Date of Access: 16.06.2023, <https://www.haaretz.com/israel-news/business/2021-03-29/ty-article/.premium/israels-state-owned-water-company-to-provide-consulting-services-to-bahrain/0000017f-e8fd-df2c-a1ff-fefd55940000>

Forgues, C. and Janardhan, N. (2021) "Abraham Accords: Legal Interpretation and Scope for Collaboration with Asia". EDA Insight Research & Analysis Report. 4 (5)

Israeli Ministry Of Regional Cooperation (2022) The economic ties between Israel and Morocco are growing stronger. Date of Access: 06.06.2023, <https://www.gov.il/en/departments/news/morocco240322>

- Ju'ub, G. A. and Azzam, R. (2002, 25-26 November). "Water Conflicts in the Middle East". Presented in the symposium: Water of the Near East and North Africa: Resources, Protection and Management. Frankfurt/Germany.
- International Committee of the Red Cross. (2021). Date of Access: 09.04.2023, https://www.climatecentre.org/wp-content/uploads/RCCC-ICRC-Country-profiles-Region_Middle_East.pdf
- Kelley, C. P. Mohtadi, S. Cane, M. A. Seager, R. and Kushnir. Y. (2015). "Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian Drought". Proceedings of the National Academy of Sciences 112(11), 3241-3246.
- Kiser, S. D. (2000). "Water: The Hydraulic Parameter of Conflict in the Middle East and North Africa", USAF Institute for National Security Studies Occasional Papers, Colorado.
- Leichman, A.K. (2021) 'Israeli, Moroccan Scholars to Study Food, Water, Culture', ISRAEL21c, Date of Access: 12.04.2023, <https://www.israel21c.org/israeli-moroccan-scholars-to-study-food-water-culture/>
- O'Connor, J. F. (1992) "Good Faith in International Law". International & Comparative Law Quarterly, 41: 484
- Reuters (2022) "Israel Electric, UAE' Energroup to Partner on Hydrogen Generation". Date of Access: 21.05.2023, <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-electric-uaes-energroup-partner-hydrogen-generation-2022-03-06/>
- Robinson, N. and Feely, E. (2022) "Abraham Accords Pave Way for Previously Unthinkable Arab-Israeli Défense Cooperation" Heritage, Date of Access: 11.04.2023, <https://www.heritage.org/middle->

east/commentary/abraham-accords-pave-way-previously-unthinkable-arab-israeli-defense

Schaar, J. (2022). 'What the World Can Do about the Middle East's Coming Environmental Crisis', The Century Foundation Report 2020, Date of Access: 04.04.2021, , <https://tcf.org/content/report/world-can-middle-easts-coming-environmental-crisis/?session=1>

Selim, A. (2020). The MENA Region's Water Crisis: Avoiding Potential Water Wars. Date of Access: 26.04.2022, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/mena-regions-water-crisis-avoiding-potential-water-wars>

Sahin, G. and Guzel, S. (2021). "New Expansions in Middle East Security and the Abraham Accord". Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute, 34, 15-28.

Shaw, N. M. (2017). International Law. Cambridge University Press.

Tenembaum, Y. J. G. (2019). "The Egypt-Israel Peace Treaty at 40". Date of Access: 27.03.2021, <https://www.jpost.com/opinion/the-egypt-israel-peace-treaty-at-40-583117>

Tessema, S. (2021) "Egypt working to destabilize Ethiopia, East Africa", Anadolu Agency, Date of Access: 16.06.2023, <https://www.aa.com.tr/en/africa/egypt-working-to-destabilize-ethiopia-east-africa/2120191>

The National Library Of King Hussein (2023). Date of Access: 20.03.2022, <http://www.kinghussein.gov.jo/peacetreaty.html>

The Times Of Israel (2021, January 6) Sudan Signs 'Abraham Accords' with US, Paving Way For Israel Normalization. Date of Access: 27.03.2022, <https://www.timesofisrael.com/sudan-signs-abraham-accords-with-us-paving-way-for-israel-normalization/>

- The Times Of Israel (2021, November 22) Israel, Jordan Sign huge UAE-brokered deal to swap solar energy and water. Date of Access: 16.03.2023, <https://www.timesofisrael.com/israel-jordan-sign-uae-brokered-deal-to-swap-solar-energy-and-water/>
- United States of America Department of State, The Abraham Accords Declaration, Date of Access: 24.03.2022, <https://www.state.gov/the-abraham-accords/>
- Vohra, A (2021) “Water-for-Energy Is Better Than Land-for-Peace”, Foreign Policy, Date of Access: 12.04.2023,, <https://foreignpolicy.com/2021/12/16/water-for-energy-is-better-than-land-for-peace/>
- Waha, K., Krummenauer, L., Adams, S., Aich, V., Baarsch, F., Coumou, D. and Schleussner, C.F. (2017). Climate Change Impacts in the Middle East and Northern Africa (MENA) Region and Their Implications for Vulnerable Population Groups. *Regional Environmental Change*, 17, 1623-1638.
- Water Technology (2023) “Grand Ethiopian Renaissance Dam Project, Benishangul-Gumuz”. Date of Access: 09.06.2023, <https://www.water-technology.net/projects/grand-ethiopian-renaissance-dam-africa/>
- Yilmaz, H. I. (2016). Geo-Economic Importance of the Middle East and Economic Reasons of the USA Policy in the Middle East. *TESAM Akademi Dergisi*, 3(1), 99-128.
- Zaken, D. (2022) “Israel, UAE to cooperate on clean hydroelectricity” *Al-Monitor*. Date of Access: 05.06.2023, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/israel-uae-cooperate-clean-hydroelectricity>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Ne zaman oluştuğu tam olarak bilinmeyen dünyamız yaşlı, yorgun ve bitkin bir durumdadır. Dahası son yıllarda adı sıklıkla duyulan küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi kavramlar, bunların olumsuz ve süregelen etkileri, dünya genelindeki aşırı nüfus patlaması, bilinçsiz kaynak kullanımı, su kaynaklarının kirlenmesi ve yine insan kaynaklı birçok çevresel / ekolojik sorun dünyanın durumunu her geçen gün daha da kötüleştirmektedir. 2019 yılında patlak veren, bilinen tüm ekonomik, sosyal, tıbbi ve siyasi dengeleri alt üst eden ve 6 milyondan fazla insanın ölümüne neden olan koronavirüs pandemisi bile tek başına gezegenin durumunu kötüleştirmeye yetmiştir. Durum böyleyken cesur, rasyonel ve gerçekçi önlemler alınması gerektiği de artık su götürmez bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sadece bilim adamlarının, ekologların ya da mühendislerin değil, esasında tüm insanlığın görevidir ve bu uğurda var olan her bir araç, her bir enstrümanın kullanılması gerekmektedir. İşte bu noktada çevrenin korunması için klasik sayısal ya da fenni bilimlerden ziyade sosyal bilimler kapsamında bulunan alışılmışın dışında, farklı ama güçlü ve potansiyeli yüksek bir bilim dalı olan hukuk ve onun paralelinde uluslararası ilişkiler, politika, diplomasi, ekonomi gibi diğer sosyal bilimler ön plana çıkmaktadır.

İsrail Devleti ile 4 Arap ülkesi (Birleşik Arap Emirlikleri, Fas Krallığı, Bahreyn Krallığı ve Sudan Cumhuriyeti) arasında akdedilen İbrahim Antlaşmaları, bu minvalde, çevrenin korunmasına ilişkin hukuki çabaların en etkili ve şaşırtıcı yansımalarından biri olarak yükselmektedir, çünkü her bir devletin İsrail Devleti ile akdettiği Antlaşmalar esasında doğayı korumak ya da çevresel sorunları önlemek için değil, akit devletlerin aralarındaki siyasi ilişkilerini iyileştirmek için tasarlanmıştır. Ancak, Antlaşmalar çevresel konularda iş birliğini, koordinasyonu ve yardımlaşmayı öngören hüküm ve maddeleri de içermekte olup, zamanla tüm taraflar için oldukça yararlı ve verimli sonuçları beraberinde getirmiştir. Sınırlı ama dikkate değer etkileri olan tüm bu sonuçlar, hukukun ve uluslararası antlaşmaların -kadim bir hukuk ilkesi olan Ahde Vefa uyarınca egemen devletlerin cesur ve kararlı adımlar atma konusunda harekete geçirmek için bir araç olarak kullanılabileceğini göstermek suretiyle- doğa ve çevrenin korunmasında uygun birer araç olarak kullanılabileceğini gözler önüne sermiştir. Bu çalışmada ortaya konan tüm hususlar dikkate alındığında, mezkûr ilke doğrultusunda azami kararlılık ve iyi niyetle hareket eden ülkelerin uluslararası antlaşmalar sayesinde hem siyasi hem ekonomik hem de çevresel başarılar elde edebileceğini ortaya koymuştur. Nitekim akit devletler, hukuk ve Ahde Vefa ilkesi aracılığıyla üniversitelerini, şirketlerini, resmî kurumlarını ve diğer iç / dış, resmi ya da özel aktörlerini harekete geçirebilmiş ve gerekli adımları atmaları için teşvik edebilmiştir. Ayrıca bu Antlaşmalar, barışın tesis edilmesine ve

çevreye sayısız zarar veren savaşların önlenmesine hizmet ettiği için de çevrenin korunmasına sadece doğrudan değil dolaylı olarak da fayda sağlamaktadır.

Bu bağlamda, akit devletler arasında -Amerika Birleşik Devletleri'nin gözetiminde- yürütülen doğrudan müzakerelerin ürünü olan Antlaşmaların bir diğer özelliği de ülkelerin hedeflerine ulaşma yolundaki başarı şanslarını artırmasıdır. İsrail ve 4 Arap ülkesi, bu kuralları ve içeriğini hazırlamaya, imzalamaya ve uymaya karar verirken, hukuki, politik, ekonomik ve dahi çevresel / ekolojik taleplerini, endişelerini ve beklentilerini net bir şekilde ortaya koyma şansı bulmuşlardır.

Kısacası süregelen savaşlar, çatışmalar ve krizler nedeniyle ziyadesiyle stresli ve çalkantılı bir durumda olan, kaynakları hızla tükenen, nüfusu hızla artan ve doğası her geçen gün daha da kirlenen dünya için hukuk ve uluslararası antlaşmalar çevrenin korunması ve birtakım sorunların önüne geçilebilmesi için denenmeye değer araçlar olarak görülmekte ve sahip oldukları yüksek potansiyel fark edilmektedir.

Bu antlaşmalar, Büyük Ortadoğu Coğrafyasındaki diğer çevresel etmenli ihtilafların da sona erdirilebilmesi ve ilişkilerin normalleştirilmesi (Tacikistan Cumhuriyeti ve Kırgız Cumhuriyeti) için emsal teşkil etmesi gerekçesiyle de büyük bir değer arz etmektedir.

Tüm bu gerekçelerle, işbu makalenin konusu olarak mezkûr İbrahim Antlaşmaları tercih edilmiştir. Bu antlaşmaların arz ettiği sadece hukuki, politik, ekonomik ya da çevresel değil aynı zamanda psikolojik değer ve potansiyel de bu tercihe olumlu etkide bulunmuştur. İşbu makalede; öncelikle, giriş kısmında ve ikinci bölümünde Büyük Ortadoğu'nun mevcut politik koşulları hakkında bilgi verilmiş, devamında ise bölgede yıllardır süregelen ve son yıllarda hem sayısı hem de şiddeti gittikçe artan çevresel sorunlar ve çevre kaynaklı siyasi meseleler hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İbrahim Antlaşmaları hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bu bölümde Antlaşmaların nasıl hazırlandığı, ortaya çıkış süreçleri, bu süreçte cereyan eden olaylar, Arap ülkelerinin kadim düşman bildikleri İsrail ile neden böylesi bir barış sürecine girdikleri, bu antlaşmaların muhteviyatları, çevre ile ilgili hangi hükümleri içerdikleri, bu antlaşmaların hukuki nitelikleri (bağlayıcı olup olmadıkları, hangi uluslararası hukuk enstrümanı olarak değerlendirilmesi gerektiği vd.) gibi konularda hukuki, tarihsel ve teknik anlamda açıklamalar yapılmıştır.

Makalenin dördüncü kısmında ise doğrudan doğruya İbrahim Antlaşmaları ve çevre ile ilgili spesifik konularda spesifik açıklamalarda bulunulmuş, 4 ülke

perspektifinden antlaşmaların nasıl çevresel etkileri beraberinde getirdiği izah edilmiş ve üniversiteler, kamu kurumları, düşünce kuruluşları, su arıtma ve benzeri konularda faaliyet gösteren şirketler, ve sair iç ve dış paydaşların son 3 yılda gerçekleştirdikleri faaliyetler de dikkate alınarak -ve bunlarla ilgili detaylı örnekler sunularak- İbrahim Antlaşmalarının ortaya çıkardığı başarılı sonuçlar ve etkiler anlatılmıştır. Çalışmanın beşinci ve son bölümünde genel bir özet sunulduktan sonra nihai yorumlar ve beklentiler ileri sürülmüş, antlaşmaların kısa, orta ve uzun vadedeki etkileri ile ilgili genel beklentiler ortaya konmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde hem Türk hem de yabancı akademisyen ve uzmanların görüşlerinden istifade edilmiş, yine saygın ve güvenilir basın kuruluşlarının İbrahim Antlaşmaları ve akit devletler ile ilgili hazırladıkları yazılardan faydalanılmış ve son olarak bir takım ulusal ve uluslararası kamu kuruluşlarının yazılı ve görsel materyalleri kullanılarak ileri sürülen hipotezler savunulmaya çalışılmıştır.